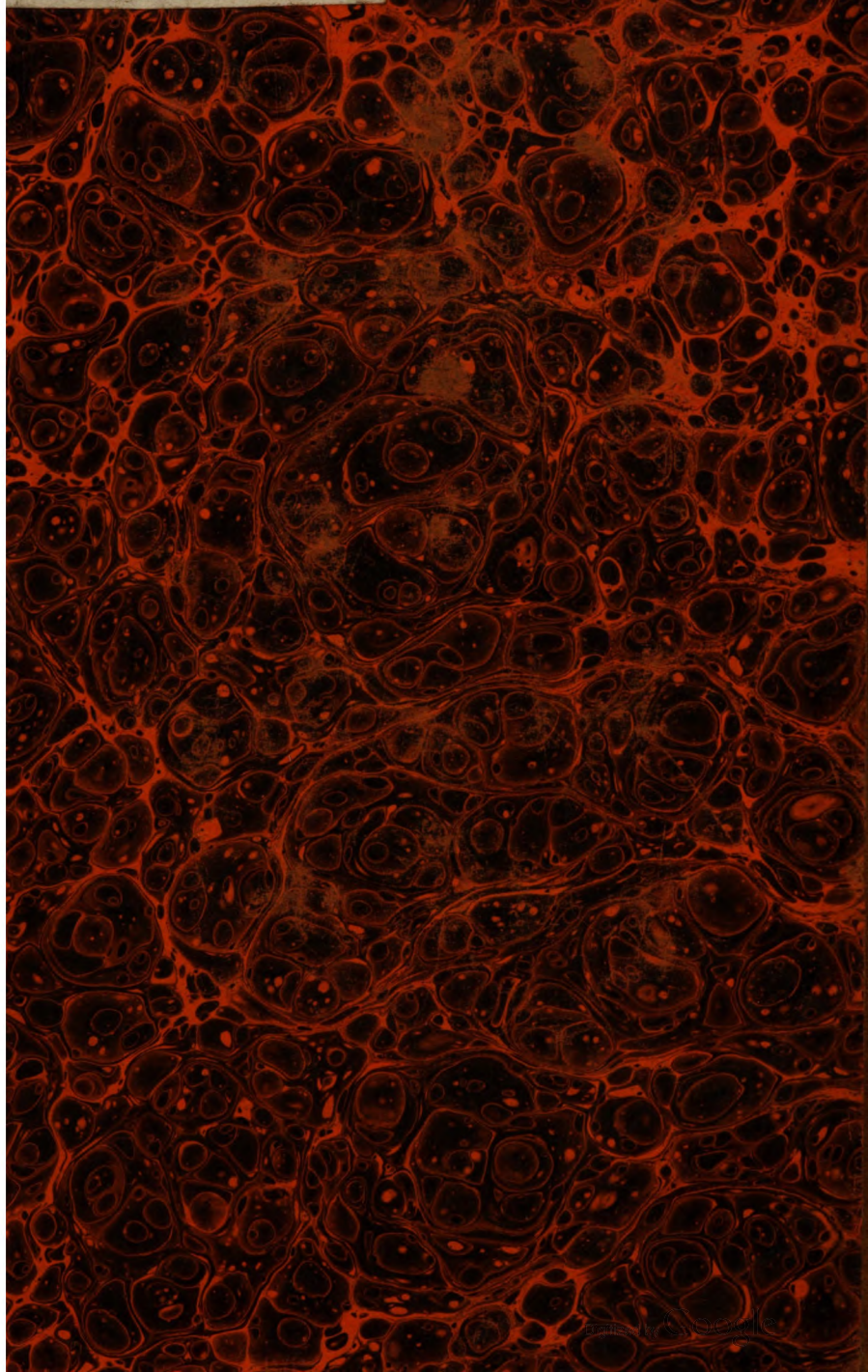

KONIGLICH BIBLIOTHEK

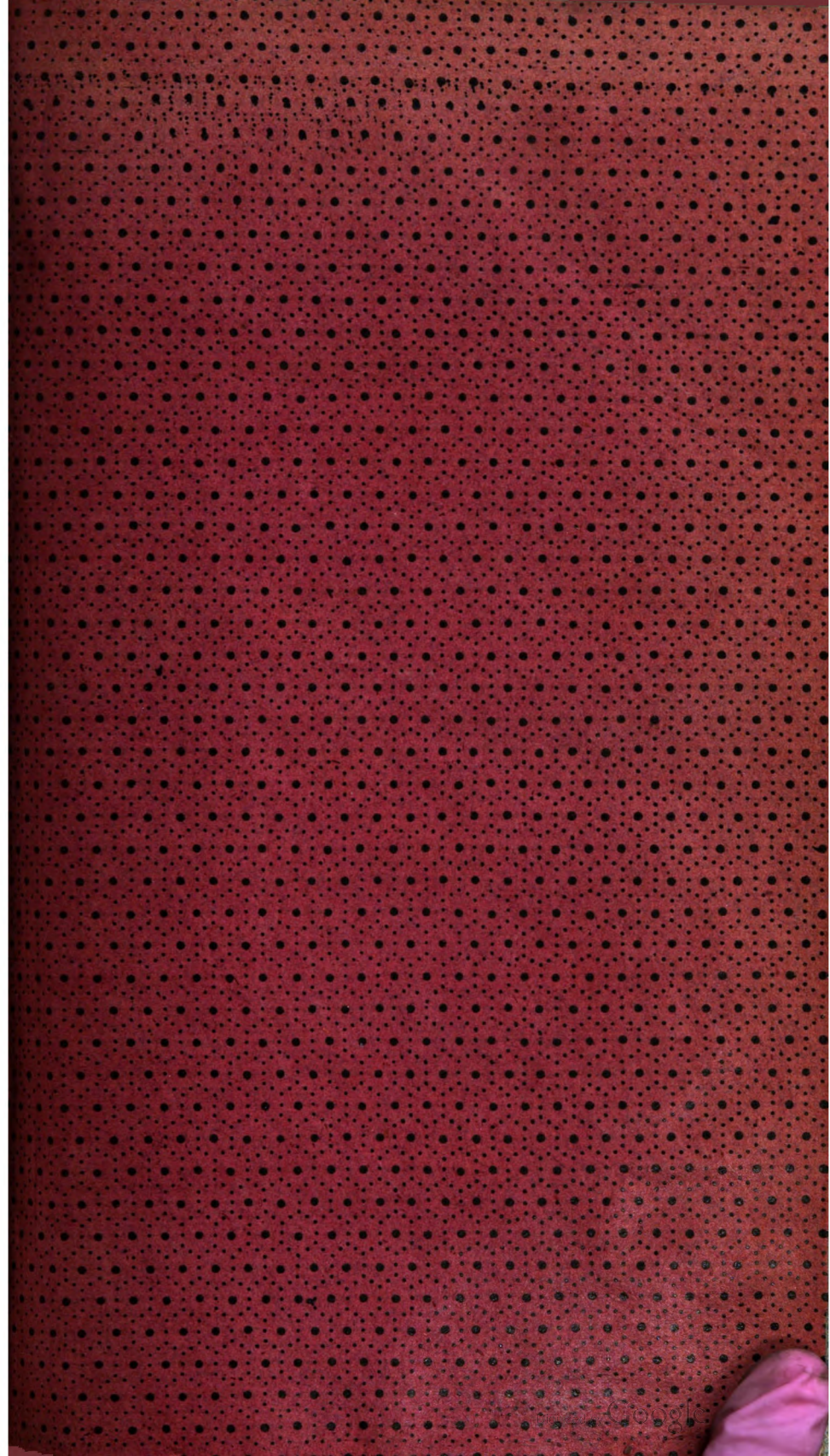
55.528-B

Alt-

~~43. Co. 82.~~

55528-B.

6630

É L E T.

IRTA

UDVARDY JÁNOS,

**HITES FÖLDMÉRŐ, A' MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
LEVELEZŐ- 'S A' FRAUENDORFI BAJOR KERTÉSZ
TÁRSASÁG RENDES TAGJA.**

PESTEN,

NYOMATTA TRATTNER ÉS KÁROLYI

1 8 3 2.

A'

FELVILÁGOSODÁS

LEIKES ELÓMOZDÍTÓJINAK.

V e z é r s z ó.

Ember társam! Ha valamit tehetnék boldogulásodra; íme én is egy könyvel bátorkodom nyugalmaidat háborgatni. — Végy magadnak kérlek hébe korba egy kis üres időt; — és jutalmazd meg fáradságomat legalább egy átolvasási béketüreséddel. Meglehet, hogy talán valamit találni fogsz ebben hasznodra valót; — ha ezt nem: legalább kerülni valót, — ha ezt sem: tehát megtámadni és ellenkezni valót, legalább beszélni, vitatni, és időtölteni alkalmat; — és ha még ezt sem: legalább ismérj sokféle gondolkodásu embereket, — itéld meg, hogy melly képtelen, 's véled ellenkező értelmű elfajult emberek is vannak a' világon, — 's melly megátalkodott eretnekek, veled egy hazában. — Azenban, az is meglehet, hogy ámbár fogadatlan prókátornak láttassan is első tekintettel lenni, és kérdetlenül feleletet adni: talán a' tárgy lélekben járó fontossága, maga el fogja árulni, hogy sem kérdetlenül nem felelek, sem fogadatlan prókátor nem vagyok.

Én csak azt akarom, hogy minden ember, mig itt él, sorsához arányozva boldog legyen. — Ezen szándékomat ne itéld addig kárhozatra, vagy képtelenségre, — mig munkámat és védőkaimat elolvasván meg nem fontolod: azután nem bánom, itélj mint tetszik; — meghódolni, — 's tévedésemet megismérni, mindig készen leszek.

A' ki lehetetlenségre capricirozza magát: szintolly betegelmű, mint rossz vérű, ki a' lehetőségnek minden szögig zugát a' maga boldogságára kifürkészni, akár restségből, akár megörögzött régi szokásból elmulatja. — Ne tartsd hát elmémet betegnek, midőn minden ember boldogságát czélozom; — mert én lehetlent nem kívánok, — a' lehetőséget elvesztegelni pedig fáj-lalom.

Fájlalom, a' bőség közepében nyomorgó szükségedet, csipőre tett kezekkel hidegen szemlélni! — keserűen nézem Tantalust, a' viz közepében, szomjuságtól elepedni! — És — ha épen ennek így kellene lenni, — ha mód nem volna segíteni, — ha a' bosszuálló Isten nem akarná az embert segíthetetlenül büntetni, ostromozni: már akkor egy szót sem szólnék, 's a' mit változtatni nem lehet, békével tűrném; — de, — hogy van mód segíteni: ezt a' józan okosság, — hogy az Isten nem bosszuállónk, sőt édes atyánk, 's legnagyobb jóltévőnk: ezt, a' keresztvény vallás tanítván: ki meri azt mondani, hogy az Isten a' szorgalmat is egyformán áldja a' kénytelenséggel? Az Isten, minden eszközt és hatalmat kezünkbe adott bőséggel, csak használni bölcsesek legyünk; — sőt ő maga parancsolta, hogy meg ne álljunk, — a' természet ujjal mutatja, hogy igyekezni, 's mindeneket megpróbálni örökös kötelességünk: én hát halgassak, 's ne szóljak a' szólókkal? és inkább henyéljek a' henyélőkkel? — Ezt csak természeti gyengeségem miatt, ha egyéb okom nem volna sem tehetem.

Minden embernek van valami különös sze-szélye, melly az ő életének úgy szolván legfőbb rugója. — Némellyik szeret vadászni, kártyázni, biliárdozni, bálozni, parádézni, módizni,

fél nap is öltözködni, 's a' t. tőlem ezen boldogság akármelly nemének csak kóstolása is megtagadtatván, a' természetnek mostoha keze ilyenekben részesülnöm nem engedett; — de hogy még is, én is csak gyarló ember vagyok, 's valami kedvencz szeszély nélkül el nem lehetek; el kell árulnom magamat, hogy én a' boldogtalanokon szánakodni, és segíteni szeszélykedem.

Hogy is ne? mikor annyi boldogtalanat látok körülém az étellel kontárkodni, vesződni, nyomorogni! — és olly könnyű volna a' segedelmet, mellynek közepében uszunk, lábainkkal tapodjuk, kitalálni! — 's nékem is igen csekély fáradságomba kerül, egy két szót mellettek szólani, 's más nagyobb hazafiak példáját követni! — mind ollyan ösztön, melly az én tollamat vesztelni nem engedi.

A' könyelmű ember ugyan röhögve, mind ezekre ezt feleli: „beszélhettek, a' mit akartok, — irhatjátok rakásra könyveiteket, — azok semmit sem hajtanak a' honyhára, — jobb volna mig könyvet irtok, könyv helyett addig egynéhány forintocskával, a' szegényt, kin olly nagyon sajnálkozni látszatok, felségélnétek!“ — Már barátom! ha épen tréfásan lévén stimmelva, elmésségedet akarod mutatni, vagy nevetséget akarsz mondani: ám lássad; — de ha józan észszel az életet megfontolod: látni fogod, hogy az emberiség baja, olly baj, mellyet a' világ minden kincsével sem lehetne kisegíteni, sőt: az által csak a' baj nevelkednék még inkább orvosolhatatlanná; — ellenben egy okos szóval a' lehetlenséget is meglehet rázkódtatni! — Úgy van barátom! nincs más mód segíteni, mint jó szó, jó tanács, nevelés, példaadás, — felvilágosodás és jó könyvek terjesztése!

Sokféle a' boldogtalan ember ezen a' világon. — Hány van olyan, ki a' legnagyobb kincseknek közepette is, haláláig boldogtalan! — hány van olyan, ki a' legboldogabb haza közepében is, megalégedetlen! — hány van olyan, ki a' keresztyén vallás vigasztalását naponként kóstolhatja, még sem tud magának nyugtot és révpartot találni! — hány van olyan, a' ki testi erejét örömet pазérolná a' munkára, de tudatlansága, vagy mások előítélete miatt, erejével nem tud gazdálkodni: — hány van olyan, ki mesterségben van, hivatalt visel, célját elérte, még sem tud magának nyugodt lelket szerezni! — hány van olyan, ki szerencsétlenségét neveltetéséből, — és hány, ki házasságából merítette! — És ki nem sajnálná azt, midőn egy szegény parasztot, legcsikorgóbb hidegben is, póre-ruhában lát kénytelenítettetni az éléttel küzödni? — ki nem fájlatja, midőn egy kitanult férfit, egy jószívű melkipásztor, kinek különben, földje, rétje, kertje, 's minden fundatiója, és még tudománya is elég volna, 's annak módja szerint nagyra, és szép példával előmehetne: még is egész faluja népével együtt, ő is csak nyomorog, egyedül a' szokás miatt! — ki ne szánna, midőn olly sok szép deli hajadonokat lát örökre elhervadni, 's úgyszólván cél-érés nélkül menni ki ez életből? —

De ki gyózná a' boldogtalanság nemeit előszámlálni? mellyeket az Isten csak azért enged, hogy minket munkára és mozgásra serkentsen; — mint hogy az élet, egyedül csak ez által lehet édessé: mi pedig e' nélkül akarunk élni? vagy többet tenni épen nem kívánunk, mint a' mennyi elégséges arra, hogy életünk és társaságunk ezután is csak olly boldogtalan legyen, mint ennek előtte?

A' ki már boldog: annak e' könyvet nem irtam; — de a' ki még elkeseredett szívvél él: olvassa ezt át egészen, — meglehet, hogy ha egyik cikkelyben receptet nem talál is, — másiban talán már kész orvosságot, magától fog felfedezni. — Pénzt én nem adhatok senkinek, — de mivel minden ember rajta jár, felette tipródik, közötté lakik, 's szeme előtt van, és még sem tudja felvenni, vagy megtalálni: erre a' búbájosságra, kitkit megtanítani, — és mindent, a' ki akar boldoggá tenni, — ezen titok kitrombitálása végett irtam ezen könyvet.

De mivel a' könyvek, — mint az emberek, kétfélék, — politikusak és morálisak lévén, — már utoljára olly gyanúsakká lesznek, hogy olvasókat is alig találnak, — mivel a' nagyot ígérő címek, — a' kereskedés szüleménye! elidegenítik az olvasókat, más könyveknek nem csak megszerzésétől, de még az előbeszédnek elolvasásától is: megvallom e' könyvnek írása nem került olly munkámba, mint azon aggódás, mi módon tudjam én ezt az olvasó közönségnek érdekessé, 's kívánatossá tenni? — a' kereskedési cikkelyektől megkülönböztetni, — nagy és nemes célját czíméből megismértetni, 's ez által, a' mire leginkább törekedem, — hogy menél több ember olvashassa, — olly szerencsére juttatni? — Az itélettel én semmit nem gondolok; — ha a' hasonzenyűek dicsérnek: az én bennem, minthogy kötelességemet teljesítem, olly kevésse szül melegséget, mint hidegséget, ha az ellenszenyűek, mivel czélt sem értem, rágalmaznak, 's jobbra tanítanak. — Kiki csak annyit tehet, mennyit tud: annyit pedig tenni, mindennek kötelessége. — Elég nékem, ha átolvasnak.

Semmi újjal, és hallatlannal nem dicsek-szem; — régít, könyüt, és mindennapit, —

csupán csak más formában adok elő. — Előadásom is olly együgyü, hogy illyent irhatott volna akárki, egy kevéssé gondolkozni tanult ember is, ha ideje, úgy mint nekem, lett volna hozzá. — Én tehát mást, magamnak nem tulajdonítok annál, hogy ezen tárgy, majdnem elmulthatatlannul szükséges lévén, de másokat, kik effélékben nagyobb szerencsével tudnának fáradozni, — az ő foglalatosságok, hivatalok, világi bajaik, 's a' t. efféle munkától elfogván, — én időt vettem, és egy kis írásbeli fáradságomat nem sajnálván, a' mint tudtam kidolgoztam, 's lemásoltam. — Mig a' bíró székében ült, — mig a' pap predikációját készítette, — mig a' tanító oskolájában fáradozott, — mig az atya anya, gyermekeiről gondoskodott, — mig a' gazda trágyát hordott, — mig a' koldus kéregetett 's a' t. addig én időt vévén, leirtam mind azt, valamit a' bíró, pap, tanító, atya, anya, gazda, koldus, 's a' t. az élet boldogságára szükségesnek látván, ha ideje engedte légyen, leirta volna. Én tehát az egész dologban csak íródeáki hivatalt viseltem, — annyival is inkább, mivel írni könnyü, ha van, a' ki diktál: nékem pedig a' természet annyit diktált, hogy írni is alig győztem.

Új könyvet írni, — ha egyébiránt az írást nem resteljük, — nagyon könnyü, — mert, a' melly tárgyról írni akar az ember: kinyit maga körül azon tárgyban 10—12 féle könyvet 's ezekből egy ollyan újat önt össze, hogy akár magának egy szava se legyen benne, — czímen kívül, — de bezzeg nehéz czímet találni! hogy az nagyot ígérjen, és a' publicumot elcsábítsa! — úgy, hogy némelly írók szerint, nehezebb a' könyvnek czímet találni, mint az egész könyvet elkészíteni; — ám! — mert a' czím, már maga munkája, de a' könyvet, mind kész könyvekből rakta össze,

úgy, hogy még előbeszéddel sem kell neki baj-molódni, — mindenre talál azokban kész formulákat, — a' hazához való felkiáltásokat, — Édes Hazám! a' te oltárodra! háladatos hív magzatod! 's több efféle buzgó ömledezéseket, csak hogy a' kereskedésnek mennél szélesebb foganatja legyen. 'S e' szerint könyvet írhat, ki soha annak praxisában nem fáradozott, a' mit ír, — 's nem bánja, akár alkalmaztatható tanítása, akár nem, csak címe legyen bőfizető.

Az ilyen írókkal összehasonlítván magamat; épen ellenkezőképen lett munkám származása, — a' könyvről még nem is álmodoztam, mikor már címe készen volt nálam. — Alig olvastam el a' Hitelt, — alig a' Világot: ezen könyveknek minden szava ón-suly, és minden sententiája mottó lévén, 's mintegy magyarázat nélkül szükkölködven: átláttam, hogy nem csak minden sententiáról, de minden szóról is, egész könyvet lehetne írni: — de, átlátván egyszersem azt is, hogy én ilyen munkára alkalmatlan vagyok; többre vetemedni nem merészelttem; mint azokból, ezt az egy szót: „Élet“ — megragadni, 's erről egy kis hermeneutikát írni, megpróbálni. Így származott könyvem címe. — Most már az volt a' kérdés: micsoda könyvekből dolgozzam? — ez annál fontosabb kérdés volt, mivel semmi ilyen könyvnek birtokában nem voltam. — Kinyitottam tehát a' természet könyvtárát, — a' mindennapi tapasztalást, — a' practicus életet; itt, annyi tárgyat találtam készen, hogy úgy szólván egyenesen csak írnom kellett, valamit a' természet maga diktált.

Így tehát munkám a' természethől és mindennapi tapasztalásból lévén merítve: semmi olyan mélyseges tudománnyal, mint más könyvek, nem fényeskedhetik: de célját tekintvén, ne-

mes igyekezetében talán ez is oda fog czélozni, hová a' legtudósabb munkák; — legalább annyi bizonyos, hogy hibáinak és fogyatkozásainak, nem akaratom, hanem egyedül tehetségem csekélysege, legfőbb oka. Egyébiránt a' változtatás, és tarkaság, néha kedves a' természetben; — van már theoreticus könyv elég, hadd szaporodjék a' practicusok száma is, — ezek talán még fogatosabbak; mint ezt a' Hitel, és Világ nyilván bizonyítja. — Ugy van! megtanított bennünket ama' nagy gróf, hogy a' nyakon ragadott természet jobban tanít, mint ezer meg ezer könyvek citálásával brillírozó theoriák!

De különben is, ma már a' tudós könyv, miolta a' Conversations Lexicon kijött, felyülhaladja a' practicus könyvek számát, 's nincs is könyebb, mint tudós írot árulni 'el, ki a' Conv. Lexicont okosan tudja használni: de, — minden könyvnek praxis lévén czélja, a' könyv jóságát, még is csak annak kimehetele, gyümölcse, — nem nagy és fellengős tudománya fogja meghatározni. Egyébiránt irjon kiki, mint néki tetszik: — én azon írókkal tartok, kik magok szeretnek eredeti sajátságok szerint formát önteni, — senki-nek formájára nem szorulván.

Vannak olyan írók is, kik mástól valami gondolatot megértvén, azt sajátjokká igyekeznek mesterkéltni. — és, hogy mástól ne láttassanak tanulni, azt nagy mesterek módjára megrostálják, — 's mintha ók volnának annak legkitanultabb választott bírái, mérő fontra vetik; — és ha benne hibát nem találnak, ez már elég ok, és új hiba arra, hogy őtet bétussolják, 's valamely szavát olly értelemre fondorítván, mellyről annak jó szive nem is álmodozott, őtet lealacsonyítsák, 's e' szerint magokat annak felibe emelni vélvén, mintha czélt érték volna, nyugodt

lélekkel lehessenek. — Az ilyen íróról azt lehet megjegyezni, hogy a' jó ideát, akár hol vették is, csak terjesszék, — már ez, a' czél érlelésére igen sokat használ; — csak hogy arra soha ne vetemedjenek, hogy a' magok felmagasztalását, más előbbi írónak, kitől az ideát vették, gyalázatjára építsék, mert ez, a' legnagyobb erkölcstelenségnek jele; — írónak pedig mindennek, — egyedül erkölcstelennek nem szabad publicum elejbe lépni, — kivált, ha még pénzért is, — és vásári munkákat dolgozik. — A' megkritizált könyv, soha sem olyan rossz, mint maga a' kritika, — hát még a' kritikusnak szíve! erkölcse! hir-név-vadászása! — Egy kis mézes madzagot huz elébb a' publicum szájába, 's elég vak azt hinni, hogy a' publicumot megvakította.

Hogy az ember mástól ne tanuljon: ez képtelenség; — még is van sok író olyan is, ki feltaláló zseninek, és olly eredetinek akarja magát árulni, ki mindent maga fedezett fel, és senkitől semmit nem tanult, mert ez levonna. — Ám vakoskodjék kiki mint tetszik; — a' mint vet, úgy arat: de a' publicumot, és kivált a' később idők itéletét, meg nem vakítja senki; — tudjuk, hogy új materia nincs, — új forma van.

Akár mennyiféle eszelősködő és erkölcstelen írók legyenek is, a' mások rovására; — mig ők rajoskodtak: addig én, az ó boldogságokról is gondoskodván, módokat nyújtottam, mint lehetnek igazán, nem úgy a' mint keresik, boldogok? — csak ne sajnálják munkámat át-olvasni, és a' jó tanácsot, vagy követésre, vagy még jobbnak feltalálására, eszközül, okul, vagy alkalmul használni.

Magyarságomat a' mi illeti; — jól lehet én is azok közül vagyok, kik a' magyar nyelvnek

szeplőtelen tisztaságát sürgetik, — a' mint ezt oda alább, a' maga helyén látni fogja az olvasó; — 's ezen okból azt szeretném ha egy idegen szót sem kellene felvenni nyelvünkben, hanem minden képzeleteinket tulajdon szavainkkal kitehetnők: — de megvallom, hogy olly szerencsés, mint vagy a' Hitel, vagy a' Világ, vagy a' Szent Hajdan Gyöngyeinek fordítása, a' magyarságban nem lehetvén, — erőtétést pedig, és hajhászást elárulni, hiúságnak tartván, inkább megmaradtam még most régi előitéletem mellett, és éltem számtalan idegen szóval egész munkámban; — mert, magyar Adelungunk még nem lévén, sem magam vakmerően új szót csinálni, 's temérdek parenthesisekkel a' munkát szaporítani nem akartam; — sem másokat, mint még authenticumnak ki nem kiáltottakat, követni nem bátorodtam. — Ha a' magyar tudós társaság fel nem állott, 's új magyar szótáron dolgozni el nem kezdett volna: talán hajlandóbb levék új szó kutatásra; de most, még a' híres *Kresznericsi* szótárt sem merném követni, valámig authenticumma nem lesz. — Engem, a' kinek érteni kell; megérthet idegen szavaimmal, még jobban, mint újakkal, — én pedig nevetség tárgya lenni nem akarok, mint némellyek, kik önmagoknak tet-szó új szavaikkal, egész bátorsággal, minden parenthesis nélkül fellépnek, és érthetetlenek maradnak. Nem bánom én, nevezzük a' just, jognak, 's akármit, akárminek: de én addig vele nem élek, míg authenticálva nem lesz. — Azonban legtöbbször, csak a' kérgen rágódik, csak a' szavakat rostálgatja; — a' dolog velejéről, a' syntaxisról és conjugatiókról kevés gondolkodik, holott az idegent, az által idegenítjük el leginkább nyelvünk tanulásától, hogy nem csak köz beszédben, de még könyvekben

is, tele van nyelvünk conjugatiói hibákkal, úgy hogy activa, passiva formát össze zavarunk, 's egyre másra conjugáljuk. — Elég könyv van, csupa új szóból, de tele conjugatiói hibákkal!

E' könyv, azon kevesek közé tartozik, melyek talán még korán születtek. Bizzuk az ítéletet a' maradékra. — Irtam, részint Egerben, részint Tarna-Örsön, Januarius 6dik napján 1832dik esztendőben.

T a r t a l o m.

A' Fejezetek és Czikkelyek		Isó	IIIdik
		Könyvben	
Száma	C z í m e.	lap	lap
	É r t e k e z é s . . .	2	107
1s6	Fejezet. Ez élet célja a' boldogság.	3	112
IIIdik	Fejezet. A' Boldogság eszköze csak a' Morál	13	119
IIIIdik	Fejez. A' Morál eszköze a' szorgalom vagy a' tökély ideálja.	25	133
1s6	Idea. A' Haza	35	146
2dik	Idea. A' Vallás	42	231
3dik	Idea. A' Tudomány	55	242
4dik	Idea. A' Mesterség	64	249
5dik	Idea. A' Hivatal	77	259
6dik	Idea. A' Házasság	84	263
7dik	Idea. A' Nevelés	91	267
8dik	Idea. A' Nyelv	101	279
	T o l d a l é k	—	314

ELSŐ KÖNYV.

ÁLTALÁNOS ELMÉLKEDÉS.

É r t e k e z é s .

Vannak általános igazságok, mellyeket minden tárgyról általjában el lehet mondani: de vannak magános igazságok is, mellyek csak különös tárgyakat illetnek. — Ezen igazságokat össze nem zavarni, csak a' rend kedvéért is szükséges és illendő: de még szükségesebb a' szószaporítás elkerülése végett; különben minden tárgynál kellene azt ismételni, a' mit általjában egyszer állandóan meg lehet határozni.

Az Életről értekezvén, — és ezt, elsöben mint életet általjában, — azután pedig mint magyarországi életet, megfontolván, — maga a' dolog természete két könyvre osztja ezen munkát, melly szerint az Első Könyv, általjában értekezik az életet tárgyazó igazságokról, 3 fő fejezetben, és 8 fő ideában; — a' Második Könyv pedig, ugyan ezen tárgyakat rendre vévén, hasonlóan értekezik mindnyájokról, — de Magyarországot érdeklő tekintetben.

Első Fejezet.

Az Élet célja a' boldogság.

Mi emberek ebben a' természetben élünk, ebből merítjük egész lételünknek minden elemeit: tehát szükség, hogy ide való tárgyakkal foglalatzkodjunk, ezeket tanuljuk ismerni, nem pedig valamelly természet feletti országokban kalandozzunk.

Ha már az Isten úgy akarta, hogy szülessünk és éljünk: tehát ezen bölcs akaraton meg kell nyugodnunk, és el kell várnunk békével, míg további felölünk való rendelését elérjük. Az isteni bölcsesség semmit ok és cél nélkül nem alkotván, kell lenni a' mi életünknek is bizonyos céljának, mellynek azon részét, mellyet itt gyenge értelmünkkel ki nem tapogathatunk, bizzuk nyugodt lélekkel ama' képzelhetetlen jövődőre, mellyben annak idejében előttünk minden titkok kifejlődnek.

Egy titkos isteni gondviselés, mellyet sokan sokféleképp neveznek, igazgat mindeneket. De ezen igazgatásról sokaknak nagyon testi képzetjük van, a' szerént, mint elmebeli kifejtődésök az állati testiség alsó lépcsőjétől fogva a' lélek legfelső képzésének határáig sokféle fokokon áll. Többnyire egy földi király igazgatásáról vonunk analogiát az Isten igazgatására is, és képzeljük, hogy valamint egy földi királynak reggeltől fogva estig temérdek sok dolga van kormányával: úgy az Isten is minden nap fel ül az ő kormányára,

és úgy igazgatja e' világot, 's ő nála is minden napnak megvan a' maga terhe. Melly gyarló gondolat ez az isteni felségről! a' tökélyek tökélyéről!

Igaz, hogy mi emberek, ha az Istenről beszélni akarunk, (jóllehet tulajdonképen az Istenről csak egy ígét sem mondhatunk, mert az ige nem egyéb, mint idő- és tér-szó, — az Isten pedig sem időben sem térben nem foglaltatik, különben mindjárt véges való volna, — és így az istenről való minden mondásunk csupa emberi szóllásmód, anthropomorphismus, csupa subjectivitas) ha mondom az Istenről beszélni akarunk, másképen nem beszélhetünk mint emberi nyelven; — de mivel az emberi nyelv nem egyéb, mint a' szívnek tolmácsa, — a' szív pedig kimíveltetés által a' nemességnek sokféle gradusaival birhat, mellyet a' kimondott szó tüstént elárúl; — azonban a' helytelen analogiák, a' testi anthropomorphismusok, ha bár néha semmi kárt nem tesznek, sőt talán jóra is vezérelhetnek, de többnyire veszedelmesek, és olly hamis sophismákra csábítják el az emberi nemzetet, hogy az századokig sem tudja magát, a' társaságnak legnagyobb kárára, és a' józanabb értelmek bosszús nyomorgatására ezen kelepczéből kifejtteni: tehát szükség mindeneknek előtte az isteni gondviselésről helyes és méltó megfogást szerezni.

Hitünk főágozatja az, hogy az Isten a' legtökéletesebb Lélek. A' ki ezt nem hinné, nyilván tagadná a' mit lát. — Illy roppant mindenséget, illy temérdek sok világokat, illy zavar nélkül való rendet, illy egyezést, illy felváltást, illy örök czélirányt, illy tökélyt, illy elragadó dicsóséget, állíthat-e elő más, mint a' legtökéletesebb valóság? — Nem csak felállí-

totta pedig, hanem a' legtökéletesebben állította fel, úgy hogy ebben soha semmi hiba, semmi csorba, semmi fogyatkozás nem eshetik, — 's valamint teremtését kezdetkor elvégezte: úgy akkor ennek örökös tökélyét is befejezte 's magába oltotta, — mindennek *okot* adott, és minden oknak *sikert*, vagy míveletet rendelt, 's ez a' rend áll változhatatlanul örökké, úgy hogy itt zavar nem lehet, és minden *ok* hűségesen eljár a' maga kötelességében, 's szüli a' maga *sikerét*, — különben tökéletes nem volna. Ha tehát a' tűz éget, ez nem új történet, mert abba az Isten belé oltotta azon erőt, melly kezdettől fogva végezetig változhatatlan.

Ok és siker, — ez az a' két gyepelő, melly a' világot rendbomlás nélkül örökkéig kormányozza, úgy hogy ha szabad az Istenről emberi módon szólnunk, ő most nem tesz mást, hanem csak teremtményeiben gyönyörködik; ezeknek háláadásokban, mint mi az ártatlan madárkák énekléseiben, örömét leli, 's figyelmez, ha valyon minden teremtmény híven követi-e rendeltetését 's kiszabott törvényét? és a' hol hívtelenséget talál, azt szorosán feljegyzi ama' nagy napra!

Ok és siker. Ezen két nagy törvény alá van vetve a' mi földünkön is minden teremtett dolog, élő és élet nélkül való, úgymint: fű, fa, kő, állat, ember, lég, tűz, víz 's a' t., sőt még maga földgömbünk is.

Tehát az ember is! — Hanem még is az ember minden egyéb teremtmények felett meg van különböztetve. Ótet ezen felyül megajándékozta még a' természet ura egy pár ékességgel, mint menyasszonyi ajándékkal, 's úgy eresztette be szabadon e' nagy temérdekség tárházába. Ez a' két clenodium nem egyéb, mint az Istennek

képmása, a' józan ész, és szabad akarat, — mellyekkel való éleést magára az emberre bizta, — megkötni, vagy talán a' visszaélésre való használatban is meggátolni, magának fel nem tartotta: de a' véleelésnek módját szorosán feljegyezni, 's annak idejében a' sáfárt számadásra vonni, megigéerte.

Mint a' házi gazda, ha cselédjeit munkára küldi, 's felvigyázóul fíját is melléjük rendeli, amazoknak csak azt mondja: „jól dolgozzatok, szót fogadjatok”, — de ennek, mint önmásának, 's képviselőjének, még ezt is: „jól vigyász kezdedben lessz a' kormány, estére számat adsz“: — így adta a' Teremtő az embernek, mint önmásának, 's képviselőjének kormánya alá e' földi világot, minden teremtménynek csak ezt mondván: „ti az okot és sikert hiven kövessétek”, az embernek pedig még azt is: „te a' józan ész és szabad akaratot, mint kezdedbe adott kormányt bölcsen használd, mert annak idejében számat adsz róla.“ — Már valamint a' gazda fíja néha hívtelen lehet attyához, annak bizodalmaival visszaélhet, sok kárt tehet, sőt a' cselédeket is hátráltathatja, hevertetheti, vagy össze is vesztheti: így az ember is az ő terem-tőjéhez hívtelen lehet, az ő ajándékával vissza-élhet, kárt tehet, és zavart okozhat a' termé- szeti tárgyakban; mind azoknak, mind magának rövidségére.

Ha tehát a' tűz megéget, — ha a' bor meg- részegít, ha a' borszesz meggyúl benned, ha a' fáról leesel, ha vízbe fúladsz, ha házad elég, ha a' bika feldőf, ha fejedet veszik, ha a' buja- ság megöl, ha az árvíz elhord, 's a' t. az isteni gondviselést okozod-e vagy magadat? — Én el- hiszem, hogy a' nagyon testi ember, kinek az isteni gondviselésről földi megfogása van, egye-

nesen az Istent káromolja, mint némely balvélekedésű ember, ha fiját katonának viszik, mérgében a' királyt átkozza.

Óh szegény embertársaim! melly szerencsétlen ember az, mind ez életben, mind a' jövődő számadásnak napján, ki a' józan ész és szabadakaratot bölcsen nem használta! Mivel menti ez magát az igaz Bíró előtt? — Az állatnak mentésre nincs szüksége; de az ember menthetetlen, csupán azért, mert ember, mert talentum volt reá bizva! — Egyetlen egy mentsége volna ugyan a' tudatlannak az, hogy *nem neveltetem*: de ez is rövid mentség, mert a' legjobb mestereink szemünk előtt voltak, — az idő, a' vallás, a' tapasztalás, a' jó példák, és egész természet nyitva állott előttünk, — minden emberi tudomány innen került: hát te miért nem éltél talentumoddal úgy, mint más?

Élni tehát, és életünket fentartani, bár melly keserves környülállások között is, mind addig kötelességünk, mig azt az Isten el nem veszi, — magunknak elvenni, vagy csak rövidíteni is, Isten ellen való vétek. Különben is rövid az élet, mellyből ha a' haszontalanságra töltött részt lehuzzuk, csak marad is, nem is, a' mit életnek mondhatunk.

Ha tehát élni kell, — és az élet lehet boldog vagy boldogtalan, mind kettő egyedül magunktól függvén: miért választanók hát a' boldogtalan életet, holott ugyan annyi erővel választhatjuk a' legholdogabbat is? Boldogsága minden embernek egyedül magán áll, mert mást nem mindég változtathat, de magát tetszése szerint az időhöz és környülállásokhoz szabhatja. — Igaz, hogy boldogtalan hazában, hol a' közjó sínlik, nehezebb boldognak lenni: de a' közjó gyarapítása a' kormányozókat illetvén, az alattvaló mindenütt boldoggá teheti magát környülményeihez

képest, mert erre igen kevés kívántatik, ha ugyan a' boldogságot jó helyen keresi.

De maga a' természet sem akarta teremtményeit boldogtalanságra szólni. Hiszen akár merre tekintünk, csupa paradicsom ez a' föld, csak igazán tudjuk használni, — öröm és élet nyilik mindenütt előttünk! A' megszámlálhatatlan fák, a' véghetetlen füvek, erdők, mezők, hegyek, völgyek, rétek, virágok, patakok, állatok, kövek, bérczek, mind örömet lehelnek, úgy hogy még az éj sincs a' maga elragadó kellemi nélkül! Kő szíve van, a' ki ezt nem érzi! — Hogy sok ember ezeket a' hozzá szokás miatt fel sem veszi, mert a' gyermeki elme csak az újban, csak a' ritkában gyönyörködik, 's a' mindennapit, ha bár legdrágább légyen is, megúnya: ez semmi kifogást sem tesz, mert a' bölcs értelem mennél többször szemléli a' roppant természetet, vagy ennek csak egy füvecskéjét is, annál jobban elragadtatik az isteni jóság kiapadhatatlan forrásának bámulásában, — annál jobban érzi, melly drága kincs az élet illy' teméntelen áldások gazdagsága között! Ha egy ember 20 esztendeig földalatti pinczében neveltetnék, 's akkor hozatnék fel egyszerre a' zöld természet, vagy az éjjeli csillagos ég bámulására: akkor tudná igazán érezni azon mennyei jóságot, mellyet most, a' mindennapi hozzá szokás miatt, fel sem vesz.

Igaz, hogy a' természetben borongós idők is vagynak, kedvetlen napok, károk, és szerencsétlenségek is érik az embert: de ez mind nem Isten ostroma, sőt olyan jóléteménye, mint akár melly kedvünk szerént való, — mert az egyformaság lenne reánk nézve legunalmasabb, és a' mézet megítélni nem tudnók, ha soha ürmöt nem kostolnánk, melly után az, kétszerte édebb. — De különben is, nincs a' természetben

semmi rossz, — minden a' mi történik legjobb, ha bár rövid értelmünk néha czélját nem látja is. A' természet okok által dolgozik, és néha a' legkeservesebb oknak századok mulva jön elő legáldottabb következése.

Nézzük meg az oktalan állatokat. Mind örül az életnek, mind kerüli a' bajt, és mindég a' legjobb részt választja. Az állat csak addig eszik, míg jóllakhatik, úgy fél a' betegségtől: egyedül az ember az, ki kelletlen is tud enni és inni, — holott tudja, hogy nem azért élünk, hogy együnk, hanem csak azért eszünk, hogy megélhessünk! A' betegség nem Isten ostora, sőt jótéteménye, — egy bölcs oktatónk, — intvén bennünket, hogy semmiben mértékletlenek ne legyünk, hogy annál többel 's tovább élhessünk, és még az oktalan állatokkal is ezt predikáltatja előttünk. Nincs is ember, ki az életet úgy tudná becsülni és használni, mint az oktalan állat, melly mindenütt a' közép utat választván, boldogabb az embernél, ki többnyire a' két külségre tántorodik. Az állatoknak, madárkának, úgyszólván egész életök félelem, mert egyik a' másiknak ellensége: még is úgy tudnak magokra vigyázni, hogy mindenütt örömmel vigadnak, 's vidámon énekelnek, holott nem bizonyosak csak a' holnapi eledelőkről is: az ember, kinek minden kigondolható boldogság summája és kulcsa, sőt az egész föld, hatalmába van adva, boldogtalan, mert igen sokkal bír!

Ha a' természet boldogtalanná akarta volna az embert tenni, (millyenné maga magát teszi) ezt igen könnyen megtehetette volna, mert csak p. o. egy részét elemeinknek ki ne adta volna, olly formán, mint ha halat ugyan teremtett, de vizet teremteni elfelejtett volna; — sőt ennyit sem, hanem csak a' boldogság eszközeit helyhez

vagy időhöz kötötte volna: de lám ez egy sem történt, — minden nyitva áll előttünk, a' mi boldogságunknak legkisebb részére is tartozhatik, — minden földön talál az ember magának életet és boldogságot, — minden időben készen találja örömeinek tárházát, úgy hogy még a' zordon tél sincs örömök nélkül, de nem ám az állatoknál is! — Nyilván van hát, hogy midőn minden teremtményt boldogságra, a'kor a' legfelségesebb teremtményt, az embert, a' legfelső boldogságra alkotta a' teremtő, már csak e' földi életben is! És az ember elég képtelen magát ezen drága kincstől megfosztani, józan eszével, 's szabad akaratjával visszaélni!

De maga az embernek munkássága, igyekezete, telhetetlensége, félelme, panasza, mind arra mutatnak, hogy mi a' boldogságra teremtettünk, mellyet azonban vagy nem jó helyen keresünk, vagy elérvén meg nem ismerjük. — Miért munkálódunk, miért igyekezünk? hanemha azért, hogy magunkat boldogítsuk, — mitől félünk? hanemha boldogságunk elvesztésétől, — miről panaszkodunk? hanemha boldogságunk feltéséről. Bele van a' boldogság az emberi természetbe oltva annyira, hogy a' legboldogtalnabb is épen e' miatt boldogtalan,

A' boldogság, — akár melly oldalról számlalgassuk, akár mint meghányjuk vessük, akár meddig határozzgassuk is azt, oda jövünk, hogy semmi nem egyéb, mint a' léleknek csendessége, mellyre valamig szert nem tehet, örömet és nyugodalmat, szóval boldogságát fel nem találja. — De a' léleknek két gazdálkodó tisztje van, úgy mint az ép elme, és az ép test. Már a' mint ez a' két gazda gazdálkodik: a' szerént van a' lélek tárháza is jó vagy rossz állapotban.

A' nemjózan elme, vagy nem ép elme, csak kontár gazda a' lélek gazdaságában, melly miatt az csak sínlődik, nyomorog, csikorog és sántikál, — mindenütt jár kétfelől az út mellett távolabb vagy közelebb, csupán a' közép uton nem. Fantaziroz, nagy képeket teremt, vagy könnyen hisz, vagy nehezen, argumentumnak nem enged, — látja a' majort, látja a' minort, de conclusiót vagy nem mer csinálni, vagy ellenkezőt csinál, — látja a' mit hisz, 's hiszi a' mit hall, — teremti a' mi nincs, kívánja a' mi lehetetlen, útálja a' mi van, gyűlöli a' mit soká lát, — hite mechanismus, reménysége súlt galamb, szeretete egoismus, — fél az Istentől, féli a' haza járó lelkeket 's a' t., úgy hogy az ilyen lélek mindenről, csak a' boldogságról nem tud semmit. A' józan ép elme pedig, minden alkalmatosságot megragad, és azt vagy testi örömeinek gyarapítására, vagy lelke nemesítésére használja.

Hasonlóképen a' nem ép test is, csak kontár gazdája a' léleknek, még pedig annyival inkább, minthogy a' test ezen öt érzék, mint megannyi követ, u. m. látás, hallás, ízlés, szaglás és tapintás által, úzi kereskedését és közösülését e' külső világgal, mellyből való jövedelmét a' lélek tárházába behordja 's őtet ez által táplálja. Már ha ezen öt fő csatorna az egészségtelen testben erőtlen, vagy igen is erős, — duzzadt vagy apadt, vagy épen valamelyik hibázik is közülök: lehetetlen a' léleknek igazi mértékkel húzni e' világból való jövedelmét, mert vagy feleslegeset húz, vagy keveset, minden esetre hibásan. Az egészséges ép test a' természet törvényén híven eljárván, mint leghívebb sáfár, soha a' lelket kiszámolt jövedelmében meg nem csalja.

A' ki tehát e' kettőnek, vagy csak az egyiknek is híjával van; az, e' földi életben, még ha

Croesus kincsével 's Augustus hatalmával bírhatna is, boldogságot soha ne reményljen, — nem azért, mintha e' földön boldogság nem volna, holott az egész föld csupa boldogság tárháza, — hanem azért, mert a' boldogságot nem jó helyen keresi.

Mi hát az a' józan ész? és mi az az ép test?

Mint a' világosságot csak a' setétségből: így a' józanságot is a' részegségből lehetvén meghatározni, józan ész az, melly nem részeg. — Ha az ész, csak a' millióféle testi indulatoktól, kényektől, szeszélyektől, a' testtől, vagy a' világtól, vagy a' szokásoktól kormányoztatik, 's vezéreltetik: csak olly részeg a' maga nemében, mint mikor a' bortól machinaként hajtatik, és ollyant tesz, mellyet józan korában szégyenel. — Ollyant tenni tehát, a' mit az ember soha életében meg nem bánhat és nem szégyenelhet, sőt a' mi a' legkésőbbi idők és maradék, vagy még az Isten törvényszéke előtt is állandó és talpra esett: ez a' józan ész míveletje.

Az egész természet sulyegyenon áll fen. Mihelyt valahol a' mérték vagy hijános, vagy felesleges: azon arányban fogyatkozást szenved a' természetnek egyik serpenyője. — Ha testünk, vagy az élésekkel felyül terheltetik, vagy a' szűkölködéssel kínoztatik és megcsonkittatik, egészséges nem lehet. Az egészségnek tehát nincs más védangyala, mint a' mértékletesség.

Életünk 's rendeltetésünk célja tehát tulajdon boldogságunk lévén; a' boldogság feltétele pedig egyedül a' józan elmétől, 's ép testtől függvén; ezeknek fő czímerök pedig egyedül az imént mondottam erkölcsi nemes tettekben vagy ére nyekben alapúlván: önkényt következik, hogy, mint mingyárt látni fogjuk, a' boldogságnak egyetlen egy eszköze a' Morál.

Második Fejezet.

A' Boldogság eszköze csak a' Morál.

Ez a' föld csupa paradicsom. Itt semminek hijjával nem vagyunk. — Öt érzékünk lévén, mindeniknek annyi tárgya van a' természetben, hogy nem csak szükségét nem szenved egyik is, sőt magát igen könnyen tárgyainak özönébe temetheti. — Minden földnek, minden időnek vannak különös drágaságai, — sőt még az embertől az sincs megtagadva, hogy egyik helynek vagy időnek kincsét, másik helybe vagy időbe át ne vihesse. — De ha semmi e' földön készen nem volna, és mindent magunknak kellene is teremtenünk: már nem csupa boldogság - e az, hogy a' föld minden magnak elfogadására olly alkalmazatos, olly hűséges, hogy az ember szorgalmát ezer meg ezer örömmel megjutalmazza? Azonban, ha ezen örömeinkre semmit nem teszünk is, ha a' természetet csupa negative nézzük is, (csak hogy a' zeruson alól negativumot, az az rosszat ne tegyünk) már maga a' természet azon ártatlan örömöknek, életnek és boldogságnak merő tárháza! — Nem mondok annyit, hogy nézd keresztül az egész tarka természetet, oh ebben elhal egy érzékeny vi'sga lélek! — hanem csak azt mondom, nézz meg egyetlen egy tárgyat, és azt tíz esztendeig mindig vi'sgáld, mindig találsz rajta csudálni és kitanulni valót, sőt mennél tovább vi'sgálsz, annál inkább elragadtatol annak kitanulhatatlan mély titkától, és végre megrázkód.

tató hideg borzadással tiszteletére gerjedsz az ő teremtojének. — De ha épen tíz évi vizsgálódás után pusztá szemeddél véget értél volna annak kitanulásában: akkor végy elő egy nagyító üveget, 's azon kezd el a' szemlélést: már ekkor ismét új oskolába jössz, mellyben még ábécés gyermekként, tudatlanságodon elbámúlva, újra kezdheted a' tanulást, és ismét tíz évig lessz tanulni valód. — Ha pedig ebben is véget értél: vedd elő a' chemiát, 's ekkor ismét szokatlan új oskolába léptél, mellyben tudatlanságodat vég nélkül gyakorolhatod. — De felteszem ebben is véget értél: akkor vedd elől a' philosophiát, és lépsz olyan oskolába, melly tószomszédja lévén az örökké valóságnak, olly tágos mezőt nyit fel előtted, hol majd mind eddig elkövetett iparkodásodnak kielégítő végét éred.

Még csak egy tárgyról szólottam, — hát ha többet, hát ha az egész természetet ajánlottam volna oskoládnak! — Azt sem mondom, hogy válogass a' tárgyakban, hanem csak kapd fel a' legelsőt, a' mi szemedbe akad, legyen az kicsiny vagy nagy, szép, csunya, mindegy, — mind bölcseségnek és jóságnak hirdetője, kicsinytől fogva legnagyobbig, — sőt nem lehet meghatározni, valyon a' természet nagyban bámulandóbb e, vagy kicsinyben?

Te okos valóság! Te józan elmével áldott lény! nyisd fel szemeidet! tekints jól magad körül! csupa paradicsomban találod magadat! — Zöldelnek a' mezők, gyümölcsöznek a' fák!, minden az ő kötelességét híven teljesíti! — minden az Isten dicsőségét hirdeti, a' te boldogságodat czégrezi! — Neked gyümölcsözik minden fa, szabadon élhetsz mindeniknek gyümölcsével, — csak egy fa van tőled eltiltva, a' gonoszság tudásának és cselekvésének fája, —

ezen kívül mindenikkel élhatsz józan ésszel. — Az állat, mint paradicsomban érzi magát a' természet kebelében, vigad és örvend az életnek, 's csekély tehetsége szerént dicséri teremtőjét, híven követi kiszabott törvényét, 's az ember tanítására fáklyával viszi előttünk az analógiát. — A' kis gyermek, akár hol tesszük le őtet a' föld színén, mindenütt talál magának örömet és mulatságot. — Kis gyermek, — kinek még semmije sincs, ki még semmit sem tud, kinél még a' lélek szunnyadozik, ennyi örömet talál a' természetben, mennyivel jobban örülhet hát egy ember, kinek már vagyona, ereje, ítélete, tudománya, szóval, minden szükséges eszköze készen van!

De honnan származik ez a' természeti öröm? Onnan, mivel minden plánta, minden állat, minden teremtmény híven eljár kötelességében, nem hibázik, nem szegi meg kiszabott örökös törvényét, — belső öröm ez, melly a' kötelesség betöltéséből származik, mellyet ha be nem tölthet, nem talál többé örömet, nincs számára paradicsom, vége az életnek, — elhervad, elbúsul, és elvész.

Így van az ember is, még pedig azon arányban, mellyel minden egyéb teremtményeket felül múl, — mert mennél nemesebb valamely teremtmény, annál bővebb forrása van örömeinek e' paradicsomban. — A' plánták és állatok örömeit, talán meghatározottnak, talán helyhez, időhöz, és tárgyhoz köttetettnek mondhatnók: de az embernek, és az emberi léleknek, ha ugyan az egész természet tárháza minden időben nyitva áll, annál határtalanabb örömforrás van engedve, mivel, ha már épen a' készen lévő tárgyakat megúnná, még arra is nyitva áll előtte az út, hogy szorgalma által magának új és ismeretlen örömöket fedezzen fel.

Azonban, az öröm még sem ezen kiapadhatatlan természet forrásából jön belénk, hanem bennünk támad, és úgy szólván mi belőlünk terjed ki a' külső természetre. Egy nyugtató belső érzés, — annak érzése, hogy mi jót tettünk, hogy mi a' természet szent törvényét híven követtük, — hogy mi olly tettet, és olly szívvel vittünk végbe, melly az Isten részrehajlást nem ismérő törvényszéke előtt is koronát érdemel, legyen az nagy, vagy kicsiny, csak hogy az akarat önségéből, nem pedig akármilyen névvel nevezhető ingerből származzék: ez a' mennyei érzés, egyedül képes azt bennünk véghez vinni, hogy mi a' természetet, általjában vagy egy részecskéjében, valóságos parandicsomnak szemlélhessük, 's benne örömet találhassunk. — Különben itt lehet a' dús természet mennyei ragyogó drágaságaival, 's méznél is édesebb nektáraival; de ha lelkiisméretünket a' kötelesség édes betöltése, a' nemes tett nem diplomázza: nincs öröm számunkra fentartva, — ha csak a' kontár és charlatán szemfényvesztéseket, mellyekkel magunkat örömet elkábitjuk, csak hogy lelkiisméretünket valamennyire elaltassuk, öröme nem nevezük. — Keserű öröm! mellynek a' szereppel együtt vége van, 's lelkünket csak annál terhettebbé teszi! — — A' ki nemeset nem cselekszik, annak e' föld nem paradicsom, — nem talál az sehol, és semmiben örömet, — gyászba van ő. reá nézve borúlva az egész természet, és a' virágok ékessége 's a' madárkák zengedezése őtet csak szomorúbbá 's nyugtalanabbá teszi.

A' paradicsomi öröme érzése tehát nem a' testé, hanem a' léleké, az az, nem függ kényektől és szeszélyektől, sem hatalomtól, sem gazdagságtól, sem fűszületéstől, sem a' tudománytól, mint némelyek képzelik, hanem csupán

és

és egyedül a' nyugodt lélekismérettől. Lehet szegényebb, legtudatlanabb; de ha minden tette az Isten törvényének lelkével egyez: az egész föld paradicsom reád nézve. — Ellenben ha arany palotában bibor öltözetben lakol is, — ha minden órádat készen várja is mesterséges boldogságod, — ha a' narancs lúgosok alól musika concertbe, innét a' theátrumba, innét a' bálba, innét a' hercegi asztalokhoz, innét az andalító istenasszonyok társaságába szabad tetszésed szerint járkhatsz is: ha tetteidet nagy és nemes lélek nem dicsóíti, tömlöcz néked e' világ, nem paradicsom.

Egy belső hidegség, egy kedvetlen szeszély, egy titkos megnemelégedés hatja át az embert, és maga sem tudja mi hijával van? 's honnan származik kedvetlensége, a' kit nemes szíve, 's dicsó tette belőlről örök csendben nem tart, — mindenben hibát talál, meglegedést sehol. — Kevés az épület, épített, jaj! nem érte célját. — Unalmas a' városi lárma, kimegy a' falusi csendre lakni, jaj! egy pokol a' parasztok társasága! — Kedvetlen a' nótlenség, megházasodik, jaj! kín a' lekötött szabadság! — Nehéz a' munka, heverni édes, jaj! megöl az unalom! — Tömlöcz a' magány, barátok kellene, jaj! minden ember egoista! — Borzasztó a' halál, élni siéss, jaj! tömlöcz az élet, és farkasok barlangja!

Az embernek ezen természettől eltévedt útját észre vévén némelly mélyebben látó halászok, próbálták a' paradicsomot, minthogy ez csak ugyan tagadhatatlanul itt van, felállítani. De mit tettek tehát? — a' helyett, hogy az eltévedt embert egy két szóval utba igazítottak volna, jól látván, hogy a' világon nincs hasznosabb tőkepénz, mint az emberek tévelygése, tehát megragadván az alkalmatosságot, ezt tették magoknak

kiapadhatatlan arany bányáikká, mellynek jövedelme a' világ minden uradalmait felyúl mulla, 's magába kortyantotta. Készítettek tehát egy pseudo = vagy is ál - paradicsomot, mellybe szerencsésen, a' mint kiszámlálták, mivel a' testiségnek felette nagyon kedvez, a' testi embereket bérs fogták. Így lett sok ember esze által, kinek egy talpföldje és egy jobbágya sem volt, a' világnak urává, a' világ urait és Croesusait tulajdon jobbágyivá tévén. Ezen álparadicsom készítőket nevenként felszámlálni lehetetlen, mert legio az ó nevek, — hanem általában ide tartoznak mind azok, kik mások gyengeségeiből élnek.

Az ilyen álparadicsomok, már magokban véve is igen hizelkednek a' testnek, mert mind azon, sőt több örömeiket ígérnek, mint a' természeti paradicsom; — de legtöbbet nyernek az által, mivel igen olcsón árulják édes portékájokat, — semmit egyebet nem kívánnak tisztelőiktől csak pénzt, — 's ez által könnyen elcsábítják az igaz paradicsom utjáról a' sokaságot, kivált a' tudatlanokat, annyival is inkább, mivel ott a' bemenetel árra iszonyú, — egy maga megtagadás, — maga megismerés, indulatokon való kegyetlen uralkodás! mind olly rémítő taxák, mellyeknél a' pénznek, és akár melly külső testi kötelességnek legnagyobb summája is kisebbnek, könnyebbnek, és így kelvezőbbnek látszik, — 's természetesen, hogy ugyan azon, vagy még több gyönyörüséget ígérő kertbe, olcsóbb árron, és így, vélekedés szerint jobban gondolkodva, inkább megy az ember. — De még az által is igen sok tisztelőket nyernek az álparadicsomok, mivel a' már megbotlott ember, vagy a' ki már az erény utjáról régen kisikamlott, azt gondolván, hogy már mind egy, ugy is késő, 's a' jó utra többé

nem térhet, vagy ha térhetne is, ott még ő csak inas, csak kezdő tanuló lenne, 's másoknak csak nevetség tárgyul szolgálna: tehát ő is inkább megy az olcsóbb paradicsomba.

Ember társom! legdrágább kincso Istennek e' földön az ember lelke, a' te lelked! Térj a' józan utra, soha sem késő, ha halálad óráján térsz is reá! hadd el az álparadicsomot, térj a' valódinak ösvényére! meglátod, hogy a' mit életedben kerestél, de soha el nem érhetted, — mert az álparadicsom öröme nem öröm volt, hanem csak lelkiismereted elkábítása, mellynek felébredésétől örökké irtóztván egyik mulatságból másikba futottál, — azon felséges örömet, mellyet csak egyedül az igazi természet paradicsoma adhat, mihelyt egy felséges nemes tettet tészel, azonnal érezni fogod, 's egy órányi életedben edesebb örömet kóstolsz, mint eddig leni minden napjaidban.

Valamint a' bünös gyermek, ha semmi egyéb tanúja nincs is lelkiismeretén kívül, soha nyugodt lélekkel nem lehet, lehajtja fejét, 's merő fővel, 's nyílt homlokkal nem tud járni, kerüli a' mások ábrázatját, 's fél a' más szemébe nézni, mintha az néki hóhérja volna: így az álparadicsom kedvence is, ha minden órára különös kiszabott multság várja is készen, sehol kívánt kielégítését nem találja, és a' természet paradicsomára szemét sem meri felvetni, — fél, pirul, minden virág és minden fa levél előtt, mintha mindenikben büne tanúját, 's vádolóját pillantaná!

Minden unalom, a' léleknek valamelly nyughatatlanságát czégrezi; — a' nyugodt lélek mindenütt talál éledelt és multságot! ha pedig nyugodalmát még többféle isteni nemes tettei is ápokják: már akkor valóságos paradicsom ez a' föld

reá nézve! Különös, hogy az ember, korával együtt tért el a' természettől, nem pedig hozzá jön! A' szelid természet kebelében játszadozó kisdedeket ártatlanoknak, 's mintegy kis anyyaloknak lenni állítjuk, de mennél nagyobbak lesznek, annál inkább eltérnek ezen ártatlanság arany idejéből; — pedig inkább következnek, hogy mennél inkább nevelkedik ember a' természet ismerésében, annál ártatlanabb örömeket, 's arany időket éljen. — —

Holott az ember semminek hijával nincs, sőt mindennek bőségében van, valami csak egy paradicsomi boldogságnak legkisebb részecskéjére is tartozhatik, — nyitva áll előtte a' nagy természet kifogyhatatlan tárháza, — birja ennek kulcsát a' józan elmét is: hogy van tehát, hogy sok ember nem csak paradicsomnak nem ismeri ezt az Istennek felséges munkáját a' mi lakó földünket: de sőt ezt a' legsetétebb tömlöcznek és siralom völgyének véli, 's nem elégszik meg azzal, hogy maga magát tanталussá tévén a' boldogság tengerében boldogságot nem talál, az erdőt a' sok fa miatt nem látja; de még magának követőket is verbuvál, csábít, kényszerít 's a' t., abban képzelvén még talán egyetlen egy boldogságát, ha magával együtt ezereket elragadhat, sem maga boldog nem lévén, sem másoknak azt nem engedvén? — mingyárt megértjük:

Józan ész nélkül nem is lehetséges „a' boldogság.“ Szent és erkölcsi okfő nélkül pedig nem is lehetséges „a' józan ész.“ Ezen okfőn kívül akármiféle rugó toll igazgassa is elménket, (ilyen rugó toll pedig vajmi sok van ez életben, mellynek a' mi kényeink, csak egy kis részét teszik) — az elme józan nem lehet.

Létalapos figyelem kell hát arra, hogy az ember elméje a' józan utban neveltessék 's megtar-

tassék, különben e' föld hijába van számunkra alkotva. — Ha a' testi kények kormányán megy a' lélek, (megy pedig számtalanszor, és néha tévedésének tudása nélkül, — mert nem mindig vigyáz az ember magára, nem mindig veszi észre, minő rugó toll igazgassa őtet? — sőt sok azt sem tudja, hogy cselekedetinek rugója vagy kormányozója is van) — ezen kények ugyan sokat ígérnek, 's hízkelkednek a' léleknek, de azon kívül, hogy ígéletjüket soha be nem tölthetik, még azzal a' szerencsétlenséggel is jutalmazták, hogy az erény útját véle eltévesztetvén, a' gonoszságot szokássá 's természetté, és így a' paradicsomot pokollá változtatja; — de ha a' lélek semmi császnak nem enged, egyedül az erkölcsi szent törvényeknek hódol: úgy jár a' paradicsomot mindenütt magában hordozza, jutalmát nem kívül, hanem belől megtalálja. Ugyan is az erkölcs olly drága kincs, hogy azzal fel nem ér a' világnak minden aranya és briliántja! — A' mi nem enyim, — a' mit el vehet tőlem, nem mondom a' halál, de csak egy betegség is, a' mi engem szerencsétlenné is tehet, — a' mit magammal el nem vihetek, de ha elvihetném is, amaz életben nem kelendő: hogy tudjam én azt többre becsülni annál, a' mi örökös tulajdonom, — a' mitől semmi betegség, semmi halál meg nem foszthat, — sőt a' mi örökké dicsőségemre 's boldogságomra válik? — A' pénz, hatalom, nagy születés 's a' t. eszköznek igen jó és felséges, mert a' ki ezekkel bir, erkölcsét sokkal nagyobb tökélyre viheti, mint a' ki nem bir: de czélul tekintve, nem egyéb kísértetnél, mellynek csak ugyan legtöbben is áldozatjaivá lettek!

Az ártatlanság arany idejéből kiserdültt ifju, kilépvén a' tévelygőkkel teljes nagy világ piaczára, először csak bámulja az emberek fonák-

ságát, de végre őszinte erkölcsének drága árrát, számtalan megcsalattatásai után a' világ kasszájába lefizetvén, 's tapasztalásaiból életpraxist vonván; így gondolkodik: „az Isten hijába semmit nem teremtett; éljünk hát kényeinkel, és a' természet javaival, — lám minden okos ember így tesz,“ — 's magát még vádolja, hogy illy későn tudott észére térni! — Ez az analogia csábítja el legnagyobb részét az emberi nemzetnek, úgy hogy a' nemesebb lelkek, mivelhogy ezek miatt ők is szerencsétlenek, 's nem gyakorolhatják erkölcsi erényeiket bátorságos szabadsággal, vagy arra a' gondolatra vetemednek kinjokban, hogy jó volna e' fonák társaságot itt hagyni, és magokat seregestül egy szigetben, hol lelki nagyságokat teljes erőben gyakorolhatnák, megvonni; — vagy, mivel ezt nem tehetik, tehát halomra írják a' könyveket, morálokat, predikáziókat, imádságokat, gúnyokat, meséket, anekdotákat, és mindennemű tanító, 's nemesítő könyveket, csak volna a' ki olvasná, 's még inkább a' ki követné! Mind haszontalan! A' ki nek kellene, nem olvassa, — a' ki pedig olvassa, az úgy is mind tudja már azt, és velek együtt fájlalja! A' nép erkölcsére ezer meg ezer könyv nem tesz annyit, mint egy kézzel fogható analogia, vagy is szemmel látható eleven példa, mellyet naponként látván így fejez ki: „az Isten semmit hijába nem teremtett. Lám ezt minden okos ember használja; tehát mi is legyünk okosak!“ — szerencsétlen eltévedtek!

Az igaz, hogy az Isten semmit haszontalan nem teremtett, — és épen ezzel fogjátok meg magatokat egy kilábolhatatlan kelepczében! Azt kérdelem tőled: elébb érik e a' gyümölcs virágjánál? elébb születik e gyermek az atyánál? volt e arra már példa, hogy valaha a' természet rend

nélkül valamit tett volna? és fenállana-e ez a roppant mindenség, ha ebben rend nem uralkodnék? — Meg kell vallanod, hogy csak rend a' lelke mindennek, és e' nélkül még csak a' holnapi napra sem virradhatnánk! Már — ha az Isten, a' rendet rendelte minden dolog legelső és legszükségesebb vezérének; és te ezt még is haszontalanságnak állítod: úgy magaddal ellenkezel; — ha pedig nem állítod haszontalanságnak, hát miért ezen, mint minden dolgot veled nem alapítod te is ama csábító analogiádat? és miért így nem okoskodol: Az Isten mindenben rendet teremtett kalauzúl: tehát ez épen nem ok nélkül van teremtve, hanem azért, hogy mi ezt kövessük, és mindenben rendet tartsunk! Az Isten mindent teremtett hasznunkra, de teremtett mértéket és mértékletességet is, melly nélkül minden kincs mérge volna reánk nézve. — Hát a' józan elmét, a' maga személyét és kép-mását haszontalan alkotta e beléd a' teremtő? holott egyedül ez a' te dajkád, melly a' világ labirinthjában úgy viseli gondodat, mint az édes anya az ó kisfijának, különben mi lenne belőled? — Akárki vagy barátom, a' ki az erkölcs utjáról kitértél, tudd meg, hogy a' boldogságot az erkölcsön kívül. hijába hajhászod, és hogy az erkölcs utjáról való eltévedésedet, nincs a' világon az az analogia, melly megigazolja.

Sok ember törte már azon az eszét, hogy tegye magát, másokéval kizárásával boldoggá? Ez volt eleitől fogva a' legszerencsétlenebb gondolat, mellynek még ekkoráig áldozatjaivá lettek mind azon országok, mellyek voltak, és nincsenek! — Sok idők lefolyta után végre észre vették az emberek, hogy csakugyan minden mesterségnek elkövetése után még is lehetetlen azt kivinni, hogy egy valaki mások nélkül boldog

lehesen, hanem ebben másoknak is részt kell venni, avagy csak legalább szóval, nevében részesülni. Így támadott a' politika, mellynek ísmét elébb utóbb áldozatjává lesznek mind azon országok, mellyek a' boldogságot ebben helyezik. — Akármit próbál az ember boldogsága alapjául, mindenből kikopik, mig az igazit el nem találja, melly nem egyéb, mint a' keresztényen vallás alapjában álló tiszta morál. — — Ha Napoleon végig olyan maradt volna, mint eleinte proclamatiói mutatták: úgy fegyver nélkül magához hódíthatta volna Európát, és még most is élne és uralkodnék; de mivel cselekedete és élete mást árult el, mint nagy lelkiültség készült proclamatiói: ő is végre megtanulta a' természet ama nagy törvényét, hogy a' világ mind addig örökös revolúciók tárháza lesz, valamíg a' morálon kívül, más okfóben keresi boldogságát!

Harmadik Fejezet.

**A' morálnak eszköze a' szorgalom, vagy
tökély ideálja.**

Sok ideig küzködött a' világosság a' setétséggel. Századokig tartott az a' per, ha valyon az emberi állat vég nélkül tökéletesülhet-e? — Valamint józan védlői soha sem hibáztak: úgy balul nevelt ellenzői is özön módra áltak elő.

Talán már elértük azt az időt, mellyben ezt hosszas vitatással megmutogatni szükségtelen, és minden józan elme elisméri azon axiomát, hogy „az ember születése órájától fogva, halála órájáig e' földi életben is vég nélkül tökéletesedhet”, — még pedig egyes személyben csak úgy mint egész társaságokban, — testileg csak úgy, mint erkölcsileg. — Különös is az, a' mit szemmel látunk, kézzel teszünk, azt szóval tagadni!

Igaz hogy a' természet ura mindennek szabott keskeny határt, és épen ezen analogián tévedett el legtöbb ember, a' világi tárgyokról hozván az emberre is következtetést; de az ember a' földi teremtménynek remeke, — az emberi elme magának az Istennek élőképe lévén e' földön, ámbár a' lehetetlenség határát kiszabta is a' teremtető emberi valónkra nézve annyiban, a' menyit boldogságunk legkisebb sérelme nélkül megeshetik: de a' lehetőség határát is, a' mennyit nélkül

boldogságunk el nem lehet, olly tágosra, és téresre jelelte, hogy mi abban itt e' földön véget nem érhetünk.

Egyik, az oktalan állatoktól választó czíme az embernek az is, hogy az ember egy remek mustra-képzelet nélkül, mellyet ideálnak nevezünk, el nem lehet, — csak azzal a' különbséggel, hogy a' műveltebb elmék finomabb, a' műveletlenebbek pedig alacsouyabb ideákat állítanak magoknak, — de abban mind megegyeznek, hogy képzelt ideáik czélzatja szerint arányozzák minden cselekedeteiket.

Ez az idea annyira szivünkbe van vésve, hogy e' nélkül soha el nem lehetünk — elannyira, hogy ha azt elérjük is, már az többé nem olly édes, mint volt idea korában, — azért is nem késünk, hogy idea nélkül ne maradjunk, tüstént új ideát teremteni; — és ez így megy halálunkig. — Mellyik ember van p. o. remény nélkül, a' legfelsőtől fogva a' legalsóig? — Azonban, mihelyt az idea testé, a' remény valósággá válik, csak hamar testiebbnek találta az, mint volt képzethen, azért is helyébe új idea teremtetik, — 's így támad a' földi nyughatatlanság és a' feljebb való iparkodás.

Az, itt nem kérdés, nemes-e az idea, vagy nemtelen? erkölcsi-e vagy erkölcstelen? mind két esetben igaz, hogy mihelyt az ideát elérhetjük, nem elégszünk meg, 's tüstént újat teremtünk, — mert nem tudom mi okból? idea nélkül nem élhetünk.

A' ki még az idea teremtéstől is megfosztott, az olly szerencsétlen, mint ki a' reménytől is elhagyatott; — szerencsétlenebb egy oktalan állatnál, szerencsétlenebb egy darab kónél, mert ezeknek legaláb nincs ítélő és érzékeny szivök.

Lehet ugyan az embert mesterséges nevelés által úgy elbódítani, hogy egy bizonyos tárgyban az elért idea helyébe újabb ideát ne teremtsen magának, hanem csak annál maradjon, habár századokig is; — de ez tartós nem lehet, mert az analogia és inductio, elébb utóbb észre hozza az elkábultat, és a természet elnyomott jusait annál nagyobb tüzzel visszaserzi. — Még valaha a Törökök is észre térnek, — a természet előre dolgozik örökkéig.

Különös az, hogy minden ember tökéletlen, és mégis egyik embert a másik tökéletesíti, — mert egyik tökéletesebb a másikonál. A tökéletlennek ideálja a tökéletesb, — ennek ismét ideálja a nálánál tökéletesb, és így felfelé, egész a legtökéletesebb természetig, mellyet a ki ért, és híven követ, követi magát az emberi tehetség határának e földi életben kiszabott legfelsőbb ideálját. Ezen földi ideálon túl következik aztán a mennyei ideál, mellyet itt képzelni sem tudunk, de tudni és folytatni egy tisztább jövő életben reményljük.

Mig tehát e zavaros földi életben polgárkodunk, minthogy a természet semmit cél nélkül nem alkotott, (mert ok nélkül valamit tenni, csak embernek is, a legnagyobb képtelenség) — annyival inkább az embert egyenes testtel, célirányos tagokkal, de legkivált egy józan ítélő és okoskodó lélekkel minden földi teremtmények felett ok nélkül fel nem ruházta: kell lenni bizonyos czélnak, melly ezen nemes tehetségeknek örökös foglalatosságul szolgáljon. — Még pedig, minthogy a cél elérése után az eszközre többé szükség nincs; — azonban ugy látjuk, hogy ezen eszközök nekünk nem bizonyos grádus eléréséig, hanem holtunk napjáig vagyának általadva: tehát kénytelenek vagyunk feltenni,

hogy a' mi célunknak nem meghatározottnak, nem végére mehetőnek, hanem egy vég nélkül feljebb vihetőnek kell lenni. — Ez a' cél, mint ezt maga a' természet mutatja, nem más, mint a' tökéletesedés ideálja.

Csak nézzük el, hogy vezet erre bennünket a' természet? Egy részről úgy akarta, hogy élelem 's ruházat nélkül el ne élhessünk; más részről pedig munka és fáradság nélkül semmit sem enged elérnünk: tehát kénytelenek vagyunk mindenért dolgozni. — De mivel szükségünk sokfélék: ezekhez képest sokfélék dolgaink is; — és mivel egy ember mindent nem tehet: tehát sokféle foglalatosságu embereknek kell lenni, hogy kiki a' magáét téven, egymást kölcsönösen segíthessék. Így származtak a' mesterségek, tudományok, rangok, hivatalok 's a' t., melyek mind öszvesen nem fő célok, hanem csak egy célnak eszközei. Minden embernek tehát, ha csak élni akar, kell választani valamely eszközt, melly által életét fentarthassa. — Úgy de a' kezdő ember tudatlan: tehát a' tudósabbat kénytelen foglalatosságában követni, 's azt magának ideálul feltenni, mint az irni tanuló gyermek az irás mustrát. Így tehát nyilván van, hogy maga a' természet kívánja, hogy mi örökké egy felsőbb ideált úgy szólván bálványozzunk, mellyet el nem érhetünk, de legalább igyekezettel igen megközelítünk, 's általa magunknak életet, hasznot és boldogságot eszközünk, 's mind magunkat tökéletesítjük, mind az unalmat szépen elűzzük; vagy ha elérjük; azzal ismét meg nem elégedünk, hanem tüstént új ideált teremtünk, 's magunknak célul teszünk.

Igaz ugyan ez a' példabeszéd, mellyre a' természet és tapasztalás vezérlette az embereket, hogy haszontalan igyekezet olly kocsi után

futni, mellyről tudjuk, hogy fel nem vészen, — s ezen analogia szerint, haszontalan igyekezet olly ideálra törekednünk, mellyet előrebizonyosan tudjuk, hogy el nem érjük. — De nagyon vigyázni kell magunkra, hogy a' természetnek e'féle analogiáival magunkat el ne hagyjuk csábítani, mert az ilyen analogiáknak számtalan emberek lettek immár áldozatjává, sőt másokat is magokkal ragadtak. A' természet, ha azt keressük, tele van ellenmondásokkal is; és minden nap tapasztalhatjuk mind azt az axiomát, „similis, simili gaudet”, mind azt, hogy „figulus, figulum odit”, el annyira, hogy a' gyenge elme könnyen el is tévedhet a' természetben, ha ezt teszi Cicero szerint magának mustrául és vezérül; de a' józan és bátor elme, a' ki axiomává tette azon igazságot, hogy „a' természet nem csalhat”, nem hagyja magát minden kis sophismától elcsábítani, hanem előveszi azon nagyító üveget, mellyen a' dolog valóságát kiisméri, — azon compaszt, melly őtet eltévedni nem engedi, — használja t. i. a' distinctiót, melly nélkül csak széljátéka az ember elméje. Sokszor olly kitünő contrastokra és összeütközésekre bukik az ember a' természetben, hogy néha alig tud magának okfőt találni, mellyhez támaszkodjék, sőt néha a' mi volt is, elhagyja, — holott egy parányi distinctio, az egész dolgot napfényüvé teszi. E' szerint, igaz, hogy olly kocsi után, mellyről tudom hogy fel nem vészen, esztelenség futni; az is igaz, hogy innen analogia látszik folyni ezen gondolatra is: haszontalan igyekezet olly célra törekedni, mellyet tudom hogy el nem érek; — de a' józanabb gondolkodás csak igen felderítette ezen sophismának helytelen voltát, midőn egy parányi distinctio által megmutatta, hogy az elérés, mint min-

den e' világon kétféle: absolutus, és relativus. Mi, az absolutumra ez életben soha nem jöhetünk; de a' relativumot, mellynek ismét ezer meg ezer grádusai vannak véghetetlenül megközelítjük, és már maga az approximatio is egy része az elérésnek; mint ezt a' pallérozottabb nemzetek példájából, de még a' mi önnön mindennapi tapasztalásunkból is elegendé szemléljük, valamint az ellenkezót a' miveletlen pogány nemzeteknél, egész az undorodásig csudálhatjuk.

Nem én mondom tehát, hanem a' természet újjal mutatja, hogy ideál nélkül egy ember sincs, — és hogy az ideálra való törekedés, vagy is a' tökéletesedés, minden embernek szívébe béoltott határtalan kötelessége.

De, valamint minden embernek egyenként: úgy minden társaságnak és minden országnak is van ideálja, és ennek megközelítésére való köteleztetése. — Nem is lehetne egy olyan társaságnál az emberiségnek alattomosabb ellenségét gondolni, melly magát a' tökély fő pölczáig, az ideálig eljutottnak, 's e' szerint javíthatatlannak, 's örökké ugyan azonnak lenni állítaná, vagy még el is hitetné. Századokig, vagy talán ezeredekig (mert a' mindenségben ezen esztendő csak egy pillantás) bódíthat a' Mahumed tudománya; de a' természet az illy kontrasztokat a' maga titkos céljaira használja, melly szerint majd egyszer, annak idejében, ha minden elemei összeérnek, annál nagyobb pompával és dicsőséggel foglalja vissza elnyomott jusait. A' természet a' késő időknek is tart fel valami csudálni valót, nem akar mindent a' mi időnkben kitákolni. — Annyi bizonyos, hogy örökké semmi sem tarthat, egyedül a' tiszta Morál; valami ezen kívül az emberek tetteiben, céljaiban, intézeteiben, indulataiban lappang, az elébb utóbb

kivilágosodik, 's mezítlenségét elárulja, idő és szeljatekává lévén elmulik, 's nem marad fel semmi belőle, mint a' mi kis morál volt közöttte; valamint a' test lerothadván, csak a' csontváz marad még fen.

Egy egy ország ezernyi ezer emberekből áll, és minden embernek az a' célja, hogy boldogul élhessen, legalább mindenik azon igyekezik, hogy a' boldogtalanságot mennyire lehet magától elhárítsa. Ezen köz célnak elérésére kell lenni az ember képzeletében egy köz ideának is, mellynek mustrájára akarja a' társaság az ő alkotmányát formálni. Ezen ideát legszebben ábrázolja a' paradicsom kertje, — egy kert, mellyben az ember gyermeki őszinte ártatlanságban, 's boldogságban élt, — egy kert, mellyben az ember minden szükségének kielégítése készen volt, — egy kert, mellyben az ember volt fő ur, és néki minden állatok engedelmeskedtek, — egy kert, melly bé volt kerítve, hogy külső félelemtől is ment legyen, — egy kert, mellyben minden felé élet és öröm, virág és gyümölcs, békeség, boldogság, szeretet váltották fel egymást.

Hogy ez a' paradicsom valóságos ideálja minden országoknak: csak onnan is megtetszik, hogy ma is sóhajtva fohászkodunk ennek elvesztéséért, 's mi több! némelly országok népei, ennek kebelökben való felállítására öszvevetett vállokkal egyességre léptek, — 's leforrván egész Europa a' sok haszontalan vérengező háborúknak öldöklő tajtékjait, végre az áldott békeség arra a' józan gondolatra vezérli az embereket, mellyet eleinte mingyárt kezdeniök kellett volna.

Hogy a' paradicsomi boldogságot valamely országban fel lehessen állítani: ez képtelenség; — de hogy ezt jobbnál jobban megközelíteni

Lehetséges, minthogy a' megközelítésnek számtalan lépcsői vagynak, nem fogja tagadni senki, a' ki tudja, hogy az ember mindenre hajlandó, a' szerint, mint nevelési 's társalkodási környűállításai szivét kiformálták; — mert az ember jóra rosszra egyaránt kifejlődhető, a' szerint, a' mint szoktattatott, 's a' szokás benne természetté lett, csak hogy némellyiknek formálására kevesebb, másnak több eszköz kívántatik, a' mint kinek kinek természeti tüze gyengébb vagy erősebb. Sok utonálló, a' legbecsületesebb polgár lett volna, ha kicsiny korától fogva czélirányos eszközökkel neveltetett volna, — ellenben sok uri ember szinte a' legszerencsétlenebb lett volna, amannak feltételei mellett.

Ember nélkül a' föld burjánj és fene vadak barlangja volna: egyedül az ember teheti ezt azzá, a' mivé akarja. — Ha mi földünket különbbé tudtuk tenni, mint a' randa török, — ha a' német különbbé, mint mi, — ha az angol különbbé, mint a' német: mi áll hát ellent, azt olyanná tenni, hogy az ideálhoz közelítsen? — Az ember egy kis mindenhatósággal bir, ha az akarat és tudomány kezét fogva munkálódnak! — Igaz, hogy az ember kétféle, jó és rossz, és ennek sokkal nagyobb száma miatt, úgy szólván amazok is csak nyomorognak, semmibe nem kezdhetnek: de hát nem magán az emberen áll-e a' nevelésről is, czélirányos bölcs intézeteket alapítani? A' gazdaság tudománya tanítja, hogy az állatokat, plántákat szorgalmunk által vég nélkül nemesíthetjük, 's hasznunkat, örömünket magasra vihetjük; de minden állatnál és plántánál elébb való segéd eszközünk, 's a' jó gazdaságnak legelső állatja az ember, mert ember társak nélkül semmit nem tehetünk; és még is, midőn mindent nemesítünk, a' legelső elfelejtendők? — A'

ne-

nevelés semmi nem egyéb mint szoktatás, — és mivel tagadhatatlan, hogy a' szokás természeté válik az emberben: tehát a' bölcs nevelés azt miveli, hogy a' jó, természeté válván, rosztat nem mondok tenni, de még gondolni is irtózik.

A' természet úgy akarta, hogy ingyen semmihez ne juthassunk, hanem mindenért fáradságunk kell, és fáradságunknak jutalma is, annak nagyságától függ. Mennél keserveesebb fáradsággal 's küzdéssel jutunk valamihez, annál édesebb és becsesebb annak következése, — úgy, hogy szinte regulául felvehetjük, hogy ha igen nagy és kedves dolgot akarunk elérni: tehát igen nagy munkával is kell hozzá látnunk. — Fáradság nélkül czélt érni, — azon kívül, hogy ez, az ember erkölcsének 's lelke nagyságának egy valószínűségű késértése, sőt néha életének a' mások tanúságára nyitva álló, 's a' legnagyobb kínok között elnyelő verme, — még azon fontos észrevételre is vezérel, hogy semmi édességet nem ad birtokosának, és az ilyen soha sem érezheti azon lelket nyugtató hálados mély érzést, melyet érezhet csak egyedül, ki fáradsággal juttatott czéljához. — Mert ugyan is, a' mit már százszor mondtam, és még százszor mondanom kell: az egész természet egyedül a' sulyegyen áll fen. — Kis munkának kis jutalom, nagy munkának nagy jutalom az ellensulya, — nem pedig megfordítva.

Az ember, tehetetlennek, tudatlannak, és a' legszegényebb teremtnak születik a' világra: de a' nevelés, dajkálás, szoktatás által magát minden teremtmények urává, és minden boldogság birtokosává teheti, ha akarja, és az eszközöket hozzá szabja; — mert eszköz nélkül czélt érni lehetetlen. Még pedig valamint az eszközök végeire mehetetlenek: úgy az ember boldogsága is

vég nélkül való, azon arányban, a' mint maga fáradhatatlan, és halála órájáig törekedő volt. A' ki ezen végnélküli tökéletesedésben megcsügged, és vagy öntestiségétől, vagy mások hitetésétől elcsábítatva annak bizonyos mértékén és fokán megállapodik, 's előmentét megalégli: az koránt se gondolja, hogy megszerzett boldogságában is ott megmaradjon, sőt naponként alább száll, és egészen elenyészik; — mert a' tökélyben megállapodni, és a' haladó világtól elmaradni, annyi, mint vissza fordulni, 's önnön vesztét siettetni.

Elég morálisak vagyunk e már? azt nem magunk ítéljük meg: — de hogy a' reánk bizott talentummal holtunk napjáig kereskednünk kell, azt az egész természet predikálja. — Mik legyenek pedig ezen belénk oltott szorgalomnak vagy tökélynek tárgyai? — 's mennyire kelljen az embernek ezekben magát tökéletesíteni, hogy boldogságának egyetlen egy eszközét, mindenben a' tiszta morált elérhesse, 's meg ne sértse? lássuk sorban a' következő ideákban.

E l s ő I d e a .

A' Haza.

Ember nélkül a' föld sivatag vadonná válnék: tehát az emberi elme teheti ezt paradicsom-má. — Mennél több polgárja van hát valamely országnak, mint a' mélikasnak: annál könnyebb módja van magát mások felett boldoggá tenni. — Nem a' pénz tesz boldoggá valamely országot, hanem a' munkás kezek; — mint a' köz példabeszéd mondja: „áldott a' sok kéz.”

Holott az ember minden földi állatok között legnemesebb, és egymás boldogítására elmulhatatlanul létalapos teremtmény: csudálkozásra méltó, hogy némelly emberek, mint p. o. az irigyek fősvények 's a' t., kik másoktól még a' levegőt is sajnálják; — nem különben a' pogány tyranok is, kik, ha kényök tartja, csupa mulatságból is halomra konczolják rabszolgáikat, — annyira utálják, és olly alávalóknak tartják embertársai-
kat, mint a' szemetet, a' kerti vetemények között lévő dudvát! — De az ilyen embereket csak el kellene zárni az emberi társaságtól valamely szigetbe, a' fene vadak társaságába, hol többé embert és segítő kezet kívánva se láthatnának: ekkor éreznék meg igazán, melly drága kincs, melly felséges teremtés egy emberi állat! — Egy majmot, egy kutyát, vagy csak egy madarat, ha nagy fáradsággal holmi apró majmolásokra rá szoktatnak, sok ember többre becsül, mint az embert, holott az egész majmolása csupa mecha-

nismus lévén, a' léleknek legkisebb szikrájával sem dicsekedhetik: az ember pedig, egyik a' másikhöz hasonló, testvér, értelmes és okos lelkű lévén, némelly feledékeny kényes emberektől alávaló féregként megvettetik! — Az ilyen embergyülölőtől, 's állatszeretőtől azt kérdem: ha háza ég, ha az ellenség házára rohan 's a' t., valyon kutyájának, majmának, vagy madarának kiált-e segítségért, vagy embertársának? — Lám semmi állat sem képes arra, hogy bajunk nagyságáról ítéletet hozván, szívét szánakodásra indítsa az emberen kívül: és még is az ember, embernek gyülölője lehet! Sok szegény örömmel megenné azon ételeket, mellyeket némelly kényes asszonynak kutyái ott hagynak! de a' kutya kiugat sok szegényt a' dáma öléből, — pedig ha jön az ellenség, még is csak emberhez fut a' dáma, nem kutyához!

Melly későn érő gyümölcs az ember! — melly nehéz egy embert annyira felnevelni, hogy a' munkára alkalmas lehessen! — és hány gyermek elhal, míg azok közül egy, emberkorra jut! — Már csak ezen tekintetben is azon kellene lenni a' hazának, hogy az embert fogyasztani ne engedje, sőt kész, ép, egészséges embert felette megbecsülje, annyival is inkább, mivel örökké több lesz a' háza munkája, mint dolgozó kezei, és így hazugabb sophismát gondolni sem lehet annál, hogy a' nép mértéken-túl szaporodhatik, mert soha sem lehet egy bölcs hazában annyi nép, mellynek ő a' leghasznosabb foglalatosságot adni ne tudná, csak minden hazafi a' hazában lakjék, és kötelességét teljesítse; — hát ha még azt is meggondoljuk, hogy az emberi nemzet a' döghaláltól soha ment nem lehet! és 99 esztendő nem nevelhet annyit, hogy az egy századik meg ne ritkítsa! Vajmi drága tagja már

egy felnőtt ember a' társaságnak! és ezen okból voltak már sok kegyes lelkű tudósok, kik azt állították, hogy egy ép embernek, bár a' legnagyobb gonosztévő volna is, életét elvenni, természetellenek, — mert ha ő ölt is, még csak egyel, — de ha ő is megöletik, már kettővel lesz kevesebb a' hazában. Ezen túl ő, mikor ölt, dühös indulatjától, vagy kénytelenességétől elragadtatva, és így részegen ölt, — a' törvény végrehajtója pedig szelid indulattal öli meg őt, — 's még az is figyelmet érdemel, hogy őt' a' nevelés vitte annyira, hogy még öljön is, melly körülállások között nem tudom a' legjobb ember is, nem hasonló gonosz lett volna - e? — és, ha épen az ő halálával czélt érne a' törvény, még menthetőbb volna; de épen nem ér czélt, mert a' gonosztévőnek a' halál nem büntetés, hanem jótétel, mellyet ő maga választott, könnyebbnek tartván a' kétségbeesésnél. Életét csak annak kellene elvenni, ki már a' tűz próbán túl is megjavíthatatlan, — holott melly sok élete vesztett gonosztévő megjobbulhatott volna még célirányos eszközökkel! — sőt még az illyent sem kellene megölni, ha épen az a' cél, hogy megbüntettesék, vagy meglakoljon, mert a' gonosztévőnek nem a' halál a' büntetés, hanem az élet, az az, a' kínos élet, ha t. i. élete fogytáig való dologra szorittatik, és a' hazának, mellyet megsértett, gonoszságához arányozott örökös munkával robotolni kinszerítettik, — kivált midőn vannak olly veszedelmes bányák 's a' t. a' hol más becsületes szabad polgárokat kár pazérolni, 's életüket felényire rövidíteni. Nagyobb büntetést emberre már kigondolni sem lehet, mint szabadságát elvenni, és így a' mások rettentésére is foganatosabb volna a' holtig való, és reménytől is megfosztatott dolgozással teljes élet, mint a' felakasz-

tás; mert egy halálra minden kétségbe esett elszánja magát, de örökös kínos életre egy sem! — Mint a' jó gazda, mindenéből hasznot húz: így kellene a' hazának is használni értéke szerint minden polgárt, a' jót jóra, a' rosztat rosztára.

Egy hazának számtalan szükségei vagynak, mellyeket csupán csak emberi kezek által végezhet el, sőt néha a' legnagyobbakat, ezeknek szüksége miatt el sem kezdheti, hanem boldogabb jövőendőre halasztja; de különben is, mennél nagyobb a' népesség, annál nagyobb az emésztés, a' szorgalom, a' pallérozódás, köszörülődés, szóval a' köz boldogság: abban kell tehát a' hazának intézkedéseket tenni, hogy a' nép mennél inkább nevelkedjék, és ennek minden akadályát elhárítsák.

De, a' millyen becses tagja a' hazának egyenként véve minden legkisebb polgárja is: épen olly drága kincse egyenként véve minden polgárnak a' haza is. — Ha minden ember arra törekszik, hogy boldog lehessen: tehát minden igyekezete az legyen, hogy a' hazát paradicsommá tenni segítse, — mert köz jó nélkül, magános jóllétet csak gondolni is, annyival inkább kívánni, képtelenség. — Valamint mindennek kezdete csekély, és csak időjártával juthat nagyobb tökélyre: úgy a' legholdogabb haza is csak időjártával lehetett boldoggá, 's mint egyik lehetett azzá, mi nem volt: úgy mindenikből lehet szorgalom és törekedés által olly boldog hazát formálni, mellynél csak a' paradicsom lehet még felyebb való.

Azouban egy paradicsomi boldog haza képzeletében épen nem foglaltatik a' könnyű vagy puha élet, vagy a' közteher alól felmentő privilegium. Mert valamint igaz az, hogy a' háládatlan embernél nincs a' földnek nagyobb terhe: úgy igaz kívánsága a' hazának is, ha ő attól segítő

károkat vár, kit ő kebelébe fogadott, 's drága tejjével emlőjén nevelt.

Ha igaz az, hogy az idő mindig elébbre megy, és az idővel együtt minden dolog ééréséhez közelebb: úgy a' pallérezódásnak bizonyos gradusát megelégetni, és annál örökkösen állva maradni akarni, természet ellen való volna. Ha a' szomszéd haza elébbre megy: úgy a' másik szomszédnak, ha önkényt nem akarja, kénytelenségből is előre kell menni, mint ezt a' Törökökön kézzel foghatólag szemlélhetjük, mert a' ki elmarad, és más példáján nem tanul, az a' maga kárán drágán fizeti meg a' tanuló pénzt.

A' nemzet boldogsága csupán csak a' nép szorgalmától és erkölcsétől függ. Egyéb tulajdonok, mint: tudomány, gazdagság, uralkodó vallás, művészetek virágzása 's a' t. nem létalapok, hanem csak annyiban fontoltatnak, mennyiben a' szorgalomnak és erkölcsnek nemesítésére együtthatók. A' melly haza ezen rendet megfordítja, vagy eltéveszti, és a' melleslegest tartja létalaposnak, ezt pedig amannak: soha ez életben céltnem ér. — Há a' tudományok csak haszontalan speculatiók, és henyelésnek, vagy legfeljebb is prókatori dialektikáknak fészkei; — ha a' gazdagság csak a' szédítő fényezésnek adózója, 's a' gazdag csupán csak a' módi készítő ispánya, vagy robotosa; — ha az uralkodó vallás morális határán kívül physicumokra is vetemedik; — ha a' művészetek csak a' fénykórság pestisét terjesztik: akkor jobb a' hazának mind ezek nélkül ellenni, 's a' jámbor szántóvetőkkel megelégedni. A' jó polgár elébb való, mint a' tudós polgár, és a' „tudós” szó igen gyanussá lett már a' világ előtt.

Jeget törni nehéz, és sokszor nagy károkkal jár, még is előre menni kötelességünk. Melly

nyereség tehát mások boldogító példáján menni, és a' tökélyhez közelíteni! A' mit hát más országok jót és idvezségeket tettek akár melly tárgyakban, p. o. közjóban, a' köz hátorságban, kereskedésben; földmivelésben, a' vallásban, a' nevelésben, a' dologtalanok használásában, koldusok intézésében 's a' t. mind ezeket nem követni, nem egyéb hátramaradásnál, kivált a' hol talán minden környülállások, törvényhozások, sőt még a' clima is kedvezőbb mind ezeknek.

A' legelső törvények jók voltak az időben; de ma már lehet közöttök olyan, melly az idő szelleme szerint, nem csak nem jó, de valóságos megölő betű lenne. — Nem haza ellensége tehát az olly hazafi, ki új törvényt javal valamely régi helyett hozatni, 's a' hazát az idő szelleméhez alkalmaztatni kívánja: de ellensége az a' hazának, ki talán magános érdeke miatt a' természet ezen postulatumának tüzzel vassal ellene dolgozik. — Szép szín alatt sok alattomoságok lappanganak egy egy hazában, és nem azt végzik ki, ki ezeket gyakorolja, hanem a' ki kimondja.

Sok és nagy fundatiók visszaélésre és alattomos fortélyokra is használtattak már, jóllehet a' solennitas és betű megtartatott is! — Sok egészen más czélra fordított, — sok pedig egészen el is veszett.

A' morál lárvája alatt lappang a' politika is, — de elébb utóbb minden kivilágosodik, elmulik, romlást és pusztulást von maga után. Ha bár a' jelenkor előtt burokbau maradnak is némelly fortélyok: de a' jövőendő historia olly tisztán fogja azokat hirdetni, valamint a' szerző szive érezte. — A' morálon kívül semmi nem állandó!

Az Isten sem adja meg az embernek minden kívánságát. — Szerencsétlenebb ország nem lenne annál, hol a' kormány a' nép kívánságát nem

bilanzirozna. — Keresztyén királyok, bölcs és morális miniszterek alatt, lehetetlen ma már paradicsommá nem lenni egy országnak.

A' historia azt tanítja, hogy eleitől fogva boldogabb volt az a' nemzet, melly az ő királyát külföldi nagy házból választotta, mint a' melly királyt maga közül választott magának.

Második Idea.

A' Vallás.

Valami csak az emberi szorgalomnak és erkölcsiségnek előmozdítására kisebb vagy nagyobb befolyással lehet, közelebb vagy távolabbról segíthet: mind azt az isteni gondviselés vagy kész alakokban megteremtette, vagy az ember szívébe beoltotta, — így a' vallást is. Nem is volt soha semmi emberi társaság eleitől fogva vallás nélkül, melly az emberi elme pallérozódásának gyenge ereje szerint, bár melly különbféle együgyü testi képekben állott is elő, lételét mindazáltal egy belső érzésnek köszöni. —

De mivel az emberi telhetetlenség kivált a' jóllétben az igaz utról igen könnyen eltér, és minden Isten ajándékival visszaélni hajlandó: így a' vallással is olly sokféle visszaélések történtek, hogy sok országok, végpusztulásokat csak ennek tulajdoníthatják. A' legnemesebb intézet is, melly kezdetekor tiszta ártatlanság és jótétemény volt, idővel szokássá 's alkalommá változván, 's innen a' jóllét, a' puhaság, a' fortélyok műhelye szármozván, utoljára képtelenségekre vetemedett, 's romlásának magvát magában hordozta. Így nyavalyogna az egész világ még ma is, ha a' számtalan sok vallási fortélyokat a' kereszttyén kinyilatkoztatás fel nem meztelenítette volna.

Hogy minden vallással, 's ugyan azért a' valóságos isteni származásuval is történhetnek

visszaélések, az tagadhatatlan ugyan, mivel nincs olly szent dolog, mellyel ember vissza nem élhetne; de mennél alkalmazatosabb valamely vallás, a' kártékony babonának, és előítéleteknek kiirtására, az erkölcsi féktelenségnek megzabolázására, annál kevesebb módot talál a' leggonoszabb akarat mellett is valaki, hogy azzal visszaélhessen. Ebben áll a' keresztyénség' dicsősége, melly, ha ugyan azon isteni tekintet' bár ki által esmérhető pecsétje alatt hirdettethetik ma, mellyen eleinte épült vala, a' legvilágosabb belátást, a' leggyökeresebb meggyőződést szüli minden okos teremtményben az iránt, hogy mind az, a' mit sugalása szerint hinni, reményleni, és cselekedni kell embernek, hogy voltaképen mind itt, mind leginkább a' más életben boldog legyen, valóságos Isten szava. Ezen belátásának világánál, illy meggyőződésének tántoríthatatlanságánál, leghathatosabb indító okokra talál, hogy tehetsége szerint kész legyen engedelmeskédni, valamint általában a' keresztyénség' fő erkölcsi törvényének: „szeressed Istenedet mindenek felett, „lelt, felebarátodat pedig mint önnön magadat;” úgy nem különben azon különös, 's ebben foglalt törvénynek is, melly a' visszaéléseket tiltja.

A' mi az isteni tekintet állandó fentartását illeti: ezt én a' theologusokra bizom, és csak azt mondom: mivel a' vallásnak, hogy az emberekben fogantatos lehessen, meg is kell testesülni, eklezsiává, anyaszentegyházzá személyesülni, 's ezen okból bizonyos rendtartásokat 's ceremoniákat magára öltözni, oskolákat, tanító és oktató könyveket felállítani: tehát szükség az embernek is a' haladó idő lelkével együtt ezekben mind magát, mind az eszközöket célirányosan tökéletesíteni; — melly koránt sem annyit tesz, mint magát a' vallást, melly gyökerében

örökké egy, és változhatatlan, mivel isteni, változtatni, vagy javítani.

A' vallás tiszteli, a' babona gyalázza az Istent. De a' valláson egyedül csak az okos vallást érthetni, ezen kívül mind babona. Okos vallás pedig az, melly minden cselekedeteinek erkölcsi okát adja, semmit titokban és homály alatt, mindent nyilván és háladatos vidám lélekkel tesz, minden foglalatosságainak egyetlen egy fő czélja: az erkölcsiség előmozdítása lévén. — Ugyan is, a' vallásra semmi teremtettt állat e' földön nem képes az emberen kívül, — sőt még az embernek is csak lelki része alkalmas erre, mert teste mindig az állatisághoz vonja közelebb. Innen van, hogy a' művelt lelkű embernek sokkal magasabb és felségesebb megfogása van a' vallásról, mint a' műveletlennek, melly a' szerint testiebbé lesz, a' mint testisége erősebb, és lelki pallérozódása erőtlenebb. Az ilyen ember legszébrül áll a' vallás pitvarában, és csak egy lépés kell neki, hogy tüstént a' babonaság templomában találja fel magát. Nem csuda hát, ha a' műveletlen nemzetek mind eltévedtek, kivált midőn még mesterséggel is úgy izgattattak.

Az emberi lélek bizonyosat kíván tudni, — és valamint a' test, az eledelnek nem nevével, hanem magával az eledellel tud megelégedni: így a' lélek is, a' csupa szóval vagy ámítással bé nem éri, hanem bizonyos czélt akar ismerni, és semmin sem tud addig megnyugodni, míg az előtte olly bizonyossá nem lesz, mint a' tárgyra nézve lehetséges. Ha valami csudálatos Boscoi komédia mutatványokat látunk: tüstént feltámad bennünk azon mesterség titkának tudásvágya is, a' mintegy szeretnők a' komédiást kitanulni utolérni. A' bizonyosság felől meg kell az embernek győződve lennie, különben okosan nem

hihet. — Ez a' meggyőződés pedig kétféleképen lehetséges, t. i. vagy testiképen, mikor a' bizonytalan dolgot testi szemeimmel megvizsgálván, bizonyosnak találom; — vagy lelkipépen, mikor a' bizonytalan tárgyat okoskodásom 's 's józan elmém által kifejtegetvén, 's mintegy kiszámolván, bizonyosnak lenni elismérem p. o. Napoleont soha sem láttam, de tetteit látván sőt érezvén, inconsequens volnék lételet tagadni 's a' t. — Kicalculálok olly dolgokat, mellyek felől a' legnagyobb bizonytalanságban voltam 's a' t.

De mivel az embernek értelme is csak véges való, és a' természet országában olly tárgyak is fordulnak elő, mellyeket nem testi cszközökkel, de még lelki tehetségeink minden megerőltetésével sem vagyunk képesek megfogni 's titkaikat kimagyarázni: az már a' kérdés, hogy jön itt a' lélek világos értelemre, 's tökéletes megnyugvásra? — Azonban az okos vallás, itt is tökéletesen megnyugtató, — de nem költéssel, mint a' török vallás, nem ámitással, nem szemfényvesztéssel, 's a' józan elme kifíczamításával, — hanem akkor: vallás szerint nyílt szívvvel megmondja, hogy az isteni bölcsesség csak addig engedte értelmünk határát kiterjedni, meddig boldogságunkra létalaposan szükséges, — a' mit tőlünk elrejtett, azt, mind boldogságunkra legkevésbé sem tartozót, bölcsen elrejtette, — 's az ilyeneknek előttünk való felfedezését, az erény megkoronázását, a' bűnnek megbüntetését várjuk békével felőlünk való további rendelésétől, 's világi gyarló életünk megszűnése után egy más tökéletesebb életbeni folytatásától. — Ime itt az okos vallás, mellyet ha a' világ minden vallásai-ban össze keresünk is, sehol másutt fel nem találunk, mint a' keresztyén vallásban.

De a' keresztyén vallásnak sem mehetett még az emberi nemzet tökéletes isméréteré és gyakorlására, — még ebben is örök időnkig lesz mezeje az emberiségnek magát tökéletesíteni. Legnagyobb-akadályára volt ennek eleitől fogva mind e' máj napig az ő sok ellensége, a' pogányság, holott őket tenné legboldogabbakká a' nap alatt! — de ilyen a' vak tudatlanság! hozzá szokik a' vas járomhoz, és a' ki őtet megsajnálván boldoggá akarja tenni, üldözi, és kivégezi! — De még magok közt a' keresztyének közt is vagynak a' ker. vallásnak igen testi és állati követői, kikre nem kevésbé rájok fér még a' tökéletesülés, — mert a' testi ember mindenütt megmutatja, hogy ő testi ember, és tudománya nem lévén, akarhatja ellen is megszeplősítheti 's bémocskolhatja a' tiszta ártatlan keresztyén vallást, és ezt nemi nemü tekintetben, vigyázatlan tetteivel a' pogány vallásig is lealacsonyíthatja.

Hogy az ilyen ember a' keresztyén vallásnak felséges voltát és igazi méltóságát ismerhesse: az Egyházi-férfiak megesmértetik vele azon időket és környülállásokat, mellyekben a' keresztyén vallás fundáltatott, különben ennek igazi érdemét soha sem lesz képes becsülni tudni, — csak szajkó és majom marad benne haláláig.

A' mézet csak az tudja becsülni, ki ürnöt is kóstolt, — a' világosságot csak az áldhatja, ki setétségben is kinlódott. — Hogy a' keresztyén vallás igazi fényében ragyoghasson, czélt érhesen, nemes gyümölcseit megteremhesse: tudni kellene minden keresztyénnek azon szomorú időket, mellyekből a' Krisztus megszabadította mind azokat, valakik őtet követni készek voltak. Ennek tudása nélkül a' testi ember soha sem becsülheti a' keresztyén vallást, méltóságához illendő szent tisztelettel 's félelemmel, —

minden vallása csupa mechanismussá, oktalan szokássá, és mindennapi robottá degradálódik, — sőt összezavarja a' a' vallást annak eszközeivel, 's nem ritkán főczélnak tartja azt, a' mi csupa eszköz, — holott ez a' keresztyén vallásnak nyilvánosságos megfertőztetése!

Hogy a' dolgot világosabbá tegyem: nézzük a' legnagyobb rövidséggel azon időket, mellyekben a' bűnös emberi nemzet megváltatott, és tanuljuk ki világosan, 's értsük meg tisztán, miből? és miképen váltatott meg?

Az özönviz után sok időkre, ismét elszaporodott az emberi nemzet az egész földszinén, és lettek számtalan sokféle országok és nemzetségek. — Minthogy semmi nemzet vallás nélkül nem lehet, mert azt szívében hordozza: tehát ezen sokféle nemzet is, az ő ideális vallását megtestesítette, kiki a' maga gondolatja szerint. El lehet már gondolni, melly gyáva vallási rendtartások lehettek ezek, midőn még az emberi pallérozatlan elme úgy szólván bölcsőjében szunyadozott, — másunnan pedig, p. o. vagy valami jó könyvből, de még akkor írni sem tudtak, — vagy pedig valamelly isteni revelatióból, de azt, melly eddig történt, a' babona közöttök hasztalanná tette, mást pedig nem vettek, ha csak némelly képzelődőknek, és rajoskodóknak elragadtatását 's álom látását, revelatióul nem tekintették, — a' természet néma szaván, és ujjal mutatásán kívül, utmutatást és oktatást nem vehetett! — Csinált hát minden földi nemzet magának, valahány, annyiféle vallási szertartást: de nem lett köszönet egyikben is, — mert azon kívül, hogy valamennyi, annyifelé sántikált, még az is hozzá járúlt, hogy utoljára mindenik úgy elfajzott, hogy a' legborzasztóbb cselekedeteknek, mint kötelességeknek lett műhelyévé, 's az Isten

dicsőségére czélozván, azt a' legkegyetlenebb despotánál, magát az embert pedig a' baromnál, sőt a' fene vadnál alábbvalóvá degradálta.

Még az olyan vallások, mellyekben napot, holdat, ökröt, kutyát, macskát, hagymát, vagy a' mit reggel legelsőben meglátott az ember, egész nap azt kellett Isten gyanánt imádni, — bár melly emberhez illetlenek is, nem a' legirtóztatóbbak; — de már az olyanok, mellyeknek Isteneik, ember vérről, még pedig ártatlan vérről éltek, 's engeszteltettek, mint p. o. egyik az elfoghatott idegeneket áldozta isteneinek elevenen máglyán megégetvén, 's ezen vallási kötelességből, leste, kereste az idegen utasokat, 's ha más-ként nem lehetett, vagy lopással, vagy erőszakos rárohanással hordta el a' szomszédok népét, csak hogy áldozatra való állatból szükségét ne szenvedjen; — másiknál vallás volt, minden házaspárnak legelső szülöttét a' képzelt istennek feláldozni, még pedig hogyan? — az istennek képe [rézből] volt öntve, melly belől üres lévén, tűz rakatott benne, — a' kisdedet ezen bálvány-nak két hideg karjaira mezítelen rákötötték, 's tüzet rakván a' bálványban, őtet a' forró rézen elevenen feláldozták, 's mennél tovább és nagyobb kínnal tartott a' kisded kimulása, annál fogatosabb volt az áldozat; — volt olyan nép is, mellynél szokás volt a' holt testet előbb megégetni, és csak a' hamvát temetni el. Ez a' szokás ugyan majd minden régi pogány népeknél megvolt, és magában véve még nem a' legrémítőbb, — hanem olyan is volt ezen pogány nemzetek közt, mellynek vallása azt hozta magával, hogy ha valamely férj meghalván, a' máglyán megégettetik: tehát az özvegye is elevenen hozzá kötve, vele együtt megégettessék, 's hamvok együtt temetessék el. — De ki gyózná előszámlálni

lámé itt azon borzasztó vallásokat, melyék az egész világon különféle kalandokban dühösködtek: midőn már az ember olly nyomorult féreg volt a' földön, melyet eltéporni akármelly erősebb sem irtózott, — az emberrel, mint márhával kereskedtek, véle dolgoztatták, rajta szántották; — vadászták, fogták, lopták, vagy fegyveres erővel elfoglalták a' szomszéd országokat, a' népét papjaikkal, királyokkal együtt láncra verve elhajtották, a' csecsemőket felmészárolták; a' ki menni nem győzött vízbe vetették, 's haza hajtván, öregét, apraját, asszonyait, szüzeit külön csapatokra osztva, kereskedést ártak. A' ki erősebb volt, az volt a' nyertes, azt szerette az isten! — Sirt, ordított, és sínlődött az emberiség! nem volt kihez folyamodni! nem volt ki rajta könyörüljön! Nem volt pártfogó vallás! nem volt igaz Isten!

Ennyi temérdek sokféle elfajult nemzetek közt az egyetlen egy kis 'Sidó nemzet volt az Egyiptomban, melly, ha nem éppen a' leghelyesebben is, de csak egy Istent tisztelt, 's a' többi szomszéd nemzeteknek sokféle költött istencit be nem tudta venni. Ez a' nemzet lett tehát az a' szerencsés, kinek az egy igaz Isten magát kijelentette, 's néki törvényt, tanítókat és prófétaikat, 's ezek által mindig nagyobb tudományt felyilágosodást, 's pallérozódást adván, őtet az élet legboldogabb útján vezérlette, minden akkori nemzetek felett, — minekutána az egyiptomi jobbagyságból kiszabadította; 's néki későbbben különös országot rendelvén, tulajdon nemzeté tette volna melly magának királyt választván, azon gazdag kanahánban mai napig a' legboldogabb lehetett volna, ha az Istennek ezen kegyelmével vissza nem élt volna!

De így van az ember! — romlásának magyát is egyszer amind magában hordozza! — A' kényes ember csak addig ragaszkodik, addig hív az ó Teremtőjéhez, míg a' nyomoruság, szűkeg és félelem környékezi, — mihelyt jól van dolga, jó renden van szénája, mihelyt semmitől nincs többé félnie, mihelyt mindennek bőségére és bátorságra 's békére juthat: elkényesedik, elhúzza magát, nem ismer urat, 's ha az ó Teremtője követet küld hozzá, 's magába térésre inti; kegyély hangon azt kérdi: kicsoda az ur, hogy engedjek az ó beszédének?

Így történt ez a' 'Sidó néppel is. Tulajdon országok, hazájok, királyok 's gazdagságok lévén, a' jóllétnek, gazdagságnak és dicsőségnek legfeljebb polczára jutottak, 's az erkölcsön kívül, semmiben szűkeget nem éreztek, — elkényesedtek, elpuhultak luxusnak 's bálványozásnak adták magokat, 's úgy elöntötték egyházi szertartásokat a' bálványozóktól kölcsönözött csillámokkal 's tsecsebecsékkal, sőt köztök támadtt hiábanvaló szertartásokkal is, hogy már nem az erkölcs, hanem a' fény lett a' fő czél, — csupa fény, csupa czeremonia, csupa haszontalan sürgés forgás volt az Isten tisztelete, — mindennel bővelkedett, egyedül a' morál volt számkivetve. — A' fő rab-bik és irástudók hatalma és kénye annyira vitte a' fanatismust, hogy egy czeremoniának általhágása halállal büntettetett, midőn a' morálnak legázolása szembe sem vétetett! — A' gazdagok felfalták a' szegényt, és a' fortélyok kereskedést tiztek a' gyáva sokaság tudatlanságával, 's vakságban tartásával.

Végre a' 'Sidó Egyház is csak olyan gonosz-ságoknak babonáknak, és latroknak barlangjává lett, mint a' pogányoké, — az egész világon mindenütt az az egy systema uralkodott, hogy

az előjárók és hatalmasok, az ő hatalmokat magok hasznára, — 's az emberiség járomba fogására használták; — érezni nem volt szív, csak a szerencsétlen jajgatott ártatlan szenvedésében, de még nyilván jajgatni is új vétek volt! — Nem volt senki, ki az ártatlan panaszát szívére vagy csak fülére is vette volna! csak néha néha szótlanlott meg egy egy proféta, de ez sem mert nyilván kikelni, 's az elnyomtatott emberiségnek pártját fogni, hanem csak keringő mondásokkal, példabeszédekkel, 's holmi siralmas jövendölésekkel, ha valaki azokat elértené, bátorkodott panaszát kijelenteni! — A' fenekedaknál már szebb társaság volt, mint az embereknál!

Illy rettenetes szívet szaggató állapotok között, kihez folyamodjék az emberi nemzet legnagyobb és legszerencsétlenebb része? Az Istenhez nem folyamodhatott, mert azt már régen elhagyta, nem is ismerte, de nem is tisztelte. — Mire ment volna már az emberiség, ha ez így maradt volna? mi lett volna mi belőlünk e mai napig? ki kívánna élni is illy vérszopó vámpyr társaságban, ha ez meg nem változott volna? — De a' mindenható megkönyörülvén valahára a' háladatlan, 's minden ajándékival visszaadó nagyoktól elnyomtatott, 's örökös vakságban és setétségben tartatott nyomorult emberi nemzeten, leküldötte ennek ezen setét vakságból és vas járomból való megszabadítására a maga szerelmes fiját, az ur Jézus Krisztust az emberekhez, ki a' reá bizott váltságnak nagy munkáját hiven elvégezvén, az egész emberi nemzeten, valaki csak ő benne hiszen, és őtet követni kész, ezen boldogtalan sorsból, az elfajult gonoszságoknak és bűnöknek barlangjából, mint a' legkeservesebb pokolbeli kinokból megszabadította,

— a földi életét józan ész által paradicsommá tenni megtanította.

De, vajmi drága, vajmi sokba került ez e' váltás! A' Jézus nem ment egyenesen a' 'Sidók-
nak hatalmas fejeikhez, kevély fő rabbikhoz, —
— nem mondotta szemökbe hibajokat 's álnoksá-
gokat, — nem vette őket kérdőre, hogy miért
hasznájják ravasz fortélyaikra a' nép együgyű
tudatlanságát? — annyival inkább nem mon-
dotta, hogy ő Isten követe, azért küldetvén,
hogy őket megváltoztassa, és egy más jobb utra
vezérelje! — Oh! így őtet a' rabbik idő nap előtt
megfeszítették volna! — hanem szelylel járt az
országban a' szegény föld népe között, ezt taní-
totta, oktatta mindenfelé, 's mikor már a' köz-
népnek nagyobb része hitt ő benne, akkor ment
közelebb a' fővároshoz, és az irástudó kevélyek-
hez, — kik, minthogy csakugyan észrevették,
hogy ő a' nép közt uj, és erszenyökre nézve ve-
szedelmes tudományt terjeszt, sőt már a' népnek
nagyobb része hozzá is állott: álnok utakon mó-
dokon mind addig askalódtak utána, míg őtet,
a' római Gubernátornál bevádolyán, az akkori
szokásban lévő legyalazatosabb halállal, a' keresz-
nek halálával kivégezték.

Artatlan Jézusunk! megváltál bennünket a'
szegény tudatlan emberiségnek vérszopó náda-
lyaitól, a' bűnnek sodomájától, az örök elkár-
hozástól, meghaltál értünk artatlanul a' legki-
nosabb halállal! De él bennünk a' te tiszta tuda-
mányod, — él, és míg e' világ len áll, napon-
ként terjed, növekedik, és millió szerencsétle-
neket boldogít, és az idvesség útjára vezérel!

Igy értvén már az Anyaszentegyház' tanítása
után, akármely tudatlan ember is a' keresztyén
vallás történetét és természetét, nem sokkal mé-
lyebb tisztelettel viseltetik-e ez irant, mintha

ezekről semmit sem tudna? — Hát ha még ezt, különös, e' végre gyönyörűen kidolgozott könyvecskéből megérthetné!

Hogy tehát a' keresztyén vallásnak ismeretében 's igazi méltatásában napról napra tovább haladjunk 's tökéletesebbek legyünk: ez olly kötelességünk, melly nélkül magunkat keresztyéneknek sem mondhatnók. Megállapodni, 's valakit ebben tökélyre jutottnak lenni tartani; ez épen a' keresztyén vallás természetével ellenkező, 's visszafelé a' régi szerencsétlenségbe siető igyekezet volna. Ez az oka, hogy naponként tökéletesülnek vallást tanító könyveink, eszközeink, 's ezek által mi magunk is. A' vallásban „Ideálul“ előttünk áll a' mi fejünk a' Krisztus, kinek tökélyét bár el nem érjük, de napról napra halálunk órájáig arra törekedni, 's megközelíteni örökös kötelességünk.

Ezen Ideál ösztönül szolgál nekünk még azon óhajásra is, hogy bár csak a' keresztyén vallás minél előbb az egész világon elterjedhetne, 's a' sokféle vakoskodó szegény pogány népeket is aklába fogadván, kegyetlen despotáik vas jármától megmentené! — Hány ezer meg ezer sklávyög ártatlanul, 'ok nélkül, (mert ha bűnéért lakolna, nem esnék olly keservesen) a' pogány uralkodók, 's hatalmasok vaspálczája alatt! és ezek közt hány elfogatott ártatlan keresztyén lélek sóhajt fel a' pogány tömlöczök fenekéről a' magas egekre! Ha egy vízbe esett embert látunk, melly szivszakadva futunk, hogy megmenthesük: és ennyi ezer legnagyobb kínok között csikorgó, reménytől is megfosztatott embertársaink kiáltása, sikoltása, nem hat füleinkbe?

Azt ugyan nem tehetjük, hogy külső erőszakkal, fegyveres kézzel terjesszük közöttök a' keresztyén hitet, mert ez a' keresztyénség

lelkével nyilván ellenkezik; de nincsenek-e más, az elmék' meggyőzésére, a' szivek' buzdítására alkalmas eszközök hatalmunkban? — Nem sokat tenne e a' keresztyén vallásnak a' legvadabb, vagy babonáságokhoz legmakacsabban ragaszkodó pogányokkal leendő megszerettetésére; ha a' keresztyének között annyi hitvallási szakadások nem volnának, mellyek annak isteni származását, a' gondolkodni kevésbé értők előtt gyanúsá teszik; és ha a' keresztyén fejedelmek 's népek' csak ritkán, 's igen nagy ok által félbeszakasztható egyességben élének, 's így azon szerfeletti kölcségeket, mellyeket egymás' dűlítésára, 's eltiprására fordítanak, földi boldogságok gyarapítására, 's csak valami részben is, a' pogányok' oktatására fenálló, 's alapítandó misszióknak gyámolítására fordítanak? — A' ki illy szent célra, a' midőn, 's mennyire tehetségében áll, hol tanáccsal, hol oktatással, hol pénzbeli segedelemmel nem áldozik, az emberi nemzet' boldogításán bozgolkodónak, a' keresztyénség' törvénye, 's lelke szerint igaz emberbarátnak, helyesen nem tartathatik. Hitet kíván az mindenkítől, ki keresztyénnek nem csak neveztetni, hanem az voltaképen lenni is akar; és pedig teljes meggyőződésen építi hitet, melly a' szeretet által híven munkálkodjék.

Harmadik Iдея.

A' Tudomány.

Minden ember csak annyit mond vagy tesz, mennyit tud, — mert a' mit nem tud, azt se nem mondhatja, se nem teheti. — A' kis gyermek, csak a' kis macskáról, kis kutyáról, kis csikóról, kis madárról beszél és okoskodik, — a' földművelő csak a' maga tárgyairól tud értekezni, vagy legfelyebb ha tárgyán kívüli dolgokat méreget is, csak igen a' maga együgyü scálájára méregeti, mint ama kondás, ki, ha király volna, a' sértvéseket is lóháton örözné. — Kiki annyit beszélhet, mennyit tud; — a' ki tudományt tud, tudományt mond, — a' ki bölcseséget tud, bölcseséget mond, — a' ki nagyot tud, nagyot mond, — a' ki kicsint tud, kicsint mond, 's a' t. Nézzük el egy nagy társaságban az embereket: — a' ki csak magyarul tud, az csak a' magyarokkal tart, 's röhögi a' németeket; — de ha németül is tud, már csak rátartásból is a' németekkel discúrál, lenézi, 's alacsonyolja magyar testvéreit; — ha angolul is tud: tüstént oda hagyja, 's meg sem ismeri emezeket, hanem csak az angol társokban talál nagyságához méltó főtónust 's a' t. — Így, ha az ember többet tud, többet mutat, — ha remeket tud, remeket mutat, — ha morált tud, morált mutat. — Tehát minden a' tudástól, vagy tudománytól függ.

Innen hát az következik, hogy a' mit tenni akarunk, azt tudnunk is kell, — 's következésképen, ha c' földet paradicsomi boldogságunk tárházává tenni akarjuk, és ezen munka nem egyedül magunktól végbevihető, hanem számtalan segéd társok nélkül szükölködik: tehát ezen segéd társoknak is mind tudni és érteni kell azt, a' mit ezen tárgy elérésében reájok bízunk, 's a' melly állásra őket állítjuk; — de még azon tekintetből is, mert a' mit az emberek még nem tudnak és nem értenek, azt be nem veszik, fellátni nem engedik, ha bár üdvőségöknek egyetlen egy feltétele volna is, — és minden lehető ellentállásokkal, tüzzel vassal akadályoztatják, mint a' pogányok a' keresztyén vallást.

Egyetértés nélkül lehetetlen a' közszélokban boldogulni. A' ki velem egy állásponton van, és épen ezen pontból nézi a' várost: az azt épen olyanak látja és festi, mint én; — de ha más szemponton áll, és onnan teszi rajzolatját: lehetetlen, hogy az enyimmel egyezzen. Már ha meggondoljuk, egy város körül melly millió pontok vagynak, hol az ember megállhat, 's nézhet a' városra: nem fogunk csudálkozni, hogy az emberek ítétele olly véghetetlen különböző, — mert hányadik ember volt az, a' ki történetből épen az én pontomra, vagy csak ehez közel is, talált állani? holott szerencse, ha valaki, csak azon lineát, azon irányt eltalálhatta is!

Nem értjük egymást, nem tudjuk magunkat az ellenkezőbe tenni, vagy más ember helyébe képzelni, — a' telet is csak a' nyár scálájával méregetjük. — A' tudós, nem is képzeli a' tudatlannak belsőjét, — a' tudatlan nem is gyanítja a' tudosnak érzését. — A' tudatlannak megátalkodása az ő argumentumaihoz képest olly tökéletes és igazságos, mint a' tudósna jő igyekezete a' maga argumentu-

maihoz képest. Innen van a' csőr pör a' tudósok és tudatlanok között, melly szerint többnyire az argumentumok effectumdit támadják meg egymás közt, ritken magokat az argumentumokat erőtlenítik vagy fontolgatják meg barátságos egyezésel; — a' tudós csak a' maga scálájára akarja vonni a' tudatlant, — a' tudatlan pedig a' maga scáláját, mellyel onnyi ideig élt, jónak tartván, senkiével el nem cseréli; sőt a' tudóst is arra akarja vonni. Így hát, ha ez mindig csak így lesz, a' tökély idejára hijában törekszünk, — a' paradicsomi boldogságot seha e' földön el nem érjük, holott ezt Tantalusként szemünk előtt szemléljük! — Am de a' tökélyre törekedni feladatlan mind természeti, mind erkölcsi kötelességünk, — boldogságra alkotott minket a' Teremtő, csak magunk akarjunk élni mind azon eszközökkel, mellyeket számunkra a' legnagyobb mértékben fogyatkozás nélkül eladott. — Azt akarta a' természet ura, hogy mi mindig harczoljunk és küzdödjünk, 's a' mi jót nyertünk, az mind csak fáradságunk jutalma legyen, — nem is volna e' világon nagyobb boldogtalanság, mint a' ki örökös nyugalomra volna kárheztatva. — Az egész természet harczel, és csak az antagonismus által áll fen e' rend, mellyet látunk: és így a' harczás örökös kötelességünk. — De mivel harczoljunk tehát? talán a' szomszéd népeket legyőzzük, adózbinkká tegyük? földjüket elfoglaljuk? oh nem! nem extensióra, hanem intensióra kell nekünk harczolnunk! Itt a' házája minden nemzetnek, tele van parasitákkal, mecsárokkal, 's a' t. — itt a' tudatlan emberi sokaság, mellynek boldogtalanságát egyedül a' tudatlanság okozza, — itt a' józan ész, itt van minden anyag, — ragadjuk meg ezeket, használjuk, formáljuk, nemcsítsük, 's kész lesz pa-

radicetomunk: — anél nagyobb munkával, ennél édesebb.

Ha a tudós a legjobb szemponton, egy kicsi dombon áll, tehát a tudatlanokat is ezen pontra igyekessék állítani, nem pedig őket a magok alacsony, talán a völgy közepén és mocsárban lévő szempontjukban megtámaszkodni, s arra kényszeríteni, hogy onnan mind azt lássák, mit ő a magasról lát. — Hogy egyik pont jobb a másiknál, az tagadhatatlan; — legjobb épületei és minden tornyai tisztán kilátszanak, — de van olyan pont is mellyből keveset láthatni, — egyik épület a másikat eltakarja, két három torony is egy lineában lévén az elsőtől meg nem látatik, 's a t. Már illy két ponton álló festő, mindenik másképen festi a várost, és mindeniknek igazsága lévén, ehhez annyira ragaszkodik, hogy később összeveszni, 's pert folytatni, mint amannak engedni! Ez a per csak akkor szűnne meg, ha egymás néző pontjait megpróbálnák, 's a rajzzal összevetnék. Így van a tudós a tudatlannal.

Ha egy Török, megismérvén a keresztyén vallás méltóságát, arra térne, és a török vallás ellen könyveket írna, 's egész hazája hibáit 's szerencsétlenségét kimondaná: valyon azért tenné-e ő ezt, hogy, vagy rossz hazafi, vagy meg van vesztegetve valamelly keresztyéntől, vagy hazafait gyűlöli? sőt inkább azért, hogy szereti, hogy jó hazafi, és egész hazáját boldoggá szeretné tenni, — lemondana sok édes alkató török jussairól, 's felvenné örömet a többiekkel együtt a keresztyén jármot, csak hogy boldogok lennének mindnyájan, mert maga, a többiek régi rendtartásai között boldog nem lehet. Elgondolhatjuk ebből, melly kin lehet az, egy tudósak, ezek tudatlannokkal harcolni. A mi egy tudóstól csak magától függ, p. o. egy candidatus új könyvet írni,

vagy egy hallatlan erőművet, mint p. o. a Kémpelen Sakkmasináját, ön mély belátása szerint elkészíteni, vagy egy remek rajzolatot elvégezni 's a' t. az ilyen munkát minden szorgalmának megerőltetésével is tökéletességre viszi ő, munkáját és annak plánját időközben senkinek nem mutatja, — senkit tanácsadásra nem hív, és magát nem confundáltatja, hanem mikor készen van, akkor teszi ki a' közvilágot bámulására. — Így tennének a' nagy hazafiak a' haza boldogságával is, ha az egy magoktól kerülhetne, semmi éjeli 's nappali fáradságot, semmi költséget nem kémelnének, semmi előítélettel befogódott emberrel plánumaikat nem közölnék, a' nagy szenteséget fitymálni, becsmérlni, 's hozzá nem értő ésszel méregetni nem engednék, — hanem mire azok a' készüléteket észre vennék, mire álmokból felébrednének: már a' haza boldogsága, talpon állana szemök előtt bámulásokra: de mivel illy nagy munkát egy tudós az egésznek segítségével nélkül el nem végezhet; a' ki pedig segítségre felszóllittatik, az egyszer'smind kívánja előre tudni és látni a' plánját is, melyre segítsége kívántatik; a' plánját pedig régi előítéleteivel bizonyosan ellenkező, vagy ha előítéleteivel nem is; de segítő tehetségével és kedvével bizonyosan össze nem férhető: nem csuda, ha a' tudománynak szörnyű harcokat kell viselni 's kiállni a' tudatlansággal!

A' Tudomány legdrágább eszköz, melyet a' Teremtő az embernek kalauzául adhatot, csak kár, hogy az ember hajlandó a' közép utról eltérni, czélt, eszközt összezavarni, sőt még elég háladatlan is, minden Isten ajándékival visszaélni. — Csak egyedül a' tudomány által lehetséges embernek élélni, — e' nélkül senki semmi nem lehetne; — akármire fog az ember, tudnia

kelt azt, különben nem boldogul; Ellenben minél tudósabb, annál boldogabb lehet; ha akarja. — Miért hogy pedig az emberi talentumoknak sokféle fokai vannak, és nem mehet egyik olly magasra, mint másik, de nem is szükséges, mert a' cél elérésére testi erő is kívántatik, nem csak lelki erő: tehát elég minden embernek annyi tudományra törekedni, mennyi az ő állapotjához megkívántatik, hogy így minden oda használ-tassék, hová őtet a' természet alkotta. — De mivel az ember eredetileg, mint a' csecsemő magától tehetetlen; mások által vezéreltetve pedig sokra mehet, 's néha vezérjét is túlhalad-hatja: tehát valamint a' gyermeket szülési neve-lik; úgy a' polgárok művelődéséről; hogy annál hasznosabb tagjai lehessenek, a' haza, és haza atyai tartoznak gondoskodni.

Ezen atyai gondoskodásnak három eszköze van: az iskolák, — a' jó könyvek, és a' jó példák, mind tudományra és tökélyre vezérlők. — Ha az iskolák célirányosak, és a' célt nem paralizálják, — ha nem szajkókat, hanem öm-érző, önálló valókat formálnak, — ha a' tudományt nem célznak, hanem csak eszköznék tart-ják; — ha a' tudóságot nem szóban, hanem tettben; nem fenhéjjazásban, hanem alázatos böl-cseségben helyezik; — ha a' bölcseséget egyedül az Isten félelmében, az Isten félelmét pedig egye-dül a' moralban és szorgalomban foglaltatni ta-nítják; — ha a' jót a' gyermekben szoktatás által természetté változtatni tudják, — szóval, ha az iskola practicus intézette, nem pedig theoretica speculatióvá változik, mert a' gyermeki ehneborzad a' teoriától; mindenütt praxist kíván, még testi alkatja 's nyughatatlan vére is: kétség kívül meg van vetve az a' tántoríthatatlan örökös

fundamentum, mellyre a' hazánem mondóm szük-
ségeiben bátran támasszkodhatik, de mégis szük-
ségét látni semkéménytelenítettik, ha ugyan a' bölcs
neveléssel résszerint legtöbb hajnak, legtöbb go-
nosznak elejé véték, résszerint a' jól művelt
polgárok a' közelgető bajt, magoktól önkényt,
a' haza felszólítása nélkül megelőzni készen
vannak. —

A' jó könyvek olvasása többet tesz, mint né-
mellyek gondolják; mert minden tudományt ez
által szerzünk meg idővel, a' nélkül, hogy elő-
mentünket észre vennék. — Az iskola csak kni-
csot ad a' tudományok tárházához, de a' könyvek
olvasása tudóssá tehet mindent, ki az iskolában
csak olvasni megtanult is. De mivel a' könyv ol-
vasás, holott elég ideje volna minden embernek,
nem mindennek barátja, — vagy azért, mert
heverni jobban szeret, vagy azért, mert a' tuda-
mányon csak az iskolát érti, s ebből kikertül-
vén, magát már elég tudósnak véli, — vagy azért,
mert könyvet beszerezni nincs tehetsége: tehát leg-
szerencsésebb könyvirónak lehet tartani azt, ki
s a' könyvet kapóssá és kívánatossá tudja tenni,
ki a' bölcseséget játékban, mint a' gyógyszer cze-
korban, tudja beadni az orvosságot. Illyen kapós
könyvecskéket kellene minden hazának a' köznép
számára vég nélkül folytatva kiadogatni, s őket
a' megszerzésben is segíteni, semmi sem fizet-
né így még a' fáradságot, — mert józan hideg
vérrel olvasni s tanulni, egészen más, mint kö-
telességből, robotból, vagy indulatból. —

A' példák legjobban vonják a' testi embert.
— Ha tehát rossz példát lát azoktól, kik őtet theo-
retice jóra tanítják: ő is csak azt teszi a' mit lát,
int, tanít, de nem tesz. — Ha nincs senki, ki
előtte rosszat tegyen, hanem körökörül minde-

nyílt jó példát lát mindeneknél: tehát a' legbutább ember is a' köz szokást követi, és csak szegyehe fejébe sem merne mást tenni, mint másoktól lát.

Tudósnak senki nem születik, tudomány nélkül pedig senki el nem élhet. — De mi hát az a' tudomány? — Némellyek a' tudományon valami csuda állatot, valamelly kilábolhatatlan labirintot, valamelly meggyőzhetetlen chimaerát képzelnek! — A' tudomány semmi nem egyéb, mint a' tapasztalásnak feljegyzése, ma már rendbe szedve. — Ha egy öreg ember egész életei tapasztalását, mint vágyonát halálakor eltestálhatná: úgy viszonyu sokra ment volna már az emberiség, de mivel ez lehetetlen, tehát gondolt az emberi elme ebben is a' lehetőségig bizonyos módot, így találtatott fel az írás és könyvnyomtatás mestersége. A' könyvben lévő tudomány tehát nem egyéb, mint eltestált tapasztalás. Már a' ki ezek tapasztaláson, úgymint más káran, példáján, tanácsán ért és tanul; boldoggá teheti földi életét, — de a' ki nem tanul, a' mint már sokszor mondtam, drágán fogja megfizetni a' tanuló pénzt, — mert az Isten ingyen semmit nem ad.

Mennyire mentek némelly nemzetek a' tudományok által! miket ki nem találtak és találnak, az élet boldogságára! pedig a' legtudósabb ember is valaha tudatlan gyermek volt! homály és sötétség fogta elméjét; a' tudomány gyújtott mécset, 's csinált felvilágosodást! Sajnálni kell, hogy a' „tudós” szó néhol igen gyanús! a' mit egyedül a' nyughatatlan theoreticus prókatori dialectikának köszönhetünk: az igazi tudomány nem speculatióra, hanem praxisra vezet, — ennél drágább kincse nem lehet egy egy hazának! — Nem szél, hanem eszköz!

Holott a' jóllétben, és paradicsomi boldog életben az Istent is jobban lehet dicsőíteni, mint a' csikorgó szükségben: fő kötelesség a' tudományokban tökéletesedni, mellyek által egyedül lehetséges a' paradicsomot itt a' földön előállítani.

szobor alkotásának és művészetének
 a fejlődését illetőleg a művészetek
 a művészetek a művészetek a művészetek
 a művészetek a művészetek a művészetek
 a művészetek a művészetek a művészetek

Negyedik Iдея.

A' Mesterség.

A' tudományoknak egy részét téven, és a' haza paradicsomi boldogságára nélkülözhetetlenek lévén a' mesterségek is: ezekben is csak olly kötelességünk tökélyre törekedni, mint azokban.

Kinek semmi jobb dolga nincs, már rosszon töri elméjét, — mert semmit sem tenni, ember nem tud, akár kézzel, akár ésszel, — a' henyélés pedig mint mondják, ördögök tanyája. A' mesterségek tehát, már csak ezen egy oldalról tekintve is, mintegy őrző angyali az emberi nemzetnek, hogy az embert, legnagyobb ellenségtől, az unalomtól és henyéléstől megórizik. — Hát ha még azt is meggondoljuk, hogy melly ezernyi ezer áldást, segedelmet, könnyebbséget és boldogságot szereznek ezek életünknek! Meg kell engednünk, hogy a' legutolsó mesterember is olly szükséges tagja az emberi társaságnak mint a' legelső, — és sajnálnunk kell az olly kevély gazdagokat, kik a' mesteremberi rendre csak megvetéssel pillantanak, 's ha valaki nem nagy rangból való, annak csak „nichts bedeutend” czímet adnak.

Valamit csak a' test szüksége, vagy az elme kénye megkívánhat: a' mesterség mindent legnagyobb pontossággal elő-állít. Nincs a' természetnek az a' rejteke, mellyet a' mesterség fel ne keresett, 's hasznára ne fordított volna, — nincs az az idő, nincs az a' hely, mellyről a'

mesterség megfeledezett volna, — nincs az a' határ, mellyet megpróbálni, és a' lehetőséget megkésérteni ne merészlett volna. — Télnek, nyárnak, száraznak, víznek, fünek, fának, égnek, földnek, erdőnek, mezőnek, városnak, falunak, szóval, mindennek tudta a' mesterség hasznát venni, 's abban az élet örömét eszközölni. — Csak kár, hogy az emberi nemzet itt is hamar tulságra tér, és egy helybe minden kigondolható mesterség műveit, talán még erőltetve is összehalmozván, más helyről egészen megfeledezik, reája semmi mesterséget nem fordít, úgy hogy sokszor a' legnagyobb szépségnek tószomszédja a' legnagyobb randaság; és nem ritkán van az eset, hogy az utas, alig ér ki valamelly elragadtatásig tündöklő pompás város kapujából, tüstént olly zsviatag pusztaságra jut, hól az emberi kéznek úgy szólván legkisebb nyomdoka sem látszik, mintha Arabia magányain utazna. A' mesterség elfogadására, de még a' paradicsom képzelésére is legalkalmasabb a' föld: tehát legelső munka volna egy pallérozott országban az egész telekséget úgy felöltöztetni, hogy a' látás, mindenfelé paradicsomot képzeltesen.

Ha már a' mesterségek ennyit is tettek, — mennyit tettek, — ennyire is mehettek, mennyire mentek, — ha már a' paradicsomi élet boldogságát úgy szólván elkezdették: ki kételkedhetik azon, hogy ha ezek vég nélkül tökéletesíttetnek, 's erre nekik szabad-mező és tágas ut nyitattik, a' hazá boldogságát is vég nélkül magasabbra emelik? Hátra vannak még a' mesterségek a' tökély határától! pedig tagadni nem lehet, hogy az a' boldog haza, mellyben minden kéznek van mestersége, — nincs heverő, — pezseg a' nép hangya módjára, — élnek, diszlenek, virágoznak a' mesterségek!

Azonban, mivel a' morálon kívül minden elmulik, időnek és szélnek játéka leszen, és elébb utóbb veszedelmes romlást von maga után: tehát legszorosabb figyelmet kíván azon észrevétel, hogy minden mesterség is, mint a' tudományok, csupán csak a' moralitásnak légyen eszköze vagy előmozdítója, — különben mihelyt ezen szent czélt szemé elől elveszti, már a' hazának nem virágzására, hanem veszedelmére igyekszik, és alapja alá vermet ásni szándékozik. — Mi lehet a' mesterségnek nagyobb remeke, az emberi nemzetnek nemesebb oskolája, a' theátrumoknál? úgymint a' mellyeken minden ember kapva kap, és drága pénzen is megfizeti; — de ha a' theátrumok, rendeltetésök határán túl-lépnek, a' czélt, a' morált szemök elől eltévesztik: igen könnyen veszedelmesebbek lehetnek a' hazának, mint hasznot tettek. Az erkölcs e' földön, és akár melly hazában is legdrágább kincs, — ebben tehát egy legkisebb féreg is veszedelmesebb az emberhussal élő hyenáknál. Vajmi sok virágzó mustra nemzetek lettek már az erkölcstelenség áldozatjává! és vajmi nagy tanúságot hagytak magok után, hogy az erőltetett és túlzott mesterségek, mennyit hassanak az erkölcsökre? — Az arany, ezüst, ruha, épület, asztal, kőcsi, ló, fegyver, 's a' t. mind az ember szükségeire való nemes tárgyak; de ha a' morálitáson túl-hatnak, 's pestisként ragadó fénykórságot terjesztenek: a' hazának nem javaivá, hanem kipredáló férgeivé válnak. — Nézzünk vissza a' történetekbe, 's előttünk látjuk a' jövőndöket!

És még, ha az erkölcs utjáról eltért 's megromlott fénykórók csak magok vennék el a' mitkerestek, talán szót sem érdemelnének, mert, hogy a' bűnös lakoljon, azt a' természet törvénye is úgy kívánja; de minthogy sokan az ő haszonta-

lan fénykórságjokat, 's idétlen majmolásokat, a' gazdagoknak és hatalmasoknak éretlen gyermeki ésszel való követését, leginkább a' szegények zsarolásából és nyomorgatásából, vagy csalásából pótolják ki, — és így más ártatlanokat, sem életökben nem hagynak békével és csendesen élni, sem halálok által azon félelemtől menttekké nem teszik, hogy romlásokkal együtt őket is, és az egész hazát magokkal nem ragadják - e? — tehát nem csuda, ha az ilyen veszedelmes visszaélések ellen, mind a' kathedrák, mind a' jó könyvek, mind a' poeták, mind minden érző szívek általában kikelnek.

A' mesterségeket megkülönböztetik, szabad mesterségekre, és kézi művészségekre. Szabad mesterségeknek azért neveztetnek, mert nagy és mesteri talentumot kívánván, czéhök nincs, és minden talentum szabadon gyakorolhatja tehetsége erejét, — de a' kézi mesterségek, vagy is inkább művészségek, minthogy nem annyira nagy talentumot, mint eszközi műveket kívánnak, a' czéhek által úgy meg vannak szorítva, hogy a' legkitanultabb személy is, ha szegénysége miatt a' czéhbe be nincs véve, mesterségét nem űzheti. — Hogy a' czéhek eleinte, mint minden egyéb intézetek jó és morális czélből származtak, és szükségesek voltak, megengedhető; — de hogy ma már a' czélnak meg nem felelnek, és nem csak a' moralitásnak nem eszközei, sőt a' visszaélésnek, fortélyoknak, és erkölcstelenségnek fészkei, csak onnan is világos, mivel már számtalan panaszok lobbantak ellenök; — és hogy még is mind ekkoráig el nem törültettek, nem ártatlanságjokat czímezi, hanem csak a' megrögzött szokásból való előítéletet, — de leginkább azt, hogy még ma is sok pártfogóik vannak, mivel

sok ember él az ilyen zavarokból, más igyekezők rovására.

Minden kigondolható szabad és nem szabad mesterségek közt, legnemesebb, legártatlanabb, legvisszaélhetlenebb, legjóltevőbb, és legtanúságosabb a' földmivelés, — egy olly véghetetlen tágas szabad mesterség, mellyben az ember, ki? 's mi légyen? minő erkölcsel, minő talentummal bírjon? a' legkülönbözőbb változó tarkasággal előmutathatja, — értvén a' rationalis agriculturát, — úgy, hogy csak két egymás mellett lévő szomszédok is egy, telkökre való első tekintettel elárulják belső valójokat.— Földmiveéls nélkül semmi ember, semmi kar, semmi rang, hivatal és mesterség fen nem álhat, és a' földmivelés, minden egyéb mesterség, kereskedés, uzsoráskodás nemei közt, minden csalás nélkül a' leggazdagabb, és még is legmorálisabb nyereséget adja. — Minden egyéb mesterkedés alkalmat nyújthat, és csak igen könnyen elfajulhat erkölcstelenségre: a' földmivelés pedig legegyszerűbben vezet a' Teremtő iránt való háladatosságra, és ember társaink szeretésére. — Más mesterségek még egymásnak irigyei is, és szaporodásokat, a' mint lehet gátolják: a' földmivelés mennél jobban terjed, annál több pártfogókat és tanácsadókat talál, 's örül egyik gazda, ha másiknak tapasztalásból merített jó tanáccsal szolgálhat. Minden mesterséggel kisebb nagyobb mértékben együtt jár az unalom is: a' földmivelőnek akkor van unalma, ha hivatalától elfogatik.

A' nagy uraknak csak az a' bajok a' világban, hogy magokat mindenütt megunják, és az unalomtól annyira irtóznak, hogy a' legnagyobb summákat sem kémélik, csak az időt megcsalni akár minémű eszközt szerezhessenek, ha bár az egy óra alatt egészen füstbe megy is. Épen e'

miatt hagyják el sokszor a' hazát is, 's mennek lakni a' világ legnagyobb városaiba, röpülnek a' theátrumokba, bálókba, concertekbe, kávéházokba, — olvasnak, játszanak, lovagolnak, szóval, minden módon az időt rövide tenni igyekeznek. Azonban czélt soha sem érnek, mert mihelyt valamit sokszor látnak, már kész az unalom, és a' mestereberek nem győzik ehnejeket eléggé fárasztani, az újabb és hallatlanabb, néha legidomtalanabb gyönyörtárgyak kitalálásában, — mind haszontalan, csak ideig óráig tart, — ismét új kell! — Már ha az ilyen nagy urak megkóstolnák azt, hogy az unalom mennyire számkivette van a' földmivelésből, sőt ennek csak akár-melly külön választott egyetlen ágából is, melly boldogok lehetnének ők, az unalomnak egyszerre véget vetésében, ha hivataloktól üres óráikat, ama' kegyes fejedelem példája szerint, ki a' lélek pihenésére nem messze földre, hanem szomszéd kertecskéjébe megy dolgoztatni, ők is ebben tanulnák enyhíteni, 's életüket legédeesebb örömmel táplálni!

Csudálkozni lehet, hogy ezt a' legnemesebb mesterséget az emberek annyira elmulasztották, ne mondjam megvetették, hogy ezt sok időkig csupán és egyedül a' szegény tudatlan és logikátlan paraszt ember kontárságára bízák, 's ez által mind magokat a' legfelségesebb örömtől, mind a' hazát egy igazi nagy jövedelemtől megfosztották, 's a' földnek legnagyobb bőségében is, készebbek voltak, éhséget, inséget, nyomoruságot szenvedni, a' drága földet tudatlan kezektől marcangoltatni engedni, mint a' földmivelésnek tudományos és systematicus üzésére vetemedni! holott ha van valami a' világon, tehát csak egyedül a' földmivelés az, a' mi e' földet, mind külső ékességi, mind belső erkölcsi tekintetben para-

dicsommá teheti. — Ebben magában feltalálni a' mesterségeknek minden elemeit: itt a' pictura, itt a' rajzolás, itt a' musika, itt a' theátrum, itt a' román, itt a' poesis, itt a' bál, itt a' vadászat, halászat, építés, teremtés, tenyésztés, virág, gyümölcs, mind megunhatatlanul készen várja az embert! Mi az oka tehát, hogy ez a' legdrágább Isten ajándéka, a' földmivelés sok ideig sinlódott, és a' nagyok figyelmére, 's a' tudományok barátságára nem méltattatott? — A' tudatlanság, és a' kezdéssel járó terhek, már magokban véve is elegendő okok lehettek ennek elmellőzésére: de minden okok között legfőbb az, hogy némelly országoknak ősi szokásai és törvényei, mind azon okfókkal ellenkeztek, mellyek egyedül képesek a' józan földmivelést tudományosan és systema szerint alapítani, 's gyakorolni.

Kontárkodni lehet minden mesterségben; — azt sem tagadhatni, hogy a' kontár is el nem élhetne, sőt örömeiket is ne kóstolhatja, — értvén a' kontárságon nem a' czéhtlenséget, hanem a' tudományatlan - systemátlan - principiumatlanságot, — de hogy a' kontárság mindig távol van az igazi mesterségtől, mellynek ő csak fattyu sarjadéka, — hogy a' kontárság igazi hasznot és absolutumot soha sem adhat, — hogy a' kontárság egy mivelt hazának sokat levon, és a' tudományos pallérozódás forumán helyet sem talál, 's mint fattyu gyermek az ősi jusra alkalmatlan: ezt sem kell ma már hosszas vitatással kivitatni.

A' földmivelést a' legbölcsebb gazda is csak úgy mentheti meg a' kontárságtól, ha néki földje is van, mert ha földje nincs, akkor minden tudománya és vas szorgalma haszontalan. Nincs pedig földje egy gazdának is, ki azt nem regulázhatja, 's a' commoditást mint szeminek szájának tetszik, úgy nem intézheti. A' földön a' commo-

ditás az, a' mi a' gazda fejében a' tudomány, — ez hím, amaz nő, és csak a' kettő együtt nemzethet magzatot, különvéve mindenik záp. A' commoditásra pedig megkivántatik :

1.) Hogy a' gazdának minden földje egy tagban, még pedig a' mint csak lehet quadrátban legyen.

2.) Hogy a' gazda földje, (ezt csak nevetség említeni is) senkivel közös ne legyen, hanem annak minden tekintetben való használása szabad kényétől függjön.

3.) Hogy egy centrumbóli gazdálkodás, majornak nevezetvén, egy ilyen major se igen nagy, se igen kicsiny ne legyen. Mihelyt rendkívül nagyba megy valami, mingyárt pazérlással és vesztegetéssel van egybe kötve, 's nem adja azon igazi arányzott hasznót, mellyet adna kisebb darabokra szaggatva. — Ide nem értvén a' legelső pusztákat, — ezer holdas major egy turnusra a' legnagyobb mérték, úgy hogy egy tiz ezer holdas pusztából tiz major lenne, ha bár egy ispányság alatt is, és páratlanul több hasznót adna mindenik a' maga centrumáról, mint az egész pusztá egy centrumról, néha excentrumról, miveltetve. — Legkisebb turnusi mértéknek pedig lehet venni 50 holdat, — melly major elégséges arra, hogy ezen a' legremekebb tudományos gazdaságot folytatni, 's a' legnagyobb birtoku gazdálkkal vetélkedni lehessen. Lehet ugyan 50 holdnál kisebb földeken is, egész egy félholdas kis kertig, remekelni, de inkább csak különösen, mint általánosan.

4.) Hogy a' földmivelő gazda senki tulajdona, hanem a' maga ura legyen, az az, mind földje, mind ideje, mind személye ön hatalmában álljon, és senkitől fel ne kivántassék, ne háborgatassék. — A' földmivelés, valamint legszükségesebb, úgy legmélyebb, legtitkosabb, kényes és

csiklandós tudomány lévén, elmulhatatlanul megkivánja, hogy a' gazda minden idejét, eszét, tehetségét, szorgalmát, figyelmét egyedül arra fordítsa; — de ha másoktól háborgattatik, elvonatik, a' legjobb gondolatban megzavartatik, vagy a' legszükségesebb legdrágább időben elhajtatik, — vagy a' föld tőle el is vetethetik: úgy nem a' józan, de még a' kontár földmivelést úzni is képtelenség; egyedül csak nyomorgó, csikorogó és kénytelen földmivelés lehetséges, mig gyózi. De így a' föld csupa pazérlás és haszontalan vesztegetés, és az éhel haló nép, még is mindig a' föld szükiről panaszkodik, holott épen az a' baja, hogy a' sok rossz föld, mindig több munkát kívánván, mindig kevesebbet terem, 's romlásának 's vég yeszedelmének magvát, nem épen magában, hanem a' rajta uralkodó szokásban hordozza. — Nem theoreticus gondolat az, hanem szemmel látható igazság, hogy egy hold legrosszabb földet, annak tudományos módja szerint, úgy meg lehet javítani, hogy minden esztendőn egyre terem, még is több hasznot ad mint 10—20 hold ugarban is heverő kizsarolt föld. Ha tehát minden gazda olly utba igazíttatnék, olly állapotba helyezettetnék, hogy a' maga birtokát esztendőnként így megjavíthassa: soha sem fogna a' föld kevés lenni a' legnagyobb népességre is, mert a' föld javítása és termése egész a' véghetlenséggel határos.

A' földektől járandó akár mi névvel nevezendő adó, ha egyértékű pénz adóra vonatik, sőt ezen summa megkettőztetik, csak hogy a' gazda szabad legyen, nem csak akadályt nem tesz a' földmivelésben; de sőt a' szorgalomnak, igyekezetnek, jóllétnek, és így az erkölcsiségnek leg-hatalmasabb rugójává lesz: midőn a' robot, a' dézma, a' közösködés csak a' szorgalmat öli,

pusztítja, a' szegénységet, henyélést és erkölcstelenséget ápolgatja.

Különös, hogy az emberiség olly soká tért, vagy térhetett a' jó gondolatra; — midőn minden hivatalra mesterségre, vagy akár miféle álláspont-ra alkalmaztatott személyektől, csak egyetlen egy fakkot, t. i. a' maga fakkját kívánta meg a' státus: a' földmivelőtől, a' leglétalaposabb mesterembertől, ki azonban semmit sem tanult intézetesen, — földmivelési tudományt kívánni senkinek gondolatjába sem jött; — de őtet minden egyéb terhekre használni, a' földmiveléstől elfogni, és azt néki úgy szólván csak lopva engedni, törvényes szokása volt sok ideig sok miveletlen nemzeteknek. Hogy utat csinálni, 's más közterheket végezni elmulthatatlan szükség minden országban, azt senki sem tagadja; valamint hogy szükséges téglát égetni, csizmát varni, 's a' t. — de valamint a' tégláégetésre különös mesterség van: úgy az ország minden szükségeire is különös ahoz értő mesteremberek kellene, kiknek fentartásokra, akár esztendőnként, arányzott adót fizetni kötelessége minden polgárnak, — örökös fundatiót állítani, büszkesége minden hazáinak! És örökös igazság marad, hogy valamint a' csizmadiától senki harang öntést nem kívánt: úgy a' földmivelőtől, kinek egy órája is drága és megfizethetetlen, mesterségén kívül mást kívánni, képtelenség.

A' mesterségek, ámbár magokban véve mind hasznosak; de egybe hasonlítva sokféle osztályt engednek meg. — Eltérvén most a' „szabad mesterségek és kézi művészségek” osztályától, — némellyek létalaposak, nemesek, elmések, fellengők, szépek, mulattatók 's a' t., mások melleslegesek, alacsonyabbak, tisztátalanabbak, el is multhatók 's a' t. — de mind ezek sokféle kü-

**lönbözéseken felyül van a' földmivelés, mellyben minden mesterség a' maga ideálját és elemeit fel-
találja.**

Ugyan is, ha a' földmivelés, egész kiterjedésében magába foglalja a' kert, vetemény, virág, gyümölcs, gabona, széna, fű, fa, marha, méh, selyem, szőlő, erdő, szóval az egész külső természet tudományát; — és nyilván van, nem csak az, hogy ezen sokféle tudományok közül külön véve akár mellyiknek, ismét számtalan osztályai vannak, — hanem az is, hogy ezen sokféle osztályok közül akár mellyiket külön választva is haszonnal és gyönyörrel lehet gyakorolni, úgy hogy ebből még az sincs kizárva, kinek csak egy talpnyi földje, vagy csak egy virág cserepe van is: tehát kételkedni sem lehet, hogy a' paradicsom öröme e' földön lakó minden embernek, akár miféle hivatalon, mesterségen, vagy állásponton legyen is, — ha ugyan akarátja és tudománya van hozzá, mind testi gyönyörüségére, mind erkölce nemesítésére, az unalom elűzésére, a' test kiszellőztetésére, a' maga oktatására, és a' természet használására, nyitva ne álljon. — És ha ennek csak egy legkisebb ága is öröm gyümölcsöt teremhet: el lehet gondolni, melly szerencsés teremtés lehet az, kinek a' Teremtő módot adott, a' földmivelést egész kiterjedésében, nem több, mint csak 50 holdon is gyakorolni!

Ha tehát az unalom, még a' legpompásabb városok' mesterséggel kigondolt mindennemű mulatságaiból is kiűz, és gyötör némelly lelkeket: jele: hogy ók Cerest, Flórá, Pomonát, Lyaeust, Sylvanust, vagy nem ismerik igazán, vagy nem követhetik kedvök szerint. — Minden tudós, minden hivatalos viselő, minden mesterember válószthat magának a' földmivelés ágai közül környülményeihez illő tárgyat, mellyel üres óráit ár-

tatlan örömmel és édes mulatsággal elűzheti, — de akármit választ, annak tudománya nélkül nem boldogul, következképen, ki az egészet választja, szükség hogy ahhoz felszentelt kezekkel nyuljon, különben nem boldogul.

Más mesterségek csak különös egy két tárgy körül foglalatostkodnak; a' földmívelés tárgya az egész természet; — amazok többnyire vagy időhöz vagy helyhez, és környülállásokhoz vagy-nak köttetve; ez minden időben és minden földön talál magának mulatságot és foglalatosságot; — amazok néha heverésre és unalomra, sőt elvetemedésre is nyujtanak alkalmatosságot; ez, üres időt, henyélést, és korhelységet meg nem szenved, unalomról pedig anyira semmit nem tud, hogy inkább rövid neki az idő, és ha lehetne, sokszor azt meg is állítaná; — amazok az egészségnek néha kockáztatásával vagynak összekötve, és a' testnek valamely részére különösen támaszkodnak, vagy a' szemet erőltetik; vagy egész napi állást, vagy egész napi ülést, vagy valamely egészségtelen anyagokkal való bánást, több e'féléket kívánnak; ebben a' test és egészség anyira diszlik, hogy még a' betegek is sok esetben ez által meggyógyulnak, — itt a' lélek mindig talál eledelt és mulatságot, — a' test pedig akár jár, akár áll, akár ül, akár mozog, akár tiszta nap, akár esős idő van, mindig talál magának olly foglalatosságot, melly a' mellett, hogy mindig haszonra fordul, az egészséget is épségben tartja.

De mivel minden mesterségek közelebb juttottak a' tökélyhez, mint a' földmívelés; azonban, ha az erkölcsök a' paradicsom ideájára mivelődnének is, az igazi paradicsomot még is csak a' földmívelés tudná a' föld színén felállítani: tehát a' földmívelést minden mesterségek fe-

lett annál méltóbb jusunk van ember társainknak szívökre kötni, minthogy még sokaknál az a' balvélekedés uralkodik, mintha a' földmivelés legutolsó legutálatosabb, és tanult emberhez illetlen mesterség volna e' világon! — Itt minden ember talál foglalatosságot, — oly czéh, melly minden más czéhekből kibankrottérozott szerencsétleneket, processus nélkül befogad és táplál, — nincs az a' szerencsétlen koldus, ha csak egészsége van, — nincs az a' kétségbe esett szegény, ha csak dolgozni akar, kinek egy bölcs gazda örökös kenyeret adni ne tudna.

Ha a' föld színe reguláztatik, a' mivelhető telekség majorokra osztatik, a' birtokosok és egyebek viszonyai iránt Telektörvény (Lex agraria) hozatik, — a' major vagy gazdaság kormánya szabad és józan lelkekre bizatik: akkor egy egy major, mint meg annyi szorgalmatos méhtársaságot ábrázolván, mindenik egy kis moralis testté formálódik, — a' vetelkedés, nemes küzdelem anyira viszi az emberi szorgalmat, hogy a' népességgel együtt a' haza boldogsága is vég nélkül nevelkedvén, 's maga a' természet oskolája a' morálra és szorgalomra tanítván, az egész haza paradicsomi fényben fog előttünk állani.

Ö t ö d i k I d e a.

A' Hivatal.

Rend nélkül fen nem állhat semmi. — Jól tudja azt az emberi nemzet, hogy ez a' föld valószínűs paradijsomnak volna teremtvé, — mit csak onnan is megmutatott, mivel a' szívébe plántált természet törvénye szerint, mind azon eszközöket és utakat kitalálta, elkészítette, és felállította, valamelyek a' természetnek ezen céljára elérésére elmulhatatlanok; — kell lenni királynak, kell lenni ország nagyainak, kell lenni bíráknak, kell lenni tudósoknak, kell lenni mesterekbereknek, kell lenni papoknak, kell lenni iskoláknak, kell lenni polgároknak, kell lenni szegényeknek, — és mind ezek lettek is, vagy-
nak is. —

Azonban a' jó rend ugyan boldogságot szül; de a' boldogság vajmi nagy késértet az elsikamlásra! mellynek magvát úgy szólván magában hordozza. — Az emberi kény a' jólléttől megrésze-
gedvén, a' morál utjáról anyira eltántorodik, hogy végtére nyilván is merészel az Isten ajándékival visszaélni, sőt ebben még kevélykedik is! — a' honan, minthogy morális tartalék semmi sincs benne, romlásnál, bomlásnál és végpusztulásnál egyéb nem következhetik. Így lettek sok országok a' hivatalokkal való visszaélésnek áldozatjává.

Minthogy az emberi nemzet hajlandó egyik tulságból másikba rohanni, — mert kit a' kigyó megmárt, még a' gyikot is kerüli: tehát van példa rá, melly szerint némelly nemzetek olly szerencsétlen gondolatra is vetemedtek, hogy az emberek közt való felsőbb és alsóbb rangokat chimaeránál egyébnek nem tartván, a' felsőség ellen fellázadtak, és azon morále principiumot, hogy az ember mind egyenlő, anyira összezavarták 's félre magyarázták, hogy physice is felállítani összeesküdtek. — De természetesen, hogy egész munkájok bábel tornya, és igazi chimaera lett, mert a' mi természettel ellenkezik, ellenkezik az, az Isten akaratjával, és így sokáig meg nem állhat, hanem csak ideig óráig az emberi nemzet tanítására, kisebb nagyobb mértékben garázdálkodik, 's maga magát megemésztí.

Hogy az ember moraliter mind egyenlő; az természeti nagy igazság, és ezt öröm érzéssel láthatjuk a' templomban testi szemeinkkel, — hol nincs ur, nincs szolga, — nincs első, nincs utolsó, — hanem szegény gazdag keverve, ki, hová fér, egymás mellett ülnek: — de, hogy az ember physice is egyforma lenne, ezt maga a' természet sem akarta, — különben a' szorgalom ösztönét belénk haszontalan oltotta volna. — Hogy a' fecske mind egyforma, ámbár nagy kérdés, de engedjük meg: hát osztán következik-e ebből, hogy az analogiát átfolytassuk az emberre is? — ám folytassuk át! de csak a' homologumokban, és a' mit a' feeskében nem találunk, arról ne is analogizáljunk. Ugyde a' feeskében nincs okoskodó lélek, nincs szorgalom, nincs tökéletesedhetés: tehát látni való, melly szerencsétlen néha az analogia!

Hogy az ember talentuma és műveltsége nem egyenlő, ez még az emberi egyenotlenségnek nem

legkárközatosabb czímét teszi; — mert, szerencsés talentummal születni, 's nagy tudományra juthatni, nem függ egészen magától az embertől; — de, hogy az emberek erkölce, melly már egyedül magától függ minden embertől, 's mellynek, a' morál egyetlen egy modelljébe ötvve, csupán csak egyetlen egynek, és mint egy csepp víz a' másikkhoz hasonlónak és egyenlőnek kellene lennie, 's nem egyenlő: ez már az a' visszafordult különbség, melly a' nyughatatlan emberi nemzetet maga ellen fegyverkezteti, 's a' józanabb lelkeket kétségbe ejti azon bizonytalanság iránt, melly miatt a' földet daradicsommá nem tehetjük.

Ki meri hát azt mandani, hogy az ember physice is mind egyenlő? — holott még moráliter is, a' minek elmúlhatatlanul lennie kellene, maga magát egyenetlenné teszi! — Azonban ha egyik ember a' mértékletesség vagy szorgalmatosság erényét magának tántoríthatatlan okfövé tévén, a' jövődő bizonytalan időkre jóllétetszerzett, — másik pedig még atyai szerzeményét is torkosságra 's hiuságra elpredálván koldus botra jutott: tartozik - e amaz az ő szerzeményét ezzel megosztani, 's egyenlőséget eszközölni? Sőt ez volna a' legnagyobb egyenetlenség, és vissza fordult gonosz élet! — Kinek kinek adott az Isten józan ész, és szabad akaratot, — kereskedjék ezzel, a' mint neki tetszik, és a' mint kereskedett, úgy veszi hasznát, 's úgy ad majd számot mindenekről. — A' gonoszság néha nem tudódik ki, 's büntetetlen marad ez életben; — a' cseléd megcsalhatja urát, a' gazda elhuzhatja a' cseléd megszolgált bérét, a' katona megszegheti hitét, az ur elnyomhatja a' szegényt, a' ravasz prókator tönkre teheti az ártatlan igazságot, az álnok megcsalhatja a' szegény tudatlant, és álnokságának talán ideig óráig, sőt talán haláláig is veheti

holmi keserves lélek furdaló hasznát: de mihelyt a' moráltól eltért, számadás nélkül ne is reménylje hogy átbujhasson.

Az emberek közt lévő különféle rangok, nem egyéb, mint kisebb 's nagyobb hivatalok. — A' ki tehát a' bizott hivattal vissza él, meg lehet, hogy a' kortársu emberek ítéletét mesterséges fortélyai által elkerülheti; — de a' maradék felvilágosítását, ritkán, — az Isten rigorosumát pedig soha sem! — Nem is lehet azt megfogni, micsoda lélek lehet egy olly személyben, a' ki, keresztyén létére, a' reá bizott hatalommal, keresztyén embertársai nyomorgatására vissza él! — Hát nagyobb haszon háramlik a' mások elnyomása által szerzett nagyságból? nagyobb öröm a' másoktól kicsikart meggazdagulásból, és mint az írók között szokás, egy másik írónak bémázolása által szerzett, 's arra épített maga felemeléséből, mint jóllét, a' lélek tiszta nyugalmaiból? Hiszen ha egy keresztyén ilyeneket tesz, akkor egy pogány eretnek még nagyobb szarvat kap az ártatlan keresztyén vallást megtámadni, 's az Isten létét, 's jövődó életét tagadni, mert lám erre magok a' keresztyének tanítják őtet!

Ma már a' törvények ugyan sok visszaélést megzaboláznak: de a' keresztyéni tökélyt azt kívánja, hogy minden cselekedetünk erény legyen, mert csak ez a' paradicsomi ideál, — erény nevet pedig nem visel az olly tett, melly kényszerítéssel állott elő, — azonban ha a' nagyobbak jó példával mennek elő, a' kisebbek is mind azt követik, mint minden roszban, — 's ha a' jó szokás természeté válik, 's nem lesz, ki rosztat tegyen: készen a' paradicsom.

Az egyenlőség, vagy súlyegyen, mellyen a' természet áll, az emberek közt a' proportióban. vagy is analogiában foglaltatik, — abban áll,

áll, hogy minden ember a' reá bizott hivatalban, mellybe őtet, vagy a' természet, vagy a' társaság helyezte, hiven eljárjon, és tükör gyanánt tündököljék; — kiki a' maga sorsával megelégedjék, abban örömét és nyugalomát találja, az időt soha ne pazarolja, hanem hasznára fordítsa, és másoknak bekét hagyjon. — A' kire több van bizva, annak dolga is, baja is több lévén, nem kell irigyelni ha az élet örömeiben is nagyobb rész várakozik rá, — mert a' természet sulygyené azt kívánja, hogy a' nagy munkának jutalma is nagyobb legyen, és ha mi magunk volnánk az ilyenek személyében, mi is megkívánnók azt. Egy ember fáradságáért egy forint csak annyi, mint száz ember fáradságáért száz forint jutalom; — és ha már találkozik egy olyan ember, ki maga annyit tesz, mint más száz: mi ok indítana bennünket, tőle a' megérdemlett száz embernyi jutalmat irigyelni, vagy megtagadni? — Már pedig, hogy van olyan ember, a' ki egy személyben néha nagyobb hasznot tesz a' hazának, mint más száz, vagy ezer személyek: ezt, ha a' tudósokat elhalgatom is, a' vitéz katonák laistromában könnyű feltalálni, sőt nehéz megítélni, ha valyon a' nekik adott jutalom, ha bár egész uradalmakból álljon is, nem kisebb-e az érdemnél? 's feléri-e annak sulygyenét?

Minden hivatal úgy szép, ha azt nemes erkölcs diszesíti. Némely polgári hivatalokra alkalmaztatott személy úgy elragadtatik önségétől, hogy magát, a' hivatallal összetévesztvén, azt gondolja, hogy ő az a' hivatal, mellyet reá biztak, — holott a' hivatal örökké áll, a' viselő csak zsellérje néki. — Ez a' megfélelkezés pedig néha igen veszedelmes, mert azon kívül, hogy a' viselőt kevélységre ragadja, és mások utálatjának 's megvetésének tárgyává teszi; még az az er-

kölcstelenség is hozzá járul, hogy a' visszaélésre semmi határ nincs előtte. — Éretlen gyermeki elme, a' hivatalban kevélykedni, — hanem azon tágas mezőnek örülni, melly a' hivatalban erkölcsse és erénye gyakorlása előtté megnyílt, 's mellyhez ez által sokkal közelebb jutott, mint különben juthatott volna: ez az igazi férfui büszkeség! Igaz, hogy a' hivatal nagyon sokat tesz a' személy ékesítésére; de ha úgy történik, hogy még a' hivatal is a' személy ékesíti: már ennél többet kívánni, a' paradicsomban is lehetetlen!

Még a' királyi hivattal is visszaéltek hajdan a' régi pogány tyranusok: de egyszer'siniad a' lélek furdalása is örökös félelemben tartotta őket, úgy hogy egy leghatalmasabb király élete is veszedelmesebb volt, mint ma egy koldusé. — Ezen veszedelem azt a' fortélyt gondoltatta ki velök, hogy a' népet a' legnagyobb szegénységben, és vak tudatlanságban tartsák, reménylven, hogy így minden veszedelemnek elejét veszik, ha a' madár szárnyait elvagdadják. — De — tudatlan vad népeken, 's földhöz ragadt nyomorultakon uralkodni, micsoda dicsőség lett legyen, megmutatta a' következés, minthogy ezzel csak a' baj kettőztetett, és a' többi tyranusoknak tanúság adatott, hogy az olyan nemzet, mellynek már semmi félteni valója többé nincsen, milly félelmessé lehet egyszer, annak idejében! — Ugy lett, — morál nem lévén a' fundamentom, egy tyranus sem halt meg természeti halállal, — ellenben a' kegyes uralkodók megsirattattak; osztopokkal tiszteltettek, sőt még az istenek száma közé is beiktattattak. A' nép szeretetét semmi hatalommal parancsolni vagy erőltetni nem lehet: erre csak a' morális királyok tudtak rámenni, minden erőltetés nélkül.

Ma már minden nagynak és nemesnek, minden erkölcsnek, minden erénynek és mértékletességnek mustrája a' királyi házokban tündöklik. — Azt tartják a' keresztyén királyok főtörvényül, hogy erkölcs nélkül lehetetlen a' boldogság, — és jóllét nélkül lehetetlen az erkölcs; mert a' csikorgó szegénység, csak a' bűnnek tanója. — Ez az oka, hogy mind az erkölcsökben magok mennek fényes példával előre, mind a' népet, a' mennyire csak lehet kémélni, és jóllétét eszközölni, minden módokat elkövetnek. 'S innen világos, hogy ha az alattvaló úgy eljár a' maga tisztében, mint azt fejedelmétől látja: ezen uton legkönnyebb módja van az emberiségnek a' paradicsomot felállítani. Mert a' fejedelmek mind azt akarják, hogy paradicsomi országban, paradicsomi erkölcsü népet nevelhessenek, 's Isten elébe vezérelhessenek.

H a t o d i k I d e a .

A' Házasság.

Midőn az emberi nemzet a' morál utjáról eltérvén szántsándékkal elvesztette a' paradicsomot; — midőn az ember, ember nélkül fen nem állhatván, még is egymásnak farkasává nádályává, 's ha nyilván nem is, legalább alattomos ellenségévé vagy irigyévé lenni hajlandó volt; — midőn már az ember végre hiani sem mert egymásnak, mert a' leggonoszabbik is a' legbecsületesebbhez tudta magát, mint egyik tojás a' másikhoz, hasonlóvá politikázni, 's az embernek egyedül a' barátság, vagy is, a' véle egyező lelkek társasága maradt még fen élete megenyhítésére, míg utoljára a' barátság is politikává változván, el tudott a' visszaélésre fajzani, a' morális utról kitérni, 's hogy az ember, mindig csak ember maradt, bő mértékben megmutatni, úgy hogy végre az ember bizodalmat sem tudott ember társában találni: — fentartott még a' természet az embernek magános hív társaságára, és a' paradicsomi örömöknek neminemü kóstolására egyetlen egy módot, — a' szent házasságot, — melly semmi nem egyéb, mint két léleknek egész a' sírig egyéolvadása.

Ez az egyéolvadás csak olly két lélek között lehetséges, kiknek testi alkatjok külön nemü, vagy ellenpólusu, — egynemü vagy pólusuak erre

soha nem mehetnek. — Hogy két morális férfiú, kiknek lelkeik mindenben hasonszenvűek, egész a' s'rig egymásnak elválhatatlan társai legyenek, bár ritkaság, de lehetséges, — ez még nem az ellenkezőt bizonyítja; — sőt hogy két összeházasodott személy is képes legyen utoljára egymásnak gyűlölőjévé és megkérdelhetetlen ellenségévé változni, ez olly felesleges; olly mindennapi tapasztalás, hogy igazi házasságot csak ritkán láthatni alkalmunk alig legyen is, — még ez sem tesz legkisebb ellenvetést is: — sőt inkább az első esetből az következik, hogy ha egy pólusu személyek, kik minden igyekezetökkel sem mehetnek arra, hogy egymásnak minden természeti beoltott szükségéit és kényeit kipótólhassák, mert ha kilenczvenkilenczre rámennek is, a' századik örökké elérhetetlen marad, hogy t. i. magokhoz hasonlót nemzhessenek, 's egyesült lelkeiket egy hasonló lénybe átplántálják, — még is tudják a' lelkök összeolvadását, melly az emberi természetbe kiirthatatlanul bé van oltva, nemi nemü árnyékképen ábrázolni: — menyivel inkább két ellenpólusi lelkek, kik, mint a' mágnes, csak egymás által izgattatnak, csak egymásért teremtvé lenni látszanak, és egyedül birják azt a' tehetséget, hogy egymásnak minden lelki testi szükségéit gyönyöreit, kipótólhassák, képesek arra, hogy amaz árnyéki összeolvadást, igazi összeolvadássá tegyék, 's testiképen is megvalósítsák; — a' másodikból pedig, hogy t. i. ritka a' jó házasság, semmi egyéb nem következik, mint az, hogy a' házasság minden, csupán csak házasság nem volt.

Sokkal nagyobb, nemesebb és felségesebb dolog a' házasság, mint azt némellyek könnyelműleg, vagy a' szokás után képzelik. — Ha csak két lélek egyé nem olvad, nincs házasság. — Ha

ez imént látott példa szerint, két nemes lelkű férfi találkozik, kik hasonszenvők miatt egymást a sírig kísérik: már, hogy ez a' két lélek egyé olvadjon, csak egy lépés hibázik, csak az kellene, hogy ellenpólusuk lennének: 's készen állana a' házasság ideálja!

És így a' házasság csak abból áll, hogy két hasonszenvű ellenpólusu' lelkek lépjenek egyeségre: — ez az egység anyira állandó lesz, hogy ha bár a' hasonszenvű indulatok, sőt kények és szenvedelmek erkölcstelenek legyenek is, esők összeegyezzenek, sokkal tántoríthatatlanabb a' házasság, mintha nem egyeznek; — azonban az igazi házasságnak morálon kívül semmi egyéb okfót választani 's czélozni szabad nem lévén, nyilván van, hogy, ha a' hasonszenvűeket morál teszi, ez a' házasság tökéletes. — Mi legyen hát oka, olly sok egyenetlen 's szerencsétlen házasságnak? innen eléggé világos.

De, mi legyen oka annak, hogy a' házasságra hasonszenvű személyek ritkán lépjenek, — sőt, hogy hasonszenvű lelkek az egész világban olly ritkák legyenek, 's még ritkábban egymásra találjanak? ennek okát kellene kikeresni.

Ha én, mint földmérő, valamelly nagy méret felváltván, segéd társ nélkül szükölködöm, — és feltéven, hogy illyet egész hazában nem találván, Amerikából, hol igen sok van, hozatni kénytelenítettém: már az bizonyos, hogy én ezen embert, bár soha nem láttam is, csak úgy használhatom mindenre, mint magamat, és vele mindenkben tökéletesen egyetértek; — de ha egy kerékgyártó legényt választottam volna segéd társomul, ezzel épen semmire nem mehetnék. — A' gyps képeket modelbe öntik, — és az egy modelből kivett kép mind egyforma, de a' különböző modelből, mind más forma, mert

a' gyps, olly formát vesz magára, millyenbe öntik. — Illyen model az ember lelkére nézve az iskola, — legalább illyennek kellene lennie, — úgy, hogy a' sokféle emberi lelkeket, pedig melly millióféle az emberi hajlandóság és indulat! az egy normára szabott céljirányos bölcs iskolák, Amerikában, Ásiában, vagy Európában, mind egy idomra, egy normára öntik vagy edzik. Következésképen a' földmérő Amerikában csak úgy mér, mint Európában, és a' ki ezt megtanulja, mind egyformán teszi, — 's a' nevezett kerégyártó legény is, ha ezt tanulta volna, ezt tenné, — valamint a' kerégyártó iskola is minden nevelőjét egy célra vezérli.

Tehát csak egyedül az iskola, vagy is nevelés teheti azt, hogy a' számtalan sokféle emberi hajlandóság kimiveltezzék, 's a' melly normára akarjuk, arra készíttessék, még pedig a' norma akárminő, nemes, vagy nemtelen legyen is, azt az emberi ész felyeszi a' szoktatás által, mint a' pacsétyiasz a' nyomó formáját, — úgy, hogy ha akarjuk, akármelly gyermeket, a' keresztényen haza közepében is töröknek nevelhetünk, csak a' normát ahhoz intézzük. — A' nevelő, mig nevelő, úgy szólván csak machina, ő azt sem tudja mit akarunk belőle faragni, hanem szoktatás által bevesz mindent, a' mire szoktatjuk; — és így a' nevelő soha sem magát, hanem mindig nevelőjét árúlja el.

Ha tehát a' nevelésnek olly normája van, hogy az mind egy célra neveljen: ki kételkedik, hogy a' nevelő, fiu vagy leány, mindent a' mire neveljük, bé ne vegyen? — Sőt nyissuk ki szemünket, 's nézzünk ki az ablakon, egy pillantatra száz bizonyosságot látunk. A' szülők, majd mind egy normára nevelik leánykaikat, arra az egyetlen egy normára, hogy „tessenek“ —

és ezen norma végett mindent elkövetnek, a' mit csak a' nevetség országából caricaturást előállíthatnak, úgy hogy a' bölcsőtől kezdve a' kis leánynak nincs egyéb célja, 's ez benne természetté válik sokszor a' csömörlésig, — mint, tetszeni, — és pedig, csak külsőképen, csak első tekintettel tetszeni! — Ritka az a' józan szüle, kinél, vagy semmi, vagy magas erkölcs a' fő nevelési okfő, — 's boldog az a' férfi, ki egyszer illy nevendéket nyerhet élete párjának!

Azonban valamint a' kevély ember, épen kevélysege miatt nem éri célját, sőt ellenkezőt ér el: így a' szülék is, épen a' tetszés principumával rontják el gyermekeik boldogságát, 's anyira tetszetik leánykáikat, hogy végre senki sem tetszenek, és sokszor a' legszebb leányok megvénülnek. — A' mi a' tetszést illeti, — gyönyörű szép leány elég van, mellyekre még maga Zeno is megindulna, anyival inkább a' hia ifjuságnak tetszenek, egész az eltántorodásig; — de csak úgy, mint leányok, feleségnek, még csak meg sem késértetnek! Szerencsétlen sok leány, — de szerencsétlenségét egyedül szülőinek köszönheti, — mert kicsiny korában mindenre lehetett volna szoktatni, nagy korában már késő. — Sok ifju ember ma már, vagy egészen nőtlen marad, vagy mind addig vára-kozik, míg valahol olly nevendékre nem talál, mellynek, nem külsejétől, hanem belsejétől igazítják; — olyan is van elég, a' ki átaljában minden asszonyt hiuság fészkeének tartván, a' sok gonosz között a' legkisebbet választja, 's szakácsnéját elveszi. Szülék! és leányok! nem gonyt írók! hanem paradicsomba akarlak vezérelni!

A' nagy és szép lélek, a' nemes, érező szív, hájól, a' virtus, kedves előttünk, még a' csunya testben is; — de ha a' virtus, még szép és

gyönyörű testből is jó, — vagy megfordítva, ha egy angyali szép test, még angyali nemes lelket is foglal és táplál magában; már akkor ragad bennünket egész az ájulásig. Ha egy gyönyörű szép szüz, egy bájoló szelíd ábrázat, belől is olyan lelket rejtene, mint külső sugárja mutatja: még az is örömmel házasodnék, ki már az asszony nemet egészen megutálta. De a' kígyó sokakat megmarván, vajmicokosokká tette: már a' házasulandókat, még a' gyíktól is irtózná! — A' gonoszság, a' legszebb angyali testet is utálatossá teszi, — gonoszság pedig minden, valami az erény és morál útjáról kitérít.

Ne a' világot vádolják hátra' szülék, hanem magokat, — mert gyermekeiket nem a' világ teszi, hanem magok nevelik szerencsétlenül; — ha csak meg nem engedjük azon észrevételt, hogy ezt magok a' férfiak kívánják így; — és a' világ tönkusa, ma már azt hozza magával. — Am legyen! de az bizonyos, hogy igazi örömet, és édes életet ezen a' világon, a' morálon kívül semmi nem adhat, és a' miben morál nincs, az csak addig tart, míg egy hóból felállított bálvány. —

Ha mind a' leányt, mind az ifjat, morálra nevelnék szüléi, minthogy a' morál örökké, és mindenütt egy: nyilván van, hogy a' hasonzenvet könnyebben feltalálnák a' házasulandók, és egy modelbe lévén erkölcsök öntve, elébb sympathizálnának, mint a' házassági kötéllal egymáshoz köttettek volna. — Azonban örökké fen maradj a' férfinak, mint okosabbnak az a' kötelessége, hogy a' házasságot ne a' testiségen kezdje, hanem az egyetértésen, szoktatáson, és egy kis nevelésen.

Hogy az asszonyi nembe szint olyan nagy lélek van beoltva, mint a' férfi nembe, és a' tu-

dományokra ők is csak oly mértékben alkalmaz-
tosok, mint a' férfiak; ezt nem kell vitatni, mi-
dön újat mutathatjuk, az olyan asszony szemé-
lyeken, kik valamely tudományra rendszeren ta-
nítottak; — de hogy őket nem módi tudomá-
nyokra tanítani, és ők a' férfiaktól igen hátra
maradnak, (ha csak történetből jó könyvek ol-
vasása által azokat valamennyire meg nem kö-
zelítik, 's elmulasztott hiányait ezzel ki nem
pótolták) — annak nem ők az okai. — Sőt én
a' tudományok mezején az asszonyoktól még töb-
bet várnék, mint a' férfiaktól, mert finomabb
érzékeik lévén, sokkal mélyebben behatnak a'
természet rejtekeibe, — azonban vizet élén
mindig józanok, 's nem tompulnak el lelki 's testi
érzékeik. — Vajmi sokat tesz a' borítal!

A' házasság, ha ugyan morál annak vezér-
lője, — a' paradicsomi életnek egy kis modelája,
úgy, hogy kit a' természet arra rendelt, addig
nem is élt, csak velt, míg meg nem házasodott.
— Egy lélek, egy érzés, egy czél, egy töreke-
dés, egy szenvedés, és mindenbeni részvét! val-
lyen nem ez-e a' paradicsom!

H e t e d i k I d e a .

A' Nevelés.

Ember-nevelés nélkül, csak úgy nem lehet paradicsom, mint ember nélkül, — mert ha az ember nem neveltetnék, a' fene vadaknál vadabb lenne, 's maga magát kiemészténé. Csak kár, hogy az emberi nemzetben meg van, vagy az a' restség, vagy az a' bal vélekedés, hogy ha már a' paradicsomba egy két lépésig be ment, és ott is meglehetősen van dolga: tehát, azt gondolván, hogy azzal már a' paradicsomnak közepén is van, — vagy nem is azt, hanem azt, hogy már a' paradicsomnak közepén sem lehet jobban, mint a' hol már van, — de még ezen felyül a' paradicsom közepéig eljutni igen nagy munka és fáradság volna, — inkább ott a' hol van, megállapodik, és a' mint mehet dolga, azzal megelégszik, — holott, minél beljebb menne a' kert közepe felé, annál boldogabb és áldottabb lenne minden lépése és cselekedete.

Az emberi nemzetnek minden tudománya csak tapogatas és közelgetés, — legnagyobb tökély, mellyre az ember juthatott, van a' mathesisben, — és még is, ez is miliárdnyira van a' tökély vég-pontjától: mennyivel inkább távol vannak hát más tudományok, mellyek még a' mathesist is csak ezer meg ezer évek mulva érik utol! Tökéletesedni örökös kötelességünk! A' mult századokban voltak nagy elmék, mellyek az akkori világnak csudái voltak: de ma már a' köz

elmék is eljutottak oda, hol ók akkor legelől tündöklöttek. Így tehát a' mai legfelsőbb elme, se gondolja, hogy a' világ ott megálljon, hol ő jár, — lesznek idők, mikor az ő gondolatja igen közönséges lesz. — Messze van a' paradicsom közepe! — és ki lesz az a' szerencsés, ki azt feltalálja?

Az ember-nevelésnek, ha a' régi vad századokat tekintjük, igen magas fokára eljutottunk; de ha a' paradicsomi jövődókat tekintjük: úgy látszik, hogy ebben még csak kezdők vagyunk. Ha nevelési tudományunkból kivesszük azt a' részt, melly hiúságra, céliránytalanságra, átnevelésre, és elpallérozásra vezérel: úgy az igazi tömeges nevelésre, igen kis rész fog fenmaradni.

Minden baj, a' mi e' világon van, a' neveléstől származik. — Nem a' fene vadak, nem a' föld terméketlensége, nem a' mostoha idők, nem a' háborúk, nem a' fanatizmus szüli a' boldogtalanságot, 's fosztja meg embert a' paradicsomtól; hanem egyedül a' nevelés, vagy is elnevelés, és nevelatlenség. — Valamint paradicsommá, úgy siralom völgyévé is egyedül az ember teheti e' föld kerekességét, mint ezt ama hála Isten! elmúlt ököljusu vad századokból tudjuk.

A' nevelés nem egyéb, mint szoktatás. Még az oktalan állatot is szoktatás és gyakorlás által annyira lehet vinni, hogy bizonyos mechanizmus benne természetté válván, olly munkákat tehet, mellyet az ember bámul. — De már az embert, kinek okos és ítélő tehetsége is van, annyira lehet szoktatni, hogy nem csak a' megszokott tárgyakat pontról pontra hiven majmolhatja, de még az analógián vég nélkül menvén, magától is új és ismeretlen tárgyakat teremthet, 's teremtése körében, ha akarja, olly véghetetlen lehet, mint a' kalleidoscopium a' figurák előállításában.

Igaz, hogy az emberi talentomnak sokféle grádusai vannak, és egyik lélek két 's három annyi tehetséggel is fel van ruházva, mint másik: de ha minden tehetség a' maga köréhez illő műveltetést nyerhet, bámulásra méltó tökélyre mehet egy emberi lélek, akár férfi, akár asszonyi alakban légyen is az, — egy olly tökélyre, melly épen a' paradicsomi ideálhoz hasonlít, mellynek maga a' Teremtő is örül az ő földi legnemesebb teremtményében.

A' mire akarjuk, arra művelhetjük az embert, csak az eszközöket változtassuk; — nem csak, de még egy embert többféle tökélyekre is kiművelhetünk, 's magunknál tökéletesebbé tehetünk. — De mivel minden tökélynek, és az egész emberi társaságnak létalapos feltétele a' morál; és ezt legkönnyebb is az emberben feleléstteni, mert úgy szólván szívében hordozza; de magától vagy feleléstteni nem tudja, vagy, ha fel volna is éledve, a' világi rosz példák és álnokságok miatt kiszárad és elvész; — és mivel egyetlen*egy emberi teremtés sincs, akármiféle hivatalra vagy életre szánja magát, a' ki morál nélkül egész életében, sőt csak egy nap is fenálhatna: tehát nyilván van, hogy a' morálra való törekedés és művelődés, embernek elmulthatatlan feltétele lévén, mivel a' gyermek nevelést magától a' gyermektől kívánni nem lehet, ezt eszközölni részint a' szüléknek, részint a' státusnak lélekben járó fő kötelessége.

Akár melly tudományra, akár melly mesterségre, akár melly életmódra akarjuk nevelédükünket elkészíteni: azon tudománynak, mesterségnek, vagy életmódnak két része van, — első a' morál, másik maga az a' mesterség. Minden mesterség különbözik egymástól, de morál nélkül egy sem lehetvén, ebben ismét mind

egyé lesznek. — Vajmi sok baj lett már ennek eltévesztése miatt e' világon!

Innen tehát az következik, hogy, ha urat, szegényt, 'sidót, görögöt, pogányt, keresztyént, mint, — egy bizonyos — a' státustól előszabott; nem pedig a' fanaticus rabbiktól sanctionált célirányos norma szerint nevelnénk: az egész emberi nemzet mind egy célra dolgoznék, nem pedig valamennyi, annyifelé sántikálna.

De a' tanító eszközök is nagyon sokfélék. — Némelly tanító nem tanít, hanem tanultat: — már itt a' gyermek élete csupa nyomoruság idő napelőtt, — 's nem csuda ha a' gyermek célt nem ér, sőt a' tudományoktól is elidegenedik, 's korhelységre vetemedik. — Holott a' gyermeki elme olly kíváncsi, olly ragadós, hogy az nyugodni és heverni nem tud, de mindig tanulni és tudni kíván. El lehet gondolni, melly szerencsétlen eszközöknek kellett ott lenni, hol a' gyermek annyira vadult, hogy a' tanulástól irtózik, és a' könyveket kerüli, mint a' kísértetet. Ha a' tanító bölcs, annyira viszi a' gyermeket, hogy maga kívánja érőnek erejével a' könyvet és a' tanulást, — de ám akkor a' tanítónak is jó módjának kellene lenni. Ha az orvos, csukorban bé tudja adni az orvosságot: úgy a' gyermek nem csak nem fél többé az orvosságtól, de sőt egészséges korában is azt kér. A' madarat a' maga étken legkönyebb megfogni, és minden embernek, de különösen a' gyermeknek egy gyenge oldala lévén, ezen ítet legkönyebb megfogni, sőt nemes tettek, büszkeségre, hazaszeretetre, morálra szoktatni 's tüzelni.

De ha a' gyermek csak robotol: a' robotolás nemes szabad valót soha sem teremt. Önértés, önbecs, és erényi büszkeség, — ezek szülnek nemes jobbágyokat. — Ha a' gyermeket csak

tanultatjuk: úgy a' drága idő is eljár, a' gyermek is tudatlan marad, kedve is elvész a' tudományoktól, 's nagyon ritkából lesz az, a' mi lehetne. A' tudás célja praxis lévén, (mert ez életben nem theoria hanem praxis által élünk el, a' tudomány pedig nem egyéb, mint eszköz az életre) nem az a' kérdés, ha a' gyermek el tudja recitálni azt, a' mit összehadart? hanem, hogy érti-e azt, a' mit beszél, és cselekedettel megtudja-e azt testesíteni? Ha nem érti, — akár mint perég is nyelve, semmit sem tud; — ha pedig érti azt, a' mit olvas: tehát akár tanulja meg azt recitálni, akár nem, minden esetre tudja ő azt, — de különben is, a' mit ért, azt csak játék neki megtanulni, — midőn a' mit nem ért, azt tanulnia keservesebb a' robotnál. — Ha csak a' tanulatást az nem pártolja valamennyire, hogy legalább a' gyermek nyelve peregni, folyóbbá lenni, olvasni, és szavakat kimondani hajlékonyabbá lesz. De e' végett is jobb volna vele olyan beszédet tanultatni, mellyet ért, — és azt oratorice declamálni, gestussal 's tüzzel elmondani, — Hyenek az aezopusi mesék, más egyéb dialogusok, oratócskák; kivált a' nagyobb gyermekeknek a' Scythák oratóját nagy Sándor előtt elmondani, melly tűz! melly nemes büszkeség! 's a' többi.

A' katechetikai tanítás mód, öregeknek jó és hasznos lehet: de gyermekeknek semmi kevésbé, mint célirányos. Ott a' kérdés, ott a' felelet is, mellyet a' szerző akart oda írni, — 's tudósnak, eminensnek tartjuk, ha a' kérdésre nem valamelly másiknak feleletjét el tudja hadarázni! 'S kérdezzük most a' gyermeket, miért mondta azon kérdésre azon feleletet? — bizonyosan nem azért, mert ő szívében meg van arról győzöttetve, és logice is bizonyosan tudja, hogy

az a' felelet egyetlen egy volna azon kérdésre, hanem, azért, mert az lévén a' kérdés után írva, kénytelenített rája majmolni, a' mi csak onnan is megtetszik, hogy a' kérdésre való feleletet tudni, és elmondani, sőt hadarászni megtanulja; de tenni, és életében azt folytatni eszé ágában sincs, — nem tudja ő, hogy a' felelet arra való, hogy azt practizálja is, hanem csak, hogy elmondja. Mit gondol azzal a' gyermek, akár mit beszél? akár igaz, akár nem, akár érti akár nem, csak azt elmondhassa, a' mi ott van; — ez a' célja, más semmi. A' gyermek nevelésben eltévedtünk, és csak egy analogián vesztetünk utat; — ugyan is, — midőn mi kinevelt emberek egy új könyvet veszünk kezünkbe olvasni, melly úgy van kidolgozva, hogy az minket igen gyönyörködtet, 's úgy szólván magával ragad, minthogy a' benne lévő igazságokat mind érezzük, ismérjük és értjük. 's a' legmélyebb célzásokat, példázgató ironiákat, allegoriákat, 's testetlen abstractumokat mégis úgy elértjük, mintha a' megtettesült természetben szemmel látnók, kézzel tapintanók 's a' t.: innen természetesen azt hozzuk ki, hogy a' jó könyv igen jól, sőt legjobban tanítja az embert, — és így, (itt az eltévedt analogia) a' gyermeknek is legjobb tanító eszköze a' bölcsen kidolgozott könyv, p. o. a' katekismus 's a' t. — Szerencsétlen analogia! — de még egyet mondok, — azután bonczolom fel, — Ha együnknek, kik a' jó könyvet bersüljük és értjük, egy olyan könyvet adnának kezébe, melly előttünk még eddig hallatlan és isméretlen tudományról, még pedig a' maga nemében legremekebbül tanítana: valyon azon könyvet érteni, megítélni, és dicsérni képesek volnánk e? sőt kinevetnők, és haszontalan papiros pazérlásnak tartanók; — nem csak tartanók,
de

de tartjuk, mind azon könyveket, mellyeket nem értünk, — holott a' ki érti, aranyokat is megad érte. — Ki érti tehát? — a' ki azon fakkban jártas, várdorlott, nem pedig idegen és tudatlan. Igy p. o. ha valaki egy tökéletes varga kátét írna, az egész világon ezen mesterségre össze gyűjtött észrevételeiből, — ezt a' vargák megvennék, de a' keményítők kinevetnék. — Röviden szólván, a' mihez értünk, azt becsülni is tudjuk, — a' mihez pedig nem értünk, azt méltatni nem tudjuk. Könyvből tehát és theoriából, vagy is a' priori, csak a' kinevelt észtt lehet foganattal oktatni, kinek már azon tárgyban practicus ismeretei vannak; tudatlant pedig és kezdőt a' priori tanítani, semmi nem egyéb, mint a' természet ellen dolgozni, és a' józan észtt jó eleve a' kifczamodáshoz szoktatni. — A' tudatlant és kezdőt, ha ugyan ön-álló szabad lényé, és erkölcsös nemes taggá formálni akarjuk, practice, — az az, a posteriori kell tanítani kezdeni, 's ha minden tárgyakat jól ismer, akkor lesz a' könyv foganatos. — Próbálja meg akárki, könyvből ollyat tanulni, a' mit soha sem hallott, és ollyat olvasni, a' miről megfogása van: látni fogja a' különbséget. — De kivált a' gyermeki kornál, maga a' természet ujjal mutatja, hogy nem theoretice, hanem practice kell elkezdeni a' tanítást. Ha a' gyermeknek valamit practice megmutogattunk, és azt neki jól megmagyarázzuk, 's minden kérdéseit vagy kétségeit kielégítjük: úgy szereti, úgy kapja, úgy figyeli ő azt, hogy büszke lelke addig nem nyugszik, mig pontról pontra utána nem majmozza, és nagyobb szégyent nem is vallhatna, mint azt megtenni nem tudni, — 's ekkor próbáljuk őtet katechizálni abból a' mit tenni tudott, — nem lesz ollyan kérdésünk, mellyre magától felelni nem tudna, bár előre

theoretice nem tanultattuk is; — de próbáljuk előbb catechetice tanultatni, 's mikor már jó tudhadarni, akkor állítsuk praxisba, hogy azt, le' mit hadart, most már mutassa meg is: azt sem tudja égen jár e vagy földön? 's bámúltában el nem tudja gondolni, mit akarnak ő vele tenni? 's izzad kinjában, hogy az ő jó felelése, nékik még nem elég volt. Hogy példát is hozzak elő; magam jelen voltam, midőn a' Rector ezen kérdést tette fel: „Kicsoda a' mi felebarátunk?” — A' gyermek; mintegy 14 esztendő s lehetett, hársányan elhadarja: „Minden ember, akár kereszt, tyén, akár nem, — akár jó; akár rossz, — akár barátunk, akár ellenségünk.” Megállj fiam! belé szólal egy öreg ur: hát a' zsidó felebarátod e? — „Nem az,” felel a' gyermek: — A' mathe-sia a' világon minden-theoriák', minden specula-tiók, minden abstractumok felett való abstractum; és még is egy tudomány sem ment hozzá csak arányozható tökélyre is, — mellynek egyenesen az az oka, hogy minden tudományok az oskolá-ban kezdő ifjuságnak a priori tanittatnak, úgy hogy az oskolából, ha csak különös szorgalommal nem, soha sem lép ki tömeges tudományu ifju, hanem, ha ember akar lenni, még azután kezdi elől a' tudományokat, 's rendre olvassa a' köny-veket, hogy igazi tudós lehessen; — de a' ma-thesis olly mély abstractum lévén, hogy szeren-csénkre a' priori tanittatni sem lehet, hanem mindig krétával kell a' Professorunknak felfegy-verkezni, minden tudományokat felyül haladott; — nyilvánosságos jeléül, hogy a' practicus tanítás foganatosabb a' theoreticusnál, — holott más tu-dományok jobban practisálhatnának, mert az egész testi zöld és élő természetet tárgyazzák, és így az erkölcs nemesítésére is legjobb módjok volna.

De különbben is, a' speculatio léretti emberi
 életnek való, sőt még annak is dolgot ad, meg-
 fogyasztja, és az embert arany eressé teszi:
 melly rettenet ellenkezés tehát a' természettel,
 a' gyermekek, kinek mindig mozogni kell,
 kinek vénét maga a' természet nyughatatlaná
 tette, mind addig, mig magát ki nem nőri, theo-
 riával gyötörni, holott minden abstractumtól ir-
 tózóvá, egyedül a' concretumot ölelővé lévén a'
 természettől alkotva, parányi munkával, sőt
 egészségének megfelelő foglalatossággal száz an-
 nyit tanulna, 's a' sok kint, gyöttrést, de legin-
 kább a' makacsságra és erkölcstelenségre való
 szokást, szépen kikerülné! — Nézzük meg az
 olyan kis gyermekeket, a' kik lelki munkákkal
 gyötörtetnek: ők szintolly sáppadtak és gyengél-
 kedő fonyadtak, mint a' nagy tudósok, és érzé-
 keny szivü nagy emberek. — Már a' melly ta-
 nító, a' természet intését elérte, 's a' gyermek-
 nek a' tudományt concretumban tudja bé adni:
 szerencsés tanító, és boldog polgárt nevel! Itt az
 egész természet, mind concretum, miért nem
 ragadjuk meg? — Hát a' ki még játékban is bé
 tudja adni a' tudományt! — Practicus oskola; —
 's a' tanítónak jóllét kell!

Élni kell tanítani! — hiszen az oskola az
 életnek kezdete, — a' speculatio, mint csupa
 cél, semmit sem hoz a' konyhára! — Sok ne-
 vendék kijön az oskolából, — mindent tud, csak
 élni nem tud! Sőt sok tudós Professorok vannak
 ilyenek. — Az ilyen ifju sokszor szilajabb,
 vadabb, kevélyebb, és erkölcstelenebb a' világ
 piarczán és színpadján némelly tanulatlan, de
 a' világ praxisán megrostált paraszt embernél! —
 Ha ki tanulnak és tudósnak tartja magát: azt
 erkölcseről, alázatosságáról, mint tudománya

gyümölcséről egyszerre megismérhetni: és ha ez nincs, — hol hát a' tudomány, hol az eltöltött idő? — Kitanuljuk az iskolákat, és azt sem tudjuk, mi a' házasság? mi a' gyermek nevelés? 's nagy széllal, hozzá kezdünk az élethez. — Ezért nincs paradicsom, a' paradicsom közepében!

Nyolczadik Idea.

A' Nyelv.

Még a' nyelv is létalapos részét teszi a' paradicsomi boldogságnak, — mert hiszen hogy tudnók hat gondolatinkat rögtön közleni egymással? holtott még az irás is csak a' nyelvnek majmolása.

Hogy a' nemzeti nyelv, minden nemzetnek legelső választó czíme, 's következésképen minden hazában nem csak legelső és egyedül uralkodó, de még diplomaticus nyelv is legyen: ezt ma már hosszasan megmutatni, de még csak említeni is felesleges, — mert lesznek olyan idők; midőn a' késő maradék majd hihetetlennek tartja, hogy valaha ilyen kérdést még feltenni is lehetett volna!

Mint hogy pedig, valamint egyik ember a' másik nélkül, úgy egyik ország is a' másik nélkül el nem lehet; de különben is a' nemzeti műveltség és pallérozódás a' külső nemzetekkel való közösülés által olly magas polczra emelkedik; mellyet a' nélkül soha el nem érhetett volna, ha ugyan igaz az, hogy csak egy utazás is több eseményekkel gazdagítja elménk tárházat, mint egész életbeli honi magános tapasztalásunk: azért is elkerülhetetlen, hogy akár melly nemzet; a' szomszéd nemzetek nyelvét is, tagjainak céljaikhoz és tehetségeikhez képest, vagy a' kereskedés, vagy a' tudományok végett bé ne venné 's ne tanítaná.

A' nemzeti nyelv, csak a' hazában kelendő: ha tehát megtörténik, a' mi elkerülhetetlen, hogy egy polgár más hazába is kerüljön: mi lesz belőle, ha még szólni sem tud? — Valóban, annyi nyelvet kellene az embernek tudni, mennyire

környülállásaihoz képest lehető szükségét reményli. — 'S nincs is különben, mert a' nagy urak, tudósok, kereskedők, annyira viszik ebbéli tökélyököt, hogy többféle nyelvekben szoktak, 's irniok, csak olly könnyű, mint anya nyelvökön.

De mivel a' nagy tudomány nagy kölcséggel jár, legalább a' jólét igen sokat segít az elme könnyítésén és az idő megnyerésén; a' ki pedig nagy talontummal szegénynek született, kénytelen compendizálni, 's szerencsésnek tarthatja magát, ha csak encyclopaedicus tudóssá is lehet, már, *ars longa; vita brevis* lévén, csak ollyan állapotja van, mint Biának, ki mindenét magával hordotta; tehát, ezen tekintetből kívánatos volna; valami olly módról gondolkodni, melly az illyen szegényebb sorsu tudósokon is valamit segítsen; 's hi sokféle nyelvek tudásának nem-nemű pótoléja lehetne.

Hogy az anya nyelven, kívül még egyet, 's így, legalább is két nyelvet minden embernek tudnia kellene; ez önkényt értetődik. De mellyik legyen hát az a' mellékes nyelv? Erre a' latin nyelv, bár hely nyelv is, legalkalmasabb volna. Mert, azon kívül, hogy a' tudomány és művelődés kincséi 's forrásai ebben; örökös, classicitásos benne foglaltatnak; maga a' nyelv is sokkal könnyebb, sokkal együgyűbb, és így tökéletesb, mint akár melly más nyelv a' világon; 's úgy hogy ezt minden nyelv, a' maga művelődésében túlrül és mustrául felteheti. a' mint fel is teszi, és nem ely hely nyelvé magat annyira pallérozta, hogy egyik túlságból a' másikba ugorván, nehéz megítélni, valyon palléroztatlan korában volt e képtelenebb, vagy lelpalléroztságában? Ma, már a' nyelvek is van philosophiája; és magok azok a' nyelvek, mellyek ezt legjobban hirdetik; legphilosophiatlanabbak 's leginconsequenteb.

bek, — úgy hogy még valaha revolútiót kell nekik szenvedniök, s új fermentáció átmenniök, — és ha valaha a latin nyelv együgyü kellemeit eltávolítják, csak akkor érik el azon fokélyt, melyet a nagy enthusiasmusban elriasztottak.

Ha tehát minden országok normál vevének, s örökösen megállapítanak azon régi szokást, hogy a nemzeti nyelv mellett szinte olly hivatalosan és egyaránt taníttassák a latin nyelv is; ennek az az áldott következése lenne, hogy a szegényebb sorsú tudósok, nem kénytelenítetvén magokat annyiféle nyelvekkel gyötörni, több időt s módot nyernek, magokat más létalapossabb tudományokban tökéletesíteni, — s nem volna az az utazó akár melly világ részéből, ki mindenütt olly jól és könnyen ki nem jöhetne, mintha megannyi nyelveket tanult volna.

Az egész emberi nemzet egy; — keze, lába, eledele; származása, betegsége, orvossága mindíngyan az; azonban, a nyelv, a vallás, és a clima, — olly sarkalatos különbséget és választ tett az emberi nemzetben, mintha egészen más faj, s más állat volna, egyik, mint a másiko. — Minthogy pedig a paradicsomi boldogság igen nagyon függ az egyetértéstől: módokat kellene abban keresni, hogy ez a nem létalapos, csak annak képzelt meghasonlás, a mennyire lehet lágyítassék, és az egész emberi nemzet, egyiszelidebb érzelmre concentráltassék. —

Már ezen czélnek elérésére is, melly véghetetlen sokat tehetne, a latin nyelvnek közönségis méltatása! Melly könnyü volna így a legtávolabbi nemzetekkel is a nemes érzést közölni, a pallérozódást, s a keresztyén vallást terjesztetni s melly könnyü módja volna sok országnak, azon békét, melyet most drága árron, és kényszerítő vaspálczával sőt fegyverrel kényte-

len fentartani, minden költség nélkül, csupa erkölcsi őszinte szives indulatok által örökítené!

Melly nagy könnyebbség csak az is már, hogy majd minden nemzet tylogáphiája deák betűkkel él, nem pedig különös, valamennyi, annyifélekép kigondolt hieroglyphumokkal és ákombákokkal, mellyekkel a' tanulónak mennyi ideje elvesznék, illy haszontalanságra; — Hát még az is nem szépe, hogy többnyire minden nemzet 24 órára osztja a' napot, 's az europai óra, Amerikában is csak olly kelendő? — Valamint nem kedveltető az is, hogy az arabs számokat, mellyekkel számolunk, minden nemzet csak úgy írja? — De legszebb az, hogy a' tudományokban, minden nemzetek megegyeznek, és egy honi tudós, sokkal könnyebben megegyez egy török, pogány, vagy amerikai tudóssal, kit soha sem látott, mint egy honi tudatlannal, ha bár véle minden nap egy templomba járjon is. — Mert a' tudomány minden embert egy szempontra térítvén, senki sem ellenkezik többé, mihelyt a' maga szempontjából ki tud térti.

Hogy az egész világon egy nyelv, egy vallás, egy clima legyen, ez lehetetlen: de, hogy a' morál, mint a' nap az égen, vagy Isten a' menyben, csak egy az egész földkerekségen: ezt a' természet maga úgy rendelte. Ha tehát minden nemzet természeti rendeltetése 's köteltsége szerint, az egy célra, egy pontra, egy morális ideára való törekedést örökösen sanctionálná; ennek minden lehetséges eszközeit, mellyek közt a' deák nyelv nem utolsó helyet érdemelne, kikeresné, 's ezen egy célba való részvétet még a' legmesszebb lévő pogányokra is kiterjesztené: már maga ez az igyekezet annyira elsősegítené a' paradicsom felállítását, hogy azt valósággal felállítottnak állíthatnók!

MÁSODIK KÖNYV.
MAGYAR ORSZÁGRAI ALKALMAZ-
TATÁS.

MAZDİK KÖMÜR

MAZDİK KÖMÜRÜNÜN İZMİR İLİNE GÖNDERİLMİŞ HESAPLARI

1927

nemzetét, vagy nem tudja nyelvét. — És maga mondá imént érdemes uraságod, hogy minden hazafi tartozik a' reábizott kincsből hazájának áldozatot hozni. Atqui: — Ergo. — Azonban még is jobb vala halgatnom, mert az indulatba jött ember, többé nem ember. — De így vezérli mindég az életpraxis, tanúságra az embert.

Minekelőtte tehát a' Magyarhazáról szólnék, és az első részben érintett elmélkedéseimet a' magyar Nemzetre alkalmaztatnám; jóllehet annak szebb és dicsőbb volna, ha akármely munka célját, végeztével ítélné meg, 's találná célirányosnak annak az olvasó közönség, nem pedig magá a' szerző trombitálná ki azt előre: mindazáltal, hogy magamat, ne talán a' beszédem vége előtt közbe szóló, 's végét nem várható orátorok ellenmondásától, 's leczkéjétől bátorságosíthassam; kénytelennek látom magamat ezen következő munkámbani célomat előre megmondani, — a' kinek, mi; ellenmondása, vagy észrevétele lesz, azt azután meghalgtani, 's valahol hibáztam, mind visszahuzni.

Munkám célja az, hogy a' magyar-haza paradicsom-kert, a' magyar Nemzet pedig abban; anyagi sereg legyen; — hogy a' magyar király fénye, dicsősége és boldogsága, minden e' földkerekségen lévő királyokat, a' mi sokkal könnyebb, mint némellyek gondolnak, — mint nap a' planetákét, elgyengítse, felyül mulja, 's irigylésére ragadja; — hogy a' magyar Magnás, mind; valamenyi van, ambroziával illatozó arcádiai boldog életet élhessen, az egész világ kincsén uralkodhassék, tündér kastélyokban lakhassék, hat pegazuson, ezüstre és aranyra patkolva, 's aranynyal sínezett kerekű, 's drága köveknek káprázatos csillamaival brillantírozó hintókon, fényes bátorokon repülhessen, télen is tavaszt és nyarat szemlélhessen, 's még a' jövőendő életbe is,

pompával 's triumphussal indulhasson; — hogy a' magyar Nemes, az ő vérrrel szerzett ősi szabadságában örök időnkig boldogul, 's tántoríthatatlan megmaradjon, fényében, kincsében, gazdagságában egy romai eques nagyságával 's szerencsével, de nem kimenetelével is, mérkőzhessenek, gyermekeiben onokáiban familiája dínzét és örökülését, nem pedig gyalázatját 's megszakadását szemlélhesse, szóval, hogy a' nemes, igazi nemességet érezhessen; — hogy a' magyar Jobbágy, jobbágyi sorsával megelégedhessenek, sőt abban kevélykedhessenek, 's hogy magyar jobbágy-nak lenni, nagyobb dicsőségének tarthassa, mint másutt talán urnak is lenni, hogy a' magyar jobbágy, papját, mesterét, urát, vármegyéjét és minden adóját olly könnyen kielégíthesse, hogy azt meg se érezze, sőt minél előbb kielégíteni, örömének 's lelki nyugalmának tarthassa; — hogy a' magyar tudós panasza örökre megszűnjék, tudomány, ne a' pénz dicsőüljön, 's az elme a' magas polczra csak úgy nyithasson utat, mint a' kard, és nagy születés; — hogy a' magyar mester és kézműves talentumának, szorgalmának, érdemlett jutalmát vehesse, és soha mostoha idő-ről ne panaszkodjék; — hogy a' magyar katona boldogabb légyen sorsában, 's büszkébb hivatalában, mint más nemzet a' világkerekségéről összehalmozott kincsében, 's gazdagságában; — hogy a' magyar egyházi rend, érdeméhez, és felséges rendeltetéséhez méltó tisztelettel, jutalommal és háladatossággal tetéztessék, nem pedig megérdemlett jutalmáért is újra fáradni, 's hivatalához nem illő eszközök által becsületét kisebbíteni, sőt némelly szegényebb helységeken, hivatalán kívül még az elemekkel, és csikaró szegénységgel is küzködni kinszeittessék; —

hogy a földesbort örökre elváltuk, a szorgalmat és erkölcsnek tápos mező nyitassuk, — ur, szőlő, atya, anya, fiu, leány, béres, család, császár, pásztor, és még az őjell-bakter is érdeméhez mérséklett boldogságot ismerjen, és sórához képest a jólétre, csak úgy, mint királyi szánrot tarthasson, — sőt még az állatok, birtok, madarak, fák, fűvek, virágok, mind örömeik; hogy Magyarországon öröm teremjen, — egy szóval azt akarom, hogy a Magyarhaza, ne veszejtsen, hanem a természettől kiadott drága kincséit, a hozzá értők becsüje szerint becsülhő tudván, minél előbb kezdje el használni, s az által új életforrásokat felfedezni, a pantasz és szükség féltelmét örökre számkivetni, s a maradvéknak egy kész paradicsomi boldog hazát általadni.

Nem azt mondom, rosszul ne érts, hogy én a bölcsesség követ megtalálván, képes volnék ez által egyszerre illy tündér világot elővarázsolni, hanem csak azt mondom, hogy én boldog Magyarországot boldog Magyarok nélkül, nem képzelhetek, — hogy én egy testet a legkisebb tag híjával is épnek, s egésznek nem tarthatok, — hogy életet munka nélkül, munkát jutalom nélkül, jutalmat igazság nélkül, igazságot sulegyen nélkül, sulegyent portio nélkül, és így hont boldogságot végtelen analógia nélkül, megfogni, nem tudok, — azt mondom, hogy egy célnak ezer meg ezer eszköze lévén, s azokat fontolgatni, megválogatni, s a legjobbat megtartani kinek kinek szabadságában állván, — azon szánatlan nagy és felesleges eszközök közé, melyek ezen paradicsomi hazai célit irányozzák, én is némelly észrevételeket akarok vegyíteni, melyek talán némelly tekintetben hasznosok is lehetnek, legalább figyelmet érdemelhetnek. Ezen pályára nyitva van az ut

minden hazafinak, — és a' haza előtt a' nagy áldozatok között, a' kicsiny is kedves, úgymint, a' melly még a' jó igyekezettel is megelégszik akkor, midőn az ellenkezők száma közt, szerencse, illyenre is találni.

Lássuk tehát, minémű tanúságra vezérel bennünket azon kis fáradság, ha mi nem resteljük még egyszer az eddig átaljárban az Első könyvben elmondott cikkelyeket és Ideákat újra előkezdeni, és azokat a' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni?

— A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —

— A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —

— A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —

— A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —
 — A' Magyarháza alkalmazzatva fontolgatni? —

Első Fejezet.

Az Élet ezéja a' boldogság.

Nagyon boldogtalan állapotnak kellett annak lenni, melly Scytha eleinket hazájokból seregestől kivándorolni kinszerítette, úgy, hogy akárhova vesse is őket a' sors, e' föld kerekéségén, már rosszabb állapotot magokra nem várhattak. — A' kétségbeesés, még egy nagy végső próbára tüzei fel az embert, 's ha ez nem segít, enged a' sors vasvesszejének.

A' Scytha lélekhez soha sem fért a' szolgáltság, — vagy szabad lenni, vagy semmi sem, — ez volt néki véle-született tulajdona. Gazdagságát a' rideg virtusban, a' megelegetésben, és őszinte együgyűségben helyezte, — és szentül hitte, hogy ezen virtusra az elnyomattatott szolgálai lélek alkalmatlan, — szabad lélektől kell neki születnie. — A' jóllét vágya minden emberben és minden nemzetben meg van, de többnyire csak hiúságból és dolog kerülésből: a' Scytha vér törekszik a' jóllétre, egyedül barátság, vendég szeretet, adakozás, jóltétel, 's a' nemesebb erények gyakorlása tekintetéből. Alacsonyságra vetemedni, levon, elsőnek, mint utolsó. Ha azt nem mondhatni is, hogy mind urnak született: de — hogy szolgálának egy sem termett, mint a' fecske, a' kalitkát ki nem állja, bizonyos, mint napfény. 'S nem nehéz megmutatni, hogy az igaz napkeleti magyar vér, mind philosophusnak született.

A'

A' legnagyobb külségre vetemedni, — hazájokat elhagyni, fel sem lehet tenni más okát, mint, hogy valamely telhetetlen pogány fejedelem, megirigyelvén boldogságjokat, népözönnel rájuk rohant, — 's mint sem rabszolgák vagy adózók legyenek, készebbek voltak hazájokat pusztán hagyni. Így jöttek Daciába, Pannoniába, melly két romai provinciát, a' romai hatalom alól nagy munkával felszabadítván, 's magokat a' szegény elnyomattatott népnek azon részével, melly még a' háborúk alatt ki nem költözködött egyesítvén, 's társaikká tévén, így alapíták Magyarországot, ősi hazájok formájára.

És így, már maga a' régi honból való kiköltözködés is, egy jobb, és boldogab sorsnak kívánásából származván, arra mutat, hogy a' hol megtelepedtek, ott teljes kényök és szabadságok szerint való boldog hazát alkattak, annyi-
val is inkább, minthogy mindenütt győzödelmeskedvén törvényt diktáltak.

Hogy azolta törvényeink, az idők és környülállásokhoz képest mindig tökéletesedtek, nemzeti holdogságunk óriási lépésekkel nevelkedett, úgy, hogy már Mátyás király idejében hazánk volt Europa szemé fénye, 's a' Magyarhaza, boldogság kanaánja: mind azt bizonyítják, hogy a' Magyarházában csak úgy lehetséges a' boldogságot elérni, mind akármelley földrészen, mert a' boldogság belölről függ, és nem annyira a' föld termi azt, mint maga az ember termeszt, ha akarja. Így támadott az akkori példabeszéd; extra Hungariam non est vita, mert egész Europa vajúdott a' babonával.

Hogy pedig hazánkat sok szerencsétlenségek, — tatár-, török-pusztítások, és honi zenebonák érvén rongálván, ez nem Isten ostroma, hanem természeti következés lett légyen: csak onnan is

bizonyos, mert a' Magyarot el nem hagyta, és midőn annyi sok és nagy nemzetek hazástul együtt semmivé lettek, a' Magyarinak, mind e' máig, nem csak hazáját elveszteni nem engedte, de sőt annyi vérengező kinok között is, egész Europa csudájára virágzásban megtartotta, — sőt még azon kiállott veszélyeket is javára tanúságára fordította, 's mintegy azon oskolában a' Magyarot megedzette, próba tűzbe vette, 's megmutatta más tántorgó nemzeteknek, megnyit tégyen, törvényes fejedelméhez hív lenni? és megnyit, a' hazát pártosság dühétől rongálni engedni? Ez az iskola Európát megtanította, a' Magyarot pedig olly boldogságba helyezé, mellynek alapját soha többé semmi szélvész meg nem rázza. — Így tehát Magyarorszáiban élni, sommivel sem tesz kevesebbet, mint Európának akármelly nagyra mentnek látszó pallérozott országában; — sőt ha a' jövődöket megfontoljuk, úgy látszik, hogy Magyarország arra van határozva, hogy a' nemzetségek örökös tanúságára, kik, minthogy nagyon élnek, félt, hogy annál hamarább leélik életöket, — és a' föld színén eredendő országok mustrájára, örök időkig tántoríthatatlan és szeplötelen fenmaradjon.

Nem szólok constitúciónkról, melly nem az előmenetelt gátolja, hanem a' visszaélést kórlátolja; — és midőn más nemzetek, úgy látszik, ezen bölcs kórlátot hibásan értvén, szabadságtalanságra magyarazzák, 's mindenre, a' mi tiltva van, csak azért is törekesznek, — 's ha elérik, ismét véle nem elégesznek, — 's e' szerint a' világhan soha nyugtot ném találnak, — nagyon élnek, — 's ezen kívánságtól elragadtatva, minden tulságokat megpróbálnak, míg ezer meg ezer rajta nem vesztenek, 's ismét a' hol voltak, oda nem kerülnek: addig a' Magyar, csendes

vérrel meghatározza, hogy: „ne hirtelenkedj, — lassan élj, tovább tart életed, — a' változtatást megért józan ésszel hozd be,“ mert a' természet ugrást nem szenved, 's a' t. — úgy hogy öt hat országgyűlés is alig tesz addig egy lépést, de a' mit tesz, jól és örökösen teszi, míg némelly nemzet, már az egész revolutio processusát leforrotta, 's ismét új pláumba kezdett. — Nem szólok kormányunkról, melly a' mi hazánkat, ha lehetne, egyszerre paradicsommá tenni kívánná, — és midőn más nemzetek kormányai ugyszólván a' nemzettel különös processusba keverednek, addig a' mi bölcs kormányunk eszközöket talált fel, és plánumokon dolgozott, mellyek által, ha bár század mulva is, a' Magyarháznak czélt kell érni, mind kereskedési, mind földmivelési, mind tudományi tekintetben, és minden lépés már előre is azon plánumok szerint intéztetik; — ezekről mondom, bővebben nem szólok, mert ezt már mások eléggé megmutatták, — hanem csak azt mondom, hogy ha mi a' Magyarházaiban felnyitjuk szemeinket, és el nem fogódott ésszel teszünk ítéletet; valyon nem maga a' természet szól és hirdeti-e, hogy Magyarország csupa paradicsomnak van alkotva? — Termőföldje, rétje, szőleje, erdeje, vize, köve, bányái, barmai, éghajlata, mind azt mutatják, hogy a' magyar föld, nem mondom a' felettünki éjszaki mostohább országokat; de még az alattunk lakó déli pogány Törököket is (kiket csak a' szénán fekvő ebhez lehet legjobban hasonlítani, melly, sem maga nem tud enni a' szénából, sem a' szegény éhes ökröt közel nem ereszti) — minden kigondolható boldogságban felyül mulja. — Hogy árvizeink, rosz utaink vagynak: ez volt minden más legpallérozottabb országokban is, — és a' mit azok megtehettek, az még nálunk sem multa

idejét, és ahiát rende szerint, egyszer mindenre rá jön a' sor, — jobb is lassan sietni, rendre menni, és elébb egyet jól végezni, mint egyszerre mindenbe kapni. — De na az angol az ó büdös hazáját szereti, és a' zordon clima alatt, hol, egy dinnye, egy fürt szőlő, mint nálunk az ananász, üveg alatt érik meg, drága költséggel, — tudott paradicsomot csinálni, akkor a' Magyarhazát, hol a' természet mindent pazérolva adott, mind az utak, mind a' vizek; mind a' telekek, mind a' nemzeti erkölcsök regulázása által paradicsommá tenni, semmiképtelenség. A' lassu éró gyümölcsöz, mindig több a' bizodalom.

De mi szükség argumentummal mutogatni, holott ujjal lehet mutatni, hogy, ha épen a' boldogságot a' gazdagságban helyeznök is, a' Magyarhaza így is csupa boldogság tárháza? Hány ezer meg ezer idegen jött ide be egy vándor bottal, — és midőn a' maga hazájában semmire sem mehetvén, örökös homályban 's afantságbani maradt volna, itt, a' törzökös magyar rovására meggazdagodott, azt elkerülte, jólétre jutott, ehetik, ihatik egész a' nyakcsapjáig, 's ezen boldogságáért, úgy szólván, majd semmivel nem adózik! Sőt még a' hazafiak közt is találkozik olyan, ha ugyan hazafinak lehet azt mondani, a' ki temérdek jövedelmeitől elragadtatván, a' hazát a' maga nagyságához kicsinylette, 's véle meg nem elégedvén, kiment a' külföldi luxus fészkére a' boldogságot felkeresni, magyar jövedelinet ott pazérolni, — és midőn ott, boldogság helyett legnagyobb boldogtalanságot, hitele elvesztését, rágalmazást, élete veszedelmét, sőt ősi jószágainak csaknem végpusztulását szerzette volna, — midőn már barátitól, ha ugyan volt ez is, kedvenczeitől elhagytatnék, mindentinnen kizár atnék, és semmi földtől bé nem fogadtatnék;

akkor jött vissza hazája földére, akkor ismerte meg a' haza édességét, melly a' legháladatlanabb magzatját is, mint megtért tekozló fiút, befogadja, védelmezi, öleli, ápolja, oltalmazza! Hát nem boldogság hazája-e az áldott Magyarhaza? — Hát még ha a' magyar adózást, más nemzetek adózásával összehasonlítjuk! — Midőn más nemzetnek nemese és nemtelene egyiránt adózik birtokához képest, és adót fizet földjétől, házától, barmától, fájától, étel-italtól, kényenyétől, ablakától, talán utoljára még a' levegőtől is, úgy hogy a' földnek nem annyira birtokosának és tulajdonosának, mint árendásának lehetne nevezni, — és még a' földet sem használhatja tetszése szerint, mert vannak némely plánták, mellyeknek termesztése el van tiltva; akkor a' magyar nemes semmi adót nem ismer; — a' nemtelennek adója pedig, használatihoz képest olly csekélység, hogy azt háladatos kézzel lefizetheti, — kivált, ha a' kereset módjai, és szorgalom forrásai a' célba vett plánmok és regulatiók szerint, lassankint a' haza nagyaitól megállapíttatnak, 's elindíttatnak.

Legnagyobb adója a' Magyaroknak az, mellyel részint a' tudatlanságnak, részint a' megrögzött szokásból támadott előítéletek legiójának, részint pedig a' maga tulajdon nemesi privilegiumának adózik. Igaz, hogy ez csak nemleges (negatív) adózás, mert, ignoti nulla cupido; — de ámlagosnak (positiv) tartják, és könyező szemekkel nézik, mind azon felvilágosodottabb tudós nagy hazafiak, kik ezt együtt szenvedni, és tovább is elnézni, csak azért kénytelenek, mert az ó számok még kisebb az ellenkező voxok többségénél! Hogy akármelly bevándorlott mesterember itt meggazdagodván, nemességet és jószágot vehet; én ezt természetesnek és igazságos-

nak tartom; — de az olyan régibb magyaroknak, kik ezt talán irigy szemmel nézik; azt mondhatom, hogy ennek koránt sem a' kamara az oka, — hanem mi magunk; — csak gondolkodjék az ilyen ember, és szálljon magába.

Nincs Magyarorszáiban semmi hiba, — édes anyja volt ennek a' természet, nem mostoha, — csupán csak a' kincs szobákhoz való kulcsokat kell még elkészíteni, — és hála az egeknek! már annyira mentünk, hogy a' haza nagyjai éppen ezen munkálódnak.

Azért hát ébren légy Magyar! — kivont karddal, 's töltött fegyverrel őrizd királyodat; hazádat! — Sok irigy szemek néznek reád! — 's a' ki királyodtól és hazádtól akarna megfosztani, vagy elváloztani: előbb lesújtsd, mint fegyverét kiránthatná!

Második Fejezet.

A' Boldogság eszköze csak a' Morál.

A' Magyar eredeti önségében tekintve, komoly; és szorgalmatos; — és midőn más európai nemzetek mind valamely különös tulajdonnal, találósággal, tüzességgel, hidegséggel, lágy-melegséggel, henyéléssel, puhasággal, babonával, bigottsággal, kényességgel, asszonyisággal, játékosággal, szóval, valamiennyi, annyiféle czímmel bélyegezik magokat: a' Magyar, sem bőségben nem bír több, — sem szükségben kevesebb lelki erőt és nagyságot, mint mennyi az élet igazi józan - élésére elégséges.

Mind azon fattyu tulajdonságok tehát, melyek imitt amott lábra kaptak, p. o. a' csecsebecsének örülés, a' fényüzési kórság, a' test csábjaiban való mértékletlenkedés, az adósság csinálás, három négy ranggali többet mutatás, 's a' t. nem egyebek, mint a' szomszéd nemzetektől reánk ragadni készülő nyavalya, melyet az eredeti Magyar mái napig sem ismer. — A' magyar természet belső tömeget szeret, nem külső fényt, — és midőn más nemzet parádéroz a' hasa rovására: a' Magyar semmit sem tesz addig, míg jó renden nincs szénája.

Ha a' Magyar, napkeleti hazájából ezen napnyugotiba nem jött, 's ezen népekkel szomszéd-ságba nem keveredett volna: talán még mai na-

pig is együgyű scytha erkölcsében virágoznék, — melly ha bár homályos pogány kutfóból szármozván a' keresztyéni tisztaságnak fényével nem dicsekedhetnék is: de csak ugyan ment volna egyszersemind azon szennyektől is, mellyek a' keresztyén vallást, nem a' legszebb színben állítják elő, — értem az erkölcsöknek azon hanyatlását, melly némelly keresztyén nemzeteket vég pusztulással fenyeget, 's ezekről készülni látszik, lassankint Magyar-hazánkra is eláradni.

A' Magyar caractere, mellyről ő eleitől fogva ismértetett, különösen az eredetiség, mert ő senkinek majma lenni nem szeretett. Ha tehát a' szomszéd nemzetek majmolása, mellynek középpontja Párisban, ezen minden kigondolható erkölcstelenség fészkeben van a' magyar hazába is béharapózik: vagy azt kell gondolnunk, hogy a' majmolást, csak az itt lakó jövevény majmok gyakorolják, — vagy azt feltennünk, hogy a' ki közülünk majom tud lenni, és eredeti nemes erkölcsét erkölcstelenséggel felcserélni, az nem igazi, hanem korcs magyar.

A' Magyarba, ez a' majmatlanság annyira bé van oltva, hogy más nemzettől, ha jót lát is, ugyan csak sok tünődés küzküvés és maga megéröltetése után, 's lassu lépésekkel szánja el magát, annak követésére. Pedig nem lehet tagadni, hogy a' más nemzetekkel való közösülés, közsörüli az elméket, — és a' más nemzeteknél virágzásban lévő jó és bölcs intézetek követése, szinte annyi hasznot és jutalmat adna a' követőknek is: de épen annál fájdalmasabb őket nem a' jóban, hanem a' roszban követni, — majom is lenni, 's még sem nyerni, sőt igen nagyot veszteni!

Hogy még édes hazánkban a' boldogság mértéke nincs hételve; — sőt ennek többféle csorbái

vannak: annak leginkább nem az az oka, hogy a' hazai bölcs plánumok és regulációk még nincsenek elvégezve, hanem az, hogy az erkölcsökbe oly féreg jött át, a' szomszéd nemzetektől, melly miatt még magát, a' haza regulációját sem lehetett elkezdni, és mellynek kölykeivel, valamint a' számtalan előítéletekkel, még előbb küzdeni kell a' haza nagyainak, hogy azokat letiporván, a' nagy munkát elkezdhessék.

Minden külség vagy túlság, elébb utóbb bomlást szül, — egyedül a' középut, utja az életnek, boldogságnak, 's örök létnek. — A' majmolási kórságtól való elragadtatás, még a' jó intézetek majmolásában is, annyival inkább a' rosszszakában szinte oly külség és veszedelem, mint a' mások jó példáinak önkényt való megutálása, vagy is, a' követéstől való idegenség. — A' nagy elme, nem a' czélban, hanem az eszközökben remekelhet: — már hát, azt kitalálni, hogy hol van a' határ a' majmolás, kórság és hidegség között? — mikor? hol? és meddig kelljen a' követésbe erezzkedni, vagy azt elmellőzni? ez az a' bölcsesség köve, mellynek feltalálásában, az emberi elmeigazán megmutathatja mesterségét! — Mert, magában, ártatlan, jó, sőt hasznos lehet valamelly tárgy: de a' hely és idő, valymi nagy változást tehet a' dologban! — Sok ember él hal a' pénzért: holott nem tudom hányadik ember tudja, mit? és mi czélra? kívánja; — az ilyen embert boldogtalanabbá már nem tehetné a' sors, mint ha véletlen, iszonyu nagy summa pénzzel megbüntetné. — Hogy a' kő hid jobb a' fa hidnál, az tagadhatatlan; — de azért egy erdő közepén lévő patakon, hol követ tiz mértföldnyire sem találhatni, senki sem épít kőhidat, hanem fahidat, mert a' fahid fentartása ezer esztendeig sem kerül annyiba, mint egy kőhid végett való maga

megerőltetése. — Hogy szánkán farsangolni vig és mulatságos: az elismert igazság: de azért, ha valakinyárbán akar mulatságot tartani, talán csak nem próbálja meg szánkába fogatni? — Ez a két együgyű analogia, a' legalsó tárgytól kezdve, felmegy a' világ legfelső tárgyáig, mert az egész világ reánk nézve csupa analogia.

Nem csak a' hely és idő von pedig határt, az embernek majmolási vágyai között, — hanem erre még a' nemzeti czím is igen nagy hatalómmal munkálódik; — úgy, hogy egy nemzet ugyan sok jót érvehet a' másiktól hasznosan: de bezzeg itt van az a' mély part, mellynek veszedelmes szélén tántorog már az emberi képzelet! itt az álnok analogia, melly a' vigyázatlan embert könnyen bal útra csábítja! — mert ha egy két követés jó, sőt csupa áldás forrása volt, nem következik, hogy tehát behunyván szemeinket, minden egyéb követést is jónak és áldottnak tartsunk, 's minden passualis levél nélkül a' sorompón béereszszünk! — Határt találni, — ez a' bölcs elmék remeke, ez a' haza örökös alapja; — mert lám! ha amaz első analogia egy darab ideig jól folyván, egyszerre véletlenül megcsalt: tüstént a' másik tulságba futunk által, 's épen ellenkező analogia által engedjük magunkat örökös kárunkra vakíttatni, így folyván analogiánk: ez, 's ez a' külföldi dolog majmolása siralmasan és drágán megtanított, mit tegyen valamit külföldről behozni, — nem kell könyv, — nem kell tanácsadó! mind álnok mesterek! pénzcsalók! a' magam kára, magam tulajdon kezeim próbája csak az, a' kinek hiszek: — következésképen soha többé semmi külföldit be nem veszek! — Már micsoda álnok analogia ez! és mennyire el tud az ember indulatjától fogattatni! — Van olyan tárgy elég, melly egyik nemzet természetéhez

képest áldás és jótétemény, más nemzetnek pedig méreg és veszedelem lehet; nem az a tárgy tehát jó vagy rossz; hanem az ember, a ki határt nem tudott szabni. — Franciaországot talán a luxus és fénykórság meggazdagítja: de meg kellene határozni, ugyan az, hazánkban nem ellenkezőt művel-e? Van olyan nemzet, melly talán az erkölcstelenségből gazdagszik meg, 's rövidlátó szemmel boldognak véli magát: de nálunk határt kell inkább szabni, hogy mind azon eszközök, mellyek valaha, még csak valaha is! a magyar erkölcsöt alá ásni láttatnak, eltávoztassanak, — soha hazánkban ki ne kelhessenek. — Hogy rövidebb legyek, csak egy példát hozok fel világosításul:

A görög nemzetnél hajdan a játékszínnek a legfelségesebb morális tanító és nevelő helyek voltak, hof szülék, gyermekek, egyiránt nemesültek. Ez a szokás átmenvén a romaiak majmolása alá, eleinte jól folyt, de utoljára visszaélésre fajzott. Végre a tudományok felderült századjaiban lassanként minden europai tartományokban, egyik országból másikba repülvén, annyira módiba jött a játékszín szeretete, hogy kivált némelly nagy városokban, a városi kény, egy festett fát többre becsül egy élő fánál, — egy szerepi vitézt többre, az eredetijénél, — egy játékszíni házas társat, többre, tulajdon hitvesénél 's a t. úgy annyira, hogy ma már némelly országokban a játékszín szükséggé vált, mint a kenyér, mint pipa, — és midőn temérdek városi személy van, ki az életéért meg nem tudná mondani, hogy a zsemlye micsoda fán terem? — a théátrális személyeket együl egyig ismérni, — játszói talentumát tehetségét 's érdemét mindeniknek, körümhelyen tartani, 's a játék darabokat, debütrollékat, abbonementokat, 's ezer meg ezer tech-

nicus terminusokat tudni, ismerni, 's megítélni, lélekben járó dolognak tartja. — De még ez, csak kezdete az erkölcs-hanyatlásnak; — csak külső pitvara a' játékszínnek! — Mi történjek belől az erkölcsök épületére? mi, az emberiség nemesítésére? mi, a' társaság boldogítására? mi, a' házasság élet paradicsomára? mi, az ártatlan gyermeki elmék felvilágosítására? mi, a' boldog jövődők megpillantására? — arról adjanak tudósítást sok külső országi nagy városok, — az én tollam elégtelen.

— Mít? hát talán a' theatrum Magyarának a' való? kérdi egy művelt nemes ifjú.

Drága ur! a' Magyarának minden való, a' mi őtet boldoggá teszi, eredetiségében megtartja, a' koros elfajzástól megmenti. — Hiszen azért teremtett Isten mindent e' világra, hogy az ember mindenből hasznot huzzon, t. i. a' mézből eledelet, — a' méregből orvosságot; — és nincs háladatlanabb a' bigott népnél, melly az Isten akaratja ellenére is, még az ő nevében, valamelly akár mi legkisebb tárgynak használatát, vagy hasznára, vagy tanúságra fordítását eltiltja, mint p. o. a' Török a' bort, — a' zsidó a' disznóhúst 's a' t., — melly rajoskodás mind, valamelly analogián való megcsalattatás következéséből eredett Mahumed forma uraimék elragadtatott kalandozó elméjökben: — a' Magyar, — Istennek legyen hála, minden e'féle rajoskodástól távol van, — és mit a' Teremtő kezébe adott, azt haladatos szívvvel használni kötelességének is tartja. De mivel minden használás mértéket kíván, és minden szájbéli falat mérget is vihet a' szájba: tehát csak azt mondom, hogy minekünk Magyaroknak, már csak természeti nemes vérünknel, 's eredetiségünket czímező különösségünknel fogva is, illebb, más vigyázatlanabb nemzeteknél vigyá-

zóbbaknak lennünk, — illő határt szabnunk, nem már arról, hogy a' természetből mit ragadjunk meg? hanem arról, hogy azt, miként ragadjuk, 's használjuk? Mert ha csakugyan czélunk a' boldogság, és nincs bizonyosabb, mind annál, hogy az ember az analogiától elragadtatván igen könnyen valamellyik tulság útjára tántorodik, — mind annál, hogy az ember ha magára nem vigyáz, minden Isten ajándékával igen könnyen, észrevehetetlenül vissza élhet, — mind annál, hogy az egész földön, a' morálon kívül semmiben a' boldogság nem foglaltatik: tehát nemzeti boldogságunk tántoríthatatlan kősziklára való alapításán annál nagyobb előre látó bölcseséggel illő hazánkfiainak munkálódnia, mennél bizonyosabb az, hogy a' legokosabb ember és nemzet is megbukhatik, és — az okos, ha botlik, nagyot botlik.

De különben is a' természet azt akarta, hogy minden nemzet, egy különös nemzet legyen, és magános tulajdon címekkel egymástól különbözék, — a' mint ezt a' sokféle nyelv, kézzel foghatólag bizonyítja. — Ha egész Europa' nemzetjeit, a' Magyaron kívül, egybe hasonlítjuk, mindnyája közt sem találunk olly szembetünő különbözést, a' mennyire különbözik a' Magyar, mindnyájától. — És, — ha ez a' tőlök való különbözési címünk talán alacsonyságba vágó volna, vesztét sajnálni sem lehetne; de midőn ez olly fenséges, olly nagyra mutató, hogy ennek eredeti napkeleti fénye Europa nemzeteinek örökkéig első nagyságu csillag fog maradni: azért tehát illő a' Magyaroknak azon munkálódnia, hogy nemzeti characterem nem csak más nemzetekével soha össze ne simuljon, egyé ne olvadjon; de sőt azoktól örökösen izolálva régi eredetiségében büszkélkedjék, — ősi tulajdonait vég nélkül megtartsa, —

's az idők, a' módik, a' hiuságok zivatarját minden századokon keresztül, mint a' kőszál, változhatatlan, és szeplőtelenül kiállja.

Nem azt mondom, hogy az idővel előre ne menjünk, — és talán egy régi maskarában magunkat kinevettessük, — mert a' testet nem a' külső ruha teszi; — hanem azt mondom, hogy az idő lelkével versenyt fussunk minden pallérozott nemzetekkel, — mert a' magyar korona bár régi kincs is, még is lehet abba ma is olly drága követ foglalni, mellyet még eddig nélkülözött; — a' majmolásban pedig minden pallérozott nemzetől fogadjuk el a' formát, — materiát soha ne, mert annak bőviben lévén, reája semmi szükségünk. Mindent tegyünk, mindent használjunk mi is, a' mit más nemzet tesz és használ, — de mi ne azon formát kövessük, hanem a' magunk origináljánál mindenben, és végig megmaradjunk, — consequentek, — és magunk magunkhoz hasonlók legyünk mindenben, ne csak egy kettőben. Ha az Angolnak gazdagságát bámulja egész világ: bámulja a' Magyarnek erkölcsi büszkeségét, — hiszen ez nemesebb is, nagyobb is, könnyebben megszerézhető is, mert nem kell végette gályákra ülni, — de leginkább a' Magyarnek már vérebe is született, csak eszközöket kell találni kifejlődésére. Mi felségesebb széles e' világon, mi nemesebb, mi erkölcsibb és büszkébb? a' magyar táncznál! a' magyar nótánál! megnémulhat e' mellett minden nemzet csomóba kötött egész character! És ezt engednök mi, holmi módi portékákkal, holmi külföldi tánczokkal 's nótákkal, — a' mi legszebb eredetiségünket! — külső majmolatokkal! — csupa új módi kórságból! ősi törvényes fészkből! kituratni! 's hiuságunk által számkivetni? Hiszen az utazók azért utaznak, hogy minden nemzetnél valami különös tulajdont

lássanak, 's tanuljanak: de ha minden nemzetnél csak egyetlen egy módi, és pedig a' Párisi módi uralkodik: akkor jobb az utazónak a' forrásra menni, ott jobban megláthatja. Valamint minden tudomány tanít az egész természetről, de más más szempontból: így mi is, mindent használjunk, mint más nemzetek, a' mit Isten adott, de más szempontból.

Ha tehát a' theátrumokat csak ugyan majmolni akarjuk: kérdés, kell-e nekünk épen a' franczia, vagy mai europai módi theátrumhoz ragaszkodnunk? és nem illendőbb, nem erkölcsibb volna-e, vagy a' régi görög mustrát megtartanunk, vagy azt nemzeti tulajdonunkhoz 's céljainkhoz képest, még remekebb mustrában, a' maga nemében egy originálban felállítanunk? Hiszen, ha már létalaposan különbözik characterünk minden nemzetétől: tehát ezen analogiát végig kiálljuk, mindenben kövessük, és más nemzettől mindenben különbözzünk, — szereti a' természet és az utazó a' változást és tarkaságot. Egy ide illő anekdota jut eszembe: Egy Diogenes forma bölcstől kérdezte egy szerencse vadászó, mi módon tehetné magát szerencsésé? azt felelte: „csak azt ne tedd, a' mit mások, boldog leszel.” — Ne azt tegyék hát a' magyar játékszínek, a' mit más majom nemzetek játékszínei egymástól elmajmoztak, hanem tegyenek eredetit, legalább mást, mint a' többi, — mellynek intézetét a' haza tudósai kidolgozhatnak, és sokan sokféle tanácsaikkal segíthetnék. — Én részemről így képelem:

A' szokás szerint való állandó játszó társaságra semmi szükség, — ez, a' Magyar gyomrához soha sem fért, és egyedül ezért, nem mehetünk mind e' mai napig semmire a' nemzeti játékszínnel, mert a' Magyar nemzetet, talán csak,

nem a' városon lakó magnásokból fogja valaki megítélni! — Ezek a' rendes játszó társasági tagok, holott az erkölcs, és tanítás mustráinak kellene lenniök, (a jobbaknak kémelésével legyen mondva), ha szabad a' külföldiekről a' honiakra is analogiát vonni, az egyenetlenségnek, visszavonásnak, gonosz életnek, feslett erkölcsnek, henyélésnek, és úgy szólván, minden raffinírozott véteknak mustrái, — 's a' ki imént egy nagy lelkű nemes férjnek szerepét játszotta: egy óra mulva házassági poklot teremt és gerjeszt, a' különben csendes és boldog emberi társaságban 's a' t. — De különben is az ilyen személyek akár melly galánt és herczegi subsistentiát és védelmet találjanak is: állandók és háladosok soha sem lesznek, sőt a' jóllét, a' henye élet már maga magában hordja a' visszaélés magvát is, — hanem :

Valamint a' közönséges bálokban, uraságok, asszonyságok, kisasszonyok és ifjak, összegyűlvén, szépen és ártatlanul mulatják mind magokat, mind a' társaságot, és a' multság matériájában kiki maga kíván részesülni, 's nem bizza azt egy harmadikra: úgy a' theátrumi darabokat is önkényt vállalkozó magyar uraságok, asszonyságok, kisasszonyok, urfiak, és míveltebb lelkek adnák elő, és a' játékokra még a' falusi jobbágyok is hivatalosok volnának, — 's a' bejött jövedelmet, valamelly felséges fundatióra, p. o. utak csinálására, lehetne örökösen fordítani.

De engedelmet kérek, hadd mondjam el végig, mert félek, hogy én is úgy járok, mint ama bizonyos ur, ki az ellen mondók özönétől felingerelve, indulatba jövéen, azt találta mondani, hogy soha többé semmit nem javasol. — Hiszen még nem áll mondásom, — csak szó, — de érdemes szó! mert különben a' Magyaroknak soha sem

lc-

lehetséges állandó nemzeti játékszíne. — Ismerni kell a' Magyarat!

Hogy ez a' gondolat különös kívánságnak látszik, csak azért van, mert szokatlan és új: — de ha módiba jönne, t. i. nemzeti, magyar, eredeti módiba, mint a' haza és constitutio szeretet, akkor olly büszkeséggé válnék, hogy a' theátrumban csak egyszer is életében játszhatni, sokkal nagyobb dicsőségének tartaná minden mívelt lélek, mint egy könyvet magyarra lefordítva kiadhatni. — Hát még ha azon felséges következtetéseket, mellyek ebből származnának, megfontoljuk! Melly sok urtól és dámától messze üzné ez az unalmat! — melly nemes beszélgetésekre, társalkodásokra, egyesületekre szolgáltatna ez alkalmatosságot! — mennyire vinné óriási lépésekkel a' magyar literaturát! — mennyire nemesülne az erkölcs, még a' falusi népben is! Ekkor a' theátrum lenne a' morálnak, az életnek legpracticusabb oskolája, mellyből senkit kizárni nem kénytelenítenének, holott most a' gyermeki kornak, és a' tanuló ifjuságnak egészen tiltva kellene lennie; akkor pedig még a' legkisebb tanuló ifju is, sőt a' papi személy is felléphetne, szerepet választhatna, és magát mind az erkölcsi nemes bátorságban, mind a' tudományos művelődésben, mind az oratori nagy praxisban véghetetlenül tökéletesítené, 's idővel a' haza Cicerójává formálhatná! — De, melly szerencsék, melly kedveltetések, melly emberisméret és szeretet áradna el az egész népesség között! Most, csak egy közönséges, úgy szólván rossz hirben lévő személy tegyen is a' theátrumban valami bravourt, vagy csak szépen tudjon is énekelni; minden rossz hírének daczára is, melly nagy kedvezéseket nyer! mert az ember szívébe bé van oltva, hogy az erényt még a' hibás testben is tisztelje! — de hát

ha már ilyen, 's ennél ezerszerre nagyobb bravourok nagy származásu nemes ifjaktól, és anyagi ártatlan gyönyörű lelkektől jönnének a' publicum szeme elébe: ki kételkedik, hogy a' néző szívének meg kellene repedni, és a' legmíveletlenebb léleknek is, magáról megfélelkezvén, e' földi sár-világból egy magasabba ragadtatni? 's nem így érik-e az igaz morál a' népség szívében?

Továbbá, hány uri kisasszony, és hány ifju ur, ki magát a' theátrumon tündököltetné, lehetne legszerencsésebb házasságot! és most, igen gyakran ezen szerencsét, holmi' alávaló személyek ragadják el előlük! Sok nemes ifjunak és kisasszonynak, nagy talentumai és nemes erkölcsi, most úgy szólván eltemetve vannak, mert semmi műhely nincs azt gyakorolni és tündököltetni, — holott egy alkalom, egy látás elég sokszor arra, a' mint tapasztaljuk, hogy valaki egész a' halálig megkedveltessék, és még, ki a' házasságról lemondott, házasságra ragadtassék. — És ha a' theatrális személyek, többnyire alacsony sorsból lévén, annyira tudják magokat mívelni, hogy a' színpadon is megállhassanak: mennyivel inkább a' nemes házakból való ifjuság; melly mind a' tudományokban; mind az erkölcsökben magasabb neveltetést nyerhetett, könnyen rá mehet arra, hogy magát a' játékszínen kimutathassa!

A' theatrum kormányozása nagy és nemes lelkű bölcs hazafiakra bízván, mindenben a' legszentebb rend tartván, — a' legmorálisabb, vitézi, mulattató, tanító, és nevelő darabok kiválogattván, 's ezeknek készítésére a' hazai tudósok serkentetvén, — minden nap a' játékrendje, czélja, 's játszó személyei kinyomtattnának, 's ezek az újságokban is szét küldettet-

nének, — valamint a' játék után, a' játék kritikája is a' publicumba kiadatnék, 's közöltetnék: valyon nem közelítené-e ez jobban meg a' nemzeti nagy czélt, mint a' nyomorult majmolás? És ha egy külföldi utazó az ilyen magyar theatrumot meglátná; valyon nem azt írná-e könyvébe, hogy ő a' Magyaroknak pártját a' föld kerekiségén nem találta? Sőt a' Magyar újságok tele lévén a' legérdeklőbb tudósításokkal, nem repülnének-e el, a' legmesszebbi nemzetekhez is? — Mellyik magyar ifju ne kívánna a' legnagyobb házakból is, a' játékszínen megjelenni? és mennyire vinné a' vetélkedés, a' köszörülődés a' nemzeti büszkeséget és hazaszeretetet! Mennyire éreznék a' szülék az életnek még eddig nem ismért édességét, midőn magzatjaikat a' theatrumon látnák debütirozni, bravourt tenni, 's még az újságokban is megtiszteltetni! — és nem háladatos könnyek csorognának-e némelly messze lakó szüléknek szeméből, midőn, a' mit meg sem reménylettek, az újságból olvasnák, hogy az ő fajok, vagy leánykájok (a' városban tanuláson lévén) ez 's ez darabban, ez 's ez személyt, illy 's illy tüzzel és calculussal játszotta?

De hogy ezen tárgyban végetlen ne legyek, bezárom beszédemet azon figyelmeztetéssel, hogy én ezen példát csak annak megvilágosítására hoztam elő, hogy a' Magyaroknak megbecsülhetetlen eredetiségét, és ebből következő hasznait, jobban figyelembe ajánljam, és a' majmolást, a' mint érdemli gyanússá tegyem, 's erről való gondolkodásra matériát adjak; mert a' Magyarhaza paradicsomnak van teremtve, a' Magyar pedig igen könnyen angyal lehet benne, csak akarja, és jó eszközöket használjon. Jobb esz-

g *

köz nincs a' világon az erkölcsnél, mert mindenből kikopik elébb utóbb az ember, ez áll meg egyedül végig. — A' Magyaroknak pedig vérében van az erkölcs, csak kifejtteni kell. Ezt kifejtteni homogénum eszközökkel, természetes, — heterogénumokkal pedig természet ellenes dolog.

Harmadik Fejezet.

A' Morálnak eszköze a' szorgalom, vagy tökély ideája.

Nem vagyok azok közül, kik mingyárt mindent megunnak, és azt akarnák, hogy minden héten új módi alakban mutathassák magokat, vagyonokat, kincsöket, tehetségöket; — nem olly képzelődő-fantaziától elragadtatott, mint bizonyos nemzet, melly semmit, a' mi régi, nem szenvedhet, mindent és mindig újíteni 's változtatni kíván, 's a' nélkül hogy a' kidolgozott plánumnak, jó vagy rossz következéseit is kicalculálná, a' legnagyobb dolgot is változás alá veti, 's próbálja, mintha játék volna, — 's a' következtést addig nem tudja képzelni, mig meg nem próbálja: — de ugyan csak azokkal sem tartok ám, kik már magokat a' paradicsom közepére jutottaknak képzelvén, a' non plus ultrán vélik állani lábaikat, — 's ezen legtökéletesebbnek képzelt állást, féltvén, ne hogy valaha a' maradék eltévessze, örökös törvénnyel úgy megfixirozni kívánják, hogy az attól, a' legszorosabb szó értelmében, egy hajszálnyira soha el ne térhessen, hanem ősei kerékvágásán vég nélkül ballagdogáljon. Az ilyen megkötés felteszi, hogy a' maradéknak nem lesz esze, és így, melly boldog lesz még is, az ariadne fonala által! — — Ha a' magyar constitutiónak, ez az értelme, célja, és akaratja: úgy én engedelemmel légyen mondva, azokkal tartok, kik

ilyen értelemben magokat Magyaroknak lenni megtagadják.

A' Török, ám eszelósködjék, meddig tetszik, majd egyszer ő is eszére tér: de már a' kereszténynek, és pedig Magyaroknak! olly kötelessége eszén lenni, és magát az idővel együtt tökéletesíteni, mellyről kérdőre vonatik, nem csak ez életben — következendő onokáitól; — de még az ítélet nagy napján, magától az örök bírótól is!

Felesleges, azt argumentummal mutogatni, 's az időt hijában vesztegetni, a' mit ujjal lehet mutatni, hogy t. i. az állatoknak és plántáknak országa ugyan, mint oktan lelketlen valóké, magától a' természettől örökösén meg van a' legnagyobb tökélyig határozva: — de az embernek, mint okos lelkű valónak örökös kifejlődése magától a' természettől fel van oldva; — vagy ha meg van kötve, illy örökös törvénnyel van: „az ember vég nélkül tökéletesedhető.”

Mi az oka hát, hogy némelly emberek, a' legkisebb változásnak is, — a' legbölcsebb jóltévő intézetnek is, — a' legnemesebb lelkű, magokat megtagadó, és a' közjóra elszánt hazafiaknak is, tüzzel vassal ellene dolgoznak?

Ha az irigységet, fortélyt, álnokságot, haszonlesést, hasfélést, tudatlanságot, 's az ebből rajzó millió előítéleteket elhalgatom: legfőbb oka lesz az, hogy az emberi nemzet egy hamis analogiától elcsábítottván, itt is, mint mindenben tulságra tért, mellytől elirtózáván, tüstént az ellenkező tulságot tette örökös feloldhatatlann törvényévé. Abból, hogy sok újítás és változtatás káros volt, nem következik, hogy, tehát minden újítás káros volna: és még is annak tartatik! — úgy de én ellenben azt mondom, sok újítás, igen hasznos és jóltévő volt, p. o. a' kolompérnak behozása, — a' dohány termesztése, az utak csi-

nálása, — régi borzasztó articulussainknak, új szelidebbekkeli felcserélése, — Ludovicea építése, 's a' t. miért hát ebből is következést nem csinálunk, 's ki nem hozzuk, hogy tehát minden újítás hasznos? — De úgy van az emberi természet elfondorodva, hogy a' ki velem száz jót tett, sőt a' sárból kiemelt, azt csak igen hamar elfelejtem, és meg sem ismérem: de a' ki egy rosszat tett, azt el nem felejtetem! A' tulság magát szívében hordozza az ember, és egyik tulság soha sincs magában, mindig az ellenkezőt huzza maga után, — úgy hogy az igazi bölcsesség végre nem egyéb lesz, mint a' kormányt közép úton tartani tudni.

A' tudatlan nem érti, és még csak szíverejtekében gyanítani sem tudja a' tudósnak elméjét, nemes szívet, és századokra előre néző nagy célját: és így mihelyt a' tudósabb valamit mond, már ő magát attól megcsalatni, kelepcebe fogatni félvén, okosabbnak tartja magát, a' bajnak elejét venni, 's míg a' dolog elkezdetnék, tele torokkal ellene harsogni; — a' tudós pedig a' tudatlannak magával ellenkezését, insequent fonákságát meg nem foghatván, — és mint tudós, semmi absurdumot a' világban, vagy is inkább a' különben józan ésszel megáldatott emberben el nem nézhetvén, azt minden lehető móddal, mint veszedelmes ellenséget legázolni és számkivetni törekszik. Már a' melly részen több a' szóvatok ereje, az győz, — a' másiknak, akarja, nem akarja, türni, sohajtani, és a' mint belső érzése készteni, boldogabb jövődókra várni kell! — Ha már ezen két felekezet között ítéletet kell tenni: az igazság inkább a' tudós, mint a' tudatlan részére fog kiütni. Mert a' tudatlan nem azért beszél valamelly új dolog ellen, mintha ő azt tapasztalásból tudná, mellyre azonban soha sem

volt kedve, veszedelmesnek, és olyannak lenni, minőnek ő festi, de maga sem hiszi; hanem azért, mert tudatlan lévén, abból is semmit sem tud, hozzá egy cseppet sem ért, — tanulni pedig, vén korára inas és kezdő lenni, nem akar; — de már a' régi megszokott mechanizmus benne természetté válván, abban még mesternek is tartja magát: — továbbá még attól is fél, hogy az újítók, őtet, mint tudatlant, felyül mulják, vagy megcsalják, jobban meggazdagosznak, és csak a' magok erszényökre dolgoznak 's a' t. de minthogy ezen argumentumokkal ki nem rukkulhat, hanem csak magában fojtogatja; — azonban szólni a' szükség kinszeríti, mert különben az újítók célta' érnének: tehát szól, beszél, lármáz, perorál, de mit? — minden szava csak oda megy ki: újítás! újítás! nem kell! vesszen ki örökre! 's a' t. — De már egy nemes lelkü tudós felől, fel sem lehet mást tenni, mint: hogy ő, nemzete elmaradását, embertársainak naponként a' koldus bothoz való közeledését szivére vévén, — az egész bajnak okát a' régi megrögzött, néha henye szokásban találván, 's ezt megorvosolni épen nem lehetetlennek látván, más pallérozódott nemzetek példája szerint megszólal, 's minden tőle kitelhető módokat elkövet, fájlalván, hogy sem ő mások miatt, sem mások a' vakság miatt, boldogok nem lehetnek, 's a' készen heverő temérdek kincshez, még csak hozzá sem nyulhatnak!

Ha a' tudatlanok száma a' tudósokét jóval felyül mulja: tehát maga a' természet int, és ujjal mutat, hogy a' kezdés még korán van. — Egy hatalmas fejedelem ugyan, a' józanabb résszel kezdet fogva igen sokat tehetne: de minden esetre siralmas annak kimenetele, a' mi erőltetéssel, nem pedig jó szivvel eszközöltetik, — mert a' természet ugrást és erőltetést nem szenved, — vagy szen-

ved ugyan egy kevéssé, de annál nagyobb erővel szétpattanik. Valamig a' fundamentom ki nincs ásva, addig az épületet el nem lehet kezdeni: ha tehát sürgős az épületünk; — siessünk, ne építeni, hanem minél előbb a' fundamentomot elvégezni, 's elegendő anyagokat összehordani. — Nincs más mód, mind az emberi nemzetet érlelni; — ennek pedig egyik eszköze volna: a' célirányos practicus oskolák, bölcs tanítók, tudós és nemes lelkű practicus lekipásztorok, de mind ezek felett, a' bölcsen kimívelt, egy két esztendeig külső országokon utazott, és legalább nyáron által a' magok jószágaikon, szegény jobbágyaik kebelében lakozó földes uraságok; — másik eszköze pedig volna: a' célirányos olvasó könyvek, de a' millyen könyv, még talán egy sincs. — Ezen könyveknek apróknak, és zsebben hordozhatóknak kellene lenniök, és vég nélkül folytatódniök, a' tudomány minden ágát együgyüleg úgy előadván, hogy azt olvasni senki el ne unja, sőt mohón kapja még a' parasztgyermek is, és szüre ujjában hordozza. A' mese, anekdota, komédia, vers, 's a' t. mind olly czükkök, mellyekbe a' legnagyobb bölcseséget bé lehet burkolni; — és ne láttassék tanítani, hanem csak mulatni akarni, mert mihelyt tanításról van szó: ettől irtózik a' tudatlan, — amúgy pedig bölcsésles csupa kalendáriom által is. Ezen könyvecskéket pedig a' jobbágnak igen csekély áron kellene adni, hogy kiki megszerezhesse, — még jobb volna pedig jutalomképen osztogattatni a' lelki pásztort által vasárnaponként, akár a' földes uraság, akár a' haza, akár a' király nevében, — mert az ajándéknak csak neve is, annál nagyobb leborulást szerez az emberben, mennél alacsonyabb sorsu, mennél nagyobb rangunak megemlékezését, 's gondoskodását láttatik észre venni. — De még ez mind

nem elég, — a' jobbágyot egy kissé jobb létre kellene segíteni, — a' hol igén el van sanyarodva, ott egy kis respiriumot venni engedni, mert jóllét nélkül, erkölcs sincsen. — Ha a' szegény, egy kicsit érzi emberi méltóságát, és urától való szelíd megbecsültetését: egy kis büszke érzés benne megpezdülvén, lassanként olly háladatos erkölcssé válik, mint az a' gyümölcsfa, melly a' kertésznek öntözgetését 's dajkálkodását gazdagon vissza jutalmazza.

Ki előtt az e'féle beszédök hallatlanok: elbámul, — 's nem tudván szaporán elgondolni, valyon nem valamely eretnek országban találja-e fel magát, felfohászkodik: Istenem mit értünk! mire jutottunk! már utoljára, még a' parasztot is a' nemessel akarják egy rangba tenni! és a' földes urat jobbágyával összevegyíteni! jaj neked szegény Magyar! vége már Magyarországnak! megholt Mátyás király! oda az igazság! 's a' t. De azt kérdem az ilyen embertől: úgy-e drága ur! a' magyar királynak hatalma van, kit akar, nemessé tenni, és ebbe senkinek semmi szólója? — ám! — Ha már a' Magyar király egyszerre, egyetlen egy diploma által, az egész országban lévő parasztságot, mind armális nemessé kinevezné: tehetné ő ezt? — bizonyosan! és ez újítás volna-e, vagy régi szokás? — törvényes! és akkor vége lenne-e Magyarországnak? Koránt sem! sőt akkor kezdenénk még új szorgalomhoz! — A' bölcs újítóknak mind az a' czéljok, hogy boldogítsanak, és a' boldogságnak mennél több forrásait fedezzék fel; az antiquariusoknak pedig az a' czéljok, hogy a' mi eddig nyomorgott, az ezután is elnyomoroghat: már most az a' kérdés, mellyik a' hazának nagyobb és igazi ellensége? — az-e, a' ki minden Istentől előnkbe rakott tárgyakat és eszközöket nem ok nélkül, hanem olly

végből adottaknak tart, hogy mindent használjunk? vagy a' ki csak egyedül azoknak egy részét, mellyet eleitől tanult, tartja hasznosaknak? — De nem is más ökből ellenkezik sok, sőt legtöbb ember, mint abból, hogy a' dolog új, hallatlan, és szokatlan lévén, a' hirtelen való hallás által egyszerre nagyon meglepetik, — ha többször hallja, már hozzá szokik, — 's ha jól megérti, maga is kívánja, az újtókhoz áll, 's néha a' legvadabb Saulusból, legszelidebb Paulussá válik, mint ezt naponként tapasztalhatjuk, — mert a' Magyar, minden jónak magvát vérében hordozza, csak elébb meggyőződjk, és értelme a' dolgról tökéletesen felvilágosíttassék, — egyedül ez a' felvilágosítás nagy munkája terhes! Ez kerül a' tudósoknak legnagyobb munkába, harczolásba, elmetörésbe! — A' gyermekekkel boldogulni, még nem a' legnehezebb munka volna, mert azoknak a' status, olly normát szabhatna, olly tanítókat rendelhetne, minőket akarna: de a' koros embereket a' kerékvágásból kivenni! ez, egy talán meglábolthatatlan munka volna! Azonban ha a' haza, és földes uraságok, egy kis áldozatot nem sajnálnak, még ebben is iszonyu lépéseket lehet tenni. — Az emlitemek könyvek, — de nem olly száraz theoreticus könyvek, mellyek csak tudósoknak valók, mint a' mellyekkel birunk, — igen sokat tennének; — ha még ehez járulna a' rajtok való könyebbítés, és a' szeretet, tisztelet 's bizodalom megnyerése is, — mert sok helyen a' jobbágyság, urát, vagy ezt nem ismérvén, tisztjeit úgy nézi, mint ellenséget, — már ekkor a' dolognak fele meg volna nyerve: — a' másik fele pedig, koránt sem erőltetésből vagy ráhajtásból állana, hanem abból, hogy az uraság jó példával menne elő minden újításokban, p. o. az ugarnak, és minden ok nélkül

heverő földnek bölcs használásában, a' régi kontár gazdálkodás eltörlésében, az egy tagban való reguláris kis gazdálkodási remekelésben, a' Wechselwirthschaftban, Stallfütereyban, fa nevelésben, ültetésben, használásban, a' trágyázásban, 's a' t. és a' jobbágyokat serkentvén, az igyekezőket nem csak minden módon segítené, de még feltett jutalmakkal is kecsegtetné; — a' köz birtokos nemességnek azon része pedig, melly egy lépést indulni nem akar, részint az ilyen jobbágyi és urasági példák által, részint pedig a' többi tudósabb és igyekezőbb közbirtokosok szerencsés előmenetele által, végre mind, és sok, csak szégyene fejébe is, — az új tudományos systemához, és a' másoktól látott jó példákhoz, ha bár minden könyv nélkül is, ragaszkodnék: így minden kétséget kizár, hogy az újítás minden erőltetés nélkül elkezdheti epocháját.

Meggyőztetés nélkül, szabad ember nem tesz semmit, ha bár az, a' menybe vivó lajtorjája lenne is. Legelőször tehát azt kell a' szegény tudatlan jobbágnak vérebe oltani, hogy a' tökéletesedés, nem csak lehetséges; de sőt örökös kötelessége az embernek. Ha már a' majort tudja, és ez vérevé vált: akkor a' minor, és conclusio, önkényt, jó kedvel, és örömmel folyik, — 's ha ezen drága plántának elemeit is kiszolgáltatjuk. néki jó alapot, jó földet, jó ágyat csinálunk, 's minden nedvét a' morál harmatjából szivattatjuk: mi van hátra, hogy a' paradicsomot fel ne állíthassuk? — De ha még sok nemes uri emberek között is találkozik olyan, ki azon tökélyvel, mellyre jutott, megelégszik, és többről még csak hallani sem akar: úgy már nem tudom a' lelki nemességet miben helyeztessük?

Nem engedem! protestálok! apellálok! ósi jusom! nem engedem! — így szólt egy nemes

ember a' Szolga Bírónak, midőn bizonyos alkalmatossággal a' barázdának elszántása miatt igazságot tenni kiküldetett. — No, ha nem engedi az ur, felel a' bíró, majd engedi az urnak fija! lám, már is pantalonban jár. — Azt gondolja némelly ember, hogy örökké él! — A' maradék olyant tesz, miről az ősök nem is álmodoztak!

Hogy a' magyar nép szorgalmatos ne volna; azt nem lehet mondani, sőt néhol, hol egy kicsint jobban bírja magát igen is szorgalmatos, fürge, kapzsi, és telhetetlen: de, hogy szorgalmának érdemlett bérére soha sem juthat; leginkább ez az, a' mi őtet elaljasítja. — Sok a' földje, nem győzi, és mindig többet kíván! Ez már maga olly nyavalya, mellyből kiorvosolni, lélekben járó kötelesség. — Valamig el nem hiszi, hogy lehet egy hold földet olly termékennyé tenni, hogy, ha minden esztendőben terem, és soha nem hever is, még sem apad ki, sőt több hasznot ad, mint tiz hold kicsigázott föld; — valamig el nem hiszi, hogy nincs az a' roszt föld, mellyet megjavítani, és nincs az a' sokféle föld, mellyből valami hasznot huzni ne lehetne; — valamig el nem hiszi, és szemeivel nem látja, hogy az egy tagban való, senkivel nem közös birtok, egész paradicsom és boldogság tárháza, azon mostani fölmiveléshez képest, melly szerint földei, rétei, szanaszét több apró darabokra osztva, 's kisebb nagyobb tagokban elszórva, tárva nyitva állanak, közös legelőül szolgálnak. A' legszebb rétek is, siralmas látni! a' disznó csordától feltúrva bépocskoltatnak, a' nagy kopár legelő térségek haszontalan hevernek, holott a' vetett zöld takarmány által, egy hold föld egész nyáron által több és jobb eledelt adna marhájának, mint a' kiszáradt pascuumból néha egész határ is; és számtalan a' példa, hogy nyár közepében

is bőgve megy haza a' csorda, 's ha a' fejó téhén az utszán egy kis szalmát talál, mohón kapja, és felfalja, 's még a' garádját is jó ízűen eszi, — de mivel e' volt a' szokás eleitől fogva, és senki a' gazdáját jobbra nem szoktatta; úgy hozzá szokott, hogy jobbról még csak feltételt sem enged meg, hanem csak szenvedni békével az Isten ostorát: valamig mondom ez így lesz, és a' regulatiót a' telekeken és erkölcsökön nem kezdjük: addig hijában írják tudósaink a' pallérozott mezei gazdaság könyveit halomra, mert annak senki sem veheti hasznát, sőt nem is olvassa. — De, a' pallérozott mezei gazdasághoz, a' köznépnek nem is annyira tudomány kell, mint com-moditás, — ha a' com-moditás ki van eszközölve, akkor ha semmi tudománya nincs is, csak azt tegye a' mit lát az uraságtól, vagy egy felállított mustra példából, már lehetetlen néki jól nem gazdálkodni, kivált midőn a' maga szabadsága, haszna, sőt maga a' földnek osztálya, olly alkalmas fegyvert szolgáltatnak kezébe, hogy még ha akarná sem hibázhatna. Ellenben, ha földje és com-moditása nincs, ott lehet a' sok könyv, a' sok tanácsadó! ezek csak a' zavart nagyítják fejében. — Vess répát! vess lóhert! vess csalánt! (de ezt még a' Magyar neveti is), — termessz jóféle sáfrányt! (ez által némelly határ meg-gazdagodnék) — ültess gyümölcsfát, oltsd, nemesítsd! tarts selyem és méhtenyésztest! 's a' t. Ez, mind jó tanács, mind szép tudomány könyvben; de hát hová vessen répát, lucernát, sáfrányt? 's a' t. hiszen köz pascuum minden földje! — És így a' gazdasági könyvek csak akkorra valók, ha a' gazdáknek elébb földjük és com-moditások lesz. Hogy pedig a' jobbágy erre magától induljon, ez lehetetlen! elég, ha az uraság nékik mindent kiméretvén, 's gazdasági példányt

előttök felállítván, még akkor is rá lehet venni, hogy a' régítől elálljanak! Mert a' természetté vált szokás, végre nagyobb magánál a' természetnél, — kivált a' tudatlanban! Csak magunkról vegyünk példát, próbáljunk úgy tenni mint az Angol, ha valaki prüsszent, arra semmit sem szólani, épen úgy, mint ha csuklik: majd meglátjuk mit tesz a' szokás kicsinyben is, hát nagyban! — Az emberi nemzetnek nagyobb része olyan, hogy azt bottal kell hajtani a' maga boldogságára is! — Ide járul még a' robot és dézma is. — A' robot makacssá, ravasszá, tunyává és korhellyé teszi, a' népet, úgy hogy tiz pap egy faluban nem győzne annyit építeni, hogy azt a' robot le ne rontaná. — A' drága időt megtanulja lopni, és haszontalan pazérolni, — sem urának többé, sem magának igazán nem dolgozik. — Nézzük meg az olyan falukat, mellyek magokat földes uraságjoktól árendálják: bár mennyi fizetés legyen is rajtuk, a' nép eleven, szabad, bátor, szembenező és szorgalmatos, 's ha uri vendég jön hozzájuk, még meg is tractálják, — de minők a' robot alá szokott szegények! — — A' dézmánál pedig a' szorgalomnak nagyobb ellenségét ki sem lehetett már gondolni, mert menél többet természet maga megerőltetésével is: annál többet kénytelen belőle kiadni is, holott az uraság megelegetett volna annyi dézmával is, mennyi a' leglustáb gazda földjéről jött. Ezt már magok a' jobbágyok is észrevették, és úgy gondolkodtak a' lehetőségig neminemü palástoló orvoslást, hogy vagy árendás földeket vállaltak, 's a' magokéra való szorgalmat inkább ide fordították, vagy pedig az olyan földjüket javították, mellyektől dézma nem jár. — Ha a' jobbágyat anyira segítené az uraság, hogy mind robotját, mind dézmáját pénzzel, vagy akármine-

mü, csak állandó és bizonyos egyetérővel megválthassa: ki lenne nyitva egyszerre a' kapu, mind az uraság, mind a' jobbágy boldogulására. Mert az uraság, egy béres igával többet tesz, mint tiz sessio, jobbágyi robottal, — a' jobbágy pedig maga szolgája lévén, minden idejét a' maga szolgálatjára 's boldogítására fordíthatja. — És ha a' jobbágy földje úgy reguláztatik, a' mint majd alább előadándom, t. i. minden földi, réti, és legelői illetménye egy quadrát majorban kiadatik, és az, senkivel közös nem lévén, tulajdon birtokában hagyatik: ekkor a' haza elérte azon czélt, melly arra, hogy a' legnagyobb nemzetekkel pályázhassék, első feltétel vala.

Különös, hogy minden ember keresi a' boldogságot, és ritka találja el az igaz utját. — Akárki, miben helyezi azt, végtére ott állapodik meg, hogy el nem érhetette. — Legnagyobb rész, az aranyban képzeli rejtve lenni, 's e' végre feldulja a' föld gyomrát, tengerekre ül, fázik, izad, fárad, 's felkeresi az amerikai bányákat, életét kockáztatja, csak hogy az aranyat begyűjthesse. — Boldogtalan kereset! Nem kell az aranyért Amerikába menni, — nem kell a' föld gyomrába leereszkedni, — nincs az olly mélyen, — itt van szemed előtt, hat czolnyira a' földszínén. — Annyi temérdek fáradságnak és időnek csak felével, sőt felének is felével, mivel a' földszínét: az arany helyedbe jön, és felkeres lakhelyeden.

Egy mesterség sem olly háladatos, mint a' földművelés; de csak azon egyetlen egy feltétel alatt, hogy az ne kontárkodva, hanem tudományosan üzessék; — különben alávaló és érdemetlen munka, melly örökös perpatvarnak és csikorgó nyomoruságnak tanyája, mellyet az ér-

zékenysziiv, mennyire lehet kerül, 's hunyt szemmel elmellőz.

Mit várunk? Diaetát? és törvényt? hiszen az erkölcsi tárgy, szorgalom és nagy lélek munkája, ezt a' politikus törvény nem parancsolhatja, a' mi csak onnan is megtetszik, hogy valamint, ha parancsolná, még sem tenné mindenik: úgy midőn még nem parancsolta, már sok nagy hazafi gyakorolta. A' politikus törvény, csak a' földmivelést tárgyazhatja, és legfelyebb annyit mondhat, hogy a' legjobb módja üzettség: de a' megnevezésbe nem ereszkedhetik, mert ez a' szorgalomé. Legjobban tesz hát, a' ki semmire nem vár, hanem hozzá lát a' dologhoz, — jobbagyait szárnya alá veszi. Ez tiz esztendő alatt csudát tesz, csak igazán akarja.

A' Magyaroknak tulajdona a' földmivelés és az őszinte erkölcs, — de a' hol erre ut nincs nyitva, ott ez nem virágozhatik; valamint a' hal, mindenütt meg terem, csupán a' hol viz nincs, ott nem teremhet. — Úgy de a' természet, a' mi őtet illette, mindent kiadott boldog hazánknak: tehát csak rajtunk van még a' sor, hogy mi igyekezzünk, hogy a' földes uraságok nyissák ki az utakat, és példával menjenek a' nép előtt. Menél nagyobb a' munka és a' küzködés: annál édesebb paradicsomi gyümölcsöt fogjuk aratni!

Minémű fák teremjék pedig ezen gyümölcsöket? — mint kelljen azokat tekinteni, ismerni, oltani? — mint kelljen szorgalmunkat vég nélkül gyakorolni, 's magunkat halálunk órájáig tökéletesíteni? — lássuk a' következő Ideákban.

E l s ő I d e a.

A' Haza.

Mit érne szóval azt beszélni: boldog a' Magyarhaza, holott még sok kívántatik boldogságára? — Kinek hizelkedünk? vagy magunkat szeretjük üres szóval andalítani? — — De — hogy boldog lehet, sőt boldogabb akármely országánál; és hogy boldogsága eszközeinek semmi legkisebb része nélkül nem szükölködik, 'sőt ha akarja, a' mit egy ország sem mondhat, „a' külföldre nem szorul,“ — ez már egészen más kérdés.

A' honi boldogság a' népnek megelekedésében áll, mellyet a' népnek képeről lehet olvasni. Már a' városi nép boldogságát résszerint könnyebb eszközölni mint a' falusi népét, mert jobban is birja magát, 's közelébb is van azon eszközök-höz, mellyek a' boldogságot feltételezik, 's még pallérozottab is, mint a' síkföldi nép; — résszerint pedig, és nagyobb részt ez is a' falusi és síkföldi nép boldogságától függ, és attól elválatatlan, valamint azé is ettől.

Legelső mindenek felett a' népsokasága. Abban kellene tehát módokat találni, hogy a' nép, mennél inkább szaporodjék a' hazában. E' végre mind a' honi nevendékeket ápolni, mind a' külföldi jövevényeknek olly ingereket kellene adni, hogy a' Magyarháza mindenünnen sietne a'

nép. — Mennél több királyi, és privilegiált mezővárosokat felállítani, az élelem módját, a' földhöz jutást, és a' szorgalom gyarapodását minden lehető módon kieszközölni: így a' szorgalomból tehetőség és jóllét, — a' jóllétből pedig kereskedés, adás, vevés, keveredés, cserélés, tanulás, nevelés, mesterségek virágzása, szóval, előmenetel következnek, — mellynek mindnyájának szülő anyja lenne a' földmivelés, — és így a' földmivelést lábra állítani: annyi, mint a' házat boldoggá tenni.

Mi az oka hát, hogy hazánk, őseinkről, lábra nem állott földmiveléssel jutott egyszersmind kezünkre? Az, hogy boldogult eleink, mindig zivatarok között élvén, alig hogy a' hazát számunkra épségben megtarthatták, — 's keserves állapotjuk közt kisebb bajok is nagyobb volt annál, hogy a' földmivelésnek tudományos üzéséről csak gondolkodni is idejük jutott volna. És így a' mit ők a' háborúkban el nem kezdhettek, azt mi reánk birták a' békében végrehajtani. De ha mi is, mitől Isten őrizzen, olly szerencsétlen idők közt élénk, mint ők: bizonyosan e' felséges tárgyban egy lépést sem tehetnénk, 's szinte mint ők, csak a' haza oltalmán igyekeznénk; — és én is ezen munkám helyett, talán valamely módrol gondolkodnám, tanácsot adni, vagy plánumot kidolgozni, miképen kellene a' mi megesküdt ellenségünket, a' marha törököt, a' ki édes hazánkat olly sok ideig kényére bitangolta, — népeinket, gyermekeinket, szüzeinket eladás végett a' skláv piacokra csorda módjára hajtotta, — nem csak Európából, de az egész föld kereségéről elpusztítani?

De hála a' gondviselésnek! a' legbátorságosabb királypálczá alatt elértük amaz életet lehelő reményt, az áldott békeséget! — Minékünk, —

a' mi századunknak volt a' mindenható örök végzésében felhagyva az az édes harcz, mely szerint már nem a' külső ellenséggel, hanem csak itthon, — holmi kis előítéletekkel kell még harczolnunk, hogy a' békeség legdrágább gyümölcsét, a' bölcs mezei gazdálkodást, a' tudományos földmívelést feléleszthessük, — a' tikkadt emberiséget megnyhithessük, — vallásunkat erkölcsünkkel megmutathassuk, — gyermekeinket nemesen nevelhessük, — nagyainkat, mint védangyalainkat, forró szeretettel ölelhessük, — a' Fejedelmünknek egy virágos kertet bemutatthassunk, — és onokáinknak egy paradicsomi boldog hazát áltadhassunk.

Soha sem volt az a' nemes intézet, mely küzdés nélkül felálhatott volna, — sőt mennél felségesebb volt akármely intézet, annál vérengzőbb csatákkal és ellentállásokkal tudott az megérlelődni, megvalósulni, — és soha sem volt egy reformátor is, ki elébb utóbb mártýrrá ne lett volna! — és épen az, hogy sok ellentállásra 's küzködőkre találunk, biztatja és bátorítja a' nemesebb lelkeket, csalhatatlan jeléül annak, hogy az elkezdett tárgy nagy és lélekben járó, — 's hogy elébb utóbb foganatjának kell lenni, ha bár most ne talán az ellenkezők nagyobb száma miatt a' hív igyekezők leveretnének is!

Hazámfiak! nemes lelkű tudósaink! A' tudomány már sokszor csudákat tett az összeveszett természetnek csatapiacján! — Minek a' kezitekben a' tudomány? Vegyétek elő, — tegyetek próbát, — elég erősek lesztek ti már az előítéleteknek tízes számát is legázolni! — áljatok össze egy frigybe, — mutassátok bé a' bölcs Fejedelem thronusa előtt igaz ügyeteket! — hozzátok áll minden józan, — zászlótokat követi az egész tanuló ifjúság, — parolát ad sok elkesc-

redett közbirtokos, — felcsap sok hivatalban lévő és minden veszteglő szegény gazdatiszt, — induljatok! győznötök kell! ügyetek szentsége ártatlansága győzhetetlen! — 'S mig ti a' szent ügyben harcoltok: én az alatt itthon ügyetek tiszteletére oltárt építtek, 's plánumaitok secundálására a' bölcs földmivelésnek egy nagy feneket keríték, és az én falumat eképen regulázom:

Képzelem magamat egy falu birtokosának, mellyben van mintegy száz urbarialis sessio, kisebb nagyobb birtokokban, és ugyan annyi házos zsellér. Az egész határ, mintegy 12,000 hold, többnyire homok dombokkal vegyített rónaság. A' földek csak olyan szárazak, mint a' rétek, de mindenikben vagynak számtalan fenekek, kisebb nagyobb mocsárok, csavargó erek, diribdarab székes foltok, 's a' t. a' falun kívül van egy szőlő kert is, mellynek gyümölcse, ha nemesítve volna, meglehetősen hasznot adna, de a' bora semmit nem ér, — a' nép valaha magát jól birta, de már sokféle visszaélések miatt elaljasodott, feslett erkölcsű, és e' mellett kemény nyaku. — A' falu közepén van egy régi kastély kertel együtt, de a' mellyben már régolta senki sem lakik, mert az atyám halála olta az anyám csak Pesten, és a' felső jószágán lakik. — Én magam oskoláimat elvégezvén, a' törvényes pályát kezdettem futni: — de csak hamar egy évi gyakorlás után bele únván, mást magam, sem tudom mit, szomjúhoztam. Szerencsémre Kádár urral, az öreg botanicus professzorral, azon széles tudományu kegyes lelkű nagy emberrel, ki valaha egész Európát beutazta, jó ismeretségben, 's nála mindennapos voltam. Ez a' jó öreg valami készséget találván bennem, azt tanácsolta, hogy én boldog leszek, ha a' földmivelésre számom magamat, erre pedig el ne mulasszam e'

hármot: először, legalább egy esztendeig valami jó földmérőnél ezt a' tudományt practisáljam, és egész életemben könyveit olvassam; — másodsor, a' földmivelő könyveket vég nélkül gyakoroljam; — harmadszor, legalább két esztendeig földmivelési tekitetből utazzak. — Ezen tanácsot én híven követvén, pontról pontra bételjesítettem, és utazásomat, Német, Burkus, Holland, Francz, Schweitz, Bajorországokon, és Lombandián keresztül elvégezvén, — most értem vissza hazámba, 's beléptem ősi jószágomba, a' hol is legelső háladatos gondom volt, az öreg Kádár professor urat, örökösen, mentorul, atyául 's barátul hozzám venni.

Minekelőtte az én rendetlen zavart falumnak regulázásához kezdetem volna, legelőször is egy kitanult jó kertészt hozattam, 's melléje 12 jobbágy fiúkat tanulni rendeltem. A' kertész kötelessége volt a' fáknak mindenféle nemeit magról és ágról, nem ezereként, hanem milliomonként szaporítani, hogy mire a' regulatio plánuma elkészül, melly fa nélkül fel nem állhat, akkorra ezer meg ezernyi fák is készen legyenek. — A' regulatio így kezdődött:

Legelsőben is felmértem az egész határt úgy a' mint jelenen találtatott, hogy a' mappán minden legkisebb darab föld, rét, kert, szőlő és házifundus egyenként, mint van a' földszinén, gazdájának nevével 's számával együtt egyszerre megismerhető legyen, és ezen eredeti brullionról tiszta mappát is készíttettem, egy tökéletes fundualis könyvel együtt, — 's ezen munkát neveztem inventáriumnak, mellynek egyéb haszna nem lett, hanem csak az, hogy örökké fenmaradjon a' képe, mi volt az egész határ valaha? és miből lett az, a' mi lett?

Minthogy az eredeti brullionban minden lineák fekete tussal vagynak kijelelve: tehát ugyan ezen brullionban, — elvégezvén hoszas tanácskozások és mindeneknek a' legbölcsebb elintézése után a' lehetséges legjobb plánomot, mot, — az újonan leendő regulatio lineáit, ama fekete lineákon keresztül kocsul, mind a' rend kívánta, mintha azok ott sem volnának, veres lineákkal, czinober tussal jelettettem ki, és az erről készült tiszta mappát fundualis könyvvel együtt, mint az egész határnak leendő ábrázatját, neveztem regulatiónak.

Készen lévén a' plánum, már most a' brullionban lévő veres lineákat a' föld színén egyenként kidolgozni, akár hány esztendeig tartson is: ez vala a' feladott tárgy. — A' nép eleinte úgy bámult a' hallatlan, látatlan újságokon, az in'sellérekén, mint a' gulyabeli marha a' kék ruhás emberen, vagy mint a' városi nép, egymást gázolva tódul egy csoportra, a' hol történetből valaki levetett az utszára egy egeret. — De ez a' bámulás nem soká tartott, mert csak hamar hozzá szokván, sőt hasznot érezvén, még magok is szerették, segítették. Ugyan is, erőltetve, és véletlen semmit sem tétettem, hanem rendre mentem, az aprájan kezdettem és a' népet előre mindenről értesítettem, — azonban az igen széles utszákon kezdvén a' regulatiót, ezeknek egyes párhuzamos lineák közé lett szoríttatása által a' kétfelől kimaradott girbe görbe ürességeket, mind a' jobbágyok fundusaikhoz toldattam, — őket az üres pusztá udvarok legkövérebb földjeinek használására különös nyereséggel, jutalommal reászoktattam, udvaraikat, a' nád és szalma kerítések helyett, eleven sövényvel, ha bár az bodza fából volt is, békeríteni, egy kis rendet, egy kis csinosságot felállítani, szép módjával

megtanítottam; — ezekből hasznokat látván, velök való nyájaskodásomat, melly őket különösen lelkesítette, becsülni tudván, minthogy lépésemben jótételt láttak, — templomaikat, iskoláikat igazgattatván, gyermekeiket megdicsérvén, megjutalmazván, 's azoknak a' legboldogabb jövendőt igérvén, 's mindennapi tetteimmel lelkeiket nagyobb lángba és bámulásra ragadván: nem csuda, hogy könnyen és úgyszólván önkényt ment minden, a' mi leendő volt. — Egy tavasszal a' faoskolából kiosztattam minden gazdának tiz darab fiatal szederfát, olly czélból, hogy az utszak két szélén a' házok előtt, az in'sellér által kijelelt gödrökbe minden ember ültesse el a' magáét, és azt egész nyáron, ha szárazság találna lenni, öntözgesse, és tövißsel a' barom ellen oltalmazza. Ezt kiki annál nagyobb örömmel tette, minthogy előre értesítve voltak az iránt, hogy rövid idő mulva a' haromfiak csak a' szederfáról is élélnek, és a' disznó csorda estvéneként nem nyargalva megy haza, — az asszonyok és gyermekek különösen kaptak rajta. — De nem győzöm leírni azon földesuri örömet, mellyet én rövid idő mulva, plánumom megtestesülésében, és háladatos jobbágyaim szívében éreztem!

A' regulatio plánuma, melly szerint a' falunak minél elébb contractualis mező várossá kellett lenni, azt kivánta, hogy a' falu és népesség mennél nagyobbra nevedekjék. E' szerint a' falu utszái még a' falu végeken kívül is hoszasan kinyulottak a' gyepre, és a' plánum szerint még számtalan sok ház helyek voltak kiszabva, mind egy holdjával szép egyenes oldalu négyszegű formában, — úgy hogy akármelly jövevény jelentette magát, tüstént kapott a' gyepen tetszése szerint kész házhelyet.

A' jobbagyokat, minthogy tólem olly segedelmeket nyertek, mellyeket soha nem hallottak, és reménylettek, igen könnyen szoktathattam lassanként olly újításokhoz, és magosabb gondolatokhoz is, mellyekről szinte soha nem álmództak. Annyira ment napról napra, a' sok új és szokatlan dolgok száma, hogy némellyik elré-mülhetett volna, hogy ennek soha sem lesz vége. — Mi, csak mulattuk magunkat a' nagy bizonytalanságon, és gyönyörködtünk abban, midón a' dologtalan embert nemes fortélyaink által, olly dilemmába tettük, hogy kénytelen volt a' többiekkel együtt iparkodni. — Ment minden előre kedvünk szerint, és senki nem tudta, mikor lesz hát mindennek vége? hol állapodunk meg? — senki sem gyanította, mik vagynak még hátra?

Egyszer az újságokban kihirdettettem, hogy Széplak helységében, — e' volt falun neve, — a' robot örökösen eltöröltetett, és mindenféle lakosnak ház hely és élőföld ingyen adatik. A' többi feltételeket helyben megtudhatni.

Rövid idő múlva annyi nép tódult minden-űn, még városokból is falumba, hogy válogatni lehetett nem az aljában, hanem tanult és polgárzódott személyekben is, úgy mint veszteglő tisztekben, mesteremberekben, külföldi vándorokban, tehetősebb paraszt gazdáknak, kiváltképen gazdag 'sidókban, 's a' t. — kiket mind befogadtam, valakik a' feltételeket elfogadták, — De nem is volt senki, ki el ne fogadta volna. — — A' feltételek ezek voltak :

Iször. Robotot nem szolgál senki, hanem ház-árendát fizet minden gazda a' maga fundusától örökösen, ezüst pénzben tiz forintot. Minden újonan kiadott házi fundus 1200 □ öles holdat tett.

2szor. Az uraság allodiális földén, melly fel lesz osztva kisebb nagyobb majorokra, 10 holdastól 50 holdasig, szép renddel egymás mellett, minden a' ki akar, vállalhat tetszése szerint kisebb vagy nagyobb majort, mellynek holdjától örökösen fizet 5 forintot ezüstben, azon megjegyzéssel, hogy kezdetekor 5 esztendeig tágitás engedődik az árendán a' szerint, mint a' major földé épebb, vagy hibásabb, — minden 10 □ öl haszontalanért, egy krajczárt az árendából elengedvén.

3szor. Kinek kinek a' maga birtoka örökös lesz, — adhatja, veheti szabadon, mint a' szőlőt szokták, — kiki a' magáét békerítheti, és mint néki tetszik, úgy használhatja, javíthatja, fákkal béültetheti, szorgalmát önnön hasznára kéttőztetheti, soha senkinek dézmát belőle nem adván.

4szer. Az uraság csak attól veheti el házi vagy külső majorját, ki vagy erkölcstelen lenne, vagy kötelességének meg nem felelne, — de ezt is úgy, hogy minden rajta tett javításokat építésekét és ültetményeket becsü szerint néki kifizeti.

Minden plánum úgy bétölt, valamint ki volt számolva, — egyedül az urbáriális földek miatt lett a' legnagyobb nehézség, — nem azért, mintha a' jobbágyokat lassanként ezen új gazdasághoz szoktatni nem lehetett volna: hanem azért, mert az urbáriális földek calcaturái közé voltak vegyítve, szinte calcaturánként, az uraság allodiumjai is, és így a' planumot nem lehetett sorjában folytatni a' veres lineák szerint, mert a' jobbágyokkal hirtelenkedni nem akartam, — az lévén czélom, hogy ne én kényszerítsem őket a' majoros gazdálkodásra, hanem, ha látják egynéhány évek alatt a' majoros gazdák előmentét, — ha észre veszik, hogy egy 10 holdas majorocskát mivelő jövevény is, egy két év alatt, jobban meg-

gyarapodott, mint egész sessió's jobbágy tellyes életében: tehát magok kívánják tőlem, hogy őket is majorokra reguláztassam. Így tehát az urbárialis földekhez hozzá sem nyultam, hanem csak azon majorokat vágattam ki a' plánumi veres lineák szerint, mellyek egyedül urasági földekre estek. Nem lehetett hát mingyárt a' falun kívül elkezdve sorba osztani kifelé a' majorokat, hanem csak darabonkint, megszagatva, a' mi azonban annál szebb lett, mert a' határnak csak igen hamar, különös románczos tekintetet adott. Szerencsére a' határhoz volt ragadva az uraságnak egy pusztája, tehát itt kellett, úgy szólván hátul kezdeni a' majorok kiosztását, és úgy jönni velök haza felé. — Az urbárialis birtok magában véve semmi akadályt nem tett, csak az urasági táblák, közötté ne lettek volna; de ez volt legnagyobb akadály, hogy keverve voltak. — Egy külön választó urbárialis regulatióval ugyan lehetett volna segíteni, de mivel az, különben is csak ideig óráig tartó lett volna: annyi munkával és fáradsággal így, ha egy kis alkalmatlanságot eltűrtem, sokkal elébb célhoz jutottam. Így tehát az új majorokat a' plánum szerint, a' hol lehetett kiosztottuk, — a' kinek pedig nem jutott, váragozott, — házi fundusán szorgalmatoskodott, 's a' hol lehetett, a' köz cél't, a' jobbágyok eleme'tében is segítette.

Egyszer a' többek között hozzám jön egy csinosan öltözött úri ember is majort kérni, — mert úgy mond, — a' tisztartó ötet csak reményel biztatgatja, ó pedig a' drága időt sietne használni.

Kérdem: hát kihez van szerencsém?

„Én nagyságod' jobbágya vagyok.“

No! no! — üljön ide barátom, — 's beszéljen világosabban, — hogy hívják?

„Én Dávid János vagyok, nagyságodnak szolgálatjára. Zombori uraságnál voltam tiz eszten-deig kasznár, ki engem a' Keszthelyi Georgiconból hozott el; — de minthogy nála legnagyobb kedvességben voltam, ez által főbb, alsóbb tisztársaimnak előítéltem, kik az öreg úr' halála után, az ifjú uraságnál annyira tudták vinni dolgomat, hogy becsületem megtartásáért, magam' felmondottam. — Illy megvettetett, isméretlen, feleséges gyermekes ember, hamar szolgálatot nem kap, — városra menni nincs módom: tehát nagyságod' példátlan intézetében reménylven legboldogabb életemet, ide jöttem lakni, házat építettem, 's nagyságod jobbágyává lettem.“

Hát miért nem tanult inkább Dávid ur, valami mesterséget?

„Tanultam nagyságos uram, — és tudom a' legfelségesebb mesterséget: de kiterjeszkedni, szárnyakra kelni, tehetségemet kimutatni, nincs módom.“

Micsoda mesterséget tud az ur?

„A' földmivelés mesterségét, mellyet én a' világ minden tudományával, és mesterségével el nem cserélnék.“

De hát — tanult uri ember létére, nem szégyenel a' paraszt gazdákkal egy categoriába lépni, — szántóvető, 's jobbágy lenni?

„Valamint élni, kenyeret enni, vizet inni, leget színi, nem szégyenlek azért, mert a' kevélyektől megutált paraszt, sőt a' barom is azt teszi: úgy semmi dolgot e' világon nem kerülök azért, mert alávaló emberek úzik, sem nem óhajtom azért, mert fő ranguak kedvelik; — hanem a' mit Isten teremteni szeretett, én is azt meg-

szenvedni kész vagyok, — mindent egy formán szeretek, 's különösen csak mesterségemet.“

Megengedi azt nékem az ur, hogy ma már az emberek közt, kivált a' kit nem ismértünk, nehéz igazságot tenni, mert a' legrosszabb ember is úgy tudja magát tettetni, mint a' legjobb. A' minap is egy gyönyörű predikátziós könyvet olvastam, — a' szerzőjét most fogták be gonosz életéért. — Az ilyen tisztecskék úgy szoknak, hogy ha egy kis ispányságra kaphatnak, — elbizzák magokat, kártyával töltik idejüket, a' gazdaságot csak nagy szájokkal viselik, cselekedettel semmit sem tudnak, — nagy széllal járnak, nóbel tónt játszanak, fen parádéoznak, megházosodván feleségeiket páva módjára járatják, úgy hogy a' földes asszonyság sokkal kisebb, mint az ispánynéja; — a' mit az ember fen kezd a' legfelső tónuson, azt szégyene fejében is azon kell folytatnia: de ja' szegény legény erszénye hamar kiürül, — hol veszi hát a' jövedelmet? — kénytelen elvetemedni, 's maga magát kenyerétől megfosztani, — és ezt köszönje magának és feleségének. — Van-e az urnak tanúlevele?

„Mihelyt nagyságod intézete felől bizonyos lettem: örökösen lemondottam a' tiszti kenyér keresésről, bizonyos lévén benne, hogy ha magam tisztje leszek, senki többé alám nem ás. Így hát tanúlevélre nincs szükségem, nem is kértem, mert az igazságos nem lett volna.“

Hát már most hogy fog az ur élni?

„Czélom az, hogy egy 50 holdas majort felvállaljak, 's minden lelki testi tehetségemet arra fordítsam.“

De tudja-e az ur, hogy egy 50 holdas majornak árendája, 250 forint ezüst? — hogy teremti azt ki?

„Az ember' esze mindent feltalál, — az elszánt akarat, mindent elkövet, — a' föld mindent megterem: — ha tehát még ide járul a' szabadság, vagy szabad kéz is; reményem, az árendávalsoha sem fogok utolsó lenni, sőt, mind én meggazdagszom, 's majoromat egy örökös capitálissá dolgozom; mind nagyságodnak több jövedelme lesz, mint akár melly más uton. Én legalább biztatom magamat, hogy birkát, ökröt, lovat nemesíték, 's mindenben a' legnagyobb birtokosokkal fogok, kicsinyben, de nemesben vetélkedni.“

Ha az ur egy 50 holdas majorból illy gazda tud lenni: miért nem tud hát egy uraság egy 5000 holdas pusztán is hasonló analogiában felémelt hasznót teremteni?

„Nem egyaránt megy fel a' proportió nagyságos uram! — Elsőben is, a' régi lomha gazdaságot, még csak összehasonlítani sem lehet az új szorgalmi gazdasággal, mert a' hasznót nem annyira a' föld adja; mint a' szorgalom; — és így ha a' régihől valami volna az újjal összehasonlítandó; az nem a' föld kiterjedése, hanem a' szorgalom nagysága volna, t. i. minő volt a' régi? — és minő az új tudományos szorgalom. — Másodszor pedig ha bár két új, nagy és kis majort hasonlítunk is össze: a' haszon proportiója nem arányos a' nagysággal. — Annyi ugyan igaz, hogy mennél nagyobb a' major, annál több hasznót ad: de a' művelés alatt lévő major föld, majd nem hogy megfordított proportióban van; — mert mennél nagyobb a' major, annál több vesztegetéssel és időtöltéssel is jár az. És így legnagyobb hasznót úgy adna akármelly pusztá, ha nem egy tagban egész kiterjedésében, hanem feldarabolva apróbb majorokban műveltetnék. De minden esetre leghasznosabb gazdálkodás az, a' mit nagyságod kigondolt, t. i. árandába adni az apró majo-

rókat. Így több ember is, jobban is él mindnyája, mintha az egészet csak egy valaki maga mivelné, és — ha bár tudománya volna is, — de a' nagy mivélést nem győzvén, sem maga igazán nem használhatná, — mind pedig annyi sok temérdek kezű munkától, keresettől el fogna, henyélésre erkölcstelenségre szoktatna.“

Hát tetszik az urnak az én kezdésem?

„Csak annak nem tetszik ez nagyságos uram, ki nem érti.“

Hát az urbariális földekről mit tart az ur?

„Azt tartom nagyságos uram, hogy akár mint huzzák halasszák is nagyságtok a' jobbágy regulatióját: azt a' földet, a' melly már jobbágy kézen van, ha bár az urbariális illetményén felyül volna is, soha többé vissza nem vehetik nagyságtok; — jobb volna hát minél előbb őket is örökösen regulázni, szabad gazdákká tenni, 's az árendálásra, hogy t. i. mind robotjokat, mind dézmájokat magok kiárendálhassák, alkalmazhatók lenni engedni, sőt segíteni. Így mind ők, mind az uraságok, mind a' tiszték, kiknek a' robotosokkal nem kellene többé lelküket veszteni, mert egy héres iga többet ér tíz sessió robotnál, — mind az egész haza boldog lenne. — Mert ha a' földmivelés sínlik, sínlik akkor az egész haza.“

Hogy az ur jó theoreticus, azt látom, és hogy sok jó könyveket olvashatott, azt is megengedem: de bizonyos szeretnék lenni, ha valyon mind azt, a' mit ígér, praxisban is megtenni, képes volna-e? — Mutassa meg hát azt nékem, mint gazdagszik meg 50 holdból?

„Mindent elmondani lehetetlen nagyságos uram, — mert nem is jutna egyszerre minden eszembe: de meg a' föld színe is, az idő, hely és környülállás, igen sok változtatást, jót vagy

roszat ígér: azért is ezt elhalgatván, átaljában csak azt mondom, hogy én már magát a' majort is azt választom, melly legjobban quadrátum, az az, széle hossza egykora; mert csak az ilyen földnek van ugyan azon feltételek alatt legkevesebb pereme, vagy megfordítva, legkevesebb perem, minden négy oldalu figurák között legtöbb áreált foglal bé a' quadratumban. Legelőször tehát a' majoromat körülárkoltatom egy kis árokkal, — a' kihányt földet beültetem 3 ölenként akáczfákkal, míg hamarjában mást nem nevelhetek, — az akáczfáknak közeit pedig az árok felé beültetem liciummal 's bodza ágacskákkal. Ennek már az a' haszna lesz, hogy akáczfáim nagyra nevekedvén, szerszám és tüzelő fának nagy részét kipótolják, — a' licium pedig azon kívül, hogy örökös áttörhetetlen bástyául fog szolgálni, még a' méheimnek is egész nyári legelőt ad a' legkésőbb őszig, bár melly rekkenő melegség és kopár szárazság uralkodjék is. — És mivel a' licium igen hamar felnő, kivált ha közibe bodza vagy más fa is van ültetve, mellyre támaszkodhatik; tehát ezt, minden télen, egy ember magosságnyi fal formára levágom, a' lenyírt rőzsét kévékbe kötve kazalba rakom, és annyi tüzelőm lesz, hogy még el is adhatok, vagy téglát égethetek, — az elnyírt fal pedig minden esztendőben annál bujábban terem és virágzik. És így csak a' kerítésem maga egy capitalis. — Ezen kerítésnek közepén a' nagy utra fog nyílui a' bezárható kapu, — ezen kaputól köröskörül az árok mellett belől lesz két öl szélességű gyeplő, a' körül járhatásra, melly gyeplőt kaszálásra fogok használni. — Magát a' major áreálját pedig felosztom majd, mint a' hely színe kívánni, vagy is inkább engedni fogja 5 vagy 6, egyenlő táblákra, mellyeket egymástól szép egyenes két öl szélességű

gyeplő-

gyeputak, mellyek szinte kaszálásra használtatnak, fogják elválasztani. — Feltéven hát, hogy majoromat 6 egyenlő koczkákra osztottam: ezen koczkákat köröskörül ültetem mindenféle nemesített gyümölcs fákkal 4 ölnyre egymástól, de nem összekeverve, hanem az egy fajtu fákat egymás társaságába, — a' fák közé pedig mindenütt egy egy szőlőtőt fogok ültetni, melly lugosként kétfelé a' fákhoz köttetvén, a' koczkákat is mintegy korláttal bekeríti köröskörül; — borom is több és jobb terem, mintha egész majoromat szőlővel ültettem volna be, — gyümölcsöm pedig a' gazdaságnak csak olyan ágát fogja tenni, mint a' gabonám. De mivel a' szőlőtők és fák tövét örökös jó mivélésben kapa alatt tartani kell: tehát a' koczkák pereme köröskörül, a' fák végett, egy 2 sukk szélességű kapált földből vagy rabátból fog állani, melly rabát, hogy több hasznot adjon, egyszer'smind be lesz ültetve mindenféle veteménnyel, úgymint babbal, répával, retekkel, disznóbabbal, kolompérral 's a' t. úgy, hogy minden talpnyi föld hasznot adjon. E' szerint tehát a' belső koczkák kerületei, ismét egy valóságos capitálist tesznek. A' 6 koczkák közül egyet, de minden esetre a' legdombosabbikat, feltartom belső fundusnak, mellyen kell lenni szerüs helynek, istállóknak, juh-akolnak, melly épületek egyenes lineán hosszában a' koczka közép lineájára úgy lesznek építve, hogy azon koczka áreálját két egyenlő részre osszák, mellyek közül egyik, elöl, lesz szerüs hely, a' második pedig hátul, lesz lucernás, — ezen lucernás pedig tiz vagy több esztendők mulva szerüs helyé lesz, és a' másik szerüs hely, lucernássá, ha t. i. a' szerüs hely igen megkövéredik, a' lucernás pedig elsoványodik, — a' honnan látni való, hogy az istállóknak két

felé kell ajtajoknak lenni, ha bár azok, mellyek nem kellenek, bérakva állanak is. A' többi 5 koczkákat pedig szántásra fogom, mellyekben ha holmi székesek vagy fenekek lesznek, azokat télen által, a' dombosabb hegyekről mind feltöltöm, — rét nem kell, ha csak nem épen vizesége és jósága miatt felszánthatatlan, — szénát csinálók zölden lekaszált zabból, melly tavasszal mindég azon táblába fog vettetni, melly télen által jól megtrágyáztatott. — Marháim, juhaim, lovaím csak akkor legelnek kint, mikor épen valamely táblán üres tarló van egy két napig, mig az tüstént fel nem szántatik, — különben télen nyáron istállón takarmánnyal élnek, és egy, a' szerün kerített térségen verőfényeznek. — A' trágya, mind rakásra rakatik, 's táblám, sorra véve, minden télen egy, mellyre jó a' sor megtrágyáztatik, 's a' trágya tüstint szétterítettven, korán tavasszal felszántatik. — Azon leszek, hogy mennél többféle, és ne csak egy két megszokott gabonát termesszek. Egész mesterségem titka az úgynevezet Wechselwirthschaft, és Stallfüttereyből fog állani. — Akár hányadmagammal megyek is ki a' majoromba, mindig talállok munkát, még esős időben is, és soha nem hever semmi cselédem, minden idő haszonba megy; pedig a' meggazdagodás titka csak ebből áll: az időt bölcsen használni tudni.“

Barátom! — mingyárt tiz óra, — az ur nálam lesz ebéden, — én mingyárt megizenem a' hajdutól, hogy délre haza ne várják. — Hanem még valami mondani valóm van. — Én, az embertelen embert nem szenvedem, de az emberséges embert mindig nyitva várja házam és kebelem. Csak hogy igen sok próbákon át kell mai világban menni az embernek, mig magát, ha bár a' legbecsületesebb ember legyen is, meg-

ismértetheti. Látom, hogy az ur egy talpig becsületes ember, — sok próbákon és késérteteken átvittem az urat, mert eddig tett kérdéseim csak arra valók voltak, hogy az ur tehetségét késértetbe hozzam: de még mind ennek daczára is, még egy késérteten át kell az urnak esni.

„Szívesen nagyságos uram, csak hogy a' magam fakkjában késértsen nagyságod; mert még vallom, hogy a' mihez nem értek, abban hajótörést szenvedek.“

Lássa az ur, én a' puszta szóra nem sokat adok ismeretlen embernél; — az olyan exámenekért, mellyeken gyermek körmban átestem, egy fillért sem adok, mert a' tanító kérdez, és többnyire bizonyosat, — a' deák pedig felel, lármáz, és tudósnak tartatik, — meglehet hogy tudós, de ez a' felelete nem elégséges annak megmutatására, — hanem én úgy tartom, hogy annak megítélésére, ki? mi legyen? mennyi tehetséggel, minő talentummal birjon? — nem száját, hanem a' kezét, — nem órálását, hanem cselekedetét, mint a' fának, nem gazdag levelét, hanem virágját és nemes gyümölcsét kell tekinteni. Sok jól tud felelni, és egy becsületes levelet nem tud írni vén korában is. Zárják be a' deákot egy szobába, és semmi könyvet kezébe nem adván, irassanak vele bizonyos idő alatt valamelly feladott tárgyról értekezést, levelet, instantiát, vagy oratiót: ez a' munkája lesz neki az igazi próbaköve. — Ne neheztelje hát az ur, ha én az urat arra kérem, hogy itt a' dolgozó szobámba üljön le, és délig írjon nekem egy rövid, de velős értekezést arról, melly ártalmas legyen a' régi dirib darab földeken való gazdálkodás, — ellenben melly hasznos az egy tagban lévő majorsági földművelés?

„Szívesen nagyságos uram, azon alázatos kéréssel, hogy ha épen 12 órára készen nem lennék; szabad legyen egy kicsit tovább is halasztanom.“

Ezzel őtet ott hagyván, lovakra ültünk, 's szokás szerint kilovagoltunk a' munkás népet látogatni. — De azt az örömet, azt a' szorgalmat, melly a' faluban mindenfelé, a' mezőkön és leginkább az új majorokban peszeni látszott, — csak látni kellene, leírni lehetetlen. Az új lakosok sokasága, egészen új életet, tüzet, és elevenséget hozott a' faluba, — az ő nyugodt lelkök, az ő boldog jövődökre való kinézések, mellyet az ő vig éneklések és danolások, 's a' vidám ábrázatok, messziről elárultak, olly. érzést gerjesztettek bennünk, mellyet még ez életben soha nem érzettünk. Azt tanácsolhatom minden olyan urnak, ki a' boldogságot a' külföldi nagyvárosokban keresi, de sehol nem találja, hogy ha már megunta a' városi lármákat, ha már a' bálók, theátrumok, 's a' mesterségnek minden csiklándoztató remekei, életét többé nem édesíthetik: menjen jószágára lakni, — kezdje el ember társait vezérelni, nemesíteni, boldogítani; egy ollyan új mező nyilik mennyei öröm érzéseinek kóstolására, melly végett fájlalja, hogy még egyszer gyermek nem lehet, 's életét újra nem kezdheti.

Nincs az a' nagy ár mellyen az ember szabadságát meg nem váltja, ha megváltható; — és nincs az a' nagy munka mellyet a' szabad ember a' maga boldogítására elkövetni restellene, ha elkövethető. Ha tehát a' szegény jobbagynak megadjuk a' nevelést, a' nemes érzést és a' maga szabadságát, 's ezt bölcs intézetekkel éleszteti fentartani készek vagyunk: mind a' földnek igazi paradicsomi formáját — a' legnagyobb

munkát legkisebb fáradsággal! úgyszólván mások által kieszközöljük; — mind a' nép boldogságát, — őtet a' henyéléstől megmentvén, 's szorgalmának, hogy üres ideje soha se legyen, utat nyitván, — virágzásba hozzuk; mind a' magunk földes uri örömet, hasznát és boldogságát a' legártatlanabb sőt legistenesebb módon egész a' csillogokig emelhetjük.

Ez a' munka, — a' haza boldogítása, csupán és egyedül a' haza nagyaitól függ; — a' köznép magától semmit nem tehet, — de tudatlan is, őtet vezérelni, jó utba vinni kell. — De az eszközök is mind a' földes urak hatalmában vannak, és a' maga jusát senki sem engedi át alattvalójának, annyival inkább nem szeretné, ha az magát ilyenekbe avatná. Ha tehát sem az nem tenne semmit kinél az eszközök használatlan hevernek; sem azokat másnak által nem engedné; ki kívánná eszköz nélkül célt érni? és ki mer panaszkodni, hogy rossz, erkölcstelen, és szegény a' jobbágy? ha maga annak nemesítését elmulatja.

De haza értünk már, és ime Dávid ur készen vár bennünket, 's már 12tód fél órakor asztalhoz ülven, vigan ebédeltünk. — Ebéd után előhozván Dávid ur az ő irását, azt ekként olvasá fel előttünk:

„A' természet az ember anyja és dajkája, minden tudományunk és tapasztalásunk csak annak eszköze, hogy a' természetet ismérni tanuljunk. — A' természet szólni nem tud, csak intéssel beszél, ezen intést kitolmácsolni, a' tudományoknak örökös tárgya.

„Mennél közelebb járunk a' természethez: annál közelebb járunk a' tökélyhez, mert még a' mesterség sem egyéb, mint a' természet majmolása. — De az ember, a' természet intését vagy nem

értvén, vagy hibásan értvén, könnyen eltér az igaz ösvényről, és egy sophismának kelepczéibe keveredik, mellyből, szokássá válván, századokig sem tudja magát kiszabadítani. Az analogia volna legjobb lámpásunk: de erre is ezer szemmel kell vigyázni, mert a' millyen hasznos, épen olly rosz utra is vezérelhet.

„Ez az analogia csábította el az emberi nemzetet a' többek között a' bölcshöldmivvelés útjára juthatástól is. Mert az emberek a' hazát közösné tartván, közösné vélték a' földet, 's ennek használását is, — és ezen sophisma a' hosszas időki szokás által olly természetté vált, hogy ma már látjuk, megengedjük és elhisszük az ellenkező majort, megengedjük az ellenkező minort, — és a' conclusiót még sem azokból következtetjük, hanem a' régít tartjuk. Így támadott az a' jószívü gondolat, minden ember részesüljön a' földnek javában, roszában, minden ember tartsa nyitva földjét a' közlegelésnek, és minden ember annyit tegyen, annyit vegyen, mint a' másik, — mert úgy mond, ez az igazság. Látni való tehát, hogy itt az emberi elmének és erőnek szorgalmára semmi tekintet nem volt, és e' szerint a' föld a' fő és változhatatlan valóság, melly az embert regulázza, 's a' maga ráadására kényszeríti, tudósat vagy tudatlant egyiránt, — az ember pedig csak accidens, melly ha angyali elmével bír is, mást nem tehet, mint a' föld kénye engedi. Az emberi társaság csak egy machina, mint egy óra, mellynek kerekeinek az örökös út azért van kiszabva, egyenlő mértékre kiosztva, mivel azok lélektelen buta dolgok lévén, magoktól különben el nem mennének. — Ez a' sophisma, sok századokig bódította az emberi nemzetet.

„Az újabb idők tudománya végre felfedezte a' sophismát, és az analogiát megfordítván, így

magyarázta ki a' természet intését: ha úgymond, minden személynek van különös tulajdona, melly másokkal nem közös, — és ez a' tulajdon legszembetünőbb az erkölcsben és szorgalomban, vagy is inkább ezeknek gyümölcseiben: tehát a' szorgalom gyümölcse semmi-estre közös nem lehet, mint ezt maga a' természet ujjal mutatja, különben közösnek kellene lenni erényünknek, szerüs kertünknek, garmadánkknak, házunknak, pénzes ládánkknak is 's a' t. — Inconsequentek tehát azon régi gazdaság kedvelői, ha földjeiket közösöknek tartván, és az anológiát elkezdvén, végig nem folytatják, hanem már a' szorgalom gyümölcseire nézve az új gazdák analogiájába lépnek által, és szerüs kertjeiket is nem teszik közössé, mint földjeiket.

„Rövideden: a' haza gyümölcse közös, a' szorgalom gyümölcse pedig különös tulajdon. Azt kell hát csak meghatározni, valyon a' földmivelés haza gyümölcse-e, vagy a' szorgalomé? különben ha száz esztendeig disputálunk is, soha egyezésre nem jutunk. A' kik haza gyümölcseinek tartják, azoknak igazok van, ha közös földmivelést üznek, csak kár, hogy inconsequentek lévén, magok magokat megczáfolják; — a' kik pedig szorgalom gyümölcseinek tartják, igazságosan izolálják magokat. El lehet gondolni, melly kín, egy ilyennek, tiz olyanok között közbirtokoskodni!

„Hogy a' föld, az áréál, haza gyümölcse: az tagadhatatlan, mert a' haza adja, ennek védelme alatt áll, 's a' t.; — de, hogy a' földmivelés nem a' haza, hanem a' szorgalom gyümölcse, csak onnan is bizonyos, mert azt terem, a' mit a' gazda bele vet, de ha a' haza gyümölcse volna, azt termene, a' mit maga akarna, gízgázt. De különben is, mi czélből volna hát az embernek

adva a' józan elme, a' dolgos kéz, hanem ha ezeket a' földszinén legbölcsebben használni igyekezni?

„Magokkal és a' természettel ellenkeznek tehát, és egy hamis analogia útján járnak azok, kik a' mezei gazdálkodást közös földeken akarják úzni, — földjeiket meg annyi apró darabokban szét-szórva használni; — holott már maga ez a' szó, használni, és szét-oszlatni, vagy közössé tenni, valóságos contradictio. Am siratjuk is, a' közös lónak túrós hátát! Csak azt kellene még kitudni, valyon az ilyen gazdáknak van-e szólejük? és abban is keresztül kocsul jár-e a' csorda? — ha nem? tehát ismét új contradictióba jönnek magokkal.

„De minthogy a' convincált ember, csak indulatból is erősebben ragaszkodik képtelenségéhez: lépünk el a' theoreticus convincálástól, és convincáljuk őtet practice is, megmutatván, mind a' szélyel szórt közös gazdálkodásnak mindennapi kárait, — mind a' majorbeli földmívelésnek örökös kiapadhatatlan forrását, mellytől sokan csak azért irtóznak, mert szokatlan, — úgy hogy ha ez lett volna eddig szokásban, és amazt akarná valaki most erővel béhozni: nem tudom ha nem örültnek tartanók e?

A) A' szélyel szórt közös gazdalkodásban

„Iször. Senkinek sincs tulajdona, — a' föld ur, a' gazda csak szolgál. A' mi a' másé, az nem az enyim, — a' mi közös, az senkié sem. — De ha még is magadénak tartod, próbálj bele lóhert vetni, vagy reá egy juh-akolt, vagy csak egy istállócskát építeni: akkor aztán hidj magadnak, ha nekem nem hiszel.

„2szor. Igazi hasznát nem lehet venni a' földnek. Mintha biz a' legeltetés kipótolná azon véghetetlen hasznokat, mellyeket a' tulajdon nem-léte miatt elszalasztunk! mi hasznat ad a' közlegeltetés? hogy a' marha csikorog? hogy a' sok földet haszon nélkül hevertetjük? hogy ha jó húst akarunk enni, ki kell mennünk az országból? holott egy hold föld ugyan azon kópár pascumból feltöretve, 's lucerna alá elkészítve és bekerítve, többet érne egy gazdára nézve, mint az egész pascumbeli közös jusa! — Az ugar systema, csak azon feltétel alatt felel meg a' czélnak, ha az ugarföld heverhet, és még ezen-felyül a' nap súgarai 's a' lég viszonyosságai által össze meg összetöretik, átjáratik, — minthogy az ugar nem egyéb, mint a' trágyának, hol ez nincs, nemi nemü pótolékja, melly az által eszközli hathatóságát, ha a' föld, legalább egy nyáron által semmit nem teremvén, heverhet, és a' légtől megtrágyásul. De tudjuk, hogy az ugar közlegelőül szolgálván, köteles a' marhának füvekkel elboríttatni, úgy hogy némelly helységekben a' legjózanabb gazda sem ugarolhat mikor akar, hanem kell várnia, 's földjét siralmas szemmel burjányban néznie, míg a' bölcs tanács az ugarolást megereszti, ha már a' föld az ekét bé nem veszi. Már ha a' föld, ugar korában is terem, ez nem heverés, sőt nagyobb munkája, mintha bükkönnyel bé volna vetve, melly alatt még meg is javulna, mert a' vadfüvek és dudvák, a' földnek édes gyermekei lévén, sokkal jobban kiszívják a' földet, mint a' bele vetett mostoha gyermekei, — azonban ezen vadfüvek, kórók, dudvák tövességék, csak hamar felmagozván, az egész határt, még a' legszorgalmasabb gazdának tiszta földjét is, sőt a' szomszéd határt, és valamellyszor,

galmatos gazdatiszt keze alatt lévő pusztát is, magjokkal előntik, 's kiirthatatlaná teszik. Mit szóljak az ugar szántásról? a' marha kíntásról? a' nagy száraz hantokról, rögökről? mellyek akár szántva, akár szántatlan ott hevernének, — mit az eke kiszáradásáról, a' szántás elhalasztásáról? Az ilyen ugarokon ugyan csak tegehet a' marha, ha a' felmagzott száraz burjányt szereti! — ha csak az az egy haszna ki nem menti, hogy a' marha hasáról a' dongókat és bögöcsöket lekorholja? Nyomorult szokás! csikorgó gazdaság! mellyet csak az nem érez, ki, jobbról soha hirt sem hallott! — hogy javul már illy ugarban a' föld? hogy lehet itt egyik gazda bölcsebb a' másikonál? nem maga ez a' törvény öli-e ki szemünk láttára a' szorgalmat? — Továbbá, hány határ nincs, hol a' jobbágy és akármiféle gazda földjei olly messze vannak, hogy csak hozzájuk jutni is fél napba kerül? — elly haszontalan idő és erővesztés, 's marha rongálás ez, a' legdrágább nyári időben, midőn csak egy óra is igen becses? hogy trágyázza ez a' földjét? és meddig tart a' behordás! holott úgy volna jó, ha a' gazda, bár mindenét egy napon asztagba rakhatná! midőn sokszor egy nap elmulasztása, hetes esőt von maga után! mennyi mag elhull a' hosszú utakon! mennyi felfordulás! szerencsétlenség! idővesztegetés! egy hajból tiznek következése! — A' gazdasági könyvek azt tanítják, hogy mivel az idő változó, a' jövődő bizonytalan, és egy nem reménylett szerencsétlen esztendő könnyen tönkre teheti a' gazdát: tehát ezen bizonytalanság ellen egyetlen egy menedéke a' calculálás, ha t. i. mindene mértéken alapul. — Ennek egy részét teszi az, hogy a' gazda mennél többféleére calculálhasson, hogy ha egyiknek nincs ideje, tehát a' másik azt kipótolhassa, és így tavaszi rozsa, tavaszi búzája

szintúgy legyen mint őszi, hogy, ha történetből a' rossz télen által őszi vetése kiveszett: tehát magától kikerüljön a' tavaszi buza-mag, ne pedig végette két vármegyét is bekalandozzon: — de hogy teheti ezt az olyan gazda, kinek minden földe közös, és a' mások calcaturái között lévén, egyebet nem tehet, mint mások? — Továbbá, van olyan szemes gazda, ki épen nem azzal gazdálkodnék a' mivel mások, hanem különös okossága, és szorgalma által egy darab földjéből tiz annyi hasznot is venne, mint más, — p. o. burgundi répát, csalánt, mákot, vagy igaz sáfrányt mivelne 's a' t. — Van olyan határ is, mellyben a' föld különös hasznot adna a' sáfrányból, mint most, némelly határ híres boráról, dohányáról 's a' t. De a' sáfrány földjére, 's több tudományos földmívelési czikkelyekre, nem lehet marhát, disznót 's a' t. eresztetni: ki lesz hát képes Magyarországon a' közös földeken, könyvszerint, az az, tudományosan és bölcsen gazdálkodni? Íme, itt a' sok föld! és magunk magunkat tőle elzárjuk?

„3szor. Erkölcstelenségnek tanyája, vallástalanságnak, ember-gyűlölésnek, 's örökös perpatvarnak fészke. — Egyik a' másikat elszántja — egyik a' másik földjén, sőt gyönyörű vetésén, minden irgalom nélkül forog! — az egyenes dülők elszántatnak - és ez által az örökös álnokságnak ut nyitvatik, — mert tudjuk, hogy a' mi egyszer a' regulált és egyenes normától eltér, — az aztán határtalan, és a' zavarosban kedvére garázdálkodhatik. — A' ki kimegy kukoricza földjére: ritka rakodik meg a' magáéból, hanem a' szomszédjából. Így a' romlottság a' falu népénél lassankint beharapódzván, innen támadnak az örökös ellenkedések, házsártoskodások, processusok, törvénykedések, alattomos bosszu-forralá-

sok, gyűjtogatások 's a' t. mind a' közös gazdálkodás miatt!“

„1szer. A' gazdának valóságos vesztesége, és tetemes kára. Gazdasági tudományát, talentumát, szorgalmát, és a' gazdasági könyveket senki itt nem használhatja, mert jobbat vagy többet senki sem tehet, mint más. — Nem mondom az ajánlott gazdaságos veteményeket, p. o. répát, sáfrányt, mákot, lóheret 's a' t. esze ágába sem veheti a' gazda; de még a' búzája fajtáját, a' mi pedig elmulthatatlan, sem nemesítheti. Vegye meg p. o. drága pénzen a' legjobb fajtu búzát, 's vesse el jól készített földébe: már a' rossz korhely szomszédjának vadóczoos hitvány búzájának, vagy rozsának virágjáról elfajzik, és úgy elallyasodik, mint azé, — minek hát a' szorgalom? — Némelly gazdának lusta aratói nem sokat gondolnak a' letiport kalászsokkal: ezek ha már földjén maradnának is, csak a' maga ludjai vagy sertvései legelhetnék fel, legalább veszett fejszének nyele kerülne; — de közös lévén a' legelés, mind a' más marhái, sertései, vagy az uraság birkái emésztk meg, ha ugyan még valami maradt a' földön az egerektől, güzüktől és kicsirázástól ép-ségben, mert sok nem maradhat, mivel a' jobbágy nem hordhatja be tüstént learatott gabonáját, 's nem szabadíthatja fel mingyárt a' tarlót, hanem mintegy tiz hétig aratás után, míg t. i. meg nem dézmálják, ott kell hagyni kepejét, mellynek ez idő alatt fele sokszor kicsirádzik. — És a' Magyar szereti az ilyen földmívelést, mert hozzá szokott! — és a' midőn némelly jobb tájékokon, egy szem megterem huszat, — szerencsés a' gazda, ha 5—6 szemet zsákba tölthet. Valyon nem készakarva való pazérlása-e ez, az Isten ajándékainak? — Hát még a' közös legelés nem egyenesen a' marha dögnek tanyája-e? A' rekkenő

melegségben, a' legjobb fűben sem eszik a' marha, hanem vagy hús helyet keres, vagy, mivel ezt sehol nem talál, fut, bogárzik, ordít, 's felhevült vérrel megszemjuzván, vagy a' hideg kútból merített friss vízzel, vagy valamely bűdös sáros mocsárral enyhítvén magát, beveszi a' halálos mérget! 's marha dögről panaszkodunk! — A' rosszul tartott csontváz marha hamarabb is megbetegszik, mint a' rendes eledelre szokott marha: úgy de mit eszik a' kiszáradt kopár legelőkön? — éhes is, bogárzik is, — nem csuda hát, ha a' marha dög egész nyáját könnyen meglep, — 's ha bár volna is némely szorgalmatos gazda, ki az ő marháit jobban tartja, jobban szorza, és gondjokat viseli mint mások; azért a' köz legelőn, a' köz csordán csak úgy elragad ezekre is a' dög, mint a' gondatlanabbakéra; — úgy szinte a' köz legelőkön marháját sem nemesítheti senki, mert a' nemesítésre különös intézet és vigyázat kell, — itt még a' legjobb vér is elkorcsosodik, — minek hát a' szorgalom! — Nem rég egy falu, mikor már az egész nyári termés a' szőrükre be volt hordva, mindenestül együtt porrá égett! — és hány van ilyen csak egy esztendőben is! — Valyon Isten ostora-e ez? elhinném, ha Isten az embernek józan ész és szalad akaratot nem ad vala! — de lám, adott mindent, valami csak arra, hogy magunkat boldogokká tegyünk, megkiváncsítják, — még azt is törvényben hagyta, hogy a' ki nem dolgozik, ne is egyék: nincs tehát a' jó Istennek semmi ostora, hanem magunk vagyunk a' magunk ostorai, — annál menthetlenebbek, mivel a' természet ujjal mutatja, mit tegyünk, — ujjal mutatja, hogy házunkat és majorunkat ne egy halomba szorítsuk, hanem külön váloszszuk, hogy ha felünk clégne is, más felünk megmaradjon. — Ha tehát

ezen vissza fordult természet ellen való pazérlási gazdálkodást, a' szokás megszentelvén, többre becsüljük az Isten akaratjánál, és a' természet szavánál: nem csuda, ha a' természet magunk által mind addig büntet bennünket, vala-mig meg nem térünk.

B) Az egy tagban lévő bekerített majori gazdaságban

„Iször. A' major a' birtokosnak tulajdona, — olly tulajdona, mint az imádságos könyve, mellyhez senki semmi jusát nem tarthatja, — és így senkitől nem függvén, kimutathatja talentumát, 's a' legfelső lépcsőig emelheti gazdagságát minden gazda; — ő az ur, nem a' föld.

„2szor. A' földdel a' kitelhető legnagyobb hasznot meg lehet adatni, a' nélkül hogy elromlanék, sőt vég nélkül terem, és még is vég nélkül javul. — A' szerü, helyben van, a' trágya helyben van, — 's mi kell ennél több? — a' trágyázás évenként 's táblánként rendre megy, — a' földnek minden legkisebb része hasznot hajt. — Ha a' gazda, vagy cseléde ki megy a' majorba, egy menetellel minden földjére kiment, és minden időt, vagy kin, vagy ben, dologra használhat, még télben is szünet nélkül van dolga, — a' fenekeket lassankint, üres idejében betöltheti, a' trágyát a' sorban lévő táblára kihordhatja, hernyókat szed, szerszámokat csinál, rózset vág, méhkasokat köt 's a' t. Megjegyzem itt, hogy a' méhtartásban tökéletesebbek a' régi mód kötött kasok, mint a' deszka magazin-kasok; — amazokkal minden czélt tökéletesebben elérhetni. Lásd: Handgriffe und Erfahrungen im Gebiete der praktischen Bienenzucht etc. von Anton Vitzthum. München 1830. — A' marhák, mellé meg-

kivántató cselédség, vagy major-gazda, kinek számára az istállók rendjében egy házacska van építve, üres idejében, kivált téli éjszakákon kukoriczát morzsolhat, lóher magot csépelhet, vagy a' mint az idő engedi és kívánja úgy használhatja az időt; — a' jó gazda ezen cselédjei számára, mulattságos könyveket szerez, mellyeket estvéneként egyik közülök olvas, és az olvasás sorra megy 's a' t. — Azt mondja talán valaki, hogy ha a' major, körül lesz ültetve fákkal; a' verégek igen elszaporodnak. — De tudni kell, hogy a' veréb szelíd házi állat, melly a' falut messze nem hagyja, mivel fél a' héjjáktól, mert a' verégek legtöbb üldözői vannak, — sőt inkább ezen majorbéli fák csupa héjja tanyák, és majd nem mindeniken egy egy héjja leskelődik, az apró madarak, egerek, gúzük, és ürgék után, azért is a' héjjákat kár pusztítani, valamint a' czinegéket kár tökkel fogdosni, mert ezek emésztik a' hernyókat.

„3szor. A' vallásnak és erkölcsnek oskolája. Már csak az az egy boldogság, hogy az ember magát bezárhatja majorjába, és senkivel semmi köze, semmi összeütődése nincs, 's szorgalmi ájtosságában nem zavartatik: elég arra, hogy ezt egy valóságos természet templomának tartsuk! — hát még az a' temérdek sok Isten áldása, melly a' földszínét ellepte, mindennemű veteményeiben diszlik, sőt még a' légben is, kövér fái ágain tündöklik! nem ragadja-e háladatosságra még az érzéketlent is? — Mit szóljak a' méhekről, mellyek minden majornak, mintegy kis paradicsomnak közepében lévén, a' számtalan sokféle fák és vetemények különféle időkben virágozván, soha élelemben szükségét nem látnak! — Már csak az az egy tekintet, hogy az ember soha

sem heverhet, mert a' dolog maga magát kínálja: elég ötet a' gonosztól megmenteni!

„4szer. Az igazi haszonnak egyetlen egy forrása. Még a' szántás is kevesebb itt, jóllehet, ugar nem lévén, több a' mivelendő föld, mert a' szántás nem érik össze egy időre, hanem különböző időkben történik. Itt a' föld soha sem szárad úgy ki, mint az ugarban, mert mihelyt az eleség valamely táblából lekaszáltatik, (az aratás örökre számkivettéven) a' tarló tüstént felszántatik, 's a' puha földet a' nap és lég még puhábbá porolja, a' föld is trágyáztatik, a' dudva is kivész örökre. — Itt lehet már könyv szerint gazdálkodni, és a' leghíresebb gazdákkal vetelkedni. — A' marha a' rekkenő melegben is hűves istállóban eszik zöld fűvet, lóhert, zöld zabot, vagy sűrűen vetett 's lekaszált kukoriczát, melyet kimondhatatlanul szeret, és ezt télre is megszáritva, takarmánya közé lehet keverni, — nem bogárzik, nem hevül fel, nem iszik mocsárt, 's nem közösködik más ember rosszul tartott nyomorék, vagy beteg, rühes, koszos marhájával, 's következképen, vigyázás mellett, ment a' gazda örökösen a' marha dögtől.

„Ezeket meggondolván, és más nemzetek példáiból testi szemünkkel szemlélhetvén: nem valóságos képtelenség - e, hasznot szerezni akarván, — ennek inkább ellenkező, mint célirányos eszközöket választani?

„Én részemről, ha olly faluban közbirtokos volnék, hol az egész határ dirib darabokra van felosztva, és a' közös legeltetés miatt, senki a' magáét be nem kerítheti: birtokomat eladnám, és ha sehol tulajdont nem vehetnék, eljönnék nagyságodhoz, és az ide való szőlő kertben a' jobbágyoktól összevásárolnék mintegy 50 holdig való szőlőt, mellynek dézmája iránt örökös con-

tra-

tractust kötvén nagyságoddal, a' szőlőt mind kiirtanám, olly majort csinálnék belőle, mellyben engem senki sem háborgatna. A' föld is több hasznot adna, — nagyságod is több censust venne, — én is boldogabb lennék minden közbirtokosnál! “

Helyesen! — — jól van édes barátom! — az ur érdemes barátságomra! Hofnap kimegyünk, és hol tetszik, ott fog magának majort választani. De a' mint látom, a' szőlőt nem legjobb gazdaságnak tartja Dávid ur?

„Hegyoldalon legjobb, mert ott a' földet másra nem lehet használni; — de róna földön; csupa földpazérlás, — mert én már neveltem egy olly tókét, mellyről 200 fürtöt leszedtem; és minden éven többet vártam. A' melly jobbágyanak egész szőleje területén most megterem 6 akó bora: én annak csupán csak peremén, köröskörül, megtermesztek legalább is 12 akót, 's pedig különbet annál, a' föld közepét pedig használom lucerna alá, 's teheneket fejek rajta egész nyáron. — De különben is, a' szőlőmivelés, maga egy mesterség; két urnak pedig nem lehet szolgálni. Vagy csupa szőlő mives legyen hát valaki, vagy csupa földmives: mert így a' mint most van; még korhelyebbé és szegényebbé lesz a' jobbágy a' szőlő miatt. Nézzük sorra a' helységeket, mindennütt koldusabb a' nép, hol szőlőt is mivel, mint a' hol csak földet mivel; — azonban a' földmivelés, csupa erkölcs temploma: a' szőlőmivelés pedig csupa erkölcstelenség tanyája, míg a' nép jobban nem neveltetik. — Sőt még azt is merem nagyságodnak tanácsolni, hogy ha nagyságod egy két jó kertészt tart, kik az egész népet elgyőzik faoskolával és oltoványokkal: tehát a' népet ne is igen erőltesse nagyságod az oltoványok mesterségére, — a' ki kedvéből megtanulja, jó és

szép: de nincs hozzá mindeniknek kedve és tehetsége, — 's az ilyen ember csak a' drága időt vesztegeti hiábán, holott addig tíz annyi hasznot tehetett volna; hiszen egy kész oltoványt megvehet egy pár garason.“

Dávid ur ekkor haza menvén, más nap ott kapott majort, a' hol magának legjobban tetszett, — és rövid idő múlva megmutatta, hogy ő tenni még többet tud, mint beszélni, — az ő majorja tükörre lett idővel az egész helységnek, úgy hogy soha sem jött hozzám vendég, hogy őtet meglátogatni elmulattuk volna. — Vendég nélkül pedig egy nap sem volt házom.

Egyszer a' többek közt, a' plebánus ur hozott hozzám papi vendégeket ebédre, 's ebéd után sétálásunk tárgyául vettük a' kertészek faskoláját, hol mindenféle fáknak, a' magok természetökhöz való föld volt elrendelve. — Az egész kert tett 24 holdat, melly egészen riolirozva volt. Ez a' hely a' falu végén kívül volt, egy haszon-talan kopár dombos oldal, mellynek allya, egy mocsáros völgyben végződött. Ezen mocsár árokra vetetvén, és a' völgybeli gödrök betemetetvén, — a' leggazdagabb termő föld lett, mellyben a' jegenye, topoly, fűz, rekettye, eger, 's platanus oskolák, olyan sűrű erdőt formáltak, mint a' kender, és három négy esztendő alatt olly magasra nőttek, hogy az ég alig látszott ki közülök; — a' domb oldala felé voltak a' szederfa oskolák, különböző nagyságu 's idejü fácskák, mellyek' nagy része már szemzés által meg volt nemesítve, — számok felyül volt 4 millión, mind szeder magvából nevelve. Ezután következtek sorban a' számtalan akáczák, vadgesztenyék, körtvélyek, galagonyák, almák, 's a' t. — 's legfelyül a' dombon a' cseresnye oskolák, mind magból nevelve, 's részint már megucnesítve.

A' plebánus úr, ki a' kertész magyarázat-jait, 's jövendő intézeteit becsülni tudván, nagyon örült mindeneknek, — a' kertésszel beszédbe eredvén, meg nem álhatta, hogy tőle némelly kétségeket magának meg ne magyaráztasson. — Valyon úgymond, kérdvén tőle, minden fának magvából lehet-e illy rövid idő alatt fát nevelni?

„Nem csak minden fának magvából, de még a' szőlő és krumplibogyó magvából is lehet plántát nevelni, és a' magról nevelt plánta, sokkal tartósabb és egészségesebb fát ad, mind az ágról, vagy bujtásról nevelt, kivéven a' vizenyős természetü puha fákat.“

De hát miért kell a' fát oskolában nevelni, és nem mingyárt az ő örökös helyén?

„Azért, mert a' fát nemesíti a' szüntelen való művelés, — jobban is nő, — jobb gondját is lehet viselni, oltogatni, takargatni, — 's ha aztán elég erős, akkor örökös helyére ültetetik.“

Hát miért kell beoltani? — nem jobb volna-e természetesen hagyni?

„Az oltás csak arra való, hogy a' fát az elfajzástól megmentsük, — mert a' magról nőtt fa, ritkán tartja meg az anyja természetét, hanem a' szerint, mint az anyafa virágzás idején, más hason fajtu, jobb vagy rosszabb, gyümölcsfákhoz közel van, azoknak virágporától elfajzik, — a' mi, csak a' méhek miatt is elkerülhetetlen, — és így a' magvából már más formájú 's tulajdonságú fa nevelkedik; — meglehet, hogy meg nemesebb az anyjánál, de többnyire hihető, hogy nemtelenebb. — Így származott a' sokféle gyümölcs faj, mellynek száma már annyira ment, hogy végre magok a' pomologusok is munkát találnak ezeknek meghatározásában, 's ismérésében, úgy, hogy csak az alma, ma már több 600 félénel, — 's mennyire szaporodnék ez még,

ha az oltás által meg nem határozthatnák? De ha a' fába valamely nemes gyümölcsöt beoltunk; legalább bizonyosak vagyunk benne, minő gyümölcsünk lesz? mert az oltott ág el nem fajzik annyától. “

Hát annak mi az oka, hogy én a' kertemben már, többféle fákat ültetgetvén, mindenikből maradt valami, de a' körtvély épen meg nem foganszik?

„Az az oka, mert a' földét nem szereti. Minden fának van különös földje, mellyben az legjobban diszlik. Ha tehát az ember, valamely fát, olly helyen akar tenyészteni, hol annak nincs földje: a' fának egy igen nagy és mély gödröt ásván, azt tele kell hordani olly földdel, mellyet a' fa szeret, és a' fát akkor kell bele ültetni, — így a' gazda soha sem csalódik meg. — Igen sokat tesz egyébiránt, az átalültetés is, — mert a' jobb földből rosza ültetett fa, meg-süni, és ki is vész, — valamint az is figyelmet érdemel, hogy megnyesés és csonkítás nélkül, ritka fa foganszik meg mellyet átültetünk, de ha ágacskaik levágnak, annál gazdagabban hajt's szebb fa lesz belőle, — továbbá, mélyebben egy fát sem szabad ültetni, mint volt az-előtt, — és ha száraz nyár van, minden héten jól meg kell öntözni, különben meg nem él; — az illyen regulákat jó könyvekből mind meg lehet tanulni.“

Hát annak mi az oka, hogy én, egy kertész könyv szerint, gyümölcs fáimat szépen felnyesvén, a' sűrű tömött ágokat megritkítván, most még kevesebb gyümölcsöt kapok, mint az-előtt, — pedig meg is trágyáztattam?

„Többnyire a' kertész könyvek is, csak könyvekből összeszedett teoriák, és kereskedési czikkelyek; — ritka, melly valódi praxison épült volna. — Épen azért nem teremnek, mert fel vagynak nyesve, melly a' természettel

ellenkezik. — A' fa, csak úgy nőhet; ha földé csont keménységre ki nem szárad, és így nedvessége mindig van; de azért sárban ne álljon. Erre nézve legjobb volna a' fa tövét mindig árnyék alatt tartani, hogy a' nap azt, nedvét kiégetvén, csont keménységre ki ne szárassza, de a' levegő még is bele hasson. — Mivel pedig az emberek azt nem teszik: tehát maga a' fa arra törekedik, és addig tökéletes állapotot nem talál, míg magát úgy ki nem nőheti, hogy a' tövének, köröskörül egyiránt elterjedett ágaival, 's lefüggő gallyaival, örökös árnyékot tarthat a' nap ellen. Ezt maga a' természet ujjal mutatja; ha megnézzünk akármiféle ollyas fát, melly emberi kéztől ment lévén, magára van hagyatva, és nem sűrű erdő között áll, — mint a' csepp viz, gömböt formál: így minden fa is természetében hordja azon tulajdost, hogy, ha valami más októl nem hátráltatik, 's maga védelmére hagyatik, gallyaival köröskörül árnyékot csináljon a' nap ellen, tövének. Ha tehát tisztelendő ur, gyümölcsfáit természet szerint neveli, 's el nem mesterkéli: a' fa elérvén fő célját, megállapodik, 's gazdagon fog teremni. — Kár, hogy az emberek, a' mesterséget, a' természetnek ellenébe teszik! holott a' mesterségnek, épen nem vetélkedő, sőt segítő társul kell lenni, a' netalán valamiben megakadt természetnek! — utána, nem ellene kell mennie! különben úgy jár, mint tisztelendő nr, gyümölcs fáival. — Ha már a' fák, árnyék tartójtól megvagynak fosztva: tehát őket gyakran kell öntözni, de ez is félelmes, mert sok eső is jöhet. A' marha trágya, épen ártalmas; — nem kell a' fának trágya, csak jó föld, mert a' trágyában jó gyümölcs nem terem: és ha csak ugyan tesz valamit a' trágya, tehát azt pótolhatja ki, a' mit-a' körös körül lefüggő gallyak nem léte

elveszt, t. i. az árnyékot, — az az, ha a' fa tövére meg van hintve trágyával, ez, ne a' föld kövérítést célozza, mert az igen kövér föld is ártalmas, — hanem csak arra való legyen, hogy a' nap ki ne égesse földjét, a' levegő pedig még is átjárhassa, — mert az árnyék jobb az öntözésnél, mivel a' nedvet arányosabban tartja. De e' végett sem marha trágya kell, — ennél jobb volna a' tiszta szalma is, — de legjobb magának a' fának lehullott levele, vagy ha ez nem volna, erdőróli falevél, melly a' fa tövé körül hintetvén, a' fát legjobb erőben tartja, mint ezt az erdön láthatni. A' melly fa maga tud magának árnyékot tartani: annak semmi trágya sem kell, csak földje kapáltassék. — Az ilyen fogásokat nem minden kertész tudja, — másokkal pedig nem örömet közli a' ki tudja is, mert ebben bizonyos érdeke van. Csak a' ki józan ésszel, a' természetet tanulja: az szerencsés.

Hát a' szőlőnek minő föld kell?

„A' legnemesebb, ízesebb, 's szeszesebb gyümölcs csak a' legerősebb agyagban terem. — A' homok, csak lisztes édességet ad; — a' trágyás föld, csak kövér vizenyős nedvet hoz, — de az agyag, ha keveset ad is, mindennemű gyümölcsben, kivált a' szőlőben, legnemesebbet ad, a' mint ezt észre vesszük, ha a' leghiresebb borainkat megvizsgáljuk, mellyek mind a' legerősebb agyagos aczélos földben teremnek. Ha tehát valaki a' háza körül egynéhány nagy gödröt ás, és azt tele hordván erős porrá tört agyaggal, melly közé puha kerti földet is elegyíthet, — ebbe ültet egy egy szőlő vesszőt, és ezt lúgosképen a' ház eresze alatt végig futtatja, 's a' szőlő tövét jól műveli: illy csekély művelés által szintannyi és még jobb bort természet-

het, mint a' közönséges szőlőhegyi földjén, és egy ilyen tókéből egy akó bort szűrni, nem ritkaság.“

Még egyet kertész ur — hát a' szederfákát miért kell szemzés által nemesíteni?

„A' selyem hernyóknak legjobb a' fejer szeder levele, — de ezt sem kell mind beoltani, mert a' csupa oltott levél sem jó, a' csupa oltatlan sem, hanem keverve, és kivált vége felé, legjobb őket oltottal táplálni.“

Megjárván a' kertet, megnéztük a' falusi nép szorgalmát is, hol mindenütt élet és elevenesség uralkodott, 's a' jószívü öregek előnkbe kijövén, mindenik magához akart behívni bennünket. — A' nép öröme még nagyobb örömet adott szerzőjének, mellynek mértéke még be nem telvén, hova tovább, naponként és évenként nevelkedett.

Már az utzák lineái szederfákkal mind ki voltak ültetve, már a' falu, és a' falu körül egy, száz öl szélességü gyepe, a' szabados körül járhatás végett, körül volt árkolva, és az árok háta liciummal, akáczával, bodzával, fűzzel, topolyával 's a' t. mint a' szározabb, vagy lapályosabb föld kívánta, be volt ültetve. már a' mezőföldre vivő egyenes major-utak, valahol csak az urbarialis földeken kívül lehetett, mind ki voltak a' plánum veres lineái szerint a' föld színén is jelelve, és fákkal kiültetve, — már a' majorok, mellyeket csak az urbarialis földeken kívül ki lehetett osztani, mind gazda kézen lévén, be voltak kerítve, elültetve; 's bár nagy részint még csak kezdőben, de sokan már folyamatban is, helyreállítva. — Egyedül az urbarialis földek állottak érintetlen a' régi állapotban. — A' lakosok annyira megsaporodtak, hogy legtöbb majorok birtokosai többnyire tanult emberek, volt-tisztek, pensiósök, árendások, deák ifjak, és

olly becsületes szorgalmatos emberek voltak, mint Dávid ur, kik a' magok javokért külső majorjaikat, és a' falubani házi fundusaikat rövid idő alatt, megkettőztetett szorgalmok által úgy felékesítették, hogy az új falurész, egész város volt, a' régihez képest. — Ha az urbarialis földeket, réteket, és az egész közlegelőt majorokra felosztattam volna: még ezeket is mind ilyen árendások vették volna fel; de még ezt koránlítottam. Az volt legszebb, hogy messze földről, sok érdemes szegényebb sorsu szülék, kik gyermekeiket az oskolákon kitaníttatták, 's hivatalt nem kaphattak: gyermekeiket nem városra, hanem falumba hozták academiára, élet-praxisra, és szerencsés volt, a' ki valamelyik árendásomnál helyet találhatott, — úgy, hogy egy árendásnál, két — három practicans is volt, 's még ők fizettek, vagy az árendás fiacskáit tanították.

Az új lakosok száma közt voltak becsületes és tehetős zsidók is, mert nékem a' jövevény mindegy volt, ki az én feltételeimet elfogadta, — ezek is naponként szaporodtak, és magoknak házat vettek, — a' mit én annál jobban szerettem, minthogy a' nép felvilágosodására, az erkölcsök nemesítésére, és a' vallás igazi tiszteltére, semmi sincs hathatósabb eszköz, mint, ha mennél többféle nép és felekezet egymással közösülésbe jön, — az egyformaság csak lankaszt, tompít, lágymelegséget szül, 's a' bigottságnak tőszomszédja. — Ezen zsidók is, látván árendásaim boldogságát, sokan már a' gazdasághoz is kedvet nyertek, — de annyira még sem ment egyik is, hogy pusztá majort vállalni, és azt elkészíteni merészelt volna, — hanem olyan már volt egynehány, ki magának más árendástól jó nyereségen, kész majort vett, és abban gazdát és cselédet tartván, szükséges jó épületeket,

istállókat, pajtákát, szővházokat építettvén, 's az üres épületeket nyáron selyem tenyésztésre, ezután pedig dohány mivvelésre használván; 's számtalan sok szegény embereknek, és koldusoknak egész nyáron dolgot adván: gazdaságokkal mindeneket felyűmultak, mert meg kell valani, hogy a' zsidó kereskedői szellem, calculus nélkül fen nem állhatván, a' legjobb gazdák közé tartozik. — Így hát a' zsidók rövid idő múlva, majd nem jobb gazdák lettek a' magyaroknál, azért is elkezdődvén a' vetélkedés, olly szorgalom támodott, hogy a' napszámosok kapósaik lévén, mindenünnen ide gyűlt a' szegénység, 's a' falu közepén, önkényt piarcz kerekedett. — Végre a' zsidóknak egészen felnyilott a' szemök, — már nyilvánágosan vagy az urbarialis földekből, vagy a' legelőből kivágatandó majort kértek, elkészítvén magokat annak egész felállítására. Épen nálam volt a' plebánus ur, és az öreg tisztartóm, midőn bejön két izmos zsidó, majort kérti.

Tiszttó: Hiszen nem értetek ti annak elkészítéséhez?

Iczik: Tisztartó uram, ha magunk nem értünk; állítunk oda embert, a' ki érti.

Pleb: „Igazsága van, — hiszen ha egy szegény sorsu ember is tudott magának 4—5 esztendő alatt egy majort felállítani, kinek csekély tehetsége és többféle szüksége volt: miért nem tudnának illy gazdag emberek, sokkal elébb mindenben módot találni? Sőt ezek egy esztendő alatt többet tehetnek, mint amazok három alatt, mert az uraság kertjéből, kész pénzen, annyi fát megvesznek, 's annyi embert neki állítanak, hogy egy tavaszon kész a' major. — Azonban ezek, magok talán nem is dolgoznak, hanem más által dolgoztatnak, és hány embernek ke-

„nyeret adnak? Én azt gondolom, hogy a' dolgozó ember szintúgy szükséges az országban, mint a' dolgozó, — és a' haza, csak úgy öltsön, talmazza és védi azt, ki katonának megy, mint ki azt tartja.“

Tisztó: Ha keresztyének volnának; mind más volna; — de zsidót segíteni vétek, — én miad kiirtanám.

„Pleb.: Kár azt utálni, kit Isten nem utál, — talán jobb volna őket keresztyéni szeretettel, tünkkel meggyőzni, és hozzánk édesíteni, mint tőlünk elidegeníteni, — hát miben tartjuk a' keresztyénséget? — abban, hogy kézzel ellenkezőt teszünk, mint szájjal perog nyelvünk? — Lehet a' zsidóból is becsületes polgárt csinálni, csak neki jó nevelést, és munkát adjunk, hogy ne heverjen, 's hivalkodásában a' kénytelenység tulságra ne vigye.“

Megmondtam már tisztartó uramnak, hogy nekem a' jövevény mindegy, — csak kötelességének megfeleljen; de ha még válogatni is lehet benne: tehát a' tehetősebb mindig előbb való a' tehetetlemnél, mert az ennek még kenyeret is adhat. — Én a' népszaporodást akarom: mellyre egy gazdag többet tesz, mint tiz szegény.

Tisztó: Hát tudjátok - e, micsoda feltételekre kell állanotok?

Iczik: Még nem tudjuk; de a' mit más zsidó megállhat, mi is megálljuk.

Tisztó: A' jövevény zsidók feltételei ezek:

1ször. Boltot nyitni, és akár minemü bolti kalmárkodást, vagy házalló kereskedést üzni, szabad nem lészen. Ide nem értvén a' nagyban való kereskedést, úgymint gyapjuval, dohányyal, 's a' t.

2ször. Az árendát pontosan fizetni.

3szor. A' faluban ugyan katona fogdosás nem lesz, hanem a' falura kivetett számn katonák, önkényvt vállalkozó ifjaktól, pénzen fogadtátnak, melly pénzbe minden lakos tartozik birtok aránt fizetni. — Ha pedig pénzen fogadni nem lehetne, tehát az ifjuság, sorra vévé lesz köteles elmenni, kire a' sor jön, ugyan azon pénzért, — de ez a' pénz csak akkor adatik kezébe, ha kitöltött katonai ideje után, haza szabadul, — addig, csak a' kamatja küldetik utáná. Erre mind kettőre köteles a' zsidó is.

4szer. A' vármegye adóját híven fizetni.

„Pleb. No hát készen lesznek - e mind ezek, re? elmennek - e katonának?“

Tisztó: Zsidó! katonának! — hiszen ha száz zsidó egy puskás Magyart lát, százfelé szalad, mint az apró fürjek!

Iczik: De szeret tisztartó uram csúfot üzni belőlünk! — indulatból, vagy vittzből könnyű illyent mondani: de nehéz volna bebizonyítani, — mert becsületes zsidó katona is elég van, valamint ros magyar katona sem hibázik. — Ha próbára kerül a' dolog, én magam, csak csupa üres puska csörgetéssel, szét riasztok olyan hat vézna legényt, minót a' szomszéd faluban láttam, kiket a' szél is, majd eldönt. — Mit ért az olyan paraszt ember a' puskához, ki ahoz nem szokott? hiszen esztendő kell neki mig megisméri, — a' zsidó pedig mind isméri és árulja.

„Pleb.: Igazsága van Iczik gazda! a' zsidóból is lehet jó katona, mihelyt van neki rugója, miért harczolni, — ha van házája, gazdasága, jószága, felesége, gyermeke, rokonsága. — De különben is jobban él az igyekező zsidó, mint ha a' paraszt henyélt, — és egy zsidóval könnyebben kijöhet akár ki, mint egy neveletlen magyarral, — azonban az illyen ta-

„pasztalt okos zsidóktól, még a' magyar paraszt „nép is sokat fog tanulni, és köszörlődni.“

Tisztó: Hát minő majort akartok? az uraság földjéből - e? vagy az urbarialisból? — mert van a' faluban egynéhány deserta sessio:

Iczik: A' minót kaphatunk, tisztartó uram, — de ha az urbarialis földből kaphatnánk, jobban szeretnők, ha esztendeig kellene is várni végette.

Atyámfiai! most még több majort nem adhatunk, hanem esztendőre reménylem meg lesz az osztály, és akkor, vagy az urbarialisból, vagy az allodiásból kapni fognak. — Tisztartó uram! — írja be neveiket. — — — Addig dolgozzanak, — — most elmehetnek.

„Pleb.: Ugyan mi annak az oka nagyságos „uram, hogy ezek urbarialis majort inkább akarnak, mint allodialist?“

Okosak ők! csak jól tud a' zsidó kalkulálni! Lássa tisztelendő ur, az urbarialis majortól, melly szinte 50 holdra megy egy sessionál, ha annak három calcatúrában lévő szántóföldjét, mintegy 24 holdat, — rétyjét mintegy 12 holdat, házi fűdusát 1 holdat, és legelőbeli illetményét, mintegy 13 holdat, egy tagban kiadunk, — nem fizet a' gazda, minden adóját összevéve, még csak felényit is, mint az allodialis ugyan akkora majortól. Nézzük meg csak, mit adózik egy urbarialis sessio? az uraságnak szolgál 52 marha robot napot, — ezt, ha egy forintjával vesszük is ezüstben, tészen 52 forintot, — vegyük a' dézmáját 12 ezüst forintra, — és a' vármegyének teendő adózását összesen 40 ezüst forintra: ez még mind össze csak 104 ezüst forint, pedig ez mind igen feleslegesen van véve, úgy hogy ennyit semmi esetben nem adna, — és ennél több teher nem fekszik egy urbarialis session, — nem csuda hát, ha a' zsidó ezt mind kicalculálta.

„Pleb. : En a' zsidót az ő szorgalmáért min-
 „dég becsültem, de most még jobban becsülöm,
 „és szeretném, ha egy két urbarialis majorra csak
 „azért is kaphatnának, hogy a' népek jobban
 „felnyitná szemét, mert a' szorgalmat semmi
 „sem neveli úgy, mint a' vetélkedés, és a' jó
 „példa, mellyet a' nép látván, önkényt tér a'
 „szorgalomra.“

De még az is nagy figyelmet érdemel, hogy
 a' nép szaporodik, — mert a' magyar gazda csak
 a' maga háznépével miveli a' földet, de a' zsidó
 mással mivelteti, gazdát és cselédeket tart, 's így
 midőn más urbarialis majoron csak egy familia
 él: akkor a' zsidó majorján legalább is kettő fog
 élni, — azonban a' zsidó úgy megfizet minden
 taxát, mind az uraságnak, mind a' vármegyének,
 sőt még jobban, mint némelly korhely, vagy iszá-
 kos gazda. — Nem kell a' zsidót megutálni, ha-
 nem segíteni, — és jól mondja tisztelendő ur,
 hogy szeretettünk által még meg is téríthetjük, —
 de üldözéssel soha sem. Ez az oka, hogy az én
 plánomban a' zsidónak is van helye, ha néki
 tetszik. —

Napról napra, időről időre éledt a' nép, pez-
 gett a' hangyai szorgalom, — kialuván hosszú
 ájulását, felnyilott minden alamuszi szemhéz,
 — az egész falu, az egész határ rendre véve, —
 a' lineák fákkal kiülteve, örömet leheltek, pa-
 radicsomot ábrázoltak, az egész climát megvál-
 toztatták, a' nyarat hűvösebbé, a' telet szelideb-
 bé tették. Egyedül az urbarialis földek voltak még
 változatlan, mellyek több helyeken az új rend
 lineáit ketté vágta. — A' bekerített majorokon
 kívül, az egész urbarialis földség, rétség, és le-
 gelő kopár-térség, még mind közös volt. — Két
 in'sellér a' faluban csak azon dolgozott, hogy a'
 régi házi fundusokat, az új plánum veres lineái

szerint; mind egyenes négy oldalú figurákra változtassák, mellyeket kibővívelvén; minden gazda tartozott eleven sövényel beültetni; — melly igen könnyen ment; mert még voltak tanítva; hogyza szövekekhez kifeszített zsinag mellett; kapu hegyével egy kis árkat húzván; ezt bevételek birtán mindenféle fa-maggal; úgy mint: akác, birsalma, alma, körtvély, gúlagonya's a' földmaggal; — erre a' földet vékonyan ráta karván; és gyakran öntözvén; úgy felnőttek a' kis fák; mint a' kender; mellyeknek tetejét; egy ember magósságon felyül minden télen elnyirvén; olykor zöld falat formáltak; mellyen semmi át nem mehetett volna. Legtöbbször szederfa magot vetettek fily kerítésnek; és ebből lett aztán idővel az a' nagy haszon; mellyet még most nem is gyanítottak. — Már az egész faluban nem volt deszka kerítés; a' kapukon kívül; — a' nádból; vagy ganéjból rakott garádot; még a' czigány is utálta. — A' kastély előtt volt egy nagy üres térség; mellyen a' régi vermek; vályog; gödrök; szemét-dombok maradványai még most is friss emlékezetben állottak; minthogy az ott legelésző borjúk és ludak gyakran belé veszvén; nem a' legjobb levegőt terjesztették. Ezen térségnek a' plánum szerint; egy négyszegű piarczot kellett formálni; mellybe a' faluból jövö fő utszák minden szegletről belé szakadtak. Ezen piarcznak mind a' négy oldala különös épületekre volt határozva. — Az északi oldalát egészen foglalta a' kastély; és hozzá tartozó építmények symmetrius frontja. — A' nyugoti oldal; 3 fő épületé volt; t. i az új parochiáé; új templomé és oskoláé; — melly 3 fő épület arányosan téve; betöltötte az egész frontot. — A' parochia és oskola házi fundusa össze ütközött ugyan kifelé a' kert mentiben; de az utsza felől; ezt; a' közbe épüendő

templom felújítása, mintegy fél-holdal a' kőtőt megcsönkította. — A' parochia fundusa kifelé nyugtában 3 holdat tett, de az iskola felújása kifelé oly kiterjedést kapott, hogy 10 holdat tett összesen, minthogy jobbágyokat és jobbágyneket nevelő practicus intézet volt ezéja. — A' piarcz déli oldalán, és így a' kastélynak áttalattében, volt 3 épület helye, mellyek között a' középső egy emeletre épült nagy épület, lett a' nemzeti ház, — két felől pedig két alant épület, egyik az asszonyi, másik a' férfi nemem lévő koldusok, betegek és invalidusok számára, kik mindnyájan a' hozzá foglalt kertből éltek, selyem bogarakat és dohányt műveltek, s különös gazdasági rubrika alatt az uraság részére tartottak. — A' napkeleti oldalon pedig volt 3 tisztaház, u. m. a' kertészségé, — a' tisztartóé, és ispányé. — Ezen épületek közül még csak az úgy nevezett nemzeti ház állott készen, a' piarcz déli oldalán, épen a' kastélyal szemközt. A' többi épületek is sorba vevődtek, hanem előbb a' téglakemenczék örökös foglalatosságba tettek, és a' téglakazalok mindig szaporodtak, — a' mész is mindig egyre oltatott, és gödrökbe takarva készen tartatott, hogy így az építés könnyen és folyvást rendre menjen. — A' nemzeti ház tehát már készen volt, de azt senki sem tudta, mi akar lenni? Ennek felső tractusa csupán csak egy nagy szalából állott, mellyben felyülről köröskörül, még galeria is volt készítve, — közepén állott egy hosszú asztal zöldre festve, számtalan sok faszékekkel, és az egyik végén volt egy kis benyúló kabinét. — Az alsó tractus pedig állott két üres szalából, holmi deszka padokkal elkészítve. Ezen épületet a' nép nevelte, és nagy része zsidó templomnak gondolta. — A' többi épületek is egyenkint mind elké-

szültek. — Dolog volt mindenféle, valamire az ember tekintett, — itt a' bivalyos talyigák szüntelen a' gödrök és vermek betöltésén dolgoztak, — amott az utzákon lévő gödrök és vizállások töltettek, — az újonnan épülendő épületek helyei, udvarai, kertjei egyengettettek, gödrök heterítették, fundamentumok ásattak, — téglák helyre hordattak; — élt és épült minden. Vendégeim száma szakadatlan lévén, nem győztem újság-vágyaikat kielégíteni. Sok volt olyan, a' ki mindenen fenakadott, kinek semmi sem tetszett, ki ezt a' hallatlan változtatást, haszontalan költségnek, újítás kórságnak, elfajulásnak, ősi magyar karakterünk elkörcsösödésének, és Isten tudja, minek nem nevezte, — belőle a' nép elnyomorodását jövendölte, 's már előre a' haza végpusztulását siratta. — Ellenben volt olyan is, ki, a' csak eddig lélekben képzelte, de végrehajthatatlan ideát, itt megtestesülve szemével látván; 's az itt lakó nép paradicsomi boldogságát szemlélvén, magán kívül ragadtatott, és nem bírt indulatjával a' csudálkozásban. Az ilyen sokféle vendégekkel történt beszélgetés és vitatás, sokféle kifejtődésekre adott alkalmatosságot, és érdemes volna leírni, — de mindnyáját nem győzöm, csak a' nevezetesebbet adom elő.

Egyszer is, a' többek között, ime jön egy vendégem. Hozta Isten az' urat! — Kihez van szerencsém?

„Én a' Börgündi predikátor vagyok, nagyságod szolgálatjára, hátorkodván nagyságodat itt jártomban személyesen tisztelni, 's megismérni.“

Olly messze földről! mi jó hozta ide tiszteltes urat?

„Meg kell vallanom nagyságos uram, hogy nagyságod példátlan nemes intézete, megérdemli

a'

a' legmesszebb földróli ide utazást is, mert a' mint én már csak eddig is láttam, ez a' hely csupa paradicsom, és itt a' nyomeróság ismeretlen. Eljöttem hát nagyságos uram ezen intézetet megnézni, — vagy, — ha igazat kell mondanom, egyedül a' szükség kinszerített reá, és most már áldanom kell a' szükségét is, melly engem ennek látására kinszerített.“

No hát üljön ide tiszteletes uram, és mulatasson engem a' mások szükségével, — szeretem én ezt hallani, mert sokat lehet belőle tanulni, kerülni valót.

„Nagyságos uram! sok az ember a' világon, már egymás miatt nem élhetnek. — Hajdan a' tanult ember ritka lévén, a' tudományos uton még sok ember segíthetett magán; de ezt az egy rejtetet is észre vévén a' szaporodó emberi nemzet, úgy eláradt a' tudósok száma, hogy ma már a' kitanult embernek sincs kelete. Egy ilyen ember, mint én, gyermekeit paraszt emberré nem teheti, 's neveletlen nem hagyhatja, sőt minden józan ember azon iparkodik, hogy, magánál különb embert nevelhessen, nem, hogy azt robot alatt még butábbá tegye. Három fiú gyermekem lévén, minden tehetségemet nevelésükre fordítottam, úgy gondolkodván, hogy, mivel örökséget reájok nem hagyhatok, legalább ha jó nevelést kapnak, ez lesz nekik legjobb atyai örökjök. — Hogy magamat miattok egészen kifogyasztottam, és gazdagságot legjózanabb gazdálkodásom mellett sem szerezhettem, — mert még leányaim is vannak, — ezt nem fájlalom, hanem az esik keservesen, hogy őket kitaníttatván, már most nekik állapotot nem találhatok. Annyi a' kitanult ifjú ember mindenfelé, hogy ha valahol nyílás történik, ennek megnyeréséért még ők fizetnek, vagy ajándékok és közbenjárók által munkálód-

nak, sőt még előre több évekig ingyen is szolgálhatnak és várakoznak, csak hogy idővel nyilást reménylhessenek. — Hidje el nagyságod, megáll a' szegény szülőknek elméjük, elkábúl, és egy sötét köddel elborittatik, nem tudván már rejteket kigondolni, mire neveljék gyermekeiket? — Mesterember is annyi van, hogy egymástól nem élhetnek; — gazdasági hivatakt sem kapni, mert az író deákok és practicansok is feleslegesen vannak, 's tiz esztendeig is elvárakoznak, 's akkor is csak koczka a' hivataljok, mert egy helyibe kettő támad. — Nagyon olcsó az ember! A' nagyobbik fiam már elvégezte a' törvényes cursust; de semmi kilátása nincs semerre is, — heverni pedig irtózik, mert a' frága időt pazérolni, néki nagyobb kín, mint akár melly munkában fáradozni. Illy bizonytalan állapotban lévén Pesten, megtudta, hogy egy Dávid nevű régi pajtása itt volna nagyságod falujában: ő tehát: ezt levéllel megkeresvén, olly választ vett tőle, hogy jöjjön ő hozzá gazdasági praxisra, az alatt készülnek itt majorok, és vagy urbarialist, vagy altodialist vállalhat, 's úgy szólván földes urrá lehet. — Most tehát az ifjat elhoztam, és Dávid ur' barátságára biztam. — Ha Isten megsegíti, talán majd idővel többi testvéreim is fog segíteni, 's helyettem gondoskodni; midőn már én nem leszek.“

Van-e az ifjunak kedve a' földműveléshez?

„Van annak mindenhez, a' mi munka.“

De hát nem szégyenel-e tanult ember létére földművelő lenni?

„Megtanítottam már én őtet arra, hogy a' világon nincs szép, vagy csunya hivatal, — mind egy a' boldogság előérése; akár miféle hivatalra álljon is az ember, csak azt értse, és szeresse, — mert a' hazának egyik hivatal vagy mester-

ség olly szükséges mint a' másik, azért is mind szép és tisztességes, — egyedül a' személy teheti akár mellyiket is csunyává, vagy illetlené. Nem vagyok én azon balgatag szülék közül, minők elegenden vannak, — mert minden hivattal együtt járván annak tulajdon terhe is, kiki érzi ön terhét, de a' másénak csak jó oldalát látja. Ez az oka, hogy némelly ember így szól: ha tudnám, hogy fiam is ez lesz, mingyárt nyakát szegném 's a' t. E' szerint, némelly pap örül, ha gyermekét a' papi hivatal terheitől megmentvén, valamely jó mesteremberhez tanulásba adhatja. — Ellenben némelly mesterember megunván a' maga baját, készül fíját azon keserves kenyér kereséstől megmenteni, 's boldognak tartja magát, ha pappá teheti. 's a' t. Kevés elégszik meg azzal, a' miben van, minden csak a' mások szerencsésjétől ragadtatik, 's az alatt a' magáét még inkább elveszti, holott, ha sorsával megérné, maga fíját, a' maga mesterségében legkönnyebben boldogíthatná mindenik. Az én fíjaim erre mind el vannak készülve, és mindenben állhatatosok lennének, csak már magok valamiben fixirozhatnák. De micsoda fixum a' deákság? a' deák nem egyéb, mint egy olly semmi, mellyből minden lehet. — Bizony nagyságos uram, különös ez az emberi élet! — másoknak predikálunk, és tanítjuk a' boldogságot, sorsával való megelégedésben állani: holott sok embernek még sorsa sincs! mivel elégedjék hát meg? Elébb sorsot kellene rendelni minden heverő kéznek: és ki akkor meg nem elégednék, helyes volna predikálásuk.

Én pedig azt mondom tiszteletes uram, hogy kevés az ember, e' miatt nyomorgunk, és ezt már practice is tapasztalom, mert miolta falumban mindenféle jövevénynek szállást adtam: az

olta már koldus sincs, minden embernek van keresete, — sőt azt szeretném, ha az egész népem mind kitanult deákokból állana, mert a' tanult emberrel csupa játék mindenben boldogulni, de a' tanulatlan, maga magának is ellensége. Össze sem lehet hasonlítani a' tanultat, a' tanulatlanal, annyi a' kettő közötti különbség!

„Én csak a' régi szokás szerénti állapotunkról szólék nagyságos uram, mert azt gondolni sem mertem, hogy már illy ideális intézet, valóságban is legyen. Ha az egész haza így reguláztatnék, mint nagyságod faluja: úgy soha sem lenne sok az ember, akármennyire szaporódnék, mert a' szorgalomnak ut nyittatván; a' földmivelés kiapadhatatlan az ő tárgyaiban, miut a' poeta képzelete a' teremtésben. Ha a' nép, robotját megválthatja, és nevelést kap: akkor már a' szabad nemes érzés szárnyakra kelvén, jólétet óhajt, melly nélkül erkölcs fen nem állhat, — a' jólét eszközt ad kezébe az időt használni, 's szerencsétlenségtől félvén, másokkal vetélkedni, a' legjobb példákat követni, — 's így a' föld népe lábra kapván, önkényt feléled a' hazában minden kigondolható szorgalom, és kereskedés, mellyet e' nélkül, hijában erőltetünk. Elül kell minden dolgot kezdeni, nem-közepén. A' földmivelés a' nemzet abécéje, — ebből önkényt folyik minden tudomány. — De már a' régi gazdálkodás módja szerént; meg kell vallani, hogy sok az ember, — mert, elsöben, — mezői gazdaságra, — annyival inkább urbariális sessió felvállalására nem adja magát egy tanult ember is, minthogy mások miatt ő sem tellet mást, mint a' legtudatlanabb, — ez pedig neki nagyobb kín, mint semmi lenni; — továbbá, — az urbariális földek mindig romlanak; mert mostani természetökből más nem is következhetik. —

Ember sok van, kereset kevés, és nehelyütt a gazdaság mezejébe van zárva; — sem a' marha tartás és nevelés, sem az ember szorgalma és előmenetele, sem a' gazdálkodás igaz haszna, nem diszlik úgy, mint lehetne, ha akarnók; Nagy kincs van a' földbe elrejtve, de ennek útja még el van zárva. — Mi a' gazdaságnak csak materiálját szeretnők látni, forma nélkül, holott a' forma legelső, és ez lehet ezerféle, egyik jobb a' másiknál; — de mi, azon analogián, hogy fűi szokás — ös törvény — atyáink rendtartása, a' t. sokszor hálaadosságunkban annyira elragadtunk, hogy erre vonjuk az, olyan dolgokat is, melyeket ők soha sem akartak, nekünk pedig véghetetlenül ártanak.

És még is én sok emberekkel beszéltem, kik azt állítják, hogy azért nem mehet elő földművelésünk, mert nincsenek jó könyveink, nincsenek jó gazdatisztjeink, nincsenek gazdasági intézeteink, tiszteket készítő iskoláink; — és addig semmivel sem megy felyebb földművelési állapotunk, valámig ezeket ki nem pótoljuk; és diétán törvényesen meg nem határozzuk.

„Sok ember, sokféleképen gondolkozik, — de általában minden ember csak addig ítél, meddig lát, mert ha messzebb látni, messzebb ítélne; — Hogy jó gazdasági könyveink nem volnának: az helytelen állítás — sőt annyi van, hogy a' gazda választani sem tud; — de ha magyarul egy sem volna is, van németül elég: miért nem követik hát? — Hogy jó gazda tisztjeink nem volnának: az még helytelenebb állítás, mert olly olvasott, practicus, és rationabilis gazdatisztjeink vannak mindenfelé, kik összetett kezekkel ohajtják a' regulatiót, mert siralmas szemmel kell nézniök, hogy a' mostani gazdálkodás szerint, a' kézzel fogható kárt, — mint egy édes

aya, a'jának vízbe fulladását a' partról szemlél-
 vén, — csupa játékszini darabként kell bámul-
 niok, — magokat ki nem mutathatják, — tá-
 lentumát a' legbölcsebb gazdatiszt sem használ-
 hatja, — mint elásott kincset örökös zetetésben
 tartani kénytelen, — és így a' világ az embert
 nem ismervén könnyen tudatlannak tartja, mert
 csak abból ítélünk, a' mit látunk; — és hogy
 kívánjuk a' madarat röpülni, ha szárnyát elhúri-
 tük? Csak az egyiptomi Farao kívántit églátéget-
 tetni tüzelő nélkül. — — Hogy gazdasági ino-
 zeteink nincsenek; jóllehet a' *keszthelyi* és *óvári*
 ezt is valamennyire megczáfolja, — ebben lehet
 valami kis fogyatkozás; de én azt gondolom;
 hogy a' gazdatiszt, ha bár *Keszthelyen* nem ta-
 nult is, csak olvassa azon könyveket, melyek
keszthelyen taníttatnak, annyira mehet, mint
 ki ott tanult, sőt igyekezete által többre, mert
 nem a' hely, hanem az igyekezet tesz tanulttá,
 mint erre számtalan példát mutathatunk. — Nem
 ezekben van a' hiba nagyságos uram! messzebb
 kell azt keresni! — Hol víz nincs: ott senkitől
 sem lehet kívánni, hogy magát uszásban proda-
 cálja. — Az egész természet örökös antagonis-
 muson áll fen; — két ellenpólusnak kell egymást
 ingerbe hozni, hogy abból létel származzék; —
 him és nő kell, hogy magzat előálljon, — tuda-
 mány és cselekvés kell, hogy foganat előterem-
 jen, mely kettő közül, akármellyik is, magában
 véve, haszontalan és tehetetlen: — egyiket meg-
 engedni, másikat elvonni, annyi, mint képtelen-
 séget kívánni. Ha tehát a' gazdatiszt, az Angolok
 minden földmívelési tudományával bir is; — de
 tőle a' hely, mellyen azt megmutathatná, meg-
 tagadtatik: csupa lehetetlenség tőle jobb gazdál-
 kodást kívánni, mint a' legtudatlanabbiktól, a'
 mhót t. i. a' föld környétfállása megenged, t. i.

kontár gazdaságot. Hiszen a' tudományos mezeti gazdaság, épen e diametro ellenkező lex agrariát kíván, mint a' mi telkeinken divatban van. Legelső lépés tehát a' bölcs földmivelésre az, hogy a' földet olyan modelbe, olyan formába öntsük, minőt ez a' tudomány létalaposan meg kíván, — valamint hogy az olaj-ültéshez, más eszközök kellenek, mint a' szecska vágáshoz, — eszköz ugyan a' neve mindeniknek, de más a' miveletje. — Nem a' könyvekben, sem a' tisztelekben, sem az intézetekben nincs hát a' hiba, hanem abban, hogy a' gazdaság, még tudomány-nak nem is tartatván, csak a' régi szokás nyondokán maradt. — Mihelyt tudományos szellem elismertetik, — és ezen tudomány, miitt ez irás és olvasás mestersége, közönségesse lesz, — a' népnek úgyszólván vérvé válik, — mellyre nem annyira könyvek kellenek, mint jó példák: tisztent a' forma. (mert ez a' tudományok természete) elválhatatlan lesz a' materiától. — Syllabizálai, vagy még olvasni is akarnak; de abécét még nem tanultunk.“

Hát mit tart tiszteletes uram, a' földmivelés abécéjének?

„Több nincs a' világon, mint forma, és materia: — a' materia már nem abécé, hanem olvasás és syllabizálás; következésképen a' formának kell abécének lenni, mert mindenütt csak ez a' két kérdés van: mit tegyek? és mint tegyem? — az első materiát, a' másik pedig formát illet. — Mert mit érne azántani összevissza-cél nélkül? nem tudván miat lesz célmatnyos, és harmoniára dolgozó. — És így a' józan földmivelésnek formáját teszi a' regulatio; — materiáját aztán, ennek elkészítése után, a' legjobb könyvek szerint lehet gyakorolni.“

De én azt gondolnám, hogy még a regulatiót is megelőzné a lex agraria, az az, olly törvények hozása, mellyek a regulatiót ország szerte megparancsolnák, és minden módon terjesztelnék; mert a miről törvény nincs, annak elmulasztását hibának sem lehet tartani. És így a földmivelésnek ábécéjét nem is a regulatio teszi, hanem a regulatiót is megelőző törvény?

„Fel sem teszem, hogy ezt nagyságod meggyőződésből mondaná, — mert jól látom, hogy nagyságod a földmivelést jobban érti nálamnál, hanem csak engem akar nagyságod vélekedésem felől kifürkészni, vagy talán magát ilyen dialéctikai sophismákkal mulattatni. — Hiszen, valamely ismeretlen tárgyról törvényt hozni képtelenség! — elébb a hazafiak között ismételtesnek kell lenni, sőt visszaelössé válni valamely tárgynak, — és csak akkor lehet arról országosan végezni, mert a törvény úgyszólván nem annyira parancsoló; mint tiltó eszköz a politicumban, — a mint mondja Cicero, hogy a patrii diumról nem volt törvény, mert ily szörnyeteket fel sem tettek: de midőn ez is megtörtént, erről is törvényt kellett hozni. — A regulatióról a törvény semmit sem tud addig, míg annak hasznos, vagy káros volta a lakosok közt perbe nem jó; perbe pedig nem jöhet elébb, míg több évekig össze vissza meg nem próbáltatik, — külföldben, ki javalhatja? és ki ellenzheti? — és így a földmivelésnek ábécéje, nem a törvény, hanem a regulatio. — De nem is lehet azt a képtelenséget felteenni, hogy midőn tudományról van a szó, ide semmi a világon több, materiálnál és formánál, akár van a világon törvény; akár nincs, nem tartozván; még ide egy harmadikat is, t. i. törvényt valaki bequártélyozzon: Igaz, hogy ha még törvénnel is ápolgattatik

annál jobb, de ez nem azt teszi, hogy tehát a törvény lesz a földművelésnek, mint tudomány-
nak abécéje, — különben a törvény minden tu-
dományokkal így tehetne: hanem azt teszi, hogy
a törvény is megismérvén a földművelésnek for-
mális és materialis tudományi mélységát, őtet
az üldözők ellen védeni fogja. — A házasság-
ra csak vőlegény és menyasszony kell; de azért
hogy a pap őket összeadja, nem következik,
hogy tehát a pap a vőlegény. — A törvény jó
és szent, — de más tudományok körében sem
mint materia, sem mint forma, vagy abécé,
hanem csak mint sátor jöhet elő, melly alatt a
materia, és forma meg nem ázik, úgy hogy ha
eső nincs, a sátor sem kell többé. De hogy vi-
lágosabban szóljak, a materia és forma, minden
tudományban örökös és változhatatlan, minden
századokon keresztül, a törvény változó, és így
formája vagy abécéje (allegorice véve) egy más
tudománynak, egy olly tudománynak, mellyhez
nem ért, nem lehet. Hiszen lesz olly idő, ha-
májd a tudományos földművelés olly természetű
válík mint egy régi nyomorék földművelés volt,
hogy a hozott törvényre többé semmi szükség
sem lesz, és esudálni fogja a maradék, hogy
még olly tárgyat valaha törvénnyel is kellett ápol-
ni: de ollyan idő soha sem lesz, mellyben a ma-
teria és forma, vagy abécé, becsét vesztené. Ha
kastélyt építünk: itt materia a kő, téglá, mész,
fa's a t. — forma pedig az architecturának tu-
dománya. Tegyük fel már, hogy a nép babona-
sága az építő mestereket úgy üldözné, mint haj-
dan az in'selléreket, hogy az építő mesterek sza-
bados dolgozhatására törvényt kellene hozni: ki
merné már józan ésszel azt állítani, hogy az épi-
tés formája vagy abécéje még nem is az archi-
tectura, hanem azon törvény, melly az építőket

védelmézte? — A' materia, physicum, a' forma pedig elmei: úgy de a' törvény is physicum, 's tehát formának nem tarthatjuk, ha egy kis logicát tanultunk. — Akár van törvény valamely tárgyról akár nincs, a' forma és materia mindenféle tárgytól elválhatatlan, és úgy szólván magába foglaltatik, úgy, mint ábécé ismerése elválhatatlan az olvasás praxisától, előbb minden hetűnek az elmében tudva kell lennie, de nem a' törvénynek. — A' törvény, más tudományra nézve heterogeneum, és még mint ilyen sem ugyan az örökké, hanem minden nemzetnél más forma: a' tudomány formája és materiája pedig örökké és mindenütt ugyanaz, és magával egyenlő: így tehát nagy meggondolatlanság volna azt állítani, hogy egy tudománynak formáját, egy más tudomány tenné. Azonban vannak olyan emberek, kiket nem a' tudomány reguláz, hanem ők szabnak annak törvényt, és a' tudományos systemának kényök kedvök szerint nyakát szöglik: — mit gondolnak azzal, mit állítanak? csak hogy indulatjoknak eleget tegyenek, és bírói czímet viselhessenek. — Ha így van a' dolog, és szabad rendet rontani: tehát minthogy a' mi egyszer a' regulától eltér, az aztán határt nem ismer, e' szerint meg lehet mutatni, hogy a' földművelés formája vagy ábécéje (mellyet a' tudományos systema, a' föld regulációjában, de nagyságod a' törvényben állita lenni) még nem is a' törvényt, hanem mivel a' törvényt megelőzi a' diéta, — a' diétát az emberek, — az embereket Adám atyánk: tehát a' földművelés formája vagy ábécéje Adám atyánk."

Tiszteletes uram talán olvas gazdasági könyveket is?

„Olvasok én nagyságos uram mindenféle könyveket, mert tudja nagyságod, hogy a' pap-

nak nem lehet; az idő lelketől elmaradni, hanem, ha jó és fogantatos tanítást akar tartani, — mint-hogy a' mihez ember nem ért, arról szólani sem tud; ellenben mennél többet tud, annál okosabban is beszélhet: tehát ha a' népének tüköre lenni, és mindennek, tanácsot adni inkább mint kérni kötelességének ismeri; már csak azon okból is köteles szüntelen a' legújabb könyveket olvasni, s a' literatura állapotját köröm hegyen tartani, mivel a' halgatóknak nagy része, kivált városokon, mindenféle könyvekkel ismeretes lévén, illő, hogy a' papot, halgatói a' tudományos pályán is el ne kerüljék, különben sem becsülete, sem tekintete olly épségben nem maradhat. A' mi a' földmívelési ismereteimet illeti, ezt a' tudományt megkedveltem én még hajdan fiatal koromban, de nem nálunk, hanem német országban, mellynek nagy részét begyalogoltam, és ott láttam a' földmívelésben olly jeles elmésségeket és okos gondolatokat, mellyekről az előtt nem is álmództam, és azolta mindig fájjalom, hogy a' mi szelid egünk alatt tizannyit lehetne tenni, de nem teszünk. Én magam akartam egy különös próbát tenni, de kijátszattattam.

Ha kedveli tiszteletes uram a' földmívelést: tehát majd ebéd után kimenjünk a' telekekre, talán látni fog valamit, a' mi kedve szerint lesz, — ebédig pedig majd a' mappából fogom a' plánumbt megmagyarázni. — Nézze tiszteletes uram, — így fekszik a' határ, — itt van a' falu, — itt a' kastély, — itt a' piarcz, — itt vannak az utszák, — itt van a' falu körül száz öl szélességű gyepek bekerítve, — így mennek ki a' majorutak, így fekszenek egymás mellett a' majorok, — ezek már, mellyek az uraság földjeire estek, mind ki vannak osztva, és fel is készítve, — hanem az urbarialis földek miatt még ezen darabok, és

ezen térség, a' föld színén nincs kiosztva, csak itt a' mappán van ezen veres lineák szerint meghatározva.

„De hát ha jobbágyok nem hagyják urbárialis földjeiket ezen plánum szerint majorokra regulázni?”

Ha nem hagyják, maradnak úgy, a' minek vannak, mind addig, míg a' más példáján észökre nem térnek. Könnyű abban egy uraságnak módot találni, ha akarja, hogy a' jobbágyságot megmozdítsa, s egy lépéssel elébb ösztönözze, — csak birka özönnel öntse el a' közlegelőt; már magok fogják kivánni a' külön válást; — de én erőszakos eszközökhöz soha nem nyulok, mert van módon szép módjával őket jobbra tanítgatni. Tudatlan nép közt a' legszentebb dologgal sem jó volna hirtelenkedni, lassu szelid lépések soha sem sikeretlenek. — Van nékem már sok plánumon, — és én több esetekre készen vagyok; mint ók ellenvetni képesek; — de mivel nem károkra, hanem örökös boldogságokra dolgozom; — nem földjüket akarom elvenni, megkurtítani, hanem látásokat meghosszabbítani; — nem a' magam hasznát halászom, hanem az egész ember-i nemzetét: tehát nem érezvén semmi vádat lelkemben, bátran megyek szemközt a' legbizonytalanabb jövendőnek is, nem félvén semmi káros következtől, — ügyem szentsége paizsom lesz, törvény előtt, vármegye előtt, királyom előtt, Istenem előtt!

„Hát aztán, ha a' jobbágyok elfogadják, és ezen plánum szerint az egész határ és pascuumki lesz osztva majorokra: nem lesz többé semmi közlegelő?”

A' közlegelő nem egyéb föld-pazérlásnál; hofott egy hold lucerna, vagy vetett takarmány, egész nyáron által a' hives istállóban, egészségé-

sebben tartja a' szegény ember marháját, mint az egész száraz kopár legelő, 's a' tehén is igazi hasznot ad: — hát még ha lucernának minden gazda elszán 5—6 holdat, — elszánhat pedig, mert a' legelői illetményébe 13 holdat adok neki, holott annyí nem járna egy sessióhoz. — Semmi marhának, csikónak vagy borjunak nem lesz csordája, hanem minden ember a' magamajorjában neveli ép és egészséges, nemesített barmait, 's még juhokat is tarthat minden gazda. — Egyedül a' sertvés csorda jár haza a' faluba. — Nézze tiszteletes uram itt a' falun kívül azt a' nagy quadrát figurát, — ez a' föld színén nem egyéb, mint egy vizenyős mocsáros hely, melly már körül van árkolva, és az árok háta liciummal, a' foglalatja pedig fűzfákkal tele van ültetve, és téssen száz holdat. Ez a' hely örökösen lesz sertvés legelő, minthogy jobbra használni nem lehet, a' fűzfa erdő pedig vágásra véve, esztendőnként a' parochialis, oskola, és egyéb köz szükségre szolgáló tüzelő fát fogja megadni. A' falu körül pedig, ez a' száz öl szélességű gyepl, mellynek árka ugyan többnyire tele van vízzel, de néhol igen mélyre van ásva, hogy vize ki ne apadjon, a' ludak mezeje fog lenni. Itt lesznek a' temetők is, minden utsza végén egy, mellyek szinte liciummal bekerítve, belőlről ákác erdőkét 's gruppokat vagy remízeket formálnak; — minden földnek kell valamit értékéhez képest adózni, ha lehet két három félét is; — heverni, és ok nélkül lenni, nem szabad egy talpalatnyinak is.

„De hát, ha már az egész határ majorokra lesz kiosztva: az uraság magának semmi gazdaságot sem tart fel?“

Nézze tiszteletes uram, — itt a' falu, — a' falu felett ez a' nagy quadrát téssen ezer holdat, — ez a' föld, az egész határban legroszabb, na-

gyobb részint szélhomok, most még közlegelő, de még eddig semmi hasznót nem adott; — ez lesz az uraság majorja, még pedig mustrája a' majoroknak, mellyben csak azt sajnálom, hogy közlegelő lévén, még hozzá nem kezdhettünk, holott a' nép tanítására ez lenne legjobb példa, sly századok oltá haszontalan földből, egyszer valahára paradicsomot csinálni. — De semmi, úgy is most még elég dolgunk van, mellynek fogytával annál jobban ahoz láthatunk. — Én ezen legroszabb földet urasági majornak, sok okokból választottam. Először, mert a' faluhöz közel lévén, a' népnek szeme előtt lesz a' művelődés és előmenés grádusa; másodsor, legroszabb földből legjobbat csinálni, nagyobb remekje a' gazdának, mint kevésbé roszból; harmadsor, az ilyen rosz földdel nem akarom a' szegény népet terhelni, fárasztani, mert ilyen munkához tudomány és urasági erő kell; — jobban szeretem, ha addig a' nép jobb földön gyarapodik, mert a' gazdaságban a' jobbágyot téveszem elsőnek, és én csak a' gazdag jobbágy-nak örülök. — De mind e' mellett is — —

„De nem kevés egy urasági majornak ezer hold?“

Épen azt akarom mondani, hogy ha a' majorból veendő hasznót tekintjük; ez a' nagy major egy tagban mivellette még sem ad annyit hasznót, mintha kis majorokra volna felszabdalva. Mert az igen nagyban való gazdálkodás, mindig valami pazérlással jár, és a' legjobb rendtartással sem lehet mindent, kivált az időt, olly jól használni, mint a' kis majorban. Elég nagy major lesz ez, csak ezt győzzük jól mivelni, — nem örülök én a' sok földnek, ha munkálásról van a' szó, hanem a' jó földnek. Ezek a' homokdombok mind be lesznek ültetve akác - fákkal,

melly e'féle számtalan gruppcskák nem csak a' szemnek egész nyáron kellemetes kinézést szolgálnak, hanem legnagyobb hasznok az, hogy már ezután a' szél nem hordja el az illy dombokról a' havat, hanem inkább a' fák között össze tömi, — melly tavasszal lassu olvadásával sok ideig öntözi a' száraz homokdombot, melly bégyepesedvén és a' falevélről megtrágyáztatván legjobb földdé válik, és a' szélhordása örökre megszűnik. Nincs a' világon jobb és háladatosabb föld a' homoknál, — hanem tudni kell használni. Itt lesz a' major intravillánuma, ez a' nagy kör, melly tészen száz holdat, — itt lesz a' legfinomabb birka tenyésztés, itt lesz a' marha tenyésztés is, — de a' ló tenyésztés ide haza lesz, különös intézetben.

„Hát az a' nagy új épület, a' piarcz tulsó frontján, a' kastélynak ellenében, mire való?“

Ha vasárnapig itt marad tiszteletes uram, — de hogy is ne mulatna még nálam két nap? épen akkor fogjuk felszentelni. — Az, egy nemzeti ház, mellyben a' népnek magyar Nemzetisége hivatalosan gyakoroltatik. Tudja azt jól tiszteletes uram, melly sok panasz volt már a' népnek lakodalmai, torai, és paszitái ellen; — de méltán is, — mert a' legszegényebb is, ha semmije nem marad is, akár házasodik, akár hal, akár születik, már vendégséget tart, akár mint megkoplalja, és néha esztendőig sinli is. Ezt a' szokást a' Magyar természetéből ki nem lehet verni, és nagyobb szégyent nem is szenvedhetne, mint ha lakodalom nélkül házasodnék, — a' legszorosabb tilalmakkal is, csak a' visszaélés ingerlődnék. De nem is szükség ezt eltiltani, hiszen ez a' nemzetnek egy különös czímét teszi, mellyet maga a' természet sem enged tőle elvenni. De ha eltiltanók is, mit adnánk helyébe egy-értékűt? — vagy azt akarnók, hogy a' szegény nép soha se örüljön?

vagy csak az vendégszolgák, az tánczoljon, ki elég gazdag, a' szegény pedig ne örüljön, ne tánczoljon danoljon és mulasson? 's a' t. — Sőt azon kell lenni, hogy minden ember több örömet találjon ez életben, mint szomorúságot, mert baj úgy is, elég van, — minek ezt még mesterséggel is szaporítani? holott hatalmunkban van ha akarjuk; paradicsomot készíteni. Láttunk elég példát a' történetekben, hogy az olyan nép, melly a' régi sanyaruság miatt minden kedvtől, jólkéttől, és minden jobb jövő reménylésétől megfosztatván, semmi félteni valója többé nem volt, milly veszedelmes tudott lenni annak idejében, és az iszonyú régi mértéket egyszerre, melly háromszoros mértékben vissza tudta adni a' tyranusoknak; midőn ellenben a' mai szelid keresztényi bánás-mód, még az ellenséget is barátta teszi. A' vidám népnél nincs a' hazának jobb polgárja, — nem törődik ez senkivel, csak néki békét hagyjanak, — nem töri ez elméjét semmi kalandokon, hanem vagyonkájának örülvén, vigan kel, vigan fekszik, 's a' maga vagyona féltésével, legjobban félti a' közjóét, a' békeséget. Vidám pedig nem lehet a' nép, jóllét, vagy legalább jó jövő reménylése nélkül, mellynek kezdete a' pártfogás; és szelid velebánás. Ezt akarom én jobbágyaimmal éreztetni, — és valamint sok jó és kegyes földes uraságok és asszonyságok vannak, kik az ó jobbágyaik boldogítására, különféle tulajdon módokat és eszközöket kigondolnak; úgy én is a' magam kidolgozott planma szerint, különös módon akarom őket boldogítani. A' nemzeti charaktert, nem csak kiirtani nem akarom, de sőt azt feléleszteni, munkássá tenni, és közöttök örökíteni az én czélom: és ezen czélra épült ez a' ház. Azt akarom, hogy az én jobbágyom' örege apraja, sütyölve danolva járjon uton

nt

ut félen; — azt akarom, hogy a' csapatonként munkálódó cselédek és napszámosok énekeitől, daljaitól, zengedezzen az én egész határom, és mikor a' munkások estve seregenként a' munkáról haza jönnek, ne a' sok éhel holt marha bőségétől, hanem a' vidám és jámbor napszámosok nemzeti daljaitól, harsogjanak utszáim. — Nemzeti daljaikat mind összegyűjtetem; nemzeti muzsikaikat kitaníttatom, és a' néppel, a' nemzeti örömet, nemzeti ünneplést, nem tiltva, nem lopva, nem a' trágár korcsmákon; hanem hivatalosan, tisztességesen, és büszkén kóstoltatom, 's magamat a' szegények boldogításában, egy uraságtól sem hagyom meggyőzetni. Ezen háznak alsó tractusa arra való, hogy itt a' nép, minden héten egyszer, t. i. vasárnap délutáni 4 órától fogva Sig összegyűljön és hivatalosan mulasson, — tiz kitanult cigányokból álló muzsika bandám kötelessége, a' rendelt időn megjelenni, és nekik ingyen muzsikálni, hogy a' nép gyakorlásban legyen nemzeti tánczát örökké fentartani, sőt vég nélkül tökéletesíteni, — ez nekem nagyobb gyönyört ad, mint a' felfordúlt Londonnak, Párisnak természetellen theátrumai. Az ilyen vasárnapi öröm-ünnep édes reménysége, melly ritka és rövid lévén, nem csak unalmat nem szűl, de sőt alig győzik elérkezését várni, egész héten által öröm érzéssel táplálja a' munkást, kivált az eleven ifjúságot, mellynek tüzes képzelődése, egész héten által az illy öröm-kalandokon andalognán, 's a' feltett jutalmaktól ösztönöztetvén, örömmel dolgozik, munkára, szorgalomra, erkölcsre, 's háladatosságra szokik, 's az illy háladatos néppel, mire nem mehet földes urasága? — És nem elég czél volna-e már csak az is, hogy mig vígad, mulat, tánczol, legalább addig nem megy hivalkodni, lépni, másokat megrontani vereked-

ni, dorbézolódni 's a' t. ? holott még ezen felyül ez az intézet igazság szerint, nemesítő iskola is! Azonban a' vasárnap déleesti öröm-ünnepet megelőzi egy kis nemzeti gyűlés, melly a' felső tractuson lévő nagy szobában fog tartatni. Állani fog ez a' tanács, 24 választott példás öregekből, kik minden vasárnap, délutáni templomból, egyenesen ide jöven, az asztalt körül ülnek, elölülő lévén az uraság, vagy annak megbizottja. A' tanácsba bé mehet minden a' ki akar, még az asszonyok és gyermekek is, 's azért van köröskörül galeria csinálva, — de szólni senkinek nem szabad kérdezetlen. Ezen tanács czélja ebből áll: 1ször. A' népnek bajai, instantiák, kártételek 's a' t. itt közönségesen a' notarius által felolvastatnak, és a' dolgot, vagy vétket, magok az öregek ítélik meg, és így a' bűnös senkin boszúját nem tölti, a' bírát, vagy az uraság tisztjét felgyújtással nem fenyegeti, — de sőt még a' vétek is kipuhtul, mert minden ember irtózni fog, hibáját itt közönségesen fontoltatni látni. 2szor. Minden közjót illető intézetekről és javalatokról itt lehet a' néppel nyilvánosságosan tanácskozni értekezni, 's a' dolgot megrostálván, őtet az alattomosság gyanújától megőrizni. 3szor. A' nép elszokik az alamusziságtól, és egy nemes büszke bátorságot és emberi méltóságot érezvén magában, olly nemes erkölcsiségre szokik, mellyet megsérteni, nemzeti büszkesége gyalázatjának tartaná, még a' gyermek is. — 4szer. Az ifjuság élet praxist tanul az öregektől, — itt látja, mint kell a' bűnöst hideg vérrrel megítélni, — itt tanulja meg, hogy maga bírása senki sem lehet, — itt látja mind azt megtestesülni, valamit a' templomban theoretice hallott; — szóval itt edződik az ifjú emberré, 's annak idejében a' tábla tagjává. — Ezen tanácsnak rendes protocolumai lesznek,

mellyek a' notarius által szorgalmasan viseltetnek, — beiratik minden legkisebb tárgy, panasz, kérelem, végzés, büntetés 's a' t., mellyet akár írásban bé adtak, akár szóval bépanaszoltak. — Az ülés legfelyebb egy két óráig tartván, az írományok a' kabinetbe elzaratnak, és a' nép le-megy vigadni az alsó tractusra. — Erről még a' nép semmitsem tud, de a' jövő vasárnap ki lesz hirdetve mindenik templomban, hogy délutáni templom után, minden ember a' nemzeti házhoz gyűljön, — hol elsőben is a' 24 vének kiválasztatnak, és az intézet célja, a' magam előlülése alatt, fel fog fedeztetni. A' muzsikuskok, a' legutolsó pillantatig titokban maradnak.

„Meg kell vallanom nagyságos uram, hogy a' Németek és más nemzetek iszonyu lépéseket tettek minden tudományokban, és különösen a' földművelésben; de, hogy a' nemzetiség fentartásáról és a' nép nemesítéséről akármelley nemzet is, kivált falun, illy példátlanul gondoskodott volna: arra még ritka a' példa.“

A' Németek, 's más nemzetek, minden intézetjeikben ezen fáklyát tartják fel: felvilágosodás! és ennek paizsa alatt, annyira felvilágosítják a' népet eltévesztett analogiákból származó helytelen sophismáikkal, hogy a' nagy világosság miatt szeme fénye elveszvé, még vakabb lesz, mint volt az előtt, — 's a' nagy vakságban egymásra nem ismervén, testvér testvérét, atyafi atyafiát, alnép a' felnépet megtámadván, nem csak szájjal és irással sértegetik marczangolják egymást; hanem fegyverrel is siralmas zavarba hozzák hazájokat. — Ők lássák, mit értenek a' felvilágosodáson: én ez alatt mást nem érthetek, mint a' morális érzés felélesztését, 's a' setét tudatlanságból világos munkásságra hozását, — 's mivel jól tudom, hogy a' morál, mellynek nem

félelemből vagy alacsony haszoni érdekből, hanem tiszta önkényti szívből kell, és csak egyedül szabad lélekből lehet származnia, sem szolgai rabságban, sem a' setét bigott tudatlanságban nem virágozhatnak: tehát oly természeti együgyű és könnyű eszközökről akartam gondoskodni, mellyek a' népet az igazi felvilágosodásra, mellyet szent felvilágosodásnak is mondhatnánk, önkényt vezéreljék. Melly okból, jóllehet a' felvilágosodás egész világon csak egy volna is, mint maga a' morál csak egy: mégis már különbözni kell minden nemzet felvilágosodásának egymástól, 's különösen a' Magyarénak, mindnyajától. Az elnyomtatott buta vak néppel semmire sem mehet egy okos józan ember is, és ettől virtust kívánni képtelenség: de a' szabad önézésre felemelkedett lélek, a' háládatosság magvát magában hordozza. — Az élet célja az, hogy az ember, itt e' földön boldog lehessen: — erre két eszköz vezérelhet, — a' tudományok, — és a' tapasztalás a' természet tárházában. — Más nemzetek, ám válasszák a' tudományokat, még ott is; hol erőltetni kell; de ezek igen könnyen el is ragadhatják a' hajót, ha bölcs kormányozója nincs: én a' természet kebelét választom, mellyet ha a' néppel igazán megismértethetek, minden fűben, fában, férgesekében feltalálja azon szent tudományt, mellyet a' templomban tanul. — Ha a' tudomány morálra vezet, csak akkor lehet őtet felvilágosodás eszközének tartani: a' természet tárháza, morálon kívül semmire sem vezethet: de hát ennek kulcsát, a' felvilágosodást, előbb a' népnek kezébe kell adni. Ezen felvilágosodásra, ha a' kezemre bízott szegény népet elvezérelhetem: örömmel hagyom itt e' világot.

„Csak attól félek, hogy nagyságod remek példáját talán senki sem fogja, vagy irigységből,

vagy majmolás kerülésből, vagy azért, mert de-rogál mástól tanulni, illy példásan követni! De nem lehetne - e ezt diétán örökösen megha-
tározni? vagy csak maga nagyságod is, barát-
ságos beszélgetés közt, nem bírhatna-e erre sok
uraságokat?"

Nem az, az én czélom, hogy engem valaki
kövessen, — hanem hogy népeimet boldogga-
tgyem; — sőt én követek másokat, mert a' mi
jót szerte azélynál a' hazában többféle uraságok-
nál láttam: nem voltam rest, azt mind felje-
gyezni, és magamnak tanúságot vonván belőle,
a' magam jószágán egy csomóba mind felállítani.
De különben is egy normát, nem lehet minden-
nütt követni, mert a' föld maga ad tanácsot,
hol? mit kelljen tenni? és sok uraságok tettek
is annyit, mennyit a' körülállások megenged-
tek, sőt talán többet is, csak hogy némely ura-
ság, szemérmes a' jóltételben, titkon akarja a'
legjóltevőbb plánumát is végre hajtani, nem
pedig azt dombra ütni. De én azt tartom, hogy
jobb azt másokkal is megtudatni, mert a' jó pél-
da, még többet von maga után. — Vannak az
igaz, olyan uraságok is, kik józágaikból csak
mindig venni, de belé tenni semmit sem sze-
rettek: már én az ilyenek dolgába nem avat-
kozem, mert minden embernek van valami hi-
béje, mellyet más nem lát, de ő igen isérzi,
— melly miatt sokat nem tehet, a' mit akar-
na. — Diéta czikkelyekkel pedig ezt megren-
delni nem lehet, mert a' virtust, a' moralis
törvényen kívül, semmi törvény nem parancsol-
hatja, különben mingyárt nem lenne virtus, mi-
helyt kinszerítésből jőne. — Legtöbbet tehet a'
jó példa, — az előmenés, — a' régi előítéletek
minden hosszas tanakodás és hozzá készülés nél-
kül való hátor gázolása, áttörése, — a' jó követ-

kezés és haszon megmutatása; — mind olly hatalmas eszközök, mellyek a' bátortalant is feltűzelik, az ellenkezőt is követésre ragadják. A' szóval való tanácsolás, a' sok panaszkodás, jajgatás, sopánkodás mind haszontalan idő pazarlások, — nincs könnyebb, mint tanácsolni, könyvet írni, és egyebet semmit nem tenni. Ne szóljunk egyet is, hanem a' mit másnak tanácsolni akarunk, tegyük, ragadjuk meg az időt, hogy belőle ki ne fogyjunk, — mutassuk meg praxisbeli, nem oratori tehetségünket, — csak az, az ember, a' ki tesz. — A' ló, csak ló: még is egyik nemesebb a' másiknál; — legnemesebb a' napkeleti vér, és ebből kívánjuk lovainkat nemesíteni, mert bátor, kész, tüzes és győző.

„Így kellene az emberrel is tenni, és egyedül csak a' nemes vért szaporítani, mert ember nélkül semmit sem lehet e' világon tenni; de a' rosz vérű emberrel még talán nehezebb boldogulni: tehát minden intézeteink között legelső volna, az ember nemesítés, és csak akkor következhetnének a' több nemesítések igazi renddel. De most úgy látszik némelly országokban, hogy a' nemesítés, nem elől, hanem középett, vagy hátúl van kezdve, — és az eleje, még ki tudja? mikorra van halasztva? sőt azt vesszük észre, hogy az emberi nemzet mind inkább elaljasodik, és féltő, hogy utoljára a' legnemesebb állat, felül mulja a' legnemtelenebb embert! — mert a' legnemesebb vérű emberek közt, ma már sokan nem is házasodnak, mintha ezt a' háladatlan világot érdemetlennek tartanák, az ő nemes magvaik marczangolására! És a' mint látom, talán nagyságod is ezeket akarja követni? — ez nagy vesztesége volna a' hazának!“

Sokat mond rólam tiszteletes uram: de tudom hogy őszinte jó szívből ömlenek szavai. Én

a' házasságot el nem kerülöm, — csak hogy még nem vagyok készen az előkészületekkel, és dolgaim nagyával. De bezzeg, ha szerencsétlenül talál kiütni! akkor irigylem ám majd a' nótelenek állapotját!

„Baj nélkül semmi állapot nem lehet: de a' bölcs ember, ha válogathat a' bajok között; a' legkisebbiket választja. — A' feleséges ember, csak dilemmában van, függeni, vagy nem függeni egy asszonytól, de legalább csak egytől függene, ha függene is, sőt még ez is csak magától függ: de a' nótelen ember, többnyire fogoly, és függőben van minden cselédjeitől. — Az élet mértékét csak az atyai öröm tölti bé, — ki ezt nem kóstatolta, csorba volt élete. — Egy bölcs, nemes, józan asszony, egy valóságos angyal e' földön; hát nem tudna nagyságod illy társat választani? De a' mint látom, nagyságoddal lehetetlen egy áldott léleknek szerencsésnek nem lenni, — és igen félre-nevelt személy volna az, kit nagyságod jó utra nem tudna nevelni.

Semmitől'sem félek, csak a' kényes asszonytól; — mást mind józan észre, és bölcseségre tudnék vezérelni, de a' kényes asszonnal nem vesződném, mert azt nem szenvedhetem. — Itt jön plebánus urunk is, — jertünk ebédre. —

Délután, megjártuk ugyan a' mit megjárhatunk; de még más nap is volt egész nap, mulatni valónk, — 's így a' tiszteletes ur, a' vasárnapot megvárván, jelen volt az ünnepiségen. — Vasárnap délelőtt megjártuk a' parochialis helyeket is; — csaknem magán kívül jött az öreg tiszteletes ur örömeiben, midőn látta, hogy a' planum szerint a' református felékezetnek is egy gyönyörű hely, szinte négy szegletü piarcz, van kirendelve ekleziául; — még inkább csodálkozott azon, hogy mihelyt a' catholica parochiák készen

lesznek; tüstönt a' reformatusokéhoz kezdtek, és aztán a' régiéket elbontatam, mivel mind a' két részről alkalmatlan helyen, és szűkek voltak. — Jónak találta azt is, hogy az oskolák miad két részen egy célra igyekeznek, és hogy az intézet szerint, minthogy nem lehetett mindenik oskolához különös practicus kertet kapcsolni: tehát a' catholica oskolához ragasztott kerthez, mellynek különös kertész tanítója volt, minden nap eljárt az egész reformáta oskola is practizálni, hol a' gyermekek mindenfelé a' kiszabott táblásokban dolgoztak és egymással barátkoztak, a' leánykák is mind az ő veteményeiket mivelgették, s így a' két felekezet már gyermekkorában összeszólt, mellynek kimondhatatlan nagy hasznát a' következő megmutatta.

De jérünk már a' tanácsházhoz. Délutáni templom után tele volt ezen háznak advara, egy oly számos cäsösen öltözött népséggel, mellyet még magam sem láttam illy számosan és ünnepiesen összegyülekezve. Mi is hát elballagtunk azon udvarba, hol egy arra készített magasabb helyre felmenvén, egymás mellett leültünk, s mikor csendesség lett, felállván, így szólottam a' néphez:

Kedves jobbágyim, embertársaim, barátim! Az isteni gondviselés engem országunk törvényei alá, kelmeteket pedig az én számadásom alá rendelte. — Jól tudják azt kelmetek, melly terhes állapot az igazgatóé, és számadóé, — és mennyivel boldogabb ember az, a' ki csak más számadása alá, mint a' ki másokról számot adni, rendeltetett. — Hogy egy ilyen lélekben járó fő hivatalu ember, megkülönböztetett gazdagsággal, és fénnnyel van felruházva, az illó, és igazságos, — mert ő annyi sok lelkeknek képviselője lévén, nagyobb terhe miatt, nagyobb megkülönböztetést

is érdemel. — De koránt se gondolja, utálki, hogy a' boldogság is a' pompával együtt járjon: — egy szegény, kunyhóban lakó, ha száraz kenyerkéjét jó ízű salátorván, vele megolgoztik; boldogabb lehet annál, kinek asztala drága étkekkel fényeskedik.

De ha az ember akarja, és az Istennek minden ajándékait használni készen van: könnyen megteheti azt, hogy mind az ur, mind a' szolga boldog legyen, — és egymás nélkül el nem lehetvén, szerető kezekkel áldják, segítsék és öleljék egymást. Bajunk, vagy jólétünk egyaránt magunktól függvén, ha már élnünk kell, inkább jól, mint rosszul kívánjunk élni.

Én a' kelmetek erántam való tiszteletéből, bizodalomból és hívségéből azt tanultam, hogy kelmetek engem szeretnek. Ezen szeretetet viszonzni én is örömmnek tartottam; még pedig, minthogy nékem ebben több eszközeim vannak: tehát több példáit is kívánom adni szeretetnek, bizodalomnak, és a' kelmetek boldogításának.

Majd ha az új templomok, új oskolák megnyillanak: akkor ismét újabb szeretetem bizonyosságai nyilnak ki kelmetek előtt, — most csak arról szólok, a' mi legközelebbi tárgya beszédemnek, t. i. értésükre adjam kelmeteknek, mi azelőtt épült ez a' ház? — a' többi, majd annak idejében szinte kifejlődik.

Ez a' ház, szeretet háza, mellyben a' népnek huszonegy vénei, minden vasárnap ilyenkor össze ülven, kiszolgáltattják az igazságot. — Itt adja elő minden ember egész héti panaszát vagy sérelmét, — itt fog kinek-kinek érdeme megjutalmaztatni, a' szorgalom mustráira kitett jutalom megítéltetni, kiosztogattatni, — a' jó rend fentartására intézet tétetni, — a' közbé-

megállapítani, az erkölcs növelését, az emberiség becsültetni.

Most tehát mindeneknek előtte válasszunk ki a' népnek öregeiből 24 jámbor férfiakat, t. i. felét a' jobbágyok közül, felét pedig az árendásokból, — a' melly megtörténvén, felmegyünk a' törvényházba, 's beállunk hivatalunkba.

Meg lévén a' választás, fel mentünk a' tanácsházba, — utánunk a' 24 választottak, — utánuk pedig az egész sokaság. Mi, az asztal felső végéhez ülven, bal kéz felől végig ült 12 választott jobbágy, kik között első volt a' bíró, — jobb felől pedig végig ült 12 választott árendás, kik között első volt Dávid ur. A' Notariusoknak felelősül volt egy különös asztalok. — Ekkor a' protokollamot azon kezdtük, hogy az osztendő száma, az intézet célja beiratván, beirattak, és felesküdtettek egyszer'smind a' 24 vének is. Ez meglévén, feláll Dávid ur, és így kezd beszélni:

„Nagyságos uram, — érdemes tanács! — Már is többet tett nagyságod az emberiségre, de legkivált szegény jobbágyaira nézve, mint ezt valaha ezen helység reményleni tudta volna; — de ha még a' jövődökre is előre tekintünk, és gyermekeinket a' paradicsom kertjében egymást ölelő karokkal a' legnagyobb boldogságban lenni szemléljük: már akkor gyengébbek a' mi nyelveink, hogy sem most hevenyében csak egy legkisebb illó hálát is eléggé kifejezhetnénk. — Hálát adunk a' mennyei gondviselésnek, hogy a' midőn édes hazánkban az emberiséget ápolgató jóltévő magas intézetek, a' nagy városokban napokint szaporodnak, és a' városi népnek enyhítést nyújtanak: akkor nekünk szegény mezőföldi lakosoknak, egy olly kegyes jó urat ajánlékozott, ki az emberiség boldogító intézetjét, a' mezőföldre is kiterjesztvén és kihozván, —

számunkra a' minden intézeteket folyó múlt intézetet, — a' szorgalom tárházat, a' felszabadított földmivelést, a' földi paradicsomot felállította! Parancsoljon velünk nagyságod egész a' sírig; minden parancsolatja törvény lesz előttünk, — és ha a' halállal kellene is vívniunk; ha az ellenség irigy fegyvere rongálná hazánkat, 's nagyságod is a' hazától személyes felkelésre felszöllíttatnék: nagyságod zászlója alatt, véle élni, véle halni készek vagyunk.

Erre feláll Nagy Bencze, a' tavalyt bíró, 's így kezdi: „Nagyságos uram, — érdemes tanács! — Orcza pirúlással kell megvallanom, hogy mi magunkba térvén, szégyeneljük, hogy nagyságodat a' mi boldogításunkra elkezdett munkáiban, mi magunk annyiszor megsértettük! és nagyságod velünk még is legkisebb haragjának jelét sem éreztette! holott fájdalmasan eshetett nagyságodnak, azoktól megsértetni, kiknek javokért szánta fel életét, vagyonát! De ha nagyságod meg tud engedni vétünkért, mellynek csak egyedül a' mi tudatlan vakságunk volt az oka; — úgy kettős lesz a' mi örömünk és háladatosságunk, melly bennünket a' koporsó széléig késérvén, annál hívebb jobbággyainak ismértetni fog bennünket nagyságodnak.“

Erre feláll hátulról a' legutolsó jobbágyi választott tanácsos, Dózsa Gábor, 's így szól:

„Nagyságos uram, — érdemes tanács! — A' mit az ember nem ért; arról nem is szólhat; — nem csuda hát, ha az olyan dolog gyanús lévén előtte, annak minden módon ellene törekszik. A' mennyit már tudunk és látunk, és a' mennyibe ezekből jövődre még többet reménylünk: arról már világosabban ítélhetünk, és azt ítéljük, hogy nagyságod egyetlen egy célja jobbágyait, egy olly előttünk szokatlan módon boldogítani,

mellyet még mi, és a' mi alénk nem hallottak. Az Isten segítse reá nagyságodat, — mi háladatos fiai fogunk egész életünkben maradni, 's talán magunknak még háladatosabb jobbágyokat nevelni.“

Erre feláll Gruber Lajos, egy úrendás, 's így szól:

Nagyságos uram, érdemes tanács! — Én ezen méltóságának úgy szólván, legújabb tagja vagyok, mert csak két esztendeje, hogy a' jó sors ide hozott. Nagy földet bejártam, láttam sok jó uraságokat, 's magokat jól bíró jobbágyokat: de már jobb urat, és boldogab jobbágyokat, sehol sem találtam. Ezt talán nem érzi elégé, ki mindig itt lakott, de érzi az, ki minden földet öszszeprohált! Nékem az én majorom sokba került: de semmi állandóbb helyre munkámat nem fordíthattam volna, — és reményilem minden ember így fog itélni, ki a' dolgot illendően figyelmére méltatja. Ha pedig még a' jövődöket meg-gondoljuk, — mert még most csak kezdetét látjuk mindennek, a' kezdet pedig legnehezebb mindenben, — ha templomainkat, iskoláinkat, mellyeket a' mi kegyes urunk épített fel mi helyettünk, és azon bölcs intézeteket fontolóra vesszük, mellyek a' mi gyermekeink javára vagynak intézve: úgy hát látni fogjuk, hogy mi nem jobbágyok, hanem fiak, nem szolgák hanem szabadonok vagyunk. Jertek hát polgár társaim, esküdjünk a' mi atyáknak örökös háladatosságot!“

Ezen hálálkodásoknak végét nem gyógyván várni, végre esendességet parancsolék, 's így szólék a' néphez: Édes atyámfiai! — ha sziveik háládó érzésre gerjednek: adjanak hálát az Istennek, mert én az ő kezében csak eszköz vagyok. Én csak azt akarom, hogy minden ember, — de mindenre hatalmam nem terjedvén, legalább vezérlésemre bizott ember társaim; boldo-

gok legyenek, mennyire ezt véges elmével és határozott emberi kézzel eszközölni lehet. — Lehetetlenségre nem törekszem: de a' lehetőségnek is semmi zugját próbálatlan és használatlan nem hagyom. — A' régi ut már igen kopott és szűk volt: egy új és tágos utat akarok kelmeteknek mutatni, mellyet talán magam sem ismertem volna meg, ha magamat az utazástól megkéméltetem volna. De mivel mindennek idő kell, mert kivált illy nagy dolgot nem lehet egyszerre elvégezni; az idő mutassa meg kelmeteknek, azokból, a' mik még hátra vannak, mik fognak következni? — Hogy nékem eleinte sok akadályokkal, és a' kelmetek előítéleteivel kellett bajlódnom: azt én előre tudtam, 's azért jó előre olly pánczélókba öltöztem, mellyekben semmiféle fegyvertől nem félhettem. A' pajkos ifjuság számtalan sok fákat kivágott, kitördelt az elültetett új lineákból; ezt én előre jól tudtam, 's ugyan azért készen is voltam rá, békével néztem, még csak utána sem kerestettem, hanem tüstént új fákkal, más nap mingyárt, ha nyár közepében volt is, a' ki tört fák üres helyét kipótolhattam. Több fa van az én kertemben ültetésre készen, mint a' pajkos ifjuság azt kitördelni el nem unná, — 's úgy lett, győzöm kellett! E' szerint reménylem, az Isten minden szándékomban meg fog segíteni; és a' maradék bizonyosan paradicsomban fog lakni, — de talán még mi is fogunk gyümölcsöt szedni!

Most már ülésünket zárni fogjuk. — A' notariusok kötelessége, mindent, a' mi itt történik beírni, és az irományokat elzárni. — Ez a' tanács, minden vasárnap délután, télen nyáron, e' szerint mint most, egybe fog gyűlni, és az egész héten történt 's bejelentett dolgokat elintézni, a' jövődőről pedig rendet szabni.

Én a' szorgalmatos embereknek jutalmat is osztogatok, melly, vagy pénzből, vagy más haszonból, vagy pedig a' szegényebb sorsu ifjakra nézve, még abból is áll, hogy őket érdemökhez képest kiházosítom 's szárnyokra bocsátom. Egyedül csak a' szorgalmatos és jó szivű embert szeretem, — a' henyét meg nem szenvedem. — Minden ember, asszony, gyermek, leány, 's cseléd neve fel lesz nálam írva, 's a' kiról jó híreket hallok, 's azokat magam szemeimmal igaznak találom, annak neve után mindenkor egy veres vonást húzok, — a' kit pedig rossznak tapasztalok, annak neve után fekete vonás jön, mindannyiszor; — de jaj annak, kinek neve után 3 fekete vonás van!

Most, két arany jutalmat teszek azon gazdának, ki a' jövő szent Mihály napjára itt a' tanács előtt legszebb maga nevelte csikót befogja bizonyossággal mutatni. — Egy aranyat azon legénynek, ki legzebb tiz szederfát tud bebizonyítani — és két aranyat azon leánynak, ki legjobb krumpli-kenyeret, mint tulajdon munkáját fogja itt bémntatni. — majd más ülésben többet. — Most pedig menjen le minden ember az alsó szobákba, és ott estvéli 8 óráig mulassa magát, — akkor minden bé fog záratni.

Ekkor az alsó szobákban megriad a' muzsika, — csődül a' nép egymás hátán keresztül a' muzsika neszére, hol őket már egy tizakós hordó bor készen várta, melly fogytáig kiürítettvén, 's a' nép, nem bortól, hanem örömtől megérezegülvén, itt lehetett már mustráját látni, minő a' tiszta szivhől buzgó nemzeti öröm?

Mi haza mentünk, és később a' kastély alakából néztük a' mulatságot, — mert a' szobákban meleg lévén, de az egész falu ifjusága és néps be sem férvén, kijöttek a' muzsikával

együtt a' piarczra, és ott töltötték a' nemzeti ünnepet oly vigsággal, melyet leírni nincs poéta. — Mire mi vacsorához ültünk, csendesség lett, és a' nép megelekedve vígan haza takarodott; azonban midőn mi legjobb mulatsággal vacsorálnánk: egyszerre hangözönbe borúl az egész kastély, mellynek széles magos folyosói, 's nagy szobái a' vizhangokat kettőztetvén, oly ének közepében bámultuk magunkat, mintha ezer meg ezer mennyei angyalok chorusa zengett volna a' mennyek tornáczában! — ez pedig nem egyéb volt, mint a' magyar nemzeti nóta, t. i. a' notarius összeválogatván hamarjában mintegy negyvenig való jó szavu gyermekeket és leányokat, 's őket egynehány nemzeti dalokra össze készítetvén, alattomban bejött velek a' kastély udvarára, és ott egyszerre rákezdvén, soha ember illy váratlan kellemetes meglepést még nem érezett! Nem borzadt az ember vére, — nem haja szála felállott, — hanem lelke elragadtatván kínjában-e, vagy örömeiben? senki szólni nem tudott, szemeink pillantás nélkül könybe lábbadtak! Nincs szebb, nincs szivre-latóbb az ég alatt a' magyar nótánál, mellynek mesterségtelen együgyűsége, még annál pajkosabban tüzei a' lelket, csak hogy jó hangu szájából zengedezzen.

A' mint az idő haladt: úgy szaporodott a' nép is naponként, és vége hossza nem volt a' majort kérőknek. — Már az urbarialishoz kellett volna kezdeni, de még sem jöttek magok a' jobbágyok kérni, pedig minden felől igen nagy készületek mutatkoztak; — azonban még is meg kellett kezdeni ezt is, és benne jeget törni; már elkerülhetetlen volt, a' mi illy formán kezdődött: — Már régolta az uraság kezére szállott 3 deserta sessio, mellyeknek szegény gazdáik lé-

vén; földjeiket, mellyek különben is a' legrosszabb helyeken voltak, úgy elrongálták, hogy azokat még az uraság sem használhatta semmire. Ezen sessiókból kihalván a' gazdák, senki más azokat fel nem vállalta; és bár minden esztendőben currentáltatott is, a' ki megnézte is, odahagyta. Most ismét újra kihirdettetvén, négy hét lefolyása alatt senki magát nem jelentette, a' fent nevezett két zsidón kívül, de ezek is csak úgy, ha egy tagbéli majorban kiadatik az egész illetmény. Hivatom a' tiszttartót, de ő tüzzel vassal ellene volt, mert úgy mond, „mit mondana a' világ, ha a' jobbágy sessióját zsidó kézre adnók?“

No de látja tiszttartó uram, senkinek sem kell: tehát jobb ha valaki használja és adózik róla, mert a' vármegyén száz sessiónk lévén beírva, a' falura vetett adó mindig ennyitől jár, akár van mindnek gazdája, akár nincs.

„De ám az, ország szerte nincs szokásban, hogy zsidó urbariális földet birjon.“

No hát tegyük mi szokásba.

„Az lehetetlen nagyságos uram, — mit mondana a' világ? — de a' vármegye sem engedné.“

Ám! ha az ur tenné a' vármegyét! — Én pedig engedem, — akarom, — és meg kell lenni. — Hol az a' mappa? — — Nézze az ur, dél után kimegy az in'sellérrrel, és itt a' pascuum közepén, ezen két majort egymás mellett, a' 36 és 37 szám alatt, ki fogja jelezni, és ezen emberséges embereknek átadni. Most pedig menjen el az ur velők, és a' fundualis könyvbe, ezen számok alá, írja be neveiket.

Meg lett. — A' zsidók előre lefűzték a' bírónál egész esztendei portióját azon sessióknak, — az urasági árendát pedig halasztottam, a' többi urbariális contractusok bézárására. — A' notarius ugyan

ugyan nálaib megfordulván, említette, hogy némely emberek nehezteltek azért, hogy a' pascuotot száz holddal megcsonkítottam: de jól tudták ők azt, hogy három gazdátlan sessio van a' földjeik között, — és így nyilván szólani nem mertek. — A' zsidók pedig legnagyobb szorgalommal készítették majorjaikat, és a' többi árendások mustrái szerint úgy felállították, hogy azok valóságos remekek lettek. — Ezen zsidóknak példája tört utat az urbarialisba, mellyen a' jobbágyok magokba térvén, már az instantiát is megiratták a' notariussal, mellyben földjeik majorra való osztásáért esedeznek; — de ismét valami zavarodás támadván közöttök, az instantiával elhaltak: — mig végre a' notariustól megtudtam, hogy a' nép közt egyenetlenség támadott, nagy része akarván, nagy része pedig nem. Ennek okát is kitapogatni, a' notariusra bízom, ki sok idei várakozásom után egyszer imé jó. — No, hogy? 's mint? notárius uram.

„Kitanúltam már nagy nehezen minden akadályokat, nagyságos uram! — A' nép már régen akarta a' regulatiót, de a' tisztartó rémítgette őket mindig. Most pedig a' tisztartó egyetértvén a' járásbeli esküdttel, kinek sokféle érdekből ráncorja van nagyságodra, elcsábították, 's lebeszéltek a' népet, hogy ne álljanak rá, mert úgy járnak, mint a' Jászok, kik szinte tanyákra osztották földjeiket 's a' temérdek sok kár meglévén, azt tanulták rajta, hogy csak jobb mindent a' régi lábra vissza állítani, 's a' földeket, mint hajdan voltak, újra a' szerint osztani.“

Jól van notarius uram, — elmehet.

Eljő a' vasárnap, — elkezdődik, — 's szép módjával el is végződik jó és vig kedvvel a' sessio, — mellynek vége felé így szólék a' néphez. Atyámfiak! — a' Jászoknak némely helységét a'

szükség már egyszer arra, a' gondolatra vitte, mellyre elébb utóbb a' kénytelenség rá fogja szorítani minden helységeket és királyi városokat is; hogy szanaszéltségek apró földjeiket egy tagban mérjék ki, hogy így a' nagyobbacska földet, könnyebben és hasznosabban mivelhessék, — ezen földeket ők nevezték tanyáknak, milyen tanyák most is számtalanok vannak az alföldi nagy térségeken, de minden rend, tudomány, és cél nélkül, — úgy hogy ezeket nem tanyáknak, hanem latrok barlangjának, — vagy ha épen tanyáknak, tehát erkölcstelenség tanyáinak kell nevezni. — A' földmívelést, egy tagba összevenni, mint van a' szőlőmívelés, igen jó gondolat, és elébb utóbb ide kell térni minden pallérozott nemzeteknek: de ehhez tudomány kell, — és egy kevésbé más forma bánásmód, mint a' régi közös gazdálkodáshoz: mert különben cél ellen dolgozik. Így jártak a' jászok is: — tanyákat újakat csináltak; de senki sem értett hozzá, — ezeken is csak régi mód szerint akartak gazdálkodni, — a' miből zavarodás és meglegedetlenség lett, — úgy hogy a' régi állapotot ismét helyre kellett nagy kölcséggel állítani. — Ha kelmetek azt kérnék tőlem, hogy urbarialis földjeiket majorokba osztassam ki: én ezt addig nem tenném, valamig arról bizonyos nem volnék, hogy kelmetek az ahoz megkívántató tudományt, az az, a' vele-bánást tudják-e vagy nem? Mert valamint szólót nem mivelhet senki, ha nem ért hozzá, bár melly nagy szólót ajándékozzanak is néki: így a' földmívelésnek is vannak olyan fogásai, mellyeknek tudása nélkül, nevelés volna hozzá is kezdeni. Én ugyan sajnosan nézem a' kelmetek nyomorúságát és iszonyu veszteségét, mert ennyi munka és idő pazarlással, haszontalan járkálással egy major-

ban tíz annyira gyarapodhatnának, a' mint ezt árendásaimon láthatják, — és pedig annyival inkább, mivel én akkor a' kelmetek robotját és dézmáját örökre eltörölném, — földjeiket is örökre átadnám, és így mintegy magok urai lehetnének: de ezt addig nem tehetem, míg az 'árendásaimtól a' majossal való bánás módját meg nem tanulják, mert különben kárt tennék kelmeteknek. — A' Jász, sokkal nagyobb adózás terhe alatt van mint kelmetek, akár hogy legyen is földje felosztva, — és így ő, a' major gazdálkodásban csak azt nyerné, hogy talán szorgalma gyümölcsét nevelhetné, de egyéb terhei az által nem könnyítették: kelmetek pedig nem csak azt nyernék, hogy termékeiket 's földjeiket vég nélkül nemesíthetnék; hanem még az adózásban is igen nagy könnyebbulést szereznének. — Tudják kelmetek, hogy egy sessió's jobbágy tartozik az uraságnak 52 marhás robot napot szolgálni, és minden terméséből dézmát ad. — Már én, ha robot cróm nem lesz, béres cselédekkel dolgoztatok: tehát a' robotból annyi árendának ki kell jönni, hogy én a' helyett szinte akkora béres erőt tarthassak. — Azt is tudják kelmetek, hogy az árendásaim egy 50 holdas majostól, 250 ezüst forint árendát fizetnek: azt kérdem most kelmetektől, mit adnának kelmetek egy urbáriális sessió'tól árendát, a' mostani közös és széllyel szórt formában? — és mit az egy tagu majorban? — Bíró gazda, mit felel erre?

„Én, nagyságos uram, részemről, mostani gazdálkodásunk szerint, ha robotomat és dézmám az uraságtól kiárendálnám, többet érte nem fizetnék, mint a' mennyit becsü szerint az 52 vonó robot nap, és a' dézmám tenne, legfellyebb 20—25 ezüst forintot, és még ez is sok volna, mert keresetem nincs, földjeimnek úgy szólván semmi

hasznát nem vehetem; csakhogy éppen nápról nápra tengek, a' mint lehet: de ha minden földjeimet egy tagban bírhatnám, úgy már; minthogy értékemet és keresetemet tetszésem szeriint hevelhetném, behúnyt szemmel megigérek 100 ezüst forintot.“

No lássák kelhetek, én a' kelmetek földjeit 50 holdas majorokra osztván, 52 napi vontó robotért és dézmaért; örökös contractus szeriint több árendát nem kérek 60 ezüst forintnál; — hanem egy egy major kisebb nem lehet egész sessiónál; az az, 50 holdosnál, — és így fél, vagy fertály sessiót meg nem engedek; — hanem az meglehet, hogy két vagy három gazda is közösen bírjon egy majort, közösen gazdálkodják; közösen fizessen. A' ki pedig még egy két eszten-deig robotolni akar, míg magát röndbbe szedheti; az is megeshetik. — Mit mond ezekre törvény-bíró uram?

„Azt mondom nagyságos urám, hogy igen jól van, és mi nagyságod atyai gondoskodását soha meg nem hálálhatjuk. Ne késsék hát nagyságod ezen feltételeit végre hajtani, mert mi, az árendás uraktól, régen megtanultunk mindeneket; 's tudjuk mind azt, valami ahhoz megkívántatik; — de nem is kell ahhoz valami mély tudomány, hiszen maga a' major tanítja a' gazdát, és önkényt mutatja, mit kell csinálni? Legnagyobb tudomány, a' mi kívántatik abban áll, — a' régi közös gazdálkodás módját örökre elfeledni, és szégyenlenni tudni. Kérjük nagyságodat; siessen velünk jöltenni! — mi az uraságnak mindenkor eleget teszünk; de leginkább a' nemes vármegyének soha sem fogunk többé adósok maradni.“

Igy értem el valahára régen óhajtott célo-mat, mellynek következésében, elkezdvén az in-sellérek a' majoroknak plánum szerinti kiszág-

gatását a' legelőn, az ugarokon, és aratás után a' tarlókon, még ezen nyáron készen lett az egész határ, majorokra felosztva. A' tavasszal pedig minden gazda kapott a' kertből 100 darab gyümölcsfát, egy garasért darabját, és 1000 darab akáczfát, tízet egy garasért, — liciumot pedig ingyen eleget kapni mindenütt, mert az gyöker nélkül is megfoganszik legkisebb ágacskája is. Egy esztendő múlva az egész határ új világot ábrázolt.

Igy folyván dolgaim, alattomban elkészültem a' házasságra is, mellynek inneplésére, Júdas szent Márton napja volt határozva. A' menyaszszony csak fél napi járó földre volt, még sem tudta senki csak gyanítani is. — A' lakadalomra hivatalos volt az egész falu, — és már száz zörgő vasas kocsi, tömve násznépével, árendás és jobbágy leányokkal, menyecskékkel, férfiakkal, készen állott a' kastély előtt a' nagy piarcon, — úgy szinte kétszáz kiválogatott ifjuság lóháton, az árendások és jobbágyok fijaiból ünnepiesen öltözködve, 's minden lónak, valamennyi csak volt, füle mellé, fehér és veres kendők tűzve, 's a' széltől lobogtatva, készen állottak glédában, végig a' kastély előtt. — Az én uri vendégeim száma is betelvé, 32 hintóval egymás után kiindulunk az udvarról, 's két felől a' hintók mellett végig a' lovagok, hátul pedig a' vasas kocsik jöven, vezérlette az egész víg sereget, előre egymás mellett vágató két vófél, gróf Zádorfi, és báró Zoltánfi urfiak, kiknek deli termetőket, drágán ékesített, és még drágább paripáik, fényes magyar öltözethen kevélyen hánytatván, lobogó kócsag tollaikkal nem kevés ünnepiségül szolgáltak az őket követő társaságnak.

Most már képzelje valaki magát az én állapotomban. — Illy boldognak lenni! illy kívánt czélt érni! jobbágyaitól így szerettetni! mit lehet

még többet kívánni? és vallyon nem legboldogabbnak kell-e engem a' nap alatt tartani? — És ki hinné? ha mondom, — pedig úgy van, hogy nálam szerencsétlenebb senki sem lett! — csak egy óra kellett, és én a' legfelső polczról, legalsón voltam, — illy változó a' szerencse!

Mikor épen hintóink és násznépünk Gróf Daruváry kastélya udvarára be akarnak fordulni: egyszerre elsüttetnek az álgyúk, melly rémítő csattanásra álmomból felébredtem.

Csak az a' hasznom, hogy akár mint lett légyen is: legalább életemben egyszer, boldog hazát is láthattam!

Második Idea.

A' Vallás.

Valamint scytha eleink Ásiában mindig megkülönböztették magokat józan együgyűség által más nemzetektől, és a' vallási visszaélésekben is, soha nem mentek annyira, mint amazok, hanem abban is bizonyos együgyűséget és természeti őszinteséget követtek: így a' Magyarházában megtelepedett részök is, felvévén a' keresztényen vallást, soha olly tulságokra nem vetemedett, mint más európai nemzetekről, mai napig is számtalan példákat olvashatunk. — Ha az inquisitio, a' fanatismus, más nemzeteknél mesterkedett: ide — vagy bé sem jöhetett, vagy mésterségében csak inaskodott. — Vallását mindig szerette a' Magyar: de a' babonába soha sem merült úgy el, mint más nemzetek. Ez is a' Magyar-nak egy különös napkeleti vérét jelenti, melly őtet a' napnyugoti népektől egészen elválosztja, annyira, hogy azon országokban, mellyek a' párlérozódásnak és felvilágosodásnak legfelső fokát hirdetik magokat lenni: a' vallásbeli visszaéléseknek és türelmetlenségnek, mai napig is főnákabb példái vannak, mint Magyarországbán. — Elmúlt századinkra utalni nem nyom semmit, mert azok, más nemzetekéinek, csak árnyékai, csak viszhangjai voltak. — Nincs a' vallásnak mai napig is egy országban is nagyobb szabadsága és védelme, mint Magyarországbán: mert

a' mit egy felől a' törvény védelme politikus ki-
nézésből külföldön megenged, azt másfelől a'
sajtó szabadsága, erkölcstelenül visszaveszi.

A' Magyarnek mai napig is szembetűnő az
a' scytha karaktere, hogy ó a' természettől, mint
a' félenk hajós a' parttól, messze soha nem tér;
— később kevés bizonyossal megelégedni, mint
sok bizonytalanért, életét, Istennek legdrágább
ajándékát, kockáztatni. — Jeget törni, és más
nemzeteknek tanúság tárgyául lenni, hazája, ki-
rálya és szabadsága védelmén kívül, nem szeret:
de ebben senkinek elsőseget nem enged. Még a'
más nemzetek példáinak követésére is, nagy ne-
hezen, és csak akkor szánja el magát, mikor
már a' jó következés világos, mint napfény: —
's innen lett az, hogy a' keresztyén vallást is so-
kára, és nehezen fogadta el.

Az idő, a' vallás, a' tudományok, a' hábo-
rúk, a' szomszéd népekkeli közösülés, nevelés,
életmód, 's a' t. sokat tettek ugyan a' magyar
erkölcs változtatására: de a' létalapos fő címék
változhatatlanul itt állanak, és a' Magyarnek
még a' vallásából is kitetszenek.

A' Magyarnek, a' szabadság olyan eleme,
mint a' plántának az eső, vagy, mint bornak a'
szőlő. Erre czéloz minden cselekedete, minden
igyekezete, tudománya, vallása, gazdálkodása,
törvénye, szokása, termete, öltözete, nyelve,
vendég-szeretete, mulatsága, tréfája, 's még a'
túcza is! — Más nemzet a' szabadsággal visz-
szael: — a' Magyar, szabadság nélkül meg nem
él, — csak ebben tud csendes és megelégedett
lenni. — Más nemzet a' tudományt, vallást, tör-
vényt, kormányt, nemzeti caractert, szokást,
öltözetet, módit, mindig nyughatatlan lélekkel
változtatja, és eleve képzelődéseinek újabb
újabb próbáira rámozza, 's néha a' legszentebb

tárgyból is játékot űz: a' Magyar, a' mit ősei-
től által vett, azzal nem játszik, hanem legsze-
tebb palladiumként oltalmazza. — Nem ismeri
az a' Magyart, ki őtet gondolja, más nemzetek
rámájára vonhatni. Őtet rámára, ha bár legjobb
rámára is, vonni nem lehet; hanem az ő ramá-
jára lehet, ha lehet, más nemzetektől sok szépet
és jót vonni, — és csak így boldogulunk czé-
lünkben, ha annak jó foganatját akarjuk. Ki a'
Magyarról gondolkodik: valami nagyot és fon-
tosat gondoljon, — mert a' Magyar, mint más
nemzet, alacsonyságokra együl egyig alkalmat-
lan, mint ezt az ő nemes foglalatossága, a' föld-
mivelés, eléggé bizonyítja.

E' szerint a' Magyaroknak már csak természeti
eleme is philosophusi szellem lévén; el lehet gon-
dolni, hogy ha a' Magyar általában mint tanult
és tudományos nemzet, a' pallározott nemzetek
sorába felléphet; melly remek mustrája lesz ez
valaha az emberiségnek! — Ez az oka, hogy
némelly tudós nagy hazafiak, becsülni tudván ér-
deméhez képest ezen nemzeti drága kincset, és
szívökből fajlálván ennek pallérozódási hátrama-
radását, nyilván kikelnek, és magyar hazafi tár-
saikat szakadatlanul a' tudományos műveltség
pályájára serkentik, — annyival inkább pedig,
minthogy a' Magyar, a' tudományok minden
ágaira úgy szólván rátermett, rászületett.

De mivel a' Magyaroknak, mihelyt békesé-
ges szabadsága van, mindene megvan: tehát jól
lévén állapotja, találkozik sok, ki már jobbat
nem igen kíván; azonban tudósabb és mélyeb-
ben látó lelkek ezen boldogságot, mint a' termé-
szetnek intó szavát, használni akarván, véghet-
etlen tökélyre tudnák a' hazát emelni, ha az esz-
közök olly kicsinyek volnának, mint egy könyv-
írás, hogy azokat magok megbírhatnák, 's közös

erő nélkül nem szükölködnének: azért is minden módokat elkövetnek, hogy hazafi társaikat a' szent czélra feltüzelhessék, — irnak, — és írásaikban előadják a' nagy, szép, és hasznos dolgokat, felfedezik a' hibákat, — megtámodják az ellenkezőket, magoknak bajt, költségeket, 's ellenségeket is szereznek, — türnek, szenvednek, 's néha buzgóságtól elragadtatott indulatokban, ártatlanul, és nem akarva, valakit meg is sértenek; mellyet senki rossz néven nem vehet, ki hazáját és maradékát szereti; — mert ha a' mi eleink a' szüntelen való háborúkbán a' hazát számunkra megtartották: minékünk a' mindenható, a' béke poharát azért töltötte meg, hogy ezt a' béke gyümölcseivel, a' jóltévő tudományok kiapadhatatlan áldásával gyarapítsuk, és miveljük - ki, mind önnön boldogságunkra, mind a' maradék boldogítására. Nehezen esik az, a' tudósnak, midőn látja a' haza javát, és azt nem teheti kedve szerint! Ha magán állana: akkor csudát tenne, — nem várna senkire, és nagy munkájának áldott hasznát egyiránt árasztaná szegényre, boldogra, tudósrá, tudatlanra, szorgalmatosra, benyélőre, mint a' jóltévő nap az ó áldott sűgárait: de köz erőt kíván, — és e' végett még elébb könyveket kell írnia!

Nem kevés akadálya ezen elömenetelünknek az is, hogy hazánkban nem egy vallás van; — holott ha egy volna, illy őszinte nemzet, illy gazdag haza, — illy nagy lelkü magnásokkal, mint a' mieinknek nagy része, — rövid idő mulva olly tökélyre menne, hogy itt, szegénynek, koldúsnak, vagy mesterséges bajnak hire sem volna, — a' paradicsom kertje itt állana, — és a' Magyarhaza egész Europa szeme fénye lenne! — A' sokféle vallás, a' mint némelleyek gondolják, a' felvilágosodásra köszörüli a' népet: de

már a' felvilágosodott bölcsek népnek legnagyobb ékessége az egy vallás, melly a' hazafit' köteket még jobban egyesíti! — De hát már éppen lehetetlen a' vallási egységünk? hiszen mind keresztyének, a' Krisztus követői, fiai, és juhain vagyunk! — mind megegyezünk a' czélban, — miért nem egyezhetnénk meg a' czélra legbizonyosabban vezető eszközökben is? Ha csak egy két dogma tesz különbséget, hogy lehet képes ezen különbözés a' testvér sziveket, rokonszelkeket egymástól elidegeníteni, megkűteni? — Aztán, a' kis gyermek tudja-e azt, hogy ő minnek született? nem az lesz-e, a' minnek nevelik? — És egy két különböző vélekedés, erősebb-e, mint a' haza örökös kötele? — A' híres Linna azt mondta, — helyesen-e, vagy helytelenül, nem vitatom, — hogy az egy vallást a' theológiával sohasem, hanem csak agriculturával lehet végbe vinni; ha úgy volna, mivel földművelő nemzet vagyunk: melly közel járnánk, már a' nagy czélhoz! — Ha valamellyik vallás annyi között legalkalmasabbnak esmértethetik jó polgárok s erkölcsös nép nevelésére, álljunk ehhez, ne örökösítsük a' meghasonlást, mellynek úgy sem vesszük semmi hasznát.

Ha egy vallás volna hazánkban: akkor kezdődnének meg el igazán a' nagy, és felséges intézetek, — akkor szünnének meg a' szegény tudós panaszai, — akkor lennének még példátlan fundatióink, — mellyeket az Angol, minden gazdagsága özönében is bámulna, 's bennünket egész világ respectálna! — mert a' magyar vér! háborúban is csudát tesz, mint Zrínyi; — de még a' béke idején is áldozik ám, mint Eszterházy Károly, Egri Püspök. — Más nemzet neveti a' Magyarat, hogy rossz utakon jár, mert utvámot nem akar fizetni, 's ezt kereskedése nem lévén

úgy fogadják, — (ám) szeszeli ótvámat, ádgaljon minden vámnál, legürgösebb útjában is; — a' Magyarok csak egy kiadó, egy kifizetés kell; — a' készen van; egy olyan summa az utak fundációjára, mellyen a' legjobb utak elkészülnek; — még sem fog vámot fizetni, és semmit olyat tenni, melly kinakoztat árulna el. — A' magyar nemzet több, mint némely nemzet gondolja, és el fog járni az idő, midőn nemzetünk minden nagy intézetekre fundatiót állítanak, — s akkor fogja a' külföld látni, mi a' Magyar?

Ha már egy hazában egyesültünk; második lépés volna a' vallásban egyesülnünk, — Mire nem mehetnének mi, s' mi jó fejedelmünkkel, ha magunk közt egy morális lélekké lévén, minden nagy céljainkat, szándékainkat, intézeteinket thronusa előtt bemutatnók! — A' föld kerékiségén nincs jozanabb kormány a' miénkénél az az apostoli nevet méltán viselő, sikeresen eszközözi, hogy nem történnek itt azon tulságok és fonákságok, mint más országokban — maga a' fejedelem nem elföl mindenben csupa morális példányt, — hát ha még a' kormány nagy plánumait mindnyájan értenők, és valódi szót fogva egyenlőre dolgoznánk! Ki lehetne nagyobb dicőségben s hatalomban, mint kitélyünk, és való a' magyar Nemzet?

Hogy azon legelháthatóbb vallásban is vannak fonák gondolkodó, és cselekedetű emberek, ez csak azt mutatja, hogy a' vallással nem így élnek mint kellene. Itt valha valóban már annak is ideje, hogy vallási egyesség tárgyában, ezen legkívánatosabb pallérozódási czikkelyben is, — úgy, mint más tárgyakban történik, menő több hazafiak megszólaljanak, és erkölcsi szelid írásikkal, könyveikkel, az elméket közö-

rálnék, 's a' boldog egyezésre készítenők, — csak hogy tollatokat szeretet vezérelje, nem indulat. Az úgy pannahtarozuk; mit hajdan szokásban voltak, semmit nem használnak, — az újabb idő már szelidebb próbákat mutathat, jóllehet még nem eléggé kielégítőket. Legtökeletesebb az, ha az igátság győz; nem a' rész, — ha argumentumok létalaposak, nem melleslegések, a' mellesleges dolog nem akar többet nyomonni a' létalapostól. Nem kell speculálni, vége legyen a' sophistának, — ragadjuk meg a' természetesség és a' szemünk előtt álló mindennapi tapasztalás anyagi argumentumokat nyujt, hogy azokról tomusokat lehetne írni. — Együgyü, — ártatlan, — tiszere-tettel teljes legyen az ilyen könyv, melly ha a' szemünk előtt álló természetből és tapasztalásból merítették: könnyebb is lesz, fogatosabb is, a' legtudósabb dialecticánál.

Argumentumokat pedig, utón útfélen, fűben, fában, annyit találunk, hogy abban soha véget nem érünk. Például előszámlálók némelyeket, és előre is azt kérdem: mellyik vallás tud ezek ellen, legkisebb ellenmondást is tenni?

Az Isten soha sem felejtkezik el rólunk, — még a' legreményesebb esetekben is, javunkat készíti; — hanem csak a' rémítések által szól hozzánk, 's ujjal mutatja, mit tegyünk.

Az Isten közvetve is boldogít bennünket, — rettent éhséggel, döghalállal, esővel, szárazsággal, szegénységgel, gazdagsággal; hideggel, meleggel, szükségkel, bőséggel, csak hogy induljunk magunktól; de nem indulunk.

Az Isten senkit sem bánt, hanem tanít.

Az Isten csak azt szereti és áldja, ki mindenben mértékletes: a' mértékletlent és visszaélőt utálja, 's magával bünteti.

— Némelly ember annyira hiszik az Istenbe, hogy maga semmit sem tesz, hanem mindent készen vár; némelly pedig annyira elfelejti az Istent, hogy még a templomot sem rest kirabolni. Ha az ember az Istent akarja követni, egész végletekig követheti, és ebben maga az Isten is gyönyörködik. De mivel az Istennek munkája e létből áll: materia, és forma; tehát az egyiket, t. i. a materia teremtését tőlünk egészen megtagadta, és ebben épen tehetetlenek vagyunk; de annál bővebben kiadta a forma teremtésében való készségünket; tudunk csinálni oly formákat is, p. o. viragot, millyent Isten nem teremtett. Illyenek a kenyér, óra, ház, muzsika, czúrkor, püskapor 's a t.

Kötelességünk minden erőnket megerőltetni, minden módokat elkövetni, valamelly jó célnak elérésére, p. o. beteget gyógyítani, 's a t. de ha semmi sem használ, jele, hogy a gondviselés bele szól, és másként akarja.

Midőn a nyelv a szívnek kulcsa: mi az oka, hogy oly sok temérdek predikácziónak és imádságnak az emberi szivekben, sokakra nézve, kívánt fogantja nincs, — csak szokássá, professióvá válik, 's célhok tartatik?

Mellyik bank leghátorságosabb? — talán az angol bank? és mellyik kincs legdrágább — talán az arany? — Leghátorságosabb bank a religió: legbecsesébb kincs a morál: tegyük ezt oda le, legnagyobb uzsorát fizet.

A jó embert nem tudjuk hogy jó: de ha egy rosszat tesz; tele torokkal hirdetjük.

Némelly embereka módi tönust megsérteni, duellumra való vételnek tartják; de a morált megsérteni — csak nevetségnek.

Valamint a gazdagság nem attól függ: sok kazal, sok széna, sok marha, sok cseléd, sok

jövedelem; hanem attól, mi a' kiadás, vagy mi a' maradék? — így a' vallást nem a' sok imádság teszi, hanem a' szivben maradt morál.

Mennyivel szebb, ha egy jó földes uratszámtalan jobbágyai siratják: mint ha nagy városban a' fekete kocsin kivitetvén, a' városi nép fel sem veszi?

Egy szegény ökör az istállóban bezárva kopalt és bögött. Egy utazó jámbor ott elmenvén, megsajnállotta szegényt, 's be megy az istállóba, hogy majd enni ad szegénynek. De az ökör, mint-hogy kék ruhához nem szokott, mihelyt meglátta, neki szaladt, megdöfte, 's kikergette. — A' vándor a' keresztyén-vallás; — az ökör, a' pogány-vallás.

Ne a' méhet csudáld mesterségeért, — ne a' hangyát szorgalmaért; hanem a' teremtőt imádd bölcseségeért. Te, az állatok tehetőségét is birod', az Isten képét is, józan elmédben.

Ha az ember e' világi bajokat, igazságtalanságokat, ártatlan elnyomattatásokat, szivszaggató kegyetlenségeket, rablánczokat 's a' t. meggondolja: végre azt kell gondolnia, hogy talán maga az Isten is megegyez abban, hogy a' bűn uralkodjék; és az erény sárba tapodtassék; különben miért engedne meg illy borzasztó történeteket? Oh balgatag emberek! hát nem veszitek - e észre, hogy a' természet másként nem tud velünk beszélni, mint némán? csak ujjal mutatja mindenjitt a' tanúságot? Ha az ártatlan szenved, és a' gonosz uralkodik: ez csak próba köve, próba tűze mindeniknek, mert a' virtust nem annyira a' jóllét, mint a' szenvedés authentizálja; a' bünt pedig nem annyira a' szenvedés, mint a' jóllét, hozza késértetbe; — és a' milyen szerencsés annak triumphusa: épen olly szerencsétlen ennek eltántorodása; — és mennyivel ártatlanabb lesz

úthaz : annylval menthetlenebb emez. — A' természetnek mindennemű jó vagy rossz késértése, nem egyéb, mint ujjal mutatas arra, hogy mi emberek soha meg ne állapodjunk, hanem öröklé' törekedjünk, és minden törekedésünk célja morál legyen : és mi, ennyi századokon keresztül el nem értjük ! — Ezért vannak annyi revolútiók, betegségek, szenvedések, — mert az ész és kinyilatkoztatás' szavára nem halgatunk, — mindig másutt keressük a' hibát. Ezek addig meg nem szűnnek, míg az okos természetet nem követjük.

Mit érne valakinek, a' világ minden kincseinek birása is, ha a' számtalan koldusok, éhezők, nyomorultak, sirva ríva körül állván lakhelyét, az eget harsogtatnák jajgatással ? — Istenesen élni, — és élni hagyni, — 's segíteni, erre kell hinni, reményleni, vallani, templomba járni, Krisztusba oltatni. Azon vallás, melly a' mondottakra legokosabb, 's így hathatósabb ösztönt nyújt, az az igaz vallás.

Emberi érzés már az, midőn a' kolduson és megszorult szükölködőn segítünk, a' tömlöczbeli rab sorsán könnyítünk, 's a' t.; de, — hogy koldus se legyen, — rab se legyen a' tömlöczben, erről intézetet tenni, — ez már keresztyéni érzés. — Szép a' megszorultakon segíteni : de még szebb, arra segíteni, hogy segítségre se szoruljon.

A' müzsika sem volna szép, ha össze nem hangzahék. Minden a' világon csak addig szép, míg rendet tart, 's bizonyos törvényt vagy regulát követ : — a' mi egyszer a' természeti rendtől eltér, az már soha többé határt nem ismer. — A' mi rendesen mégy, azt vég nélkül calculálhatjuk ; de a' mi rendetlen, annak calculusát el sem kezdhetjük. — A' vallás, mind addig igen felséges, míg bigottsággá nem válik : de már a' bigottság,
csak

csak nem rosszabb az atheismusnál; — mert az atheus csalódott képzelettől elragadtatván, legalább csak azt igyekezik megmutatni, hogy isteni gondviselés nem lévén, mi emberek magunkra vagyunk hagyattatva, és a' mint iparkodunk, úgy vesszük hasznát: de a' bigott ember, mindent eszökzötlenül az Isten kezéből vár, és az Isten nevében, sőt Isten dicsőségére, a' legborzasztóbb hypocritai 's farizeusi visszaéléseket elköveti; — azonban a' bigottság édes anyja a' fanatismusnak mellytől Isten őrizze, még a' pogányt is!

Bigotteria = Religionem pro Idolo habere.

Fanatismus = Mandatarium se gerere, absque Mandante.

Harmadik I d e a.

A' Tudomány.

Némelly pallérozott nemzetek felettünk ragyognak a' tudományok egén, — 's onnan tekintenek alá reánk, mint valamelly ismértlen népecskére! — De, — hogy, a' Magyar mindenre, a' mi nemes, nagy és dicsó; — és így a' tudományokra is egyiránt alkalmas, sőt talán némellyeknél még alkalmasabb is: nem szükség azon-régi nagy magyar tudós elméket előhoznom, mellyek a' külső nemzeteknek is fáklyául szolgáltak; — nem szükség a' történetekre utalnom, mellyek ennek tanúival tele vannak; nem szükség a' mindennapi tapasztalást ujjal mutatnom, melly szerint a' legtudósabb magyar lelkeket mai nap is előmutathatjuk: elég azt mondanom, hogy a' Magyar, a' természet gyermeke, — egy olly megkülönböztetett napkeleti emberfaj, melly, akár mikor fejlődjék is ki: nagy dolgokra van alkotva. — Halkal lép, — de soha vissza nem lép, mint más nemzetek, — mellyek minduntalan tökélyre jutnak (képzeletjök szerint) — 's nem lévén felyebb hová menniök; ismét újra kezdik. — A' Magyar nép, egy lassan érő gyümölcs: de annál tartósabb, annál nemesebb!

Egész Europa hálát adhat a' Magyarok Istenének, ki illy erős lelkü állhatatos nemzetet Á'sia pusztáiról, az idők teljességében szerencsésen kivézérelvén, ezen mostani kanahánjában megtelepítette, — mert a' következett veszélyek, a' po-

gány Tatárok és Törökök ellen, csak a' magyar Nemzet lehetett Európának oltalom-bástyája; — más nemzet az árvizet fel nem tartotta volna. — Dicsekesznek szomszédjaink, tudományos pallé-
 Pozódási előmenetőkkel, és a' Magyart a' nem-
 zetek sorában úgy szólván nem is látják: holott
 egyedül a' Magyar kardnak köszönhetik minden
 dicsekedésöket, — mert míg a' Magyarhaza,
 magyar kard az ellenséggel küzködött: addig ók,
 békeséges szobáikban pennával dolgozhattak. —
 Sőt még olyan is van, ki a' Magyart vádolja,
 hogy ezen országot, annak eredeti lakosaitól a'
 Slávoktól vette volna el! — Hát nem tudja, hogy
 ez a' föld, romai adózó provincia — és az eredeti
 Sláv nép a' romai népnek szolgája, és adófizető
 rabja volt? — 's következésképen Scytha eleink
 ezen országot, nem a' Slávoktól, hanem a' ha-
 tártalan kevély romai birodalomtól Istennek aka-
 ratjával és segítségével foglalták el, — sőt még
 a' szegény Slávokat is a' római járom alól felsza-
 badították, 's szabadságok édes gyümölcseinek sor-
 sosivá tették? — De ám beszéljen, ki mit akar,
 — a' gyémánt, ha sárba teszik is, gyémánt ma-
 rad, 's nemes természetét meg nem változtatja:
 — a' Magyar, Magyar lesz, akár mit mondanak
 is rá irigyei, — és az idő meg fogja mutatni,
 hogy ez a' nemzet, közsál módjára, még akkor
 is szüzen fog állani, mikor már egész Europa
 összeforrott, 's új epochát kezdeni, zavarát le-
 tajtékozta.

En a' magyar karaktert, a' mennyire ismé-
 rem, bátran elmondhatom, hogy ámbár később
 kezdjük, és lassabb lépésekkel tesszük is tuda-
 ományos előmenetelünket, mint más nemzetek:
 mégis felyülmulni, és átélni fogjuk mindnyájo-
 kat, — mert a' Magyar, állhatatos — Nézzük
 meg a' legpallérozottabb nemzetet, — ó már úgy

szólván a' legfelső lépcsőn culminál, — de szédelg is ám! és félő, hogy le is szédül! — Men-nél messzebb eltér az ember a' természettől, annál inkább eltéved, — és, ha a' tudomány arra lép-pásol, hogy a' természettől messze térjen, nem pedig annak bölcs utait nyomban követgesse: — ha a' pallérozdás, csak politikára, sőt az erkölcsök kifeczámítására, nem pedig nemesítésére dolgozik: akkor jobb, ha a' nemzet a' magyar-ként, a' természet öléből még ki sem indul, mint ennyire eltévelyedjen.

Ismérni kell a' Magyarat, hogy erről igazán ítélhessünk. A' külföldről ide mindent be lehet hozni, de az, azon eredeti formájában itt nem diszlik, és elébb utóbb elpusztul, — hanem azt elébb magyarosítani, magyar kaptára ütni kell: 's így válik lassankint nemzetivé. — Itt téveszti el sok nemes lelkü újtó, vagy pallérozó, az ő lépését; — és egy ilyen hibás lépés az előmenetelnek századokig kereket köt.

Hazánkat paradicsommá tenni, — a' köz boldogságot béplántálni, — ez a' cél: — ennek legyen hát eszköze a' tudomány is, különben haszontalan idővesztés. — Más nemzet, akár mint értse, és akár mire használja is a' tudományt, ő lássa: de a' mi hazánkban a' tudomány, csak úgy lehet nemzeti köztisztelet tárgya, ha nemzeti magyar tulajdont öltöztet magára, egyedül csak nemzeti erkölcsök, 's boldogságunk kifejlésére használ machinál; különben hazánkban mindig csak mint jövevény, idegen, vándor és zarándok fog tekintetni.

Hogy a' tudományok az erkölcsöket véghe-tetlenül nemesítik, 's hogy ezek hazánkra is áldott befolyást szerezhetnek, — ezt már megmu-tatni nem kell; hanem, hogy a' tudomány a' ma-ga célját el ne tévessze, — és a' mi igen kön-

nyen megeshetik, a' közép utból, valamelyik túlságra ne térjen: erre legnagyobb vigyázat szükséges azoktól, kik a' tudományt a' nép között terjesztik, és példával elő mennek. — Mert ha a' tudomány csak theoreticussá, csak nyughatatlanná, és sorsával megelegetlenné, 's dolog kerülővé teszi az embert, mint ezt némely példából láthatjuk: akkor jobb róla semmit sem tudni. — Az igazi tudománynak célja, practicus életet tanítani, morált terjesztetni, szorgalmat kettőztetni, — a' mi csak onnan is világos, mivel minden tudomány tanít az egész természetéről, de mindenik más szempontból; — és ekkor a' tudomány, a' hazának legdrágább kincse!

Minden időnek meg volt a' maga terhe. — Itt a' békeség ideje! — ideje a' tudományok édes terhének! Irjon tehát minden hazafi a' maga körében, kitől mi telik, a' haza tudomány oltárára, — terjessze az ismereteket a' haza népe között, csak hogy a' szent célt soha semmi könyv el ne tévessze! — Nem kell speculálni, hanem practizálni, — és még a' speculationnak is, praxis legyen vége. — Nyissuk ki szemünket, 's tömve találjuk a' természet tárházat anyagokkal, melyeket megragadván, súlyosabb argumentumul szolgálnak, a' legtudatlanabb ember lelkére is, mint a' mélységes abstractumok, melyeket nem is ért. — Ezen célra, hogy neminemű példát, és ujjal mutatást én is adhassak: ide teszek, a' tudományos pallérozódást illető, némely gondolatokat, melyeket a' practicus élet mindennapi adataiból, és magából a' természet kebeléből mérítvén, kiki a' végetlenségig folytathat, 's ember társainak, mind jó, mind rossz oldalról, megmutogathat, 's a' szerint, mint a' tárgy magát jobban, könnyebben, vagy tisztábban mutogatni

engedi, — vagy tanítólag, vagy feddőleg, vagy gúnyolólag elő adhat.

Csak azt nem tudjuk, mit kell cselekednünk? — A' madárka könnyen kiszabadulhatna a' kalitkából, ha esze volna. Csak gondolna - ki a' mindennapi szokásán felyül, valami elmésséget, — p. o. fektüdnek le, nyújtóznék el, 's magát dögölttnek tettetvén, mikor kivetik, repüljön el. Épen így volna módja az embernek is, minden állapotjában segíteni magán, ha a' mindennapi szokáson felyül elméskednék; — még pedig annyival inkább, mivel a' madárnak esze nem lévén, az embernek tiszta, világos, okoskodó ítélő 's calculáló tehetsége van. Hát mire való a' tudomány és tapasztalás?

Ha egy hű cseléd, beszalad urának jelenteni, hogy ég a' háza: pofon üti-e? — Így tesz sok ember az újítókkal.

Az volna a' boldog haza, mellyben conduit lista volna! — De megfordulna a' világ!

Mikor már a' lottri kijött: akkor tudjuk, mit kell vaia tennünk. — Óreg korunkban tudjunk már, mint kelle vala ifjúságunkat intéznünk? — Használj minden pillanatot, soha sem késő: — ez a' legbizonyosabb ternó.

Ha már az ember okoskodni és calculálni nem tud: folyamodjék legalább a' soriteshez és analogiához; ez még sokra taníthatja. Látjuk világ teremtésétől fogva, hogy minden ember szerencsétlenül vezett el, minden ország elébb utóbb összedült, melly a' morált megcsalni akarta: 's még is támad mai napig is olly vakmerő, ki azt gondolja, hogy egyedül ő nem veszt rajta, egyedül ő bujhatik át szerencsésen. — Kitudódik minden! a' legkisebb álatomosság is megpirít egykor!

Nem követeljük senkin a' nagy tudományt, mert tudjuk, hogy ars longa, vita brevis; nem

kivánjuk, hogy valaki négy tí: nyelvet beszél-
tanuljon: — de a' morált senkinek el nem élv-
gedhetjük.

A' buzát mérővel, a' posztót róffel, a' söt
mászával mérjük: a' tudomány mértéke a' morál.

A' szegény együgyü paraszt azt gondolja,
hogy a' kék ruhás urak és tanult emberek, az ő
mesterségét nem értik, mert ők csak tudósok,
és más az ő gondjok, t. i. deakul tudni, — de
hát mi a' tudomány?

Az egész természet egy szakadatlan sorites.
Ezt kövessük hát, és minden munkánk besze-
dünk, irásunk, sorites legyen. — Az ilyen író
szerencsés.

Minden embernek, és minden nemzetnek
van valamiben egy kis logica consequentiája; —
egynek egyben, másnak másban. Az igazi bölcs
mindenben consequens.

Nem mind philosophus áni az, a' ki a' phi-
losophicus cursust olvégezte.

A' természet ad majort, — a' tapasztalás
minort, — a' józan ész conclusiót.

A' legnagyobb fanaticus is azt vitatja, hogy
ő józan észszel tesz mindent: mi hát az a' józan
ész? Legalább a' melly fehér majorból és minor-
ból fekete conclusiót hoz-ki, nem az.

Csak a' tudás, vagy nemtudás, — e' kettő-
től füg az élet. Még a' kutya is csak úgy ugat
meg, ha észreveszi, hogy a' fal mellett mégy,
bár kívül mégy is el, — de ha olly lassan mégy,
hogy észre nem vesz; nem ugat. — A' világ csak
abból ítél, a' mit lát és tud, — a' mit nem tud,
nem ítél. — Ezért szeretnek a' koldusok, sze-
gények, nagy sokaság előtt mutatkozni. — Akár-
melly nagy gonoszságot követtél is el, — akár-
melly gyalázatos uton gazdagultál is meg, — ha
senki sem tudja, minden ember tisztel, — de ha

kitudódik, annál mélyebre bukol. — Illyen a világ! — És mivel a legnemesebb-lelkű emberek is többnyire titokban szeretnek jólteinni; erről a világ semmit sem tudván, nem ismeri őket érdemök szerint, — és sokszor egy szétfejtü, tudván az alkalmat használni, elébe hág egy anyagi léleknek.

Ha a patikában és könyvtárban rend nem volna: mit csinálna a patikás, és könyvtárnok; ha valamit keresni kellene? — Patika és könyvtár: a természet, és tudományok; — a patikás és könyvtárnok pedig: a józan ész.

A bölcs ember, még a szemetén is gyönyögt talál; — meglát egy tört pozdorját, s így elmélkedik: valamint a kender kitépetik; áztatatik, szárítottatik, töretik, kalloztatik, gerebeneltetik, s puhává lévén, így lehet azt fenni, szóni, a mivé akarjuk: így az ember is, a nevelés, iskola, fenyíték, tapasztalás, bajok és nyomoruságok által kilágyulván, mindenre alkalmas, másképenem.

Minden emberben van egy természeti indulat, szezőly, kény, érdek, vágy akárminek nevezük, mely őtet vakká teszi; ezen magát rajt kapni: ez a philosophia.

Végtére csak annyi becsületet kap minden ember, ha megismértetik, mennyit érdemel, — az arany többet a réznél.

Az erdőnek sokféle nagy, kicsiny, egyenes, görbe, vékony, vastag, egészséges, szilárdó, nagy terebélyű és alatta való apró fái is; szép analogiát adnak az embernek.

Nem az a bölcs és tudós, ki tud; — hanem ki teszi, a mit tud.

Negyedik Idea.

A' Mesterség.

A' Magyar, a' kézi és szabad mesterségekire, csak ölyl alkalmazos, — találós elmében csak ölyl fogyhatatlan, de — más a' pontoságra, a' becsület-érzésre, sokkal vigyázóbb, mint akármely más nemzet. — Csak tanítani és nevelni, — csak utba igazítani kell: a' készen van a' legtöbb talentum, — mely az ő mesterét feljül maulja. Ezt leginkább tapasztaljuk az ölyl magyar ifjakon, kik külső országokban vándorolván, alkalmok volt magokat tökéletesíteni, — meg kell vallani, hogy ilyen alkalom a' magyar hazában, még nem nagy bőségben találatik.

Leghátrább vagyunk a' földmivelés mesterségében; mert környülállásink természetéhez képest, ennek legkevésbbé szerezhettünk kedvező elemeket. Sok előítéletekkel küzködni, sok akadályokat kell elébb meggyőzni, — míg ebben a' tudományos rendet elkezdhetjük. — De még eddig másként nem lehetett, mert a' gyermek, nem születhetik atya előtt. Minden nagy és hasznos intézet csak harc által tudott megalapulni, — ez a' természet törvénye, hogy mennél fogatosabb és jöltévőbb intézetet akar felállítatni: annál nagyobb küzdés és harcolás által enged ahhoz jutni: — úgy; hogy bátran feltehetjük, hogy a' mihez nehezen jutunk, egyedül az lesz legéde- sebb tulajdonunk. Így volt a' keresztyén vallás

állapotja, így más nagy intézeteké is. — Még hát a' mi földmivelésünk nem multa idejét; sőt ha a' dolog közöttünk magát kiforván megéri: önykényt magától, minden erőltetés nélkül lassan lassan divatba jön. Addig is tehát irjon, a' ki írhat, és a' dolog érlelésére tegyen, a' mit tehet. — Hogy a' tudományos, igazi hasznót hajtó földmivelés, csak egyedül az egy tagban lévő bekerített majorokban lehetséges, — és hogy a' mértékletes kisebb majorokban, jobb haszonnal lehet gazdálkodni; mint az igen nagy majorokban, vagy épen a' széllyel szórt földtű, 's mindenekkel közös legelőtű földmivelésben: — azen kívül, hogy ezt már sok tudós hazafiak megmutatták, — azen kívül, hogy a' tudós gazdák, világ szerte csak egyedül így gyakorolják, 's másként hozzá sem kezdenének, legvilágosabb először onnan: mert gazdasági könyvünk elég van, egész könyvtárrá szaporodva, de az eddigi szokás szerint, senki sem veheti hasznokat; másodsor onnan: hogy ha az urasági puszták, a' közbirtokosi ráták, és az urbarialis földek, tagbéli majorokra osztatnának, és a' robot, dézma 's a' t. árendára változtatnék: akkor a' földmivelő rend lenne Magyar hazánkban, nem csak idealiter és theoretice, — hanem physice és practice is a' legelső rend; — akkor a' magyar földműves gazda, mind két ruhás emberekből állana; akkor a' sok heverő ur, tiszt, penziós, a' sok kitanult deák, ki másra nem való, mind egyenesen a' földmivelésben találná kiapadhatatlan örökös boldogságát; — sőt hivatalbeli emberek, városi lakosok, 's tehetősebb polgárok, kik most egy hitvány szőlőre, csak azért, mert örökjök, ha bár más földjén legyen is, ezereket költenek; — illy bizonyos majorra, mint egy paradicsomi parckotskára, örömet minden lelki testi tehet-

ségöket ráfordítanak; — és én volnék az első; ki egy legközelebbi faluban urbarialis sessiót vállalnék, és ugyan azt a' gazdát, ki most azon nyomorog, egész házanépeستül együtt, gazgámmá tenném, 's boldogságra tanítanám; — így tennének mások is ezer meg ezeren, és az urbarialis gazda, melly most legutolsó, lenne egész hazánkban, minden mesterségek között, legelső rend. De ha a' dolog még meg nem érett; kénytelenek vagyunk halásztani, ha bár a' maradékrá is, — és a' legnagyobb kárt is, mint a' Duna közepén fuldoló magzatunkat, hideg vérrel, csipőre tett kezekkel, mind addig elnézni, míg meg nem érik. — Érik erősen szemlátomást, midőn a' szegény nép mind inkább elaljasodik, úgy hogy végre katona sem válnék belőle; — midőn a' szegény nép csikorog, — télen által hideggel küzködik, pedig minden trágyáját tőzökké csinálja, — földjét soha sem javíthatja, de mindig csigázza 's a' t. mind ez nem isten ostora, hanem oskolája, tanítván az embert nemesekre. — Csak egy gondolat! 's mind ezen bajokon segítve van!

Minden mesterségek között alap lévén a' földmivelés, ennek lábra állításával, egyszerre lábra állanak a' szabad mesterségek, és kézi művészségek is. Ha pedig a' czéhek is eltörültetnének, és a' talentumnak szabad mező nyitnatnék meg: akkor a' mesterségek is megteremnének azon nemesebb gyümölcsöket, mellyek tőlük a' haza paradicsomi ékességére megkivántatnak. Emlékezzünk a' Hitelre!

De mivel semmi mesterség, akár mint virágozzék is, a' hazának állandó oszlopa nem lehet, ha csak annak személyei bölcseségre nem vezéreltetnek; — a' bölcsesség pedig egy olly tudomány, melly magában foglalja az élet mesterségét,

emberisméret tudományát, és a' tiszta erkölcsi-
ség megszerzését, mellyeket iskolában kitanulni
lehetetlen, egész életünkben kell tanulgatni, —
holott még iskolába sem volt módja járni min-
deniknek; azért is elmulthatatlannal szükség, a'
mesteremberekre nézve is olly könyveket ké-
szítgetni, s őket az olvasásra édesgetni, mellyek
az ő értelmüket tehetségükhöz képest, a' böl-
cseség tudományára felvilágosítsák, s alkalma-
tossá tegyék arra, hogy minden ember magától
tudjon a' jó utra indulni, ne pedig mástól legyen
kénytelen ösztönöztetni. — Magok a' mesterem-
berek is adnak ki néha könyvet; de melly sze-
rencsétlen s logicátlan könyv az, melly nem ta-
nult ember pennájából kerül! láthatjuk számta-
lan sok könyveinken, kivált a' szakács könyve-
ken, mellyeknek úgy szólván semmi hasznát
nem vehetni, mert tanult ember ilyenek irására
nem szánja el magát.

Tudjuk, hogy sok ember a' mesterségben
sokra ment: de erkölcsében legalant áll; — tud-
juk, hogy sok ember, csak maga megadásából
és tudatlanságból vetemedik gonoszra és elege-
dik rossz társaságokba, sőt tömlöczre is ezért
kerül; — tudjuk, hogy a' célirányos könyvek-
kel, ha azok, az együgyübb értelmek megfogá-
sához vannak alkalmaztatva, legkönnyebben bé-
lehet a' tudományt és tökélyt csepegtetni, — az
üres időt haszonra fordítatni, s bölcs tanácsok-
kal sok gonosznak elejét venni: azért is kétsé-
get nem szenved, hogy ha a' mesteremberek szá-
mára is célirányos könyvek készítettnek, ezek
által az ő erkölcsök az emberiség magasabb cél-
jaihoz ne közelítenének. — Legtöbb bűn, a' tu-
datlanságnak következése: — melly sok szeren-
csés familiát tehet hát csak egy könyv is, melly-
ben p. o. a' fénykórság, módikórság, siralmas

következéseivel együtt, eleven példákkal és színekkel le van festve! — Igaz, hogy a' katedrák eleget izzadnak az ilyen tárgyak előadásában; de egy az, hogy a' szokás, a' prédikáziót csak célznak, csak professiónak tartja; — hogy azt követni is kellene, arról; sok, nem is álmodozik, — elég, ha a' legszívrehatóbb beszédre is ennyit mond: ugyan jól beszél, ugyan igazat mond, 's a' t. — más az, hogy a' mondott szó csak elrepül, csak addig tartatik szépnek, míg hangzik, — egy óra mulva híre hamva sincs; — de a' könyvben lévő beszéd, minthogy nagyobb figyelemmel olvastathatik, örökös és állandó, ezért fogatosabb is, — 's így a' jó prédikáziót nem csak elmondani, hanem ki is nyomtatni kellene, csakhogy, fájdalom! nagy rész a' prédikáziós könyveket csak egyedül papoknak valóknak tartván, kezébe sem veszi. Mind ezekre megtanítani és figyelmetessé tenni a' népet, legjobban lehetne célirányos könyvek által. — Minden ember mesterember, — és minden mesterember az ő hivatalából él: azért is, senki, ha koldus botra és mások könyörületességébe szorulni nem akar, értékén, 's tehetségén kívül ne nyújtózék; — de sok ember ezt el nem hiszi pusztán szóra, ha csak practice nem tapasztalja, vagy legalább kézzel fogható példákkal, többféle oldalról előtte le nem festetik: azért is ilyen könyvek nélkül, még mindig szükölködik litteratúránk, bár mennyire szaporodjék is ezeknek száma.

Az ilyen könyvek kidolgozására ismét kifogyhatatlan segedélmet nyújt a' természet tárháza; mert a' tudományos speculatio, sőt csak a' mesterkelt stylus is, célt tévesztené, — magából a' természetből, a' mindennapi életből kell meríteni, mellyben ezen célra is özönnel találjuk az argumentumokat, ha vizsga szemek-

kel mindenre figyelmeztünk. Például ide teszék néhányat :

A' mi van kicsinyben , az van nagyban is : ezen analogián áll fen az egész természet.

Őt érzéket adott nekünk a' természet, és ezeknek rendelt tárgyakat is : tehát használjuk a' természet ajándékát, — kövessük ujjal mutatását, és adjunk minden érzékünknek valami eledelt! De némelly ember megelepszik egyel is, p. o. ha jóllakhatik, elég nékf' s a' t.

Ne szájával tegyen az ember, hanem kezével. Tízet tégy addig, mig egyet szólasz, vagy jgérsz. A' ki pedig tenni is annyit tud, mint szólani : az a' bölcs.

A' mesterembernek legnagyobb kincse, a' hitelé és pontossága, vagy szavatartása. A' vevő soha sem hibás, hanem az eladó.

Nem ültetek fát! úgy sem eszem róla! Ha egy fiatal vitéz magnás is ezt mondaná, — ő sem menne harczra : úgy mi lenne a' hazából?

Van olyan falu, mellyben esztendőn által sem fordul meg 3000 forint, mégis mind elél becsületesen : van olyan gazdag, kinek esztendői jövedelme is több 300,000 forintnál; még is bankrotéroz!

Ó ruhából újat, ó faluból újat, nehezebb regulázni.

Volt olyan nemzet, mellynél a' szegénynek panaszkodni, és az észre vett hibákat béjelenteni, nem volt szabad.

Hogy ne lehetne a' régi szokást és előítéleteket elhagyni? hiszen ez nem tagunk, még csak nem is ruhánk! A' rák még tagját is tudja újítani. A' mit akarunk, az lehető, — a' mit pedig nem akarunk, az lehetetlen. — Pest városa megmutatta, hogy a' lehetetlent, lehet lehetővé tenni, — a' régi szokást 's praejudiciumot elhagyni,

— a' koldusokat eltörteni, — a' magyar nyelvet feleleszteni. — Csak akarjunk, mindent tehetünk, — hiszen még a' semmit nem tevés is onnan jön, ha akarjuk. — Ha nincs, ki bosszorkányt hidjen: nincs bosszorkány; — ha van; ez is van.

Minden magból egy fa lesz, — ne hányd el hát az alma magot, hanem ültess el; — ültess akác magot, 's nem kell trágyádat elégetned.

Mennél szegényebb a' nép, annál több kutya van a' faluban. Minek egy háznál 5—6 kutya? — Azért, hogy ha valami reformátor bé talál jönni a' faluba, legyen mit rá-huszítani. Csak magának a' helybeli lelki atyának is azt tanácslom; sétálni ne induljon.

Ragadjuk meg azt, a' mink van; a' mit a' természet ujjal mutat. Lám az Angolnak vize lévén, ezt ragadta meg, 's meggazdagodott. — Már, ha a' viz is meggazdagíthat: mennyivel inkább a' föld! hiszen földön terem az mind, a' mit vizen elhordanak. — A' természet minden nemzetnek engedett valami hasznot, — egynek nem adott ki mindent, 's épen így tehetik egymást a' nemzetek sulyegybenbe ha akarják és élni tudnak. — Még az nagy kérdés, ha nem jobb-e nekünk gyapju természetessel megelégednünk, mint posztó fabrikákról is aggódnunk! Két urnak nehéz szolgálni!

Roma még most is állana, ha az equesek a' boldogságot a' plebejusokkal is arányosan osztották volna! — A' boldogság fél nem lehet, — vagy egész, vagy semmi.

Ha már az unalom elűzésére, semmi pénznek nem kedvezünk: tehát válósszuk a' legjobb bika, és arra adjuk ki pénzünket. — Ragadjuk meg a' regulatiót, pomológiát, vizek csatornázását, utak készítését 's a' t. — Ezeknél egy az,

hogy soha sem unjuk meg magunkat; más az, hogy midőn másba tett költségünk örökre elvesz: ebből gazdag wszorávat, maga a' tőke pénz is vissza térül.

A' Magyar, a' maga boldogságára olly törvényt hozhat, minő tetszik: nem boldogság ez?

Van sok becsületes ember, ki kész volna a' haza boldogságaért mindent ingyen tenni, mert sok nemes czél csak drágasága miatt nem valósulhat. — De miért kívánjuk hát, még a' legnemesebb mester is, a' pénzt? — azért, mert öregségünkben, hogy a' szemét dombon el ne veszítsünk, csak szerzeményünk garantérozhat bennünket; másban nem bizhatunk. — Garantérozza a' státus, minden becsületes embernek a' maga öregségét: mingyárt ingyen dolgozunk.

Mi az oka, hogy a' német jobbágnak a' legmostohább föld jutván, jobban bírja magát? Jele, hogy nem a' föld gazdagít, hanem a' szorgalom. Az Arad vármegyei újabb birtokosok készítik a' paradicsomot.

A' ki csak mindig extenziót szomjuhozik, és ebben hiszi a' gazdagságot állani: sóha czélt nem ér, mint tantalus. Intensio tesz boldoggá mindent.

Mig a' státus maga kezébe nem veszi a' bazaar kereskedés monopoliumát: addig mindig szegényebb lesz, és egy két gazdagnak hagyja fejni a' tehenet.

Mi, okos szegények, nem akarunk gazdagok lenni, — örömet el is keltjük keresetünket édesdeden, nem zárjuk be ládáinkba, — vissza orestjük ismét a' gazdagok pénztárába; s csak a' gazdagok nekünk dolgot és keresetet adjanak, — fogadom, soha sem irigyeljük gazdagságokat.

Azur, szolga nélkül el nem lehet: és sok ur, hogy magának szolgáltasson, külföldre megy lakni!

A'

A' pogány csak úgy érzi a' boldogságot, ha körülötte boldogtalant lát. — A' török császár és néhány gazdag basák, csak azért tartják szegénységben a' népet, hogy legyen az ő tündöklő fényöknek 's pompájoknak millio bámulója.

Miért van a' Magyar földön olly sok puszta? — Azért, mert a' puszta földön könnyebb lévén regularis systematica regulatiót eszközölni, mint akár melly randa faluból és határból valamit formálni: a' természet, idővel nagyot akar a' magyar földön felállítani; — de előbb egy nagy tudományos fermentatiót kell néki kiállani.

A' luxus szükségét szül, — a' szükség pedig sok nemes tulajdonságoknak megfojtója; p. o. a' kertészség az egész földet paradicsommá tehetné, és így legtöbb kertészre volna szükségünk. — De a' kertészek fizetését elhúzzák a' módik, bálók, theátrumok, fiakkerek, 's gazdag kalmárok. 's a' t.

A' boldogság nem kívül jó, hanem belől támad. Mennél kevesebb gondja van az embernek, annál boldogabb. — A' ki két három ranggal többet játszik, boldog nem lehet. Jobb gazdag parasztnak lenni, mint szegény urnak. A' nyugodt lélek békében van Istennel, erénnyel, világgal, pénzzel. 's a' t.

Nem tudjuk elvárni annak idejét, mindent idő előtt akarunk használni, 's mikor itt az ideje, már meguntuk, holott a' maga idejében legjobb volna minden! — Némelly ember mindig parádéozni szeretne, csak volna arany bányája! — majd tudná ő, hogy kell élni, ha ő király volna! Igaz is, hogy nincs szebb, mint vigan és pompásan élni, négy lovas hintón végig nyargalni, vigan farsangolni, theátrumokban, bálókban pompásan megjelenni, széltől lobogtatott suttyogó selyem ruhákban a' mások bámulását magára

vonni, és őket csudálkozásra, irigylésre gerjeszteni: óh siessünk hát ezen boldogságra minél előbb! regulázzuk jószágainkat, építsünk granáriumokat, csűröket, pajtákat! irrigáljuk a' réteket, 's a' t. hogy magunknak örökös fundust szerezzvén, minél előbb boldogul élhessünk. Mert csak az élhet vigan, ki a' kamatot költi, — szomorú, ki a' tőkepénzt fogyasztja!

A' falusi puszta udvarok, még sok nemes uraknál is, illy gondolatot adnak az utazónak: ezek, csak élni akarnak, 's mindegy nekik akár hogy éljenek, csak hogy éljenek! holott paradicsomá közepén élhetnének! — De némelly ember az életet nem distingválja, holott, más élni, más jól élni, más boldogul élni, más vigan élni, más könnyen élni, más megelekedve élni. 's a' t.

Először a' mód parancsol a' luxusnak, 's oda citálja, hová akarja: de végre a' luxus parancsol, 's rabbá tesz!

Ö t ö d i k I d e a .

A' Hivatal.

Honi hivatalaink kétfélék: felsőbbek és alsóbbak. — A' felsőbbekről szólni sem kell, mert azokra különben is a' legérdemesebb, legtudósabb nemes lelkű hazafiak választatnak. Ez a' czél, meg volna ugyan az alsóbb hivatalokban is; de elérni nem mindenkor lehet, és nem ritkaság, hivatalban olly személyt találni, ki arra éppen nem termett.

Hogy az alsóbb hivatalokat viselőknék nagy része idegenekből áll: azt neheztelni nem lehet, mert hajdan a' tanult Magyar csak felső hivatalokra törekedett, az alsóbbakkal nem törődött annyira, mint ma; de nem is volt ideje, hivatalokkal foglalatatoskodni, mert többnyire fegyverben kellett lenni, 's a' hazát védnie; — a' hönét az alsóbb hivatalokra idegeneket kellett helyezni. Ezzel azt nyertük, hogy a' népesség száma jóval is nevedett, és hogy némelly idegenekből a' legjobb, legháladatosabb hazafiak váltak.

Ma már igaz, hogy annyi a' kitanult magyar ifjú, hogy még az alsóbb hivatalokat is betölthetné: de ezen, nem az által lehet segíteni, hogy az idegeneknek hivataljokat irigyeljük; hanem az által, ha, a' mint felyebb mondtam, a' munkát nem kapó ifjuság, magát a' legfelségesebb hivatalra, a' földmivelésre szentelheti. Mert az a' föld, az az urbarialis sessio, melly most egy sze-

gény jobbágyot tart, a' mint tart; ha egy tagbéli majorban fogna kiadatni, eltartana két háznépet becsületesen, t. i. a' birtokosét, és ennek gazdáját; — mert a' szorgalom gazdagít, nem a' föld, — a' föld csak arra való úgy szólván, hogy tért, és helyet ad, a' gazda szorgalmának. — Ha pedig az egész ország népe, a' szorgalomra látja magát kénytelennek támaszkodni: úgy ez benne szokássá és természetté válván, nem lesz többé henyélő; — mihelyt pedig henyélő nincs, már rossz ember sincs, — senki sem törheti fejét rosszban, gonosz planumokban, fortélyokban; sőt naponként nevededik az erkölcsökben, és háladatosabb lesz hazájához, királyához, Istenéhez, — pedig ez a' status czélja. — Olvasó publicum híjáról sem panaszkodhatnánk, mert a' földművelők nagy része tanult személy lévén, ez tenné az olvasó publicumot, és terjesztené a' könyveket a' tudatlanok között is.

A' statisticusok azt jegyzik meg, hogy kevés nép van Magyarországon, a' mit tapasztalnak is eléggé nyári munka idején a' nagyobb birtokosok; — úgy de az itthon lakó szegények pedig, azt mondják, hogy sok a' nép, és egymástól nem élhetnek ma holnap: — már mellyiknek hidjünk? — Adjunk munkát minden üres kéznek, — engedjünk módokat a' népszaporodásnak és művelődésnek: meg fogjuk látni, hogy mennél több nép lesz a' hazában, annál boldogabb lesz minden ember.

Nincs embernek nagyobb kínja az unalomnál, — és ettől annyira fél, mint a' megemésztő pokoltól. De, hogy az embernek unalma soha se legyen, sőt minden ideje haszonba folyék el: legjobb e' végett a' hivatal. A' ki pedig hivatalt nem visel, és unalomról panaszkodik: ott a' tudományok ezer meg ezer ága, ott a' földművel-

lésnek kiapadhatatlan gyönyörforrása, és számtalan sok ágazatja; válogasson ezek között. Mindent megun az ember: egyedül, a' szelíd természet barátsága megunhatatlan.

A' ki hivatalát szereti, soha sem unja meg magát, — és ha épen üres ideje volna: inkább könyvet olvas, vagy ír, — mint kártyáz. — De mire való hát a' sok temérdek könyv? Iám azért írják azokat hogy olvassuk, 's magunkat általok nemesítsük. Ha a' hivatal csak professióként üzetik, 's óra koppanásával a' kalapács nyél fele munkában is félre vettetik, 's minden figyelem csak a' multságokra, szünórákra függesztetik: az ilyen ember megnyugtató és boldogító hivatalt soha sem kap, — kicsiny neki a' föld, ha a' királyi pálczát bírhatná is.

Láttam tisztviselőt, ez boldognak tartotta a' szántóvetőt; — láttam szántóvetőt, ez boldognak találta a' mesterembert; — láttam mesterembert, ez boldognak ismérte a' papot; — láttam papot, ez boldognak állította a' katonát; — láttam katonát, ez boldognak kiáltotta a' nagy urat; — láttam nagy urat, ez boldognak nevezte az alatt sorsut; — láttam nótelent, ez irigylette a' párosok életét; — láttam feleségest, ez az ő régi nótelen szabadságát siratta; — láttam gyermeket, ez nem győzte várni, hogy ember-kort érjen; — láttam embert, ez az ő gyermeki ártatlan aranyidejét sóhajtotta; — láttam szegényt, ez a' boldogságot egyedül a' gazdag házában találta; — láttam gazdagot, ez a' boldogságot egyedül a' szegénynek megelégedett 's gondoktól ment kunyhójában predikálta! — Akárki, és akármi légy barátom! — erkölcs nélkül boldog nem lehetsz; mivelhogy pedig erkölcsödön, halálod órájáig találsz munkát: tehát a' drága időnek csak egy órácskáját is, haszontalan el ne repítsd!

Nincs a' földön boldogtalanabb ember, mint a' kinek semmi dolga nincs; — nincs pedig boldogabb, mint ki a' föld nemesítésével foglalatokodik. E' két véghatár közt, lássa kiki, mit választott, — szerencsés csak úgy lehet, ha kedves tárgyát eltalálta; — ha nem: tehát a' mit talált, szeresse és maga megeröltetésével is kedvelje, — különben ez élet néki nem paradicsom, hanem fogház.

Minden hivatalnak megvannak a' maga terhei, de megvannak a' maga örömei is. A' jobbagy szintúgy talál örömet jobbagyi terhe mellett, mint a' magnás, az ő magnási terhe mellett. Csak ott van a' különbség, miképen érti az ember magát az időbe és környülállásba helyezni? — sőt nem is ott, — hanem egyedül az embernek szívével való békeségében.

Sok ember azt gondolja, hogy csak hivatalát kell tudnia, 's ezzel célirányos ember. — Igaz, hogy a' ki hivatalát sem tudja, az épen nem arra való; — de mivel a' tudományok és mesterségek olly szövevényes atyafiságban és összeköttetésben vannak egymással, hogy egyik a' másik nélkül nem lehet: következik, hogy a' ki hivatalán kívül mászt még csak theoretice könyvekből sem tud: az a' maga hivatalára is alkalmatlan. Ennek különösen nagy befolyása van, a' neve-
lőkre, tanítókra.

Hatodik Iдея.

A' Házasság.

Más nemzeteknél a' házasság lassanként elkezd méltóságából lefajzani, és holmi politikai kinézések, nyerekedő szemeskedések, 's unalmat üző mulatságok tárgyává, és játékká válni. — A' Magyaránál pedig még most is megvan a' házasság az ő eredeti szentségében, — még most is készebb a' Magyar megházasodni, mint fajtalan életre vetemedni, — még most is megvan a' férjnek tisztelete, a' feleségnek hivsége, — még most is szivet választ a' Magyar, nem gádzagságot, — még most is buzog az az eredeti magyar vér, hogy a' magyar legény csak magyar leányt szeret elvenni, 's az idegentől mintegy irtózik, vonakodik.

Igaz, hogy a' szomszéd nemzetektől, a' módival együtt sok visszaélések kezdtek beharapózni hazánkba is: de az eredeti magyar vér, valamint módit nem ismér; úgy a' házasságbeli legkisebb erkölcstelenséget sem szenved, — A' Magyaránál a' fedhetetlen tiszta élet, és a' szeplőtelen szüzesség legszentebb házi kincsnek tartatik, — úgy hogy valamelly személyen nagyobb gyalázatot történhetni nem is képzél, mint ha szüzessége megfertőztetnék. Ennek élő bizonyága az ő legközönségesebb szitka, melly szerint a' kinek igen rosztat kíván, annak vérét, lelkét, rokonát 's a' t, megfertőztetésre kárhoztatja, mint a' zsidó haragosát rossz szomszédra. Maga ez a'

szitok, mellyet a' Magyar el nem hagyhat, egy különös nemzetiséget bélyegez, mellyet némely külföldi rágalmozók fonákul magyaráznak, holott ez csupa nemzeti büszkeségét árulná el, ha épen mindennapi visszaéléssé nem nem válnék.

Minthogy pedig a' házasságban is többnyire a' tudatlanság miatt sok visszaélések és rendetlenségek jönnek be a' vándorokkal: illő volna ezen tárgyban is, mennél tökéletesebb practicus kézi könyveket a' nép számára kidolgoztatni, — mert egy jó könyv elolvasásából többet tanul és épül az ember, mint egész életbeli tapasztalásából. Ezen könyvek tárgyait szinte a' természetből kellene meríteni, mellyeket a' mindennapi tapasztalás önkényt nyújt az embernek. — Sok ember kijött az oskolából, és nem tudja, mi a' szent házasság? hát a' tudatlan!

Gyermekeket nevelni más, mint gyermekeket nemzeni. — Nemzésre hamar elkészül a' test, — de nevelésre legtöbb ember haláláig is alkalmatlan.

A' szent házasságot egy olly elrejtett drága kincssé kellene tennünk, mellyhez könnyen ne juthasson minden dibdáb ember, — hanem csak egyedül az, a' ki ennek uti levelét megszerezte. Ez az uti levél nem egyéb, mint a' nemes erkölcs. — Azért is a' házasság, mindig valami nemes tettek jutalma legyen, nem pedig az éretlen kények prédája. A' rossz embert mind addig el kellene ettől tiltani, mig magát meg nem javítja. Mert tudjuk, hogy az ember mindent jobban becsúl, a' mihez nehezen, mint a' mihez könnyen juthat, — különösen pedig a' házasságot, melly úgy szólván az élet boldogságának legfelső lépcsője! Mit el nem követne ezért az ember, ha jutalomképen kellene elnyerni? és még mennyit tenne ez, az erkölcs nemesítésére is? Erre pél-

dákat, csak románban, mesében 's a' t. előadni is, melly kívánatos tanúság lenne!

A' ki nem a' fehér személyt, hanem csak a' feleséget nem szenvedhetné: az, a' magyar hazában a' legnagyobb újító lenne. Óseink a' szüzességet tartották legdrágább magyar ékességnek, — a' tiszta házasság pedig a' legtisztább szüzesség; — de a' kicsapongás, még csak gondolattal is, már paráznaság és megfertőztetés. A' ki tehát minden untalan ósei szokásaira, hagyományaira, erkölcsseire, törvényeire utal az újítók ellen: és ő maga szüzességét is ezen sinórmérték szerint utolsó csepp vérig nem oltalmazná; nem csak azt árulná el, hogy ő nem tiszta magyar vér többé, — de még a' tiszta Magyarok közt is ő lenne a' legvakmerőbb újító, — ő hozná be a' hallatlan gonosz-újságot.

A' házasság kezdetén legelőször is okfőt (principium) kell a' házasoknak magok elébe tenni, melly az ő egész pályájoknak compassa legyen, — különben czél és okfő nélkül, bolond a' házasság. Fő czél tehát a' házasság boldogsága: ennek temérdek eszközei között pedig legelső a' morál, melly egyszersmind szülő anyja minden erényeknek, kiváltképen, a' számtalan sok bajoktól megmentő mértékletességnek.

A' népességnek legtermészetesebb terjesztője, de a' morális polgárok nevelésének a' leg-czélirányosabb utja a' bölcs okfőn alapított házasság. Erre kellene hát mennél fogatosabb intézeteket és utasításokat nyújtani a' hazának, úgy mint más intézetekről gondoskodik. Mennyi szorgalmatos lélekben járó nagy intézetek, tudományos rendszabások vannak a' népesség szaporítására irányozva, és alapítva? Mennyire sürgeti a' haza a' himlő oltást! mennyire pártfogolja a' szülés segítségét tárgyazó tudományt! mennyire

ápolgatja az oskolákat, nevelő intézeteket! — annál inkább illő, hogy a' már kész felnevelkedett, kitanult embereket is segítse, pártfogolja, hogy az ifju ember ne heverjen, ne vesztegeljen, ne legyen olyan olcsó, mint kezd lenni., hanem érdeméhez, 's tehetségéhez képest, valamelly foglalatosságra, hivatalra, vagy akármi névvel nevezendő fixumra, 's ez által házasságra segítessék.

A' ki gyermeket nem nevel a' hazának : igazságos kívánsága az tőle, hogy adjon aequivalenst.

Hetedik Idea.

A' Nevelés.

A' Magyar, talán ha nem neveltetnék is, csakhogy rossz példákkal erővel el ne rontatnék, soha sem térne el annyira a' természettől mint más nemzet, — kivált némelyik még nevelt korában is! — De mivel csak egyedül a' nevelés teszi az embert emberré, sőt ennek nagyobb lépcsője, az isteni ideálhoz mind inkább hasonlóvá: azért vannak is magyar hazánkban olly jól alapított nevelő intézeteink, mellyek a' leghíresebb külföldieknek sem engednek.

A' Magyarot csak nevelni, csak utba igazítani kell; mindenre egy pontig alkalmas, — csak ráfogás, és előítélet az, ki ellenkezőt állítana. Más nemzeteknek vannak olly különös tulajdonságok, mellyeket ők legnagyobb miveltségek mellett is el nem hagyhatnak, jóllehet, nem létalapos character legyen is, mint a' zsidó a' házálást, — cigány a' hegedűt 's a' t. — de a' Magyar, ha kimívelődik, mindenre olly alkalmas, mintha abban született volna, — a' minnek legszembetűnőbb példája az, hogy kitanult korában minden Magyar ellene, harczol ugyanazon előítéleteknek, mellyeket tanulatlan korában utolsó csepp vérig oltalmazni kész volt. Ezt minden tudós magán észreveheti, sőt sokszor, csak egy naptól a' másíkg tapasztalhatja. — Nincs a' mivelte Magyarinak az igazságon kívül semmi külö-

nős kénye, vagy szeszélye. ha csak a' szabadságot és földmívelést kénynek, vagy szeszélynek nem nevezed: ő csak az igazat tekinti, és mindent érdeme szerint méltat.

Az ugyan igaz, hogy egyik szinte nagyobb talentummal születik a' természet rendelése szerint, mint a' másik: de a' nemzeti vonás és cím, mindenikben nagy és állandó. — Csak arra kellene tehát rendet szabni, hogy minden talentum a' maga rendeltetésére neveltetnék, mint volt a' Jezuitáknál, és senki természeti erején túl ne gyötörtetnék, — de a' lángelme is, netalán szegény születése miatt, porba ne gázoltatnék. — Melly sok tehetős szülék semmi költséget nem kémélvén, erővel töltetnék gyermekeikbe a' tudományt, és mind haszontalan! holott a' gyermeket természeti elevein boldoggá teheték volna! — és melly sok szegény ifju örömet tanulna, csak tehetsége volna! — A' talentumát tévesztett ember, elébb utóbb is visszatér talentuma tárgyaira; vagy egész életében nyughatatlan, és meglegedetlen polgár lesz. Azért is, ha az ifju írni, olvasni és számolni jól megtanult, a' felyebbi oskolákban senkit sem kellene gyötörni, 's tehetségén felyül is fő tudóssá nevelni akarni, csak egyedül azokat, kik a' természettől arra hivatattak, és mindenben, kivált az erkölcsben eminensek, a' mit a' tanító legkönnyebben kitapogathat; — a' többi oszlanék széllyel a' természetben, és tanulná azt, a' mire hajlandó, vagy practizálná a' nemes földmívelést, — ebben legtöbb ember, ki a' tudományoknál talán utolsó, — első lehetne, és még remekeket is előállíthatna!

Addig hijában kezdünk akár mibe, mig nem nevelünk, mert valamint a' kés nem gyermek kezébe való: így a' szabadság is, nevetlen embernek veszedelmes, és alkalom minden roszra. Úgy

de mi keresztyének, hála Istennek, szabadok vagyunk; a' szabad ember pedig mindent-csak a' maga tulajdon esze szerint cselekszik, 's meggyőződés nélkül senki' eszét vagy tanácsát nem követi. Szükség tehát legelőször is jó eszt adni minden szabad embernek, hogy — ha már a' maga eszét követi, — legalább jó és okos, ne pedig rossz és oktalan eszt kövessen. — De különben is, erkölcs nélkül épen fel nem állhat semmi társaság: míg hát az erkölcs meg nem javúl, addig más javítás lehetetlen.

Hogy a' neveléstől függ minden, csak onnan is megtetszik, mivel a' vakokat, süketeket az ő iskoláikban úgy kinevelik, hogy hozzájuk képest egy 'neveletlen épkézláb ember, csupa vad és szerencsétlen.

A' mire a' gyermeket szoktatják; azt teszi, — nem születik a' török, zsidó, 's a' t. mint a' poeta, orator, botanicus, vagy astronomus 's a' t., hanem csak szoktattatik. — Ha jóra szoktatják a' gyermeket, jót tesz, ha rosszra, rosszat tesz. A' gyermek soha sem hibás, mert ő híven követi az ő szokását, hanem a' nevelő hibás mindig; ha rossz a' nevelő. Ezért mondta egy bölcs: nincs a' világon jó vagy rossz ember, hanem csak jó vagy rossz nevelő.

Sokan a' nevelésen csak azt értik: enni adni.

Irj könyvet, vagy nevelj gyermeket: erről egyszerre megismér a' világ, ki vagy?

A' nevelő, soha se a' jelenvalót nézze, hanem mindig a' jövődőt. A' legszebb kis gyermekből is, egy elszenvédhetetlen kamasz betyár lesz, ha bölcsen nem nevelik. A' kutya legutolsó állat a' háznál, de még ezen alól is van egy állat az olyan háznál, mellynél kényes gyermek találtatik.

A' nevelés fő czélja, a' nevendék jövődó boldogságát tárgyazza, ne a' szülék majomi örököknek legyen bálványa. A' gyermek soha észre ne vegye, hogy őt szeretik, hanem magát a' háznál legutolsóknak vélje, — soha meg ne tanuljon, vagy is, rá ne szokják akarni, hanem egyedül engedelmeskedni Mert ha a' majom szülék, szeretetökből a' gyermeknek mindent megengednek, azt elkényeztetik, az egész háznép egy kényes gyermek akarattjától függ, minden annak robotol, mintha a' szülék örökké élneek, és az ő kedves rajkójok örökké picziny maradna: mi lesz az ilyen gyermekből, ha a' szülék véletlen meghalnak, vagy ha a' gyermeket iskolára, tanulásra, praxisra, egy szóval, idegen kézre kell adni? itt néki többé nem szabad akarni, hanem kötelessége engedni, — úgy de az akarás már természetté vált benne, — a' természetet pedig még okos vén ember sem tudja elhagyni! Hát nem magok a' szülék teszik - e majomi vak szeretetök miatt a' különben ártatlan gyermeket e' földön legszerencsétlenebbé? Oh! az ilyen gyermek igen kegyetlenül megszokta boszúlni szüleinek majomszeretetéet, vagy is inkább iránta megmutatott igazságtalanságát! Sok szülék mentek már idő nap előtt az ilyen magzatok miatt sírba és kárhozatba! Kényes gyermekből még soha sem lett morális ember, — és itt van az egész világ bökkenője! A' morált csak a' bölcs nevelés, a' szenvedés, türés, és nyomoruság szüli. És hogy a' majom szüléknek nincs igazságok, onnan is megtetszik, mivel mindig a' legkisebb magzat a' kedvencz.

A' gyermekeket élni kell tanítani, mert a' szülék csak sáfárok; — azon tárgyakhoz kell szoktatni, mellyek őket a' practicus életben elkerülhetetlenül követni fogják; t. i. a' szenved-

désekhez, türéshez, munkához, az indulatokon való uralkodáshoz 's a' t.: így aztán, mikor ezek előjönnek nem lesz ujság előttök, sőt bajnak sem fog tetszeni. De némelly szülék, másoknál bölcsebbeknek tartják magokat, midőn így okoskodnak: úgy is eleget kell majd szegény gyermeknek szenvedni; míg hát lehet kedvezzünk néki: ne kinozzuk. Holott épen legkegyetlenebbül ez által kinozzák, mert ha regulához szokik, többé kint nem is fog ismérni. — Am tegye minden szüle a' mit akar, én nem gúnyt irok, hanem javát akarom szülnének, gyermeknek; — a' ki nem hisz; maga lássa.

Sárga üvegen mindent sárgának látunk. — A' szülék az ő magzatjaikat, mind valatni különös szép tarka barka üvegen nézik, azt gondolván, hogy őket más is azon nézi, mintha az üveg a' gyermekben volna, nem a' néző szemén. De tudják meg a' szülék, hogy bár minden szintü üveg van is a' világon, olyan még sincs több, mint az övék.

Nevetjük, mikor azt olvassuk, hogy a' strucz madár, (melly repülni nem tud, hanem fut, — és lóháton fogatik el) végtére kifáradván üldözői előtt, még utoljára azt a' fortélyt gondolja ki, hogy fejét a' homok alá dugja, olly reménységgel, hogy mivel ő nem lát senkit; őtet sem látja senki: azonban épen így teszünk mi magunk is, mert hibáinkat 's gyengeségeinket behunyt szemmel nézzük, gondolván hogy azokat más sem látja meg.

Az életnek két része van: szenvedés és uralkodás, ezen át kell menni minden embernek, de nem egyszerre, hanem egymás után, — mert a' szenvedés, eszköze az uralkodásnak; — az uralkodás pedig, eszköze a' szenvedésnek. Már a' ki gyermek korában egyiket kikapta; ember ko-

rára bizonyosan a' másik marad. — De talán jobb, hogy a' gyermek sirjon, mint az ember?

Legnagyobb bajunk az is, hogy nem tudjuk magunkat az ellenkező esetben képzelni. Az ur, nem tudja képzelni, ha ő szolga volna, — az aszszony, ha ő szolgáló volna 's a' t. — Ha én koldus volnék, mint volna sorsom? vagy, ha király volnék, mint állanék boszút haragosaimon? 's a' t. — Csak mindig azon egyetlen egy szempontból itélünk, mellyben vagyunk, — és cselekedeteinket is ezen kaptára intézzük, — és ha valaki szelidebb gondolatokra akar birni: azt ellenségünknek tartjuk. — Mit használ nekem, ha az engedetlen, kényes, csintalan gyermek miatt házom elégett, azt agyon ütni, vagy arra utalni: mondtam, ne játszá! a' gyertyával, ne tüzelj, ne pipázz 's a' t.? — előre kell az ellenkezőt képzelni, nem a' próba után elismérni. — Ha Napoleonnak császár korában, valaki meg merte volna mondani szomoru kimenetelét: bizonyosan életével játszott volna! Az ellenkezőről, még csak hallani sem szeret az ember. Minthogy tehát elkerülhetetlenül két sors várja az embert ez életben; jó — és rossz: szükség a' nevelőknek, nevendékjeiket mind kettőre elkészíteni, nem pedig csak az egyikre, arra is csak a' hizelkedőbbre.

A' gazdagabbak szerencsáját, mind magának kívánni; épen olly rossz neveltetést arúl el, mint a' szegénynek, épen semmit sem akarni engedni. — Hadd legyen minden embernek annyi, hogy legyen oka miért hazájához köttetni, — legyen rugója, magát hazafinak tartani.

Minden könyvnek, vagy irónak az a' célja, hogy neveljen és tanítson: de az eszköz, mellyet ezen célra választanak, kétféle! t. i. némelly irók, az emberek hibáit támadják meg, — ezeket festik le eleven szinekkal, rossz követke-

sek-

sekkel 's a' t.; mások ellenben nem az emberek hibáit, hanem elméiket támadják meg, — ezt igyekeznek a' józan okosság útjára vezérelni, úgy gondolkodván, hogy a' dudvát hijában aratjuk le, mert a' gyökere ismét gazdagabban kicsirázik, — hanem a' földet kell egészen riolirozni, hogy a' bűnnek, még csak gyökere se maradjon.

Ismérd meg magadat; — ez kétféle: *physicum*; és *morale*. — *Physice* megisméri magát az ember tükörből: de hát a' *moralis* megismerésnek, minő tüköre van? Illyen tükör a' vallás, illy az erény, illyen a' világi szenvedések, illyen a' vétek meglátása, 's a' t. P. o. a' ki egy részeg, buja, dühös, indulatos, vagy akár melly hibás embert hideg vérrel megnéz, többet tanul ezen tükörből, mint minden teoriából. Így nevelék hajdan a' görögök, az ifjuságot.

A' zsidók dogmáit tudjuk; de élni nem tudunk!

Mit kevélykedsz? — mit teszed magad a' többi czifra ruhások sorába? — azok téged be nem vesznek, hijában tolod közikbe magadat. Mintha épen te, elmulhatatlan tagja volnál e' világnak! Hiszen te rólad e' világ semmit sem tud, olly alávaló porszem vagy, — és ha te élsz vagy halsz, az a' világban semmi változást nem tesz. — De talán szüléid szoktattak rá? 's szeretnek bámulni?

A' módi mindig változik, és módiba jön minden, mit az ember nem is gondolna. Ugyan hát mikor jön módiba, a' kevélység utalása, a' haszontalan külső csillámok megvetése, — az alázatos tiszta szív hordozása, a' mindeneket egy formán tisztelő emberiség? — Ez mársok helyen,

régem kiment módiból, — ha csak a' nevelők ismét vissza nem állítják.

Azimádsághól ne egoismust tanuljon a' gyermek, hanem szorgalmat, mértékletességet, és háladást.

A' faragatlan emberben a' test parancsol a' léleknek, vagy legfelyebb is a' lélek egyet ért a' testtel: de a' nemesen nevelt emberben a' lélek ur, a' test szolgál.

Ember! csak pusztítsd ember társadat! lám a' halak is egymással élnek, — a' fene vadak, és veszett ebek is egymást márják: ezektől tanulhatsz, ha őket választod tanítóidnak.

Egy bün, ezerre utat csinál! kerüld az első alkalmatosságot! — Csak a' legelső lépés igen nehéz, — már a' második könnyü, — a' többi önkényt jó.

A' nagy talentum, nagy lélek, mindenben kimutatja magát, — és ha nem volt módja kimíveltetése által magát nemes tettekben tündököltetni: még a' gonoszságban is első lesz.

Félő, hogy utoljára az állatok nemesítésében annyira megyünk, hogy a' legnemesebb állat felelyül mulja a' legnemtelenebb embert.

Valamig csecsebecsének örülünk, gyermekek vagyunk, — mint az amerikai vad nemzetek, holmi festett üveg cseropekért aranyakat adtak az Europaiaknak: így adózik sok ember a' haza kincsével, a' párisi luxusnak.

Valamint örökre elveszett, és élve holt embernek, és semminek tartjuk az olyan embert, kit már a' bor-düh, vagy bor-kórság magáévé tett: úgy ellenben minden jót és nagyot reménylünk az olyan ifjutól, ki uton utfélen könyveket olvas.

Némelly nagy uraknak az a' bajok, hogy senki sincs, ki hibájokat kimerje mondani. A' bölcs nevelés még a' hibát is megelőzi.

Hogy nevelhessen a' szegény jó gyermeket? mikor még a' tehén is, csak ha jól él, úgy szereti borját! — a' nyomorgás mindent nyomorgat.

Az élet, a' tapasztalás, a' szenvedés; sőt a' megsikamlás is, — mind iskola.

A' mester-legénytől megkivántatik, hogy vándoroljon, különben nem lehet mesterré: a' tudóstól, tanítótól, nevelőtől, senki sem kérdi: utaztál-e? hanem: tudsz-e latinul? — Az utazás elmulthatatlan minden tudósnak, sőt másoknak is igen hasznos. A' míveletlen szegény paraszt legénynek legjobb iskola és utazás volna: tíz esztendeig katonáskodni, és úgy jönni haza megházasodni, gazdálkodni 's a' t.

Ha a' kovácshoz illik a' lódoctorság, (risum teneatis) miért ne illenék a' falusi néptanítókhoz a' földmivelés, és kertészség tanítása is?

Akar mi indulatban van az ember; csak oly részeg, mint a' bortól, — a' szerelem is részegség. — Egy indulat, egy részegség is sok egyszerre: hát még kettő 's több! — pedig egy ritkán van magánosan, legtöbbször seregestől jönnek ök, p. o. részegség, — bujaság, — harag, — veszekedés 's a' t. egész boldogtalanságig. De ha az ilyeneket még a' nevelők sem tudják, sőt gyakorolják: mit várhatni nevendékeiktől?

Mikor az ember indulatban van: akkor barom, nem ember.

Minden ember csak a' pénzről fantazéroz, és kíván, — nem többet mint — száz - vagy kétszázezer forintocskát; még asszonyok, 's leányok is! — és micsoda érdemért? Rövid látás! — meg

sem gondolja, hogy épen olyan, mintha a' gyermek kést kívánna, 's azzal boldog lenne. Nincs a' világon nagyobb kincs a' jó nevelésnél, — ez egy elfogyhatatlan, örökös, bátorságos, és legtöbb procentü capitalis. Mind hiu ember az, ki munka nélkül akar meggazdagodni.

Nagy lélek, — kicsiny lélek, — alacsony lélek: e' három lehet csak az emberben. Most már azt kérdelem tőled fényes gazdag; mellyiknek akarod, hogy tartsalak? — — Igaz, hogy van nagy születés, kicsiny születés, és alacsony születés: de ez a' három linea koránt sem párhuzamos amazokkal; sőt azoktól néha eltér, vagy még keresztül is metszi őket! Itt, lehet valaki első, és ott utolsó.

Hiba nélkül egy ember sincs, — igaz; — de ez a' mondás sok gonoszságnak is köpönyege. Senki magát ne mentse gyarlósággal, unalommal, ki nem állhatommal 's a' t. — mert ha a' hiba physicus hiba, ezt senkinek szemére nem vetjük, jóllehet a' józan elméjü bölcs ember még a' physicus hibákat is igyekszik, mennyire lehet eltakarni, vagy kijobbítani; — de ha a' hiba moralis, melly egyedül az akarattól függ, és ennek kényessége miatt történik: már ez elszenvedhetetlen, és menthetetlen. Mindent tehet az ember, csak akarja.

A' boldogság a' megalégedésben áll: de még a' megalégedést is megelőzi a' securitas, — mert securitas nélkül lehetetlen a' megalégedés; — ellenben, nincs az a' nyomorult szegény, ki boldog nem volna, ha van mire támaszkodnia, bár kevés is, csak hogy — bizonyos legyen.

Ha a' játékszínek, olly nevelő intézetek, mint elkezdették: vége a' magyar erkölcsöknek. Mívelődés, és elmívelődés, nem mindegy!

Az olyan embertől, a' ki, minden köz jót illető tereh alól ki akarja magát vonni, és minden haszontalanságra csak ősi szokásait, törvényeit, 's előitéleteit rántja elől palladiumul, — azt kérdem: ha az Isten leszólana hozzánk, és megmondaná, mi a' legjobb? mit kellene tennünk? és mi a' valódi csalhatatlan igazság? 's a' t.: valyon tenné-e? — csak alig, — mert az bizonyosan ősi szokásaival ellenkeznék. — Sőt hogy nem tenné, bizonyos, mint a' napfény, — mert lám nem is teszi, holott hallja az Isten szavát, — mert a' józan ész, és anya-természet szava, Isten szava; — minthogy az Isten ma már eszközetlenül nem szól hozzánk, hanem csak eszközölve, t. i. az ő képviselője, a' józan ész által, és a' természetnek ujjal - mutatása által. Én nem tudom, mire nézi ilyen a' napot.

Csak nevelni kell, minden másképen megy, és egészen megfordul a' világ. Mert valamint könnyebb száz forint kezdettel millionerré lenni, mint egy krajczár nélkül csak száz forintot is egész életében összezsugorgatni: úgy, nevelt emberekkel úgy szólván munkába sem kerül a' hazát paradicsommá tenni, midőn a' neveletlenekkel ezt el sem lehet kezdeni. — Fáj az, az érzékeny lelkeknek, midőn az érzéketlenek miatt nekik is a' sár közepén kell vesztegelniök! — Ha a' bűnös lakol, jó és igazságos, — csak hogy vele és miatta az ártatlan is együtt ne szenvedne! — Nevelés nélkül pedig erre el nem juthatunk, értvén a' nevelésen, nem épen az iskolai nevelést, hanem leginkább a' szülék nevelését, és célirányos könyvek olvasását, melly többet tesz, mint az iskola.

Az iskolai nevelésnek, minden kétségen kívül elsőbbsége volna a' házi nevelés felett, mert ott több erények fejthetnének ki: de mig

az iskolai nevelés, más formát nem vesz magára : addig tanácsosabb, kitől telik, a' házi nevelés.

Mig te, barátom, azt mondod, hogy ez mind csak *pium desiderium*: addig én a' dologhoz látok, 's úgy nevelem fiamat, mint engem nevelt az atyám. — Te pedig tedd össze kezedet, 's várakozz.

N y o l c z a d i k I d e a .

A' Nyelv.

Ha van egy különös czím, melly a' Magyar-
nyelvnek napkeleti eredetiségét legszembetűnő-
ben előírja: tehát a' magyar nyelvet, mint a'
régiségnek legszűzebb maradványát, az eredeti-
ségnek ideális mustráját, bátran illyennek lehet
mondani; — melly egyszersmind a' maga nemé-
ben egyetlen egy, és pár nélkül való gazdag ter-
mőfa, mellynek illendő leírására sok idő, és
nagy elme kívántatnék.

Belső tulajdonait, gazdagságát, 's oecono-
miáját fejtegetni, — hogy t. i. ebben, eredetiké-
pen nincs 8 része a' beszédnek, mint más nyel-
vekben, hanem csak egy része van, t. i. a' szó,
vagy név, — és minden szó egy tag, és minden
illyen egy tag magán érthető, — a' többi beszéd-
részek csupán csak egy más tagnak hozzá toldá-
sával, vagy változtatásával erednek, — és minden
tagnak hozzátétele által, más más formát és ér-
telmet vesz a' szó magára; — hogy ennek ezen
természeténél fogvai bősége, kiapadhatatlan, 's
ha ezen okfő szerint kimíveltetik, egész a' vég-
hetetlenségig terjedhet: — hogy ennek nyelvtu-
dománya egészen más okfőkön alapul, mint más
nyelveké, 's a' t. — ezeket mondom, fejtegetni
nem czélom, — megelégszem, ha némelly kisebb
vonásait, és legszembetűnőbb czímeit 's érdemeit,
csak valamennyire is előterjeszteni, 's figyelemre
méltatni képes lehetek.

Régen meg van az már mutatva, hogy a' józan együgyűség, sokkal tökéletesebb, mint az elczikornyázott, 's megeröltetett mesterség, — mert mihelyt valami a' mesterség által annyira eröltetve van, hogy a' természetet nem követni, hanem felyülmulni, vagy épen tőle eltérni látszik, (mintha az echo czifrában felelné a' vett hangnál!) — az vissza rí, és bujaságával undorít, 's vissza taszít. Ugyan is, minden mesterség csak a' természet követése, nyomdokin való utána-menés, és legfelyebb, ha valahol megakad, annak segítése, nem pedig vele való trutzolás, vagy ellene törekedés: — a' természet szépsége pedig, a' legnagyobb együgyűség. — Az is tagadhatatlan, hogy mennél közelebb jár ember az anya-természethez: annál közelebb van az igazsághoz is; és mennél inkább eltér attól: úgy eltávozik emettől is. — Ha a' magyar nyelvet szorosán megfontoljuk: úgy találjuk, hogy a' világon lévő minden nyelvek közt, egyedül ez jár legközelebb a' természethez. Ugyan is:

Az emberi beszéd egyenesen a' természet majmolásából származott. — A' mit az ember, a' természetben látott, hallott és érzett: ezen tapasztalását ki is kivánta fejezni. — Némelly tárgyakat kifejezni könnyű volt, mert csak utána kellett mondani, mint: kakuk, — bébicz, kácsa, pinty 's a' t.; — de némelly tárgyakat, melyek hangot nem adtak, hanem csak a' szivben különös érzelmet gerjesztettek, nem lehetett olly könnyen kifejezni, hanem minden esetre, a' tárgy minémiségéhez képest, mennyire csak lehetett hasonlólág, — nem pedig ellenkezőleg. Így lettek az illyen szavak: csörög, bűg, durran, dörög, dördül, sír, jaj, óh, júj! 's a' t., sőt minden egyéb szavak is, azon megjegyzéssel, hogy más nemzet, ugyan azon tárgyat, vagy

máskép érezte, vagy nem volt illendő eszköze azt kifejezni, de az igyekezett; mindeniknél ugyan az, t. i. a' természetnek, mennyire lehet, hív követése.

A' Magyar nyelvnek van olyan 30 betüje: a, e, i, o, u, ö, ü, b, p, d, t, g, c, v, j, z, gy, ty, zs, cs, h, k, f, l, m, n, r, s, ny, sz, — melly mind egymástól különböző eredeti hangot ad, (az x nem eredeti, ez már összetett ksz) az az, nem nyithatód úgy meg a' szádat, hogy ezen 30 betü közül valamelyikre ne nyitnád; — megjegyezvén azt, hogy a' magán hangzók kétfélék, t. i. hosszuk, és rövidek; — az e betü pedig épen háromféle, u. m. rövid, p. o. tettet - simulat, — közép, p. o. tettet - factum, — és hosszú, p. o. tettet - factum suum.

Ámbár pedig még ezen különböző 30 betü sem elég arra, hogy a' természetben mindent utána majmolhassunk: de annyi bizonyos, hogy ebben még is csak egyedül a' magyar nyelv leg-gazdagabb minden nyelvek felett, mert más nyelveknek még ennyi eredeti különböző hangjok sincs. Nincs a' világon olyan nyelv, mellynek kimondása a' magyar betük erején kívül volna, a' mi elég világos onnan, mivel a' magyar száj, minden nyelvnek tökéletes kimondására alkalmas; de nem ám megfordítva, minden nemzet is a' magyaréra, — mert hogy például a' legpal-lérozottabbakból hozzak fel hiány-mustrát: a' Francia, a' mi c, h, j, betüinket, — a' Német pedig, a' gy, ny, ty, betüinket teljes életében meg nem tanulja kimondani, ha csak gyermek korától itt nem nevelkedett: mit csinál hát, ha a' természetben ilyenre is lesz szüksége? hiszen némelly tudósoknak, kivált a' poetáknak, még a' nyelv is szük, képzeleteik kitételére; — hát ha már a' nyelvnek még csak eleve is illy hiá-

nyokkal vesződik! hogy lehet az ilyen nyelvet a' pallérozódás legfelső lépcsőjén is tökéletesnek mondani? — Az Angolt nem is említém, mert ő mindnyájánál, talán még a' chinainál is képtelenebb, 's insequent. Ha tehát, még a' magokat mivelteknek tartó nyelvek is illy csonkák, szegények, és szűkek: mennyivel inkább szegények a' miveletlen nyelvek! De a' Magyaroknak nem mondhat a' Francz, Német, Belga, Angol 's a' t. olly tekervényes hang-éjtést, mellyet pontba utána ne mondhatna, mert az ő eredeti 30 betűjében, minden lehetséges fogás benne van, és semmi belőle el nem maradt; — és ez a' 30 betű, sem több, sem kevesebb, mint kell, úgy hogy felesleges semmi sincs, és egyféle fogás kétszer nem jó elől, mint p. o. a' Német, az f és v betűket egyformán olvassa, — és midőn egyhangra két betűje is van, más hangra csak egy sincs! — Hogy lehetne hát azt tökéletes nyelvnek mondani, mellynek még fundamentoma, és eleve is tökéletlen? Látni való tehát, hogy a' magyar nyelvnek még csak a' zsengeje, a' csupa betűje is, tökéletesebb minden nemzetekénél, mellyből az következik, hogy ha a' magyar nyelv ki-palléroztatik, csak egyedül ennek hatalmában van a' tökélyt úgy elérni, mellyre más nyelvek hijában törekesznek, — olly kocsi után futnak, melly őket fel nem veszi.

Következik a' magyar nyelvnek olvasása. — Az olvasásról épen azt tapasztaljuk, hogy minden nyelvek között csak ez jár egyedül a' természetnek egyenes, igaz és hűséges nyomdokán!

Csak azt lehet fájlalni, hogy a' páros más-salhangzóink: gy, ty, cs, cz, zs, ny, sz, — mind e' mai napig is egy characterre nem reducaltattak! holott ezek szinte olly eredeti hangok, mint a' több páratlan betűink, — és eleinte csu-

pán csak szükségből, és interimaliter irattak így párosan összetétele két olyan betűből, melyhez legnagyobb atyafisággal látszottak lenni, addig, míg idővel a' nyelv pallérozása alkalmával, igazi tulajdon betűkkel felcseréltetnek, — és mi, ezekhez, mintha már absolutumok volnának, úgy hozzájuk szoktunk, hogy javításokról, majd egészen elfelejtkezünk. — Ha a' zs hangot, már kiírjuk egy 's betűvel is: miért nem lehetne a' cz hang helyett is felvenni a' c betűt? holott, ennek is csak annyi hangja és ereje van, mint annak! — A' többieket is mely hasznos, és mind az írásban, mind a' typographiában mely gazdaságos volna már valahára egy magános jelre venni! — Az x, y, q betűkre a' Magyaroknak semmi szüksége: ezeket hát mingyárt lehetne használni valamely kettős helyett, p. o. az x, lenne = cs, — az y = ty, — q = gy; — a' többiek helyett pedig, vagy ha akarnók, mindjök helyett is, miért ne lehetne újakat kitalálni? — Ez a' hibánk, azon kívül hogy nem jár egészen inconsequentia vádja nélkül, mert, p. o. igazság, nem úgy olvastatik, mint, bazsalik, — együtt, nem úgy, mint meggyülöl 's a' t. — még az idegent is confundolja, 's nyelvüinktől elidegeníti, p. o. mikor ilyen szó jön olvasás alá: gonoszság, mint tudja ő, hogy a' z mellyik s-hez tartozik? 's a' t. Ha még ezen hibánkat kipótoljuk: a' magyar nyelv olly tiszta lesz, mint maga a' szelid természet!

A' Magyar, épen azt olvassa, — sem többet, sem kevesebbet, mint a' mit lát; — de már a' Franczia mást ír, és mást olvas, — sőt ugyanazon egy betűt is, néha egy, néha más betűnek olvassa, sőt néha ki sem mondja, mintha ott sem volna, pedig ott van, ki van nyomtatva! — Már nem valóságos képtelenség-e ez, a' termé-

szetet így vissza tekerni, és fényes nappal, szemlátomást csinálni? — Hát miért úgy nem írja le, a' mint kimondja? — vagy miért úgy nem mondja ki, a' mint leírja? és miért ki nem mond minden betűt, mellyet lát? minek hágy el belőlök? hiszen a' takarékos természetnek legelső okfője az, hogy a' lényeket szükség felett, nem kell szaporítani! Mi szükség egy kabátnak 5 róf posztót venni, ha 3 rófból bőven kikerül? Illy természet ellen való fonákság, uralkodik minden nyelvben, — még kisebb nagyobb mértékben a' latin és német nyelvben is: — és óh dicsó magyar nyelv! csak te vagy még egyedül a' természeti tiszta rend egyenes útján tántoríthatatlan! — — Mára' többi nyelv egy sem jár a' természeti nyíltszívűségnek tettetés nélkül való útján, — hanem arról mindenik eltért, kétszinű, álnok, csapodár lett! — mást ir, mást olvas! — Azt mondják némelly physiognomisták, hogy az ember erkölcsét csupa képeről, vonásairól, járásáról, teste tartásáról, stylusáról, sőt kezeirásáról is meglehet ismérni; ha ez így van: tehát akármelly nemzet erkölcsi czimerét akarjuk megismérni, csak azt kell néznünk, mennyire tartja meg betű olvasásában a' hűséget; bizonyosok lehetünk benne, hogy annyira van erkölce is, a' politikára, kétszinűségre raffinrozva, elpallérozva, elmivelve! — Már hogy higyjünk mi egy angol, francz, 's a' t. utazónak, midőn utazását kiadja, és valamely nemzetről ir, 's előszámlálja annak nemzeti tulajdonait, szavait, mondásait, 's nyelvének megítélését? — hiszen a' Német, le nem tudja írni csak ezen szót is: magyar, — és leghűségesebb szorgalma mellett is csak így referálja hazafiainak: matjar, — 's így csalja meg őket, nem szándékkal, hanem természeti csorbája és elégtelensége miatt. — Úgy szinte a' Franczia is,

minden szót ki nem mondhat, annyival inkább hűségesen le nem írhatja, mert nincs neki elég eszköze mindenhez. — Például, ha egy francia utazó, Magyarországon valamely igen érdeklő jegyzést akarna utazó könyvébe feljegyezni ezen névről: ör'se, — már ő ezen szót, ha csak füle után írja le; így írja: eurges, mert a' francia csak ezt olvassa így: ör'se, — a' mi pedig nem igazság, mert a' magyar ör'se, nem eurges, — pedig ez a' hibás tévelyedés századokról századokra fen maradna az ő kiadott utazásában; — ha pedig valamely magyarral iratná le ezen szót: ör'se, — úgy az ő hazájában egyetlen egy francia sem, sőt még ő maga sem tudná soha elolvasni, és illendően kimondani. — Hát ilyen utazóknak hiszünk mi? és midőn az utazások többnyire francziából és angolbóli fordítások, — ezen nemzetek pedig, nem hogy a' vad nemzetek, és chinaiak tekervényes kimondását tudnák híven utánózni, de kivált az angol, még tulajdon hazájában sem tudja más ember nevét, vagy leírni, vagy kimondani, hanem arra kell neki figyelmesnek lenni, mint pronuñciálja maga minden ember az ő nevét? úgy hogy csak a' Newton és Shakespeare nevet is százféleképen olvassák: és aztán ilyen utazók írásaitól akarunk mi okosok lenni, ha valamely vad nemzet nyelvéről van a' kérdés? ilyen ember ítéli meg, hogy kinek? minő tökéletes vagy hibás nyelve van? Majd ha a' francia újságok, — mint szokás, hogy egyik nemzet újsága, a' másikat említi, citálja, 's reáutal, — a' mi Jelenkor újságunkat fogják említeni, a' Francia ezen szót: Jelenkor, mind így fogja olvasni: zselánkó! — Boldog Isten! mit érünk? — A' Magyar, azt írja le kezével, a' mit hall fülével, — és azt olvassa szájával, a' mit lát szemével: a' honnét

nyilván van, hogy a' hiteles utazásra is, csak egyedül a' Magyar volna elégséges.

Ha tehát a' magyar nyelv, még az olvasásban is mindeneknél tökéletesebb, hűségesebb, és szavahihetőbb: el lehet gondolni, hogy ennek literatúrája is a' tökély magvát annyira magában hordozza, hogy ha igazán kimiveltetik, minden nyelveket hátra hágy, és egész a' porig lealacsonyít. — Nincs is a' mostani europai élő nyelvek között egy is olly dicsőséges, mint a' magyar nyelv, — melly itt csak egy maga dicsekszik illy késő időkben is régi fényével 's napkeleti eredetével! Vége az arabsnak, chaldaeinak, zsidónak, görögnek, romainak! ez pedig mindenikkel kortárs lévén, ma is él, virágzik, 's Isten jóvoltából nevededik! Minden europai nyelv korcs, — és két három nyelvből olvadt eggyé, romai nyelv által, — de a' magyar nyelv tiszta és eredeti, — és még mai napig is azon versengenek tudósaink, hogy idegen szót bevegyenek-e, vagy új magyar szót csináljanak, olyan tárgyakban, mellyek még a' magyar nyelvben ismételtenek voltak? Ollyan nyelv ez, mellyét senki tökéletesen nem majmolhat, ha csak itt nem nevelkedett, — ellenben ez, minden nyelvek mesterségét magában foglalja. — Nem igaz az, hogy ez, a' tudományokra alkalmatlan volna; — ez a' vád, onnan került, hogy idegen szavakat nem akartunk honnosítani, nem tagadhatván azt, hogy új szavakra szükségünk van. — Lehet ezen magát a' tarka természetet nyomban követni, — lehet irni méltósággal, indulattal, szelidséggel, enyelgéssel, tréfával, szerelemmel, komolysággal, könyhullatással, — a' mit csak az tagadna, ki a' mai magyar literatúrabeli járatlanságát elárulná. — De minthogy mind ezen tulajdonságokban a' több

europai kevély nyelvek, még vele vivni bátor-
kodnak: tehát csak egy olyan tulajdonságát em-
lítem, mellyre azok mind elnémulnak, és elpi-
rulva szégyennel visszatérnek, meghunyászkod-
nak. Ez a' tulajdonsága olly drága kincse a' ma-
gyar nyelvnek, hogy ha ezzel a' német, angol,
francz és olasz nyelv birhatna: már régen egész
Europa azon beszélne! — Mi lehet ez a' drága
tulajdonság? — A' poetai kötött beszéd!

Tudjuk, hogy a' régi görög és latin múzák,
egyedül metrumon lantoltak; — azt tudjuk,
hogy a' mai múzák, minden europai élő nyelve-
ken, csak az úgynevezett cadentiás rythmusokon
tudják magokat csillogtatni: hát a' magyar mú-
zák? — ezek a' metrumon a' régieket, — a' ca-
dentián pedig a' maiakat mind megszégyenítik!
— Nem említtem fő mestereinket, mert ezeket
a' hasonlítás kedvéért derogálna kisebbitenem:
egyedül magát Édes Gergelyt ki merem tenni, a'
magyar nyelv kötött beszédébéli kincstárának bá-
mulására! és minden olasz, spanyol, angol,
francz, német metrica mustráinak megszégyení-
tésére! — Micsoda egy német hexameter? ha-
neinha egy nevetséges caricatura? — prózának
jó lehet és felséges, — sőt specialis prozodiáját
is bétöltheti tökéletesen: de a' hexameter érde-
me, mint a' napfénye, generalis, — nem pedig
mint a' jég tündöklése specialis lévén; — ne ki-
vánjon bennünket elhíttetni, elámitani hexametri
méltóságával!

Tökéletes nyelvnek, gondolnám az tartatik,
melly a' fellengősre olly egyiránt alkalmas,
mint az alacsony enyelgésre, — a' mi csak ab-
ból is megtetszik, hogy a' legpallérozottabb nyel-
vek sem szégyenlik literaturájok tárgyai közé
felvenni a' népdalokat, és népmondákat, mint
legapróbb tárgyakat is; — továbbá, hogy a' nyelv,

a' tökéletes fordításra is alkalmas legyen. — Lássuk hát mennyire felel meg ezen feltételeknek a' magyar nyelv?

A' mi a' fordítást illeti, ha a' fordítás érdemét az is neveli, hogy az versben legyen, — még inkább pedig, hogy az eredetivel egy nemű, soru versből álljon: úgy tehát bátran elmondhatjuk, hogy a' görög és latin literatúrából, egy nemzet sem bir olly remek fordítási mustrákkal, mint a' magyar, — Anakreon, Homerus, Virgil, Horátz, Ovid 's a' t. mind mutathatnak már a' magyar nyelvben olly képmásaikat, mellyek az eredetivel egy sorba illenek, — és ha még illyen példa sok, és egész nincs is, annak nem a' magyar nyelv az oka, hanem tudósaink sok dolga, baja, és akadályja, néha kora halála is, — de hogy idővel minden régi classicus író, magyar nyelven épen olly fénnel fog tündökölni, mint az eredetiben, és, minden nemzetek fordításait könnyen felyül fogja haladni: arról kétség sem lehet. — Hiszen mibe kerül a' magyar nyelvnek akármelly verset, sententiát, epigrammát, vagy erkölcsi mondást olly könnyen kitenni, mint van p. o. a' latinban? — a' nyelv kész rá, csak ember kell a' gátra, — de más nemzetnél, ha ember van is, nem enged a' nyelv. Csak ezen kis mondást: „bruma recurrit iners,“ Horátzból, tegye ki akármelly nemzet ugyan ezem metrumban, és erőben! — de ki nem teheti, ha felette consiliumot tartána is! a' Magyar pedig minden hosszas gondolkodás nélkül így felel: „a' henye tél jön elől.“ — Sőt, ha kívántatik, a' magyar nyelv mind mértékben, mind cadentiában, ugyan azon egy tárgyat pontig utol érheti, p. o. Ovid epitaphiuma:

Hic

Hic ego qui iaceo, tenerorum lusor amorum
 Ingenio perii, Naso Poëta meo.

At tibi, qui transis, ne sit grave quis quis amasti,
 Dicere: Nasonis molliter ossa cubent.

Itt feküszöm, ki valék a' gyenge szerefmek írója:

Násó poéta, kinek láng-esze vesztire volt,
 Útas! ezen menvén, ne nehezteld, hogy ha szerettél,
 Mondani: Násónak hamva pihenve nyugodj.

Én Násó fekszem itt, a' gyenge szeretet
 Játszója, tűz elém a' kit számkivetett!
 Útas! ha szerettél, ne légyen terhedre,
 Mondani: Násónak lágyan pihenj vedre.

Örömet szeretnék rövid lenni, és magamat sok példák előhordásától tartóztatni, annyival is inkább, mivel isméretesek a' haza előtt eléggé a' görög és latin classicus poeták magyar másai, mellyek az ő eredetijökhöz, már csak annyiban is méltóbbak más nemzetekénél, mivel a' poemának még formáját is nyomba követik! sőt kételkedem, ha valyon, — midőn Somogyi Gedeon, Petronius polgári háborúját, melly így kezdődik:

Orbem jam totum victor Romanus habebat, etc.

magyar fordításában így kezdi:

Már az egész föld a' diadalmas Róma alatt volt, 's a' t.

kételkedem mondom, ha valyon a' fordítás nem remekebb-e az eredetinel? és a' magyar nyelvnek nem minden nyelvek felett való dicsősége-e illy drága ajándékkal birni? 's minden élő nyelveket hátra hagyni!

A' mi pedig az élő nyelvekből való fordítást illeti: erre is van elég példánk, hogy a' magyar nyelv, se nem szük, se nem alkalmatlan, csak férfi vegye a' pennát kezébe! — Nem remek

fordítása-e Péczelinek a' Zayr szomorjáték? —
és Delille falusi élet nemü poemájában, valyon
szebb-e az eredeti, mint Sup. Kiss János ur for-
dítása? például, a' fordítás némelly sorai:

Némelly elkoczkázván városon javait,
Dúlóként szarolja szegény jobbágysait.

Más, — a' nélkül, hogy egy bűt megnyhítene
Hányja pénzét; mintha harczolna ellene!

Hogy hogy? — terhedre van arányod? — Szörnyeteg!
Mért nyög hát körüléd gyámoltalan beteg!

Mért látsz ínség miatt halványult képeket?
Árvától, özvegytől, olly kisírt szemeket!

Szegénységben sínló elfonyadt szűzeket,
Haszhos élet végén éhezõ véneket!

Oh! ha nékem adna egy kis falut az ég:
Jó szerencsém mellé jobb ést kívánnék még!

'S olly sorsot, hogy ne csak magam boldog légyek;
Hanem másokat is boldogokká tégyek!

Akkor mint szeretnék fákat, virágokat
Körülem, — de kivált mesolygó arcokat!

Az éhség, — e' testet lelket gyötrő fene
Tájamon senkít nem kedvetlenítene!

De a' henyélőnek nem lennék embere;
Eke, kasza, kapa, 's munkák más fegyvere

Késszen várna nálam minden ép éhezõt;
'S kiki jóllakhatnék, szépítvén a' mezõt!

'S így a' szükölködést a' nyomos szorgalom
Fogná számkivetni, 's megszolgált jutalom.

Ezen fordításnál lehetetlen a' francia eredetinek szebbnek lenni! és ha a' magyar nyelv ilyen alkalmatos a' fordításra: ki az a' vakmerő, a' ki ennek érdemét kétségbe hozni merészné?

Ha a' Németek kibínnak bennünket, és olly eredeti remek-darab poemáikat adják kezünkbe fordítás végett, mellyeket az ó magas stylusok, és philosophica, merő abstractumi előadások miatt, talán nehezen lehetne magyarra általtetni: erre először azt felelem, hogy atályában minden fordítás igen nehéz, és talán nehezebb, mint eredetit írni; — másodsor pedig azt mondom, hogy ha ó nekik van jusok minket kisebbeket kihínni: bizonyosan nekünk annál nagyobb jusunk van az illyen nagy tudósoknak hasonló problémát feladni. Imé néhány probléma Kovács Jósef verseiből:

*Csokonai Vitéz Mihály halálára írt ódából
egy strópha:*

Az ezüst húr, pengve szakad el:
Vitéz is marsot fűtt maga,
Mikor a' mennyei csütadell
Órizetére ballaga

Virág Benedekhez írt ódából:

Most is, ni! mint emelkednek
A' szent lángok! — engedek!
Engedek ihlelésednek!
Oh nagy Virág Benedek!

Nagy vagy, és a' nagy emberek
Érdemeit zengő nótád
Hangja miatt ez a' berek
Halhatatlan echót ad.

Majd ha a' te nagy lelkednek
 Honját rothasztó sír' kék
 Nefelejceiről szednek
 Balzsamot a' zefirkék:

Akkor, a' víg múza kartól
 Fűzött koszorúd fodra
 Közé, valami magyar toll
 Ezt írja oszlopodra:

Nézd vén idő! itt oltatott
 Érczbe a' Virág, — itt ni!
 'S itt fog ő fris harmatot
 Némzö könyvtől virítani!

Óh boldog, a' ki nemzetét
 Virrasztván, a' hús hanttól
 Zöldelő véu cserfa setét
 Éjtszakájába' lantol!

Lantolj csak! majd feltámadnak
 Itélni a' huszadik
 Nagy reménységü századnak
 Tavaszán a' Hunyadi!

A' kecsgettő beszéden
 Megszelídül a' vadon -
 Ártatlanságban nőtt Eden -
 Kerti legény, 's hajakon.

Koszorút ne várj, — sokára
 Lesz, mikor a' magyarúl
 Éneklő fők homlokára
 Borostyán ág kanyarúl!

Ah! ordít az ég, mikor rút
 Pompával az eretnek
 Ördög köt tövis koszorút
 A' hazaszeretnek! 's a' t.

*Nagy Mélt. Gr. Széchényi Ferencz Ó Excel-
lentájához, a' nemzeti könyvtár felállítójához
irt ódából.*

Ez, az arany kereszt előtt rogyik el
Idétlen lélekkel, — 'A' meg:
Szemét az ércz csillagok fényeikkel .
Kápráztatván, vakítja meg.
Ugyan mondjátok meg ti félénk lelkek! e'
Mívben, hogy érczet, vagy őtvöst tiszteltek e!

Hát nagy az, a' kit özégéren a' here-
Honniság! — a' hiú dáma
Csalfa malasztjának ásvány czímere?
A' porba mászás napszáma?
Vitelliusnak, a' torkos úrnak, soha-
Sem önt érdemet a' híres Myron koha.

Félre ti dús semmik! czifra martaléki
Az időnek! félre! — én nem
Éneklek még méltatlanról! nem! — néki
Nem zeng az én Melpoméнем!
Ah nemzeti érdem! Te dicsó Széchényi!
Te Néked ropognak oltárom tömjényi!
's a' t. — továbbá:

Ni! egy koszorú erdő ingadoz ott
A' fehér zászlók alatt! — ah
Nagy Gróf! fiaink jönnek aranyozott
Tűz oszlopodnak alatta!
Istenem! a' haza jövőndő fátomát
A' zászlók festésin, be tisztán látom át!
's a' t. — végre:

A' teremtés tág műhelyében, ni! sok
Ezer meg ezer istenek
A' forralt chaosból nap golyóbisok
Garmadját készítenek!
Napokból rakják az erős lelkek Czenki
Jóltévónk nevét az égi telkeken ki!

Egy ódából, melynek címe: Tüszítés.

Gyöngy érdem! tégedet be nem
 Ösmér az ostoba tyúk!
 Nem! — mert Marinszt, Istenem!
 Poenus földön siratjuk!

Selont bódítja Salamis!
 Oh, a' kapuknak neki
 Menvén, már egyszer magam is
 Bölcs belöndül nézek ki!

De mi haszna? — jer emberek
 Mord gyűlöltje, Timon!
 Most neked, kettőnk közt verek
 Egy nótát húrjaimon:

Ne zúgjatok érzések! — egy
 Olajágot hoztam bal-
 Sorsompak, — ah ne epekedgy
 Lelkem a' bús galambbal!

Ha van érdemed, — ha lelki-
 Isméreted tiszta, — vagy
 Ha szádon Árpád lehell ki:
 Akkor acsél várba' vagy!

Te csak lantolgass ledéren, —
 Ne, ne gondoldj helmi kis
 Ebbel, — a' hamús kenyéren
 Ha megveszekedik is.

Kéznyali a' más vállán áll,
 'S onnan néz büszkén le rám,
 Mikor a' Tempe kútjánál
 Pengetem kis cziterám!

Elmondtam neki a' sötét
 Erdők magas fáiról
 Csüngő gyöngyég eredetét,
 Hogy talán majd elpirúl:

De nem! — hajh Cynicus! látd-e
 Magam is akár merre
 Viszem az égő gyertyát, de
 Nem találok emberre!

Megelégedés Iyánya! hádd
 Szenderedjem kebledbe!
 Szent megelégedés! oh add
 Nékem átomszered be!

Hádd, ne lássam én a' kaján
 Tök-főt, mikor belondul
 A' jó szív méltatlan baján
 Bolond kaczajra kondul!

De mit is tuddöm én a'
 Sorson? — jer víg völgyembe,
 Bús lelkem! ott a' hyéna
 Marását, hádd küssem be!

Adsza lantot! 's író follat!
 Most én a' Kármel hegyek
 Felett a' bíbor gondolat
 Világaiba megyek.

Jer Belizár! ha jöhetsz két
 Szemfényed nélkül, — jere!
 Kereassük fel ést a' lecsakét:
 „A' Bölcsnek nincs kenyere.“

Ha tehát a' német nyelv adhat műstrát előnké-
 be, mellynek lefordítása késértetbe hozza a' ma-
 gyar nyelvet, 's megizzasztja a' fordítót: próbá-
 lja meg a' német nyelv is ezen nem épen új

versekből, csak egy stróphát is hasonló versben által tenni! — illy problémát legkönnyebb adni. Annyi bizonyos, hogy a' magyar nyelv, mindeniknél alkalmasabb a' fordításra, és a' hol már ez nem remekelhet; ott más nyelvek, annyival inkább vesztegleni fognak. Miből áll a' legpallérozóttabb nyelvek pallérozottsága? — A' tisztaságból bizonyosan nem, mert mindenik több nyelvekből van összeolvadva; — talán hát a' szavak bőségből? hogy t. i. egy tárgyat két — háromféleképen is nevezhetnek: úgy de szemezzük ki az idegen szavakat, a' mi megmarad eredetinek, kevesebb lesz a' magyarénál, — aztán meg inconsequentek is, mert a' ki már valamit fen hangon elkezd, azt illó hogy végig folytassa, — ha az ember evését így nevezi: Essen, — a' baromet pedig: Stessen: illó volna ezen subtilis distinctiót, ha magával consequent akar maradni, mindenben végig tántorgás nélkül megtartani, — azonban nem csak meg nem tartja, de a' mit már igazán meg kellene különböztetni, p. o. más a' haj, és más a' szőr, — még is mindeniket Haar-nak nevezi. — Vagy talán a' szó csinálás könnyűségében, és két — három szónak könnyű egyelőlvasztásában tartja nyelve pallérozódását, hogy t. i. a' ki megszorul, tüstént és könnyen csinálhat p. o. illyen szót: Fischbranzlanzwichsfabriksnieberlage 's a' t.? — az illyen pallérozódást nem irigyli a' magyar nyelv egy nyelvnek is. — Vagy talán a' syntaxisban áll tökéletességök? — ám de csak egy mondást is, annyiszor, annyiféle értelemben egy nyelv sem változtathat, mint a' magyar nyelv, úgy, hogy az értelme mindig mást jelent, pedig épen ez kell a' fordításhoz, kivált a' versbelihez. — Már hát a' tökély bizonyosan a' genusban fog állani, hogy t. i. másként tudják megkülönböztetni a' hímfajt, — másként a' nőfajt, és más-

ként a' dologfajt. Ez a' subtilis distinctio, előszőr hiúság, — másodsor ismét új inconsequentia. — Hiúság, mert nem a' dolog valóját, hanem csak külső kergét illeti; — haszontalan idő vesztegetés, szószaporítás, és szükségfeletti lény, és vöröngés a' kecskének szőre, nem pedig bőre, vagy húsa felett. Mi szükség a' beszélőnek még azt is elárúlni, hogy az asztal hím-e? nő-e? vagy dologi-e? mi gondom nekem arra, 'der Tisch, die Tisch, vagy das Tisch legyen-e? csak annyit tegyen: *es*, v. *a'*. Inconsequent pedig: mert ha bár a' hím állat bizonyosan hím, a' nő állat, bizonyosan nő, a' dolog pedig bizonyosan dolog fajra tartozik is; de ezt nem követi, és nem tudja okát adni, miért *der Tisch*? miért hím? holott az asztal még csak nem is élő állat, hanem valóságos dolog, — azonban lám a' gyermek hím, az asszony nő: még is *das Kind*, — *das Weib*, — a' nap inkább hím, a' hold inkább nő, mint latinul *hic sol*, *haec luna*; — de némétül hím a' hold, nő a' nap! 's a' t. — Miben áll hát az a' híres pallérozódás?

Félre az ilyen alacsonyságokkal, gyermeki buborékokkal, kéreg-rágásokkal, szórszál-hasogatásokkal, haszontalan idő vesztegetésekkel! midőn a' magyar nyelv szent templomáról van a' szó! — mert itt az ilyen haszontalanságoknak nincs helye, nincs rá idő! — tömeget kíván a' magyar nyelv, nem puffadt kiterjedést, — olyan a' magyar nyelv, a' mint ezt Révay megmutatta, mint az arany, melly egy kis babszemnyi tömegben befoglal ezerszerre nagyobb tárgyat, még pedig nem csak értékében, hanem ha arra kerül a' dolog, vele azt egészen be lehet vonni, olly szaporá, olly engedékeny. Ezen betű: a', annyit tesz mint *der die das*, — irhat = *er kann schreiben* 's a' többi.

A' magyar nyelvnek szüksége, minden szükségek között a' legtűrhetőbb szükség, — egyáltalán csak abból áll, hogy szavainkat kell bővítünk, más nem hibázik, mert syntaxisunk tökéletes és változhatatlan, ezt csak rendbe kell szedni, 's a' reguláit kitanulni, nem kell félteni rövidegtől, sőt csak attól kell félteni, ne hogy némely nyelvtudósaink, idegen nyelvekbeli regulákkal megkorcsosítsák! és a' módit ebbe is behozzák! — Csak ez a' két regulánk van még hátra nyelvünk pallérozására: új szavakat csinálni, — és syntaxisunk épségét megőrizni! 's készen van egy olly nyelv, melly minden nyelveknek örökös mustája lesz.

Valamint akár melly nemzetet, nem annyira nagyaiból, mint a' mezőföldi népből kell megítélni: úgy a' nyelv megítélésében is, nem épen a' legújabb módi sonettek, balladák, stanzák, románzák 's a' t. határozzák meg az ítéletet; annyival is inkább, mivel minden nemzetnek van valami tulajdon verskénye is, és a' maga verskényétől, vagy talán csak versmódijától, egy nemzet sem ítélni, vagy mérheti a' másikat, — 's nem köteles egy nemzet is másnak szépét szépnek tartani, 's miatta ön eredetiségét meguntálni; — hanem a' nyelv megítélésére fontolóra kell venni az alacsonyabb tárgy versnemeket is, kivált a' régieket: mert így lehet összehasonlítani a' nyelv előmenetelét, bőségét, pallerozását, — kivált a' nemzetnek tulajdon karakterét, szeszélyét, kényét, különczségét. Példákat, mustrákat csinálni, minden legújabb külső országi módi versnemekre csak azért is igen jó, hogy nyelvünk készségét ez által még inkább bebizonyítjuk; — de még azért is, mert az ilyen új találmányok között, sokszor igen szépek és alkalmasak találkoznak, mellyek könnyen, és

foganattal nemzetiséget is nyernek: de azért: a' már megnezetisedett formákat kár volna elhagyni, és újmódival kinyomtatni, mert a' természet vissza szerzi elnyomott jusait, és az ilyen új módi kórság csak fermentatióul, csak oskolául szolgál arra, hogy utóink, a' tőlünk elhagyott rendet, annál nagyobb triumphussal visszamódízzák felállítsák. Különbben is a' leányt nem neve teszi széppé, — a' legparasztosabb név is szép, mihelyt szép leány ideáljához ragasztjuk képzetünket. Nem csúnyák a' régi magyar versformák még ma is, csak igaz elme vegye őket esztergába. — Sokan utálják a' leoninus verseket, — holott ezek a' legszűkebb határok között, és így legnagyobb bajjal készülnek, és magokban foglalják, mind a' régi metrica, mind az új cadentiás formákat! De valamint a' ki egy szép leány-névben megcsalódott, az azon nevet mindig utálni fogja: így a' ki legelsőben (mert primae informationis minden ember) rossz és nyomorék leoninust halott, (mert illyent csinálni, hogy erőltetéstől mentt, és talpra esett legyen, ugyan csak mestert kíván) — az, a' leoninusról soha többé jót nem szólhat.

Én azt gondolom, hogy valamint nehéz meghatározni, a' természet nagyban bámulandóbb-e, vagy kicsinyben: úgy a' magyar nyelv kötött beszédi tulajdonát magas és fellengős tárgyakban kelljen-e inkább megítélni, mint alacsony játékokban, enyelgésekben, figurákban? Mennyiféle figurákat említ Molnár Albert a' latin nyelv dicsőségére *Ars poetica*-jában? és íme ezen latin figurákat a' magyar nyelven kívül, egy sem követheti, hanem boszujában, éretlen szólónek tartván, mivelhogy el nem érheti, — újakat csinál, 's ezekkel büszkélkedik. A' magyar nyelv pedig egyre követi ezeket is, — amazokat is. —

Sőt a' magyar nyelv, egészen új, hallatlan, és mindnyájától utolérhetetlen figurákat tud csinálni, p. o. Ináncsi Pap Gábornak ezen hexameterét:

s z, r, l, m, k, v, l, sz, n, ny, i, e, p. v.

mellyben a' betűket csak úgy kell kimondani, mint szoktuk az ábécében, — 's kész egy hexameter, melly tökéletes, érthető, tanító, és egy hallatlan figura, mellyet epigrammának is bátran lehetne használni, — ezt mondom, mellyik nyelv tudja követni? — vagy derogál, és alacsonyosság illy gyermekesre vetemedni? — hát a' magyaroknak miért nem derogál más nemzetek figuráit követni? — szégyenlené azt a' magyar nyelv, és a' magyar poeta addig nem is nyughatnék, míg más nemzetnek ilyen problemáját meg nem fejtené? — Vagy más nemzet csak a' czethalat és elefántot méltatja figyelemre, — a' hangyát fel sem veszi? nem ér rá, illy csekélységeken, és kéreg rágásokon az időt tölteni? — ám! mert a' ber die das-al kell vesződni! — Továbbá, hát az nem hallatlan figurája-e a' magyarnak, hogy ő egész verseket írhat egy magán hangzón, akár-mellyiken, kiváltképen e betűn? Ezen figurára ismét alkalmatlan a' legpallérozottabb nyelv is, — és a' magyart tartja pallérozatlannak!

De, hogy ezen sok szó szaporításomat kettévágjam, minthogy a' példa legjobban győz, kénytelen vagyok rövidségnek okáért csak egy pár példát előadni, — egyiket a' jó, — legalább a' lehetőségig jó leoninus próbájára, mellyet gyermek koromban irtam ki egy könyvből, mellynek czímét elfelejtettem (talán ez a' czíme: semminél több valami), — másikat pedig egy különös hexametri csak egyedül magyar figurának elő-

mutatására, — mellyek minthogy már régiek:
annál nagyobb figyelmet és tekintetet érdemelnek.

A' stiglicz keseregése kalitkában.

Fogva kalitkában, szaladoz keseregve magában
Hajdani vig, — noha már bánatos árva madár!
Nem szeret itt ülni, 's szabad égne akarna repülni!
Sokszor igyekszik elé társai fészke felé.
Tétova repdesvén, lyukat a' kiszökésre keresvén,
• Semmi kaput se talál, — kergeti nyomba' halál!
Lábai körmével házát, meg az orra hegyével
Hogy kiméhetne, belül vágja, kaparja felül.
'S végre mikor látná, hogy háza sehá se bocsátná;
Hallom háta megül, így keseregve, megül:
Jaj nekem! árva madár vagyok én, — kín éltem is itt már!
Bánatim óh be nagyok! hogy rab örökre vagyok!
Oh be szerencsétlen virradt napom, a' mikor éhtlen
Fű magot én keresék, tétova melly elesék.
Mert mikoron jarnék szabadon, 's csak eszembe' se várnék
Semmi veszélyt: keserült életem abba merült.
Ah! soha sem véltem bajomat, szabadon mikor éltem,
Hogy tömlöczbe helyem, lenne rab abba' fejem!
Mint valamely váz, — ott, a' hol én repesék, madarászott
Egy csudá túnya paraszt, — 's ím mi veszélybe maraszt!
Egy fát ő békent léppel, — 's azután emelé fent;
Én odá hogy szaladék: egybe reá ragadék.
Vesztetem éreztem, szabadulni nagyon igyekeztem;
Nem lehetett! kötözött voltam az enyve között.
Hogy repesék: mingyárt szaladott, 's hozza nekem erős zárt;
Ah! hogy örült nevetett, a' mikor abba vetett!
Míg keze közt voltam, pihegéssel ugyan vele szóltam,
Mondva: reám ne meressz rút szemeket, 's eleressz.
Téged-e? — ő mondá, — eleresszelek? — oh be bolonddá
Kis tolvajka levél! — mert tudod enyvét evél.
Pénzbe került lépem, — de ma szárnyadat érte kitépem!
Mint rudamat leszopó: kézbe maradsz te lopó!
Mert hiszen, ez gázság, — hogy oroszva lopál, nem igazság, —
Két szemed érte ma sír; — zárba! — helyedre! masior!

Hát csakugyan zárnak fala közt nekem árva madárnak
 Kell nyomorognom? eszem! 's azt se tudom mit eszem!
 Ah! be csalárd szívű madarász, gonosz ördögi művü
 Fúria párja valál! hogy gonoszul becsalál!
 Mond-ki, mi volt vétkem? 's ugyan ezt érdemli kis étkem,
 Hogy valamint kiszabod: légyek örökre rabod?
 Mond-ki, mi hasznot tész, aranyos madarad ha fogoly lész?
 Teste kicsiny, — 's a' vér ennyibe nem sokat ér!
 Vagy, csupa tolláért gyötröd? vagy furcsa szaváért?
 Rosz marad így is az ok, — nem sokat érnek azok!
 Vagy csak azért lettem rabod én, hogy az enyvedet ettem?
 Abba bizony, — ha valék lopni, — beléje halék!
 Vagy gonoszabb véték, mint másnak, nékem az étek?
 'S retteneteseb harag ért, hogy szaladék ki magért?
 Bűnös azonképen, valamint magam, az leszel épen:
 Én tolvaj, — te csaló! vasba bilincsbe való!
 Mond-ki, miért adtad büdös enyvedet? — ah te miattad
 Kell elveszni talám, — hogy rudadat lenyalám!
 Társajm elhagytam, — nyomorult madaracská maradtam!
 Oh! ti szabad seregek! szánjatok engem egek!
 Nem lehet énnékem soha semmifelé menedékem!
 Senki ki nem szabadít, sőt örömebe' vadít!
 Ah minek enyhítél, hidegekbe' miért melegítél,
 Míg fészkedbe tanyám volna, szerelmes anyám?
 Mért meg nem fojtál? mihelyest fészkedbe kitojtál
 Ah mire nem döfölel főbe? vagy el nem ölel?
 Mert ha szabadságom, jut eszembe, 's elébbi világom;
 Hogy mi valék? 's mi vagyok? bánatim óh be nagyok!
 Míg nyögök inségben: keseregjete a' magas égben
 Zengedező madarak! mind, ki tanyát maga rak.
 Czinke! siraas csizzel! szemetek teljen tele vízzel!
 Sármány! fáramenő! csúzka! pacsirta! fenyő!
 Ószike! szép verbegy! 's kenderke! poszáta! kanári;
 Fecske! veréb! páris! banka! pipiske! haria!
 Szép pintyőke madár! kis ökörzem! epedjete immár!
 Bús filemil! sordély! bánatos életet élj!
 Jőjj ide társacsám! te is egy gyönyörű madaracsám!
 Jőjj be szerelmetesem! jöttödöt erre lesem!
 Meghalok éretted! szeretőd velem ételed etted, —
 Ételedért repesék, — 's messzire tőled esék!

Fészkesem is voltál, ki tojásba fíjat nekem oltál,
 'S azt gyönyörűn neveléd, míg kirepülne feléd.
 Ah! ti se tudjátok fiaim! hol epedjen anyátok?
 Nem mehet ő ki soha! jőjjetek értte noha!
 A' madarászra ti hát vígyázzatok, a' ki is egy fát
 Melly ragadós, kitehet, — 's az bajotokra lehet.
 Mert ha hitelt adtok, 's oda szálltok: az enyvre ragadtok,
 'S ez fog ezernyi kereszt lenni, hogy el nem ereszt.
 Nékem is egy senyvedt czudar ember adott büdös enyvet:
 Enni, — kicsinyt ért bár: megfoga rajta de már.
 Tőletek elváltam madarak! mivel annyira száltam,
 Hogy sehol is veletek már soha sem lehetek!
 's a' t. 's a' t.

A' madár eladattatván, új gazdája, minden magánhangzón, egy versben így szól hozzája:

- a. — Árva madarkám! bár jajgass; rabságba maradsz már;
 A' madarász maga, lám kárba találta talám!
- e. — Életed elveszted, fejedet te veszélynek ereszted:
 Vettelek én pénzért, — el nem eresztlek ezért!
- i. — Illik is itt sírni, 's kis stiglicz nincs ir is, írni:
 Illik biblisi kint, sírni vísfítni kicsint.
- o. — Most orozón szóljon torkod, hogy dolgoz oszoljon,
 Jól, ott, hol nyomorodsz. — Foglyom okon szomorodsz!

u — ö — ü vocalisokra szinte megvan az eredetiben, de kézírásomból, nem tudom mi okon' ki-maradt. Elég az hozzá, hogy ha a' dolog magában gyerekségnek látszik is: de épen annál jobban elárulja a' magyar nyelv tökélyét, hogy ilyen gyerekségekre, és illy szűk korlátok között is alkalmazatos. Még ennél százszorta apróbb gyerekségeket kinyomtatnak a' leghíresebb, legdrágább Journálokban! Tudna csak a' német, francz,

vagy angol nyelv ilyen gyerekségeket: majd nem lenne mingyárt gyerekség, — és kitrombitálnák még a' monomotapai Journálban is. — A' ki ezt gyerekségnek tartja: csak arra kérem, próbáljon hasonló mustrát dolgozni, — pedig látjuk, nem lehetetlen, — a' magyar nyelvben nincs hiba, — ha pedig igen könnyü volna, érdeme sem lenne.

Még egy példát hozok fel a' magyar nyelv példátlan figurájára, Bereczki Márton munkáiból. Ennek különössége abból áll, hogy minden hexameter öt szóból áll, mellyek úgy állanak egymás után, hogy az első szó egy tagu szó, — a' második két tagu, — a' harmadik három tagu, — a' negyedik négy tagu, az ötödik öt tagu, a' mint következik:

Szép	piros	angyalkám!	fájdalmaim	orvosolója!
Tűz	szívem	lobogó	fáklyáinak	oltogatója!
Szűz	Lízám!	madáram!	tavaszálló	kellemetesség!
Kis	deli	bálványkám!	piperezett	tiszteletesség!
Hó	mejjed	ropogós	dagadású	domborodása,
Lágy	szívü	szeretöd	mennyekbeli	boldogulása.
Jer	raggasd	sebemet	patikázó	flastromaiddal,
Adj	csókot,	ragadóst,	harapódzó	ajjakaiddal.
Rab	leszek	er'sókám	tömlöttzibe'	vágyakodással.
Rab	leszek	áldandó	kebelében	andalodással.
A'	csörgő	vasakat	gyönyörűség	képzeletével
Víg	kedvvel	czepelem	pihégésem	végezetével!

Csak abból ítélne a' külföld, a' mi már magyar nyelven ki van nyomtatva: meg fogná látni, hogy a' magyar nyelv, minden nyelvek felett egyedül alkalmas arra, hogy a' múzák nyelvéné tökéletesüljön, — más nyelvek azon fenséget minden igyekezetök mellett is el nem érhetik. Hát ha még, a' mik szanaszélit kéziratokban, 's gyűjteményekben,

ben, mint a' szorgalomnak, a' magyar nyelvnek, és figuráknak remekjei, szanaszélts több dilettánsoknál hevernek, — azok ki volnának nyomtatva! azt kellene itélniök, hogy a' magyar nyelv már eddig is hátra hagyott minden nyelveket! — és még ha mivelletik is! óh! akkor! némüljön el minden nyelv azon teremben, mellyben magyar is jelen van! mert ezzel mérközni, egy régi, egy új sem lesz képes.

Midón a' magyar nyelv régén bebizonyította azt, hogy, ha akarja, a' fordításban minden nyelvnél rövidebb lehet; — midón a' magyar nyelv megmutatta azt, hogy a' bájoló régi görög és romai poezisnek minden nemü metrumait, 's versnemeit egy pontig nyomba követheti; — midón a' magyar nyelv, olly könnyüséggel bír, hogy ez, akármelly verset, akármelly sort ugyanazon mértékben, ugyanazon sorban, — sőt ha tetszik, még más versnemében is tökéletesen kitehet: — midón a' magyar nyelv, a' régi metrumokon szintügy remekelhet, mint a' mai cadentiákon: — és midón egy élő europai nyelv is ezeket nem ígérheti: akkor nem sokat mondok, ha a' magyar nyelvet minden élő nyelvek között a' tudományokra legalkalmasabb heliconnak ismérem, — és ha épen még az nem volna is, annak oka nem ő lévén, nem nagy idő múlva azzá lenni, nagy intézeteinkből előre kikiáltom!

Azt kérdi talán valaki; hogy, ha illy becses a' magyar nyelv: miért nem lett diplomaticus nyelvvé? vagy legalább miért maradott homályában míveletlen? — Barátom! csudáld inkább, hogy ennyi időig, hogy maradhatott meg csak illyen épségben is? és miért el nem enyészett a' semmiségbe, mint más régi kortársai? — Egy az, — hogy nehéz lévén, az idegen nem örömet tanulta; — más az, hogy a' tudományok ezen

a' nyelven legkevésbé virágozhattak, a' szüntelen való háborúk, és nyughatatlanságok miatt; — más az is, hogy a' Magyar mindig tudott más nyelvet is, és ki ő véle nem beszélhetett, — ő beszélt azzal; — de legfőbb oka az, hogy a' Tatórok berohánása, úgy szinte később, a' pusztító Török is, a' magyar vért vagy kardra hánytta, vagy seregestül együtt összelánczolva az országból falkánként kihajtotta, a' mikor aztán a' háza, nép nélkül maradván, béplántaltatott sláv, cseh, német, rác, oláh, örmény 's más nemzetekkel, — úgy hogy utoljára, Magyar a' Magyarral sem tudott hivatalosan értekezni, ha csak mindenik latinul nem tanult. És ímé, ennyi sok viszontagságok között is, hamvaiból feléledvén, hála az egeknek! a' magyar nyelv él és virágozik!

Már most csak az van hátra, hogy nyelvünk literaturánk, míveltessék, bővítettessék, és más nemzetek példájára, — de nem ramájára, — a' maga tulajdonságában kipalléroztassék. — Nékünk ebben is magunk mellett kell maradnunk, és természeti együgyűségünket soha el nem vesztenünk; különben lassanként elkezdünk azok nem lenni, a' mik vagyunk. Mennél tisztább és őszintébb a' stylus, mint az ártatlan kis gyermek, annál örömebb olvas az olvasó: — a' dagályos duzzadt stylus, mellyet két 's három olvasás után is alig ért az ember, kellemetlen, visszataszító, — és még ezen felyül a' szerzőnek bizonyos phisiognomiái bélyegét, zavaros és dagályos elméjét árulja el. — Olyannak kell lenni a' tiszta együgyü stylusnak, mint a' sorites, hogy egyik gondolat tüstént a' másikból folyék, nem pedig egy halomba minden összezavartassék. — A' tudósok munkái három osztályra osztatnának: — első osztályt tennék az eredeti munkák, —

másodikat a' fordítások; — a' harmadik osztály pedig szakadatlanul azon dolgoznék, hogy minden nyelvekből, minden könyvekből az elmés mondásokat, csipősségeket, jelességeket, példákat, hasonlításokat, életregulákat, erkölcsi mondásokat 's a' t. a' magok rubrikáik szerint kiszednék, és ezen kiszemzésből egy egész könyvtárt adnának ki, hogy így a' magyar nyelv, eredeti munkáin kívül, ne csak minden nyelvek remek-munkái fordítását birja, hanem illető rubrikák alatt előmutathassa mind azon kincseket és gyöngyszemeket is, mellyek a' föld színén találtató mindenféle könyvekben szélyel szórva talátnak. Mert ha meggondoljuk, és a' dolgot szoros figyelem alá vesszük: úgy találjuk, hogy már semmi sincs új a' nap alatt, — már senki sem tud olyant gondolni, vagy mondani, a' mi csak a' latin, — hát a' görög, — hát a' zsidó, — hát az arabs, — 's a' t. napkeleti és' napnyugoti nyelvekben meg nem volna; midőn csak bölcs Salamon példabeszédjei, már magokban egy egészet tesznek! — Hát ha már akkor papiros, tinta, és könyvsajtó lett volna! bámulnók ma a' régi nemzetek közt találkozott bölcssek bölcsességét! — Csak az erkölcsökről melly felséges mondásaik vannak a' régi — még pogány bölcsenek és poetáknak is! — Az ilyen sokféle apróbb velős mondások, könyvekbe szedve, melly véghetetlenül gazdagítanak a' magyar literaturát! Azonban illy szép mondások és gondolatok, mai nap is, és ezután is, minden embernek uton utfélen ötlenek elméjébe: ezeket mind feljegyezni, és a' kiadókkal közleni kellene; — még a' kalendáriumokból is sok szépet lehetne kiszedgetni! 's a' t. — Igen szükséges volna egy olly mulattató könyvtárt is szakaszonként kiadni, mellyből a' nép, a' babonaságot, késérteteket,

lelkek járását 's a' t. megvetni tanulja, — hat. i. mindenféle ilyen késértő történetek borzasztólag leiratnának, és mindeniknek végén kisülne, hogy legfelyebb is az egész borzasztásnak szerzője egy kis egér volt, vagy valami tolvaj, 'sa't. Ezt a' nép örömmel is olvasná, tanulna is, nemesülne is, — költőinknek pedig kiapadhatatlan tárgyul szolgálna. — Illy mulattatólag és érdekelve kellene minden gazdasági és közhasznú tudományos könyveket is a' nép számára kidolgozni, — melly számtalan tárgyak által nyelvünk annyira kimíveltetnék, — az új szavak olly könnyen elterjednének, — mint p. o. az Ezer egy éjszaka által a' *kaland* szó, hogy nyelvünk műveltsége a' legpallérozottabbakkal pályázhatna!

Midőn a' magyar literaturát figyelmünk legfőbb tárgyául ajánlom: azzal a' latín nyelvet honnunkból kizárni, — akárki mint akarja, — én nem akarom, sőt azt állítom, hogy a' magyar nyelvnek semmi élő nyelv olly ideálja nem lehet, mint a' latín nyelv, — ha csak a' művelődést fonákságban, és elművelődésben nem gondoljuk állani. Az arany nem illik úgy össze a' gyémánttal, mint a' latín nyelv a' magyarral, melly néki koronája, mentora, compassa, és vezércsillaga!

Elsőben is, a' latín nyelv, minden nyelveknek kulcsa, — és minden grammatikáknak kilincse; — úgy hogy a' ki egyszer latínul megtanult: az már akármielley nyelvet megtanulhat önnön magától is, annak grammatikájából a' szobában; — de a' ki latínul nem tud, illy drága kincssel épen nem dicsekedhetik, és minden nyelvhez mestert fogadhat; — továbbá a' latín nyelv olly különös kedvességgel, és magához vonszó édességgel bir, hogy azt megunni nem csak nem

lehet; sőt az ő kellemeit, kerekdedségét, rövidségét, könnyűségét és világosságát nem győzzük eléggé csudálni magasztalni! — — kiváltképen pedig a' szép-nem nyelvére úgy reá illik, mintha egyedül csak arra teremtetett volna, — 's midőnéha egy magyar szűz latin nyelven megszólal, mintha magát Minervát látnád köztünk jelen lenni, — és én mindig csudálom, hogy ez a' gyönyörűséges nyelv, — ez a' kellemetes ékes szózat, — ez a' minden nyelvek, tudományok, 's pallérozódások kulcsa, a' latin nyelv, — hogy nem tudott a' világi nagy házak asszonyi szobáiban helyet foglalni? 's azt az asszonyi hájoló gyenge szájba legkevésbé illő, és csak ijesztésre káromkodásra termett visszafordult szeleburdi franczia nyelvet onnan kiküszöbölni? — továbbá, — a' tudomány és tudat egész kincstárát, eredetét, forrását, nevezését, a' latin nyelv foglalja magába, melly gyöngy szemek, bár melly nyelvre fordítottassanak is által, míg a' latinak becsé lesz, 'soha ezen eredeti fényt utol nem érhetik, annyival kevésbé meghomályosítják; — de kiváltképen a' Magyarok elmulthatatlanul szükséges a' latin nyelv, mert a' magyar nyelvvel még tulajdon hazáját sem utazhatja be, annyival inkább hazájából ki nem mehet: de a' latin nyelvvel bejárhatja a' félvilágot, mert latinul tudó embert minden faluban talál, legalább egy papi személyt. —

A' latin nyelv a' mi pallérozódásunkra még akkor is szükséges volna, ha az egész világ magyarul beszélne: annyival inkább illy sokféle uralkodó nyelvek lévén a' világon, ezt a' magunk valóságos kára nélkül el nem törülhetjük. Sőt ha latin nyelv nem volna is, önnön boldogságunktól ösztönöztetvén, még akkor is megkellene keresni minden statusokat, hogy minde-

nikben egy közönséges nyelv hivatalosan tanf-tassék; hogy ez által nem csak az egyetértés utja annyival is könnyíttessék: de még, — minthogy nem minden szegénynek van módja sokféle nyelveket tanulhatni, a' közjó boldogítása, és a' pal-lérezodás utja ez által is előmozdítottassék. — Úgy volna legjobb, ha az egész világ egy nyelven beszélné: ezen lehetetlenségen legközelebb segíthetünk az által, ha a' latin nyelvet továbbra is közben járó nyelvnek megtartjuk, és minden országnak szivére kötjük, — a' mi majd annyi, mintha az egész világon egy nyelv volna. A' latin nyelv drága becsét még akkor éreznők igazán, ha tőle megfosztatnánk, mint Cicero mondta: *carendo magis intellexi, quam fruendo*, — és rajtunk tellyesednék bé igazán ama bölcs mondása Horátnak:

Virtutem incolumen odimus:

Sublatam ex oculis quaerimus invidi!

Míg ép, marjuk az érdemet;

Elvesztvén szem elől, bánja irigy valónk!

Törültessék el inkább hazánkban akármelly haszontalan durva élő nyelv; — de a' tudományokkal brillantérozó latin nyelv, maradjon fön örökre, minden szegénynek boldogítására, minden élő nyelvnek mustrájára!

Az a' vád, hogy a' latin nyelvvel soká kell az ifjunak idejét vesztegetni, — hamis vád, és helytelen; — mert a' fundamentumot jól megépíteni, és tántoríthatatlan erősségre csinálni soha sem idővesztegetés, bár melly sok időbe kerüljön is. Azonban a' gyermek - kor, gyermeki ész épen legalkalmasab a' nyelvtanulásra, mert

ez nem speculatio, hanem valóságos praxis, és így épen magától a' természettől egyenesen a' gyermeki időre van határozva, — úgy hogy akármi más tudományt tanultassuuk is a' gyermekkel, még magát a' vallást is, ha igen száraz theoriában tanultatjuk, — nagy nehezen talán megtanulja a' mit néki feladunk, de foganattal soha sem, sőt benne ellenkezőt, unalmat, a' megvetést szül, — recitálni fog, de tudni soha sem. — Továbbá maga a' latin nyelv tudása, többet ér némelly 3—4 tudománynál is, mellyet ma, az ifjúval ugyan annyi évig tanultatunk, — holott sok tudomány van, mellyet tanítani sem kellene, midőn azt csupa könyvolvasásból is alaposan megtanulhatni, — kivált ma! midőn napról napra olly tökéletes practicus könyvek jönnek ki, minden tudományos tárgyban, hogy ezeknek olvasása, sok diktáló, mesélő, és időt vesztegető praelectiókat, feleslegessé tesz; — különben is, az oskola tudóssá, és doktorrá (igaz értelemben) nem tesz semmi ifjút, — mert ha bár kitanulta is minden oskoláit, elvégezte is egész oskolai pályáját, ha legtudósabb legyen is, egyebet nem tud, theoriánál, melly magában véve praxis nélkül, tő szomszédja a' semminek, — a' tudomány nem egyéb, mint bölcs élet-eszköz, mellynek tehát elébb utóbb praxison kell magát tündököltetni, — és így a' tudományt, vagy ennek grádusát, korántsem a' pergó nyelvről kell megítélni, hanem a' cselekvő kezeokről: így tehát az oskolából kilépő ifju, onnan csupán csak kulcsot hozván magával, minden tudományát azután szerzi meg, — életpraxis, és könyvek olvasása által, — a' minthogy elég példánk is van, hogy e' szerént sok ember olly tudományokban is mesterré tökéletesítette magát, mellyben soha professort nem halgatott. — Lám né-

met országban nem töltetik az időt latin nyelv tanulásával, az ifjakkal; de mi lett a' következése? — a' doktorok mindnyájan arról panaszkodnak, sőt könyveket írnak, hogy azért allyasodik és nyomorodik olly igen el nemzetségek, mivel az ifju, oskoláit, az az, a' mélyebb tudományokat igen korán, idő nap előtt kezdvén, 's igen korán végezvén, és se gyermek, se ember, midőn oskolából kikerülvén, éretlen és tudatlan ésszel elragadtatik a' világ örvényeitől, — maga magát a' szabadság tengerébe bele öli, — elnyomorodik, elbetegeskedik, — és ha 30—40 esztendő ér: annyi, mint midőn egy Magyar, — ki gyermek korát latin nyelvvel töltvén, — 's az érettebb észt kívánó tudományokhoz érettebb ésszel fogván, eléli 80—90 évekig szép erőben. Hát arról mit ítélünk, midőn az újságokban olvassuk, hogy Amerikában, mindenfelé most építik a' latin nyelv közönséges épületjeit?

Csak a' bigottságtól órizzük meg magunkat; — boldoggá tehetjük országunkat! — a' bigottság pedig nem egyéb, mint tűz, vagy enthusiasmus. Igaz, hogy akármit kezdünk, tűzzel kell azt végig folytatnunk, — de ezen tűznek okosnak kell lenni, különben bigottság lesz, — a' bigottság pedig mindenben veszedelmes, egyedül a' nemzetiségben megkívántató. Mihelyt valamelly tettünknek morális okát adni nem tudjuk, mingyárt bigottság, és ezen ok adástól lett ez a' szó ok-os ember, és ok-talan ember. — Az ember egy analogián mind addig megy, míg a' határból ki nem ér, ekkor boszujában átugrik egyszerre az ellenkező határ szélre, 's így tévelygünk örök tulságok közt. A' józan philosophia tarthatná csak közép uton a' józan észt: de még eddig józan

philosophiánk sem igen volt. De van már hála Istennek ez is! melly, ha minden katedrákon még a' protestansoknál is egyiránt taníttatik: ebben is, mint a' mathesisben, az egész haza egy józan egységre fog érlelődni. — Ez pedig az Imre philosophiája!

T o l d a l é k.

Ötletek, — Élet-skálák.

1. Minden mappán meg kell lenni a' maga skálájának; — és valamint haszontalan mappa volna az, mellyen skála nem volna: úgy nevetőség volna, egyik mappához másiknak épen nem hasonfaju skáláját használni.

Valamint pedig minden mappának: úgy a' világon minden tárgynak, 's következésképen minden embernek is meg van a' maga skálája; — az irigynek irigy, — a' dühösnek dühös, — a' fősvénynek fősvény, — a' kegyesnek kegyes, — a' részegnek boros, — a' gyermeknek hiú, — az öregnek komoly, — a' bolondnak bolond skálája van 's a' t. És így, a' melly ember kilép a' világra, illy számtalan sokféle skálákon mérődik meg, — 's kétséget sem szenved, hogy ha egy bárány a' farkas skálájával méretik: az gonosztevő báránynak, 's ellenségnek ne találtatnék, 's halált ne érdemelne a' farkas skálája szerint.

2. Nem mind eretnek az, a' ki valami újat és szokatlant mond.

3. Még a' gyermek szavát sem kell mindig megvetni. — Azért, hogy valaki fiatal; nem következik, hogy jót ne mondhasson. Csak félre az előítéletekkel!

4. Csak gyarló az ember! — ma bálványt csinál, holnap imádja! Minden háznak van egy

bálványa, melynek az minduntalan bókol, tömjénez. Ezért az egyetlen egy bálványért látszik élni, mozogni, fáradni, gyűjteni az egész háznép, — minden ennek robotol.

Mi legyen pedig ez a bálvány valamely háznál? azt csak hamar ki lehet ismerni, egy kis figyelem után. — Néhol, a' jó hír név fentartása, — néhol a' takarékoság, — néhol a' has, — néhol a' fősvénység, — néhol a' gazdálkodás, — néhol a' módi-kórság, — néhol a' parádé, — többnyire egy új feleség, legtöbb helytt pedig az első szülött, vagy a' magzatok legkissebbike, — és ilyen esetben úgy látszik, hogy az a' kis gyermek egyedül a' ház ura és fő kormányozója, — a' többiek, sőt még az apa anyja is, csak annak masinái! Csömört ebédel az ember olly asztalnál, hol a' gyermeknek minden meg van engedve.

5. Nincs e' világon semmi, a' minek örülni lehetne; mert minden mulandó: — és nincs semmi a' miért bankódni lehetne, mert a' mulandóság állandó.

6. A' ki én nálam mást megszól: valyon nem szól-e meg engem másnál?

7. Sokszor paraszt kocsin nagyobb lélek vitetik, mint azon hintón, melly előtt az kitért.

8. A' legokosabb ember is, egyet elfelejt.

9. A' sem igaz, hogy az ifjú, az öregtől roszt, a' sem, hogy az öreg, az ifjutól jót ne tanulhatna.

10. Akarod tudni, hogy kell a' disputatiót ketté vágni? — distingválj, — tudod, hogy mindenünk relativum.

11. A' miben passiód van, azt ne tedd: így czélt érsz; ha szeretsz heverni; dolgozz, hogy czélt érhess.

12. Az öreg, az 6 régi praxisában, — az ifjú, az 6 új theoriájában bizvan, egyik sem akar engedni, meghódolni.

13. A' kevély, épen ellenkező czélt ér el.

14. A' ki igen örül; nem jut eszébe, melly sok baj várja őtet haláláig: — a' ki igen busul, semmibe sem veszi életének csak eddig elélt örömeit is.

— 15. A' mi felől kételkedsz, próbáld az ellenkezőjét.

16. Nem az a' jó kedv, mellyet bor ad.

17. Soha egyet kétszer ne mondj, ha tanító nem vagy.

18. Kérdetlenül felelni, — ostobaság, kérdezteve pedig okosan felelni, dicsőség.

19. Minden a' mit mondasz, új legyen és hallatlan, mert a' mit minden tud, kinek beszéled azt?

20. Örömdben sokat ne tégy, — haragodban semmit.

21. A' ki azzal dicsekszik, a' mije van; maga bolond; — a' ki pedig azzal, a' mije nincs: engem tart bolondnak.

22. Földi privilegiumot szerezhetsz, melly a' közterh alól felszabadít: de mennyeit soha sem.

23. Szádat másra meg ne nyisd, hanem vagy taníts, vagy tanulj.

24. Más soha ne vádolj semmi bajodért, mert mindennek magad vagy az oka, ha sértesz, — ha sértetel, — egyiránt; — magadon áll jó rendtartást tartani, és minden rossz alkalmatosságot kikerülni.

25. A' világ fontján, egy hibád lenyomja száz erényedet. Órizkedj a' gonosznak gyanújától is.

26. Inkább halgatás vádjába essél, mint pletykaságéba.

27. Kellve, a' méreg is orvosság, — kellettén, a' méz is méreg.

28. A' ki hátóm megett neni tud, hanem sírva áll előmbe imádkozni: ennek nevet sem tudok találni.

29. Se ne dicsérj, se ne gyalázz senkit, — van erkölce mindennek.

30. Még az erényben is hiba a' tulság, vagy mértékletlenkedés.

31. Ha indulatba jött embertől fenyítettél, vissza ne szólj egy szót is, bár melly ártatlan légy; — ennél jobb fegyvered nem is lehet.

32. Kötelességedet kezeddel tedd, ne száddal. Melly tyúk sokat kárál, keveset tojik. Mi szükség azt emlegetned: már ma ennyit dolgoztam, annyit dolgoztam, — így elfáradtam, úgy elfáradtam 's a' t.? sokkal jobban szeret és becsül minden, ha ilyen csömört soha nem hall tőled. — Akár mennyit dolgoztál, fáradtál, szenvedtél: más ítélje azt meg, ne magad. — Majd elárúlja munkád. — Hajdan egy predikátor, predikáziójában egy zsidó szót vagy két óráig magyarázván szegény halgatóinak; végre ezzel fejezte bé: boldog Isten! de megmagyaráztam! — kérdés?

33. Kötelességednél, szünet nélkül, és örökösen, mindig többet tégy, — mert csak ezzel különbözteted meg magad' a' gazemberektől.

34. Mindig az vagy, minek mások tartanak; — soha sem az, minek magad tartod magadat.

35. Némelly ember a' jó gondolatra mingyárt rááll, akárki gondolta is azt ki, — némelly pedig csak szégyene fejébe sem áll a' más gondolatjára, sőt, hogy ő annál még okosabbnak láttassék: tüstént gáncsot talál benne. Nincs könnyebb, mint valamiből csúfot tizni, még a' szentségből is; mert ez, csak az akarástól vagy nem akarástól függ. —

Vajmi sok szép találmány, a' Columbus tojásának példájára jutott már!

36. Nincs nehezebb, mint úgy írni, hogy semmi el ne maradjon, a' mi a' dologra tartozandó, — és semmi elő ne forduljon, a' mi nem oda való.

37. Az egész emberiséget két részre lehet osztani. Első részben vannak a' nemes vérűek, — másokban a' gonosz vérűek. — A' nemes vérű ember, önkényt és mindig kész minden jóra, sőt maga viszi legelő a' fáklját; — a' gonosz szívű ember pedig rest, ravasz, mással huzatja a' terhet, és még is magát iparkodik felmagasztalni, azt pedig elhomályosítani; — a' becsületes embernek bölcs czélből való halgatását, a' maga hasznára, és érdemeinek előszámlálására tudja fordítani. — Az ilyen ravasz ember, hogy a' becsületes emberrel sulyegyenbe tehesse magát, szájával tudja azt kipótolni, a' mit kezével elmulasztott, 's úgy tudja magát jónak tettetni, hogy végre maga is elhiszi, hogy ő jó. Ezért mondta egy bölcs: egy becsületes emberhez senki sem hasonlít inkább, mint egy gazember.

38. Ki a' bolond? — nem a' kit lánczra kötnek, hanem a' ki szabadon van, és a' nagy urakat majmolja mindenben, egyedül erszényben nem.

39. Ha a' kevélység akar elragadni: gondold meg, hogy por és féreg vagy; — ha kicsinységed fájdalma fogja el szivedet: gondold meg, hogy olyan ember vagy, mint a' legelső.

40. Csak a' nagyobbra irigykedünk; — a' kisebbet szánjuk.

41. De boldog ember az, kinek még kártyáznia is van ideje!

42. A' borivás közben, és a' kövér ebéd végénél való vitatás, bár melly tüzes legyen is, a'

borral együtt elrepül, és semmi következése nincs, — örök feledékenységbe hamvad.

43. Szomorú esős időben, másként van az ember stimmolva, mint vidám tiszta napon, — így másként a' borivás közt, indulatos korában 's a' t., — mint csendes józanságában. — Vajmi sokat tesz hát, hogy valamely könyvet igazán értsünk!

44. Némelly spanyol magnás nagyobb úr a' királyánál, mert semmi dolga sincs.

45. Némelly gazdagok az ó nagy parádéjokkal azt akarják elérni, hogy őket bámuljuk és becsüljük. Ugyan, ha már ez a' céljok, és még is soha céljokat nem érik; miért nem szólnak? 's tudunkra nem adják, mit akarnak? holott mi ó rajtok könnyen segíthetnénk! Mert mivelhogy a' nagyságot, nem a' születés adja, hanem a' nemes lélek; tehát legkönnyebb volna ezt négy szem között is tudtokra adnunk, hogy mi, csak az olyan nagyokat bámuljuk, kik e' kettőt egybe kötik.

46. Igaz, hogy a' mit meg nem lehet változtatni, békével kell tűrni: de a' mit meg lehet változtatni, rabság azt sínleni; — hiszen józan ember, lehetetlenre nem is törekszik.

47. Sokszor a' jót el nem fogadjuk, mert fiatalabb vagy szegényebb mondta.

48. Csudáljuk, hogy némelly dísznó megeszi malaczeit? ember is van ilyen, akármennyi.

49. A' rossz személyt, még a' rossz személy sem szenvedheti.

50. Némellyek azt mondják, hogy a' Magyar nem szereti az újítást: — ez rágalmazás, mert pontban itt teremnek és eláradnak a' patent — giraff-, paganini-, carbonári-, bosco-, hagn-, köntösök, kalapok, kopfputtzok, suvixek, kutyák, macskák, és erkölcsök.

51. Némelly kis testben igen nagy lélek van , 's megfordítva.

52. Legtöbbször megcsal bennünket az analogia, mert a' kit egy két dologban mesternek tapasztaltunk, azt mindenben annak akarjuk tartani.

53. A' bolond soha sem hibás, hanem mindig az okos.

54. Ne panaszkodj, — magad vagy oka mindennek.

55. Mint a' nagy fának árnyéka is nagyobb: úgy a' gazdagnak kívánsága is kielégíthetlenebb. — Mennél több pénzünk lesz: annál több szükségbe dönt bennünket.

56. A' pénz, csak okos kézbe való, — másnak méreg.

57. Egy haszontalan költség, többet kölkezik. Egy szegény deák gyermeknek, két forintocskát adott anyja, mikor őtet iskolákra vitte. — A' gyermek, megvesz a' piarczon egy madarat = 5 garas, — már kalitka is kell, = 25 garas, — már vályú is kell, = 2 garas, — már eledel is kell, = 6 garas. — Maradt még könyvekre 2 garas.

58. Ha a' szegény-ifjunak jó erkölce van: jobban kevélykedhetik szegénységében, mint más gazdag ifjak, piros bársony ruháikban.

59. A' machinákban vagy erőt nyerünk, vagy időt; — olly machina nincs, mellyben mind kettőt nyerni lehetné, — ez már a' természet törvénye. — Az embernek, meggazdagodni, annak módja szerint lehet; de rövid idő alatt, és munka nélkül meggazdagodni akarni: ez veszedelmes dolog, természet megerőltetése, — és elébb utóbb rajt veszt az ember, 's vége hitelének.

60. A' kinek épen semmi baja nincs: csinál maga magának, — mert baj nélkül nem élhetünk.

61.

61. Háromféle ember van a' világon: 1ször Semni, 2szor theoreticus, 3szor practicus = csak ez az ember.

62. Nagyon ébren kell lenni! — még sok ember és nemzet nincs nagyon ébren!

63. Minden kény (passio) betegség; — minden betegséget pedig drágán fizetünk.

64. Némelly országokban a' censura felesleges, mert a' jó könyvet a' nélkül sem veszik be, sőt excommunicálják.

65. Egyik utas vizsgálja a' földet gazda szemekkel, — másik poeta szemekkel, — másik mineralog szemekkel, — másik botanicus szemekkel, 's a' t. — Legkevesebb nézi philosoph szemekkel.

66. Minden bajnak könnyebb elejét venni, mint megorvosolni: — ezért jó a' rendtartás, számadás, mértékletesség 's a' t.

67. A' kinek 30 ezer forint; esztendei költségül nem elég: annak aztán a' Dárius kincse sem elég. — Ha philosophus, kevéssel megéri; ha pedig nem philosophus, nem neki való a' pénz, — méreg ez neki.

68. A' pénzetlen philosophus, hasonló a' rab-szolgához.

69. Az ember kétféle, józan és részeg. — Mig az ember egészséges, többnyire részeg; — betegségében és halálos ágyán józanul ki nagy része. — Miért nem ilyen mindig?

70. Sok dolog azért nem jó, mert azt más valaki mondta, — nem pedig magunk találtuk ki. Igy p. o. magamat rajta kaptam, mikor egy paraszt embernek ezt feleltem: én, nemes ember vagyok; — az urnak nincs jusa beleszólani, 's nekem tanácsot adni: — máskor pedig egy nemesnek azt feleltem: én nemes ember vagyok, — nekem az ur, és senki, nem parancsol.

71. Akár merre mégy e' világban, mindentitt egyforma embereket találsz, millyeneket elhagytál.

72. Ha szegény legény létedre, már semmi uton módon nem tudsz elélni: van még egy mód hátra: — használd az emberek balgatagságát! Lám mások a' természetet felforgatják, mindennel visszaélnék, bujálkodnak: — te pedig! maradj a' természet együgyü útján, — élj mértékletesen: át éled amazokat.

73. Megvesztegetni nem minden embert lehet; de megfogni, majd mindeniket, mert mindeniknek van egy gyenge oldala, csak ezt kell kitanulni. — Egyedül a' bölcs tántoríthatatlan.

74. A' tiszta lelkiismerettel kiállhatod a' pokol tüzeit is, még is végre gyóznöd kell.

75. Legjobb patronusod a' morál, — más által hijában recommendáltatod megadat.

76. A' vak szerencse soha sem áll meg kergetőinek, — utoléri pedi a' tőle futókat.

77. A' hosszú életnek egyetlen egy titka a' mértékletesség. Úgy kell ezt képzelni, mintha minden embernek ki volna szabva: te, életedben ennyit fogsz végezni, és akkor meghalsz. Már némellyik elvégezi a' magáét 1 hét alatt, némellyik 10 esztendő alatt, némellyik pedig 80 esztendő alatt. A' ki nagyon él, hamar leéli életét.

78. Ne azt nézd, kinek mennyi a' jövedelme? hanem, mennyi a' kiadása?

79. Az emberi társaság egy nagy könyv, mellynek két része van. Első rész tanít a' balgatagokról, ezeknek ezer millio ágairól, címeiről, 's a' t. — a' második rész pedig tanít a' ravaszokról, ezeknek ezer millio noveiről, cseleiről, 's a' t. — A' könyv végéhez van ragasztva egy kis toldalék is, mellyben a' becsületes emberekről is, némelly említés tétetik.

80. A' mi máskor megtörtént: az örökké megtörténhetik; — a' mi ma lehetetlen: az örökké lehetetlen volt.

81. Vagy más ma a' barátság, mint Cicero idejében; vagy az is csak ilyen volt, mint ma.

82. Mikor legjobban van dolgunk; akkor iparkodjunk legjobban; — így czélt érünk: — de ha az iparkodást akkor vesszük elő, mikor már az alkalmatosság elrepült, és csak a' nyomoruság kinszerít 's hoz észre bennünket: úgy vége czélunknak.

83. Kétféle ember lesz koldussá: 1ször korhely; ettől tanulj, — 2szor szerencsétlen, ennek adj.

84. Van az eröltetésnek bizonyos határa és mértéke, melly ha bételik, többé aztán nem enged, hanem parancsol.

85. Ha a' virágot igen öntözzük, kirothad; — ha nem öntözzük, kiszárad. Közép ut legjobb.

86. Ha a' macska elkapja a' snepfet, a' macska hibás-e, vagy a' szakácsné?

87. Mennél édesebb valami, annál mértéketesebben kell vele élni, mert a' legkedvesebb ételünktől leggonoszabb csömört kapunk, és azon ételt örökre megutáljuk.

88. Egy szegény legény száz forintjáért, csak olyan arany pecsét gyűrűt adnak, mint egy gróf száz forintjáért; de mellyik szerzi könnyebben a' száz forintot?

89. A' mire szükséged nincs, ha fele árán adják, se vedd meg.

90. Egyszer, egy krajczár árra lágy sajtot vettem, mellynek takaróján még ezeket találtam, 's utamban magam mulattam:

a.) Irretit muscas, transmittit aranea vespas.

Csak legyeket fog el a' pókháló, — áttöri dongó.

az az: „Senki alá vermet ne áss, mert a' pókhálóban csak a' kis legyek akadnak fel, — a' dongók átlábolják.“

b.) *Frivus, et stultus, meretrix, puerique revelant.*

Nincs titok a' részeg, 's a' kurva, — bolond, — 's gyerekeknél.

c.) *Ne noceas aliis: simplex imitare columbam; — Prudens serpentem: ne noceant alii.*

Hogyha szelíd lészel, mint a' tuba: sérteni nem fogsz,
És ha okos kígyó lész: soha senki nem árt.

az az: „A' galamb senkit nem bánt meg, mert ő szelíd, és ártatlan: az okos kígyó pedig elbujik a' gizgaz közt, és így ő neki senki sem árt.“ — — *Bene qui latuit, bene vixit.*

d.) *Vis jus non metuit.*

Jussnál több az erő.

az az: „A' ki erősebb, annak van igaza.“

e.) *Nulla carent visco munera; virus habent.*

Nincsen ajándék lép mérgitül egy is üres.

az az: „Jaj annak, ki az ajándékot elveszi.“

f.) *Mitte cibum miseris, divitibusque famem.*

Étvágyot dúsnak küldj, nyomorultnak evést.

Ételt koldusnak, — vágyat küldj a' tele dúsnak.

g.) *Nullus in his terris est sine teste locus.*

Egy hely is e' földön, nincs tanu nélkül, üres.

az az: „Még a' tyúk is kivakarja a' gonosz tettet.“

h.) *Plus stricto mendax lingua mucrone nocet.*

Rosz nyelv több kárt tesz, mint hegyes élű actél.

i.) *Quodsi certa foret spes mea, nulla foret.*

Hogyha remény bizonyos: nincs neki kecsce tovább

k.) Si qua venit sero: magna ruina venit.
Bár későn jön is el: nagy lessen a' romolás.

l.) Difficile est tristi fingere mente jocum.
Vajmi nehéz szomorú szívnek öröm-mutatás!

m.) Prona venit cupidis in sua vota fides.
A' ki mit óhajtott: elhiszi azt örömet.
A' mit igen várunk: hisszük is azt örömet.

91. Ha egy levél tiszta papiroson egy kis helyet igen kitetszové akarsz tenni: mázold be a' környékét tentával. Így kap fel sok író, mások bemázolásával, és királyságot nyer, mint az ökörszem.

92. Legtöbb bajunk nem baj, hanem képzelet, — nem a' világban van a' hiba, hanem mi bennünk, és onnan jön legtöbb bajunk, hogy semmit sem szokunk distingválni. A' baj közt különbséget kell tenni, mert ez kétféle; — egyik származik a' *van*-ból, másik a' *nincs*-ből. — Ugy de az első csak képzelt baj, mert az igazi baj az, midőn a' szükség szorít bennünket, nincs hová hajtani fejünket, nincs mihez nyulni szükségünk kisegítésére: azon baj pedig, mellyet a' *van* okoz, az az, a' kényességnek van módja miben válogatni, csak olyan baj, mellyet minden kényes maga szerez magának, 's ha keresi, mindenütt és mindenben, még a' szentségben is feltalálhatja. — Az a' baj! midőn p. o. a' szegény ember örömet dolgoznék, de sehol munkát nem kap: ellenben mi baj van ott, ha p. o. a' kávé kilottsant a' csészére? És mégis sok kényes ember az ilyen bajt keservesebben hordozza, panaszolja, cselédjét üti, átkozza, mint ama szegény az igazi bajt. — Ha egy szegény éhel holt ember, lopásra vetemedik, 's hogy éhel el ne vesszen erőszakhoz folyamodni kénytelenítettik; ez

az igazi baj: — de ha egy dús gazdag, kinek úgy is elég van, illy gonoszságra vetemedik; ez már rettenetes, mert ő neki csak képzelt baja volt, — valamint az olyan személy elvetemedése is elengedhetetlen, kinek hűséges házas társa van, 's még is hitszegő tud lenni.

93. Némelly ember csak mindig édeset vár, erre tartja magát mindig készen; — és midőn édes helyett keserü jó, — dul, ful, 's haragjában olyat is tesz, a' mit józan korában szégyenel, — érezni kell akkor az ő haragját mindennek, még az ártatlannak is.

94. Előre légy okos, ne utoljára. Ha a' rejtett szó végett megvárod a' jövő újságot: akkor a' bolond is kitalálhatja.

95. Örülni, kevélykedni, kényeskedni, magadat hányni vetni, mikor jól van dolgod: — ellenben panaszkodni, sírni, jajgatni, sopánkodni, mikor bajban vagy: ezt minden tudatlan és neveletlen ember megteszi, sőt még az oktalan állat is követi; — de, sem szerencsében elbizakodni, sem szerencsétlenségben elcsüggedni: egyedül az igazi művelt lélek teheti. Abban különbözik tehát a' tudatlan és a' bölcs, hogy amaz machina, mellyet a' környülállások hajtanak: ez pedig még a' környülállásokat is, machinaként hajtó személy, ki a' józan észről soha el nem tér, és mindig maga magával egy forma.

96. A' boldogságot egyedül csak az érzés adja. Sok ember legboldogabb, — de nem érzi, megunja, nem tudja megbecsülni. Csak akkor érezzük többnyire melly nagy boldogságban voltunk, mikor annak híjával vagyunk. Mi szebb? mi boldogabb? a' kis gyermek arany idejénél, — ezt csak mi érezzük, kik a' gyermeki arany időből kikoptunk, — a' kis gyermek nem érzi, hogy ő boldog, sőt boldogtalannak tartja magát. — Így

van sok gazdag ur is, — így van sok házas pár is. 's a' t.

97. Érezni tudni: ebből áll a' pallérozódás; — akarni, kész lenni: ebből áll a' hazafuság.

98. Mi az az előítélet? Valamelly dolgot előbb itélni, kárhozzatni, mint azt, nem mondom megpróbálnók, de csak természetét, tulajdonságát, célját, 's minéműségét meg is értenők. A' csupa neve, új volta, és szokásban nem léte, elég ok arra, hogy rosznak tartassék! törvényünkkel el-
lenkezzék!

99. A' leggonoszabb ember is szereti, ha őtet jónak tartják, annyira szivünkben van a' morál; de vérünkben van ám ellenben a' gonoszság is! Hogy tehát mind kettőnek igazat tegyünk; magunkat se csaljuk meg, a' morál szemét is kidugjuk valamivel: feltaláltuk közbenjáróul a' politikát.

100. Földi életünk hasonló egy palotához, mellynek neve: boldogság. Ezen palotában sokféle szobák vannak, mellyekbe senki be nem mehet, ha csak annak kulcsával nem bir, — és az a' baj, hogy nem minden ember isméri a' kulcsokat: így p. o.

a' szerencse-szobának kulcsa: az erkölcs, —

a' szépség-szobának kulcsa: az egészség, —

az egészség-szobának kulcsa: a' mértékletesség, —

a' tisztelet-szobának kulcsa: az alázatosság, —

a' gazdagság-szobának kulcsa: a' szorgalom, —

az útalat-szobának pedig, mint pervétának kulcsa: a' kevélység.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z168664703

